

IV

УКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК.
ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-
ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ
ч. 7

ПРОФ. В. РЕЗАНОВ
ДРАМА
УКРАЇНСЬКА

PROF. W. RÉSANOV
DRAME D'OUKRAÏNE

У КИЇВІ — 1927

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ,
№ 7-г

Проф. В. Ів. РЕЗАНОВ

ДРАМА УКРАЇНСЬКА

1. СТАРОВИННИЙ ТЕАТР УКРАЇНСЬКИЙ

ВИПУСК ЧЕТВЕРТИЙ:

ШКІЛЬНІ ДІЙСТВА РІЗДВЯНОГО ЦИКЛУ

У КИЇВІ

З друкарні Української Академії Наук
1927

[792.(09)].

Дозволяється випустити в світ.

Невідмінний Секретар Академії Наук, акад. *Аг. Кримський*.

Київський Окрліт, № 232. 1927.
Зам. № 5709, Друк. 1200 прим.

VI.

Звертаємося до шкільних драм різдвяного циклу.

Ми вже казали були раніш (див. випуск I, розділ 2) про те, як зародилася та почалася різдвяна містерія в Західній Європі, як різдвяна драма перейшла на польський ґрунт та на Україну. Щоб цей хід еволюції та участь у ньому, відношення й залежність од нього, взагалі генезу української драми уявити та з'ясувати, яко мога старанніш, уважно переглянемо всю низку відомих різдвяних драм латинських, французьких, німецьких, чеських, польських — раніш ніж візьмемося порівняно аналізувати та вивчати різдвяні драми українські.

Європейська різдвяна драма розвинулася з діалогічної вставки („тропа“) до урочистої різдвяної служби божої, — цю вставку зроблено було вже у X—XI віці ¹⁾. Спочатку була це невеличка літургійна драма про те, як пастухи вітали новонародженого І. Христа ²⁾. Згодом ускладнилася вона поступовним прилученням мотивів про те, як волхви вітали Христа, про Ірода, про те, як вигублено немовляток ³⁾, і вступом — пророцьким провістям про Христа та сценою Благовістя ⁴⁾. — У XIII в. європейська різдвяна драма, отже, являла собою цілу величеньку та розвинену церковну пієсу, що згодом почала еволюціонувати в різних напрямках; оброблювано її згідно з уявленнями та жаданнями того

¹⁾ Ось ця вставка-троп:

— Quem quaeritis in praesepe, pastores, dicite?
— Salvatorem Christum Dominum, etc.

— Кого шукаєте у яслах, скажіть, пастухи? — Спасителя Христа Пана... (Petit de Julleville, *Les Mystères*, I, 21, 25; W. Creizenach, *Geschichte d. neuer. Dramas*, I², 52, порівн.: L. Gautier, *Histoire de la poésie liturgique au moyen-age I (Les tropes)*. Paris, 1886.

²⁾ Зміст цієї драми: Біля вітваря ставили ясла та образ Пречистої; один із хлопців-хористів удаючи з себе янгола, словами євангелії (Лук., II, 10–12) сповіщав про те, що народивсь Спаситель; хор співав „Слава на небі Богові“; кілька церковників, удаючи з себе пастухів та співаючи „На землі спокій“, наближалися до ясел, що біля них стояло двоє інших церковників, одягнених у широкі далматики, — вони удавали з себе баб-повитух; пастухи вітали Христа, і церемонію закінчував спів Alleluia (Petit de Julleville, там-же, 26; Creizenach; там-же, 54–55. Текст зберігсь по рукописах XIV–XV вв.).

³⁾ Creizenach, там-же, 55–61; P. de Julleville, там-же, 47–53; K. Weinhold, *Weinacht-Spiele u. Lieder aus Süddeutschland u. Schlesien*, Wien, 1875, стор. 56: Ірод або вбиття волхвів; там-же, стор. 62: обхід Рахелі; E. Wilken, *Geschichte der geistlichen Spiele in Deutschland*, Gött. 1872, стор. 6 і далі.

⁴⁾ Літургійна вистава „Пророки“ має цілу свою історію: див. Creizenach, там-же, стор. 61 і далі.

оточення, де ту чи іншу обробку переведено. Рукопис XIII в. зберіг латинський текст, що його видав спочатку Шмеллер¹⁾, а потім дбайливіше Фронінг²⁾. Ось зміст цієї драми:

„На ганкові церкви“ (in fronte Ecclesiae) ставили крісло для Августина, біля нього праворуч групувалися пророки Ісайя, Данило і ин., а ліворуч представник жидівства та його почет (Archisynagogus cum suis Judeis). Ісайя починав дію своїм пророцтвом:

Ecce virgo pariet
Sine viri semine etc.³⁾.

Потім виступав Данило, тоді — вішунка Сівілла, жваво жестикулюючи (cum gestu mobili) та показуючи на зірку, співала:

Haec stellae novitas
Fert novum nuntium, etc.⁴⁾.

Далі виходив Аарон, тримаючи в руках розквітле жезло, після нього — Балаам верхи на ослиці, співаючи:

Vadam, vadam, ut maledicam populo huic!⁵⁾.

Йому назустріч вибігав янгол з виїнятим із піхов мечем, кажучи: „Стережися казати що-небудь інше, ніж те, що я тобі кажу!“ Переполохана ослиця подавалася назад, і Балаам співав:

Orietur Stella ex Jacob, etc.⁶⁾.

Тоді виступає, удаючи жидів манірами, рухами, жестами (movendo caput suum et totum corpus et percutiendo terram pede, baculo, etiam imitando gestus Judaei in omnibus), Архисинагог з своїм стовпищем і починає дискусію проти Августина та пророків, відкидаючи можливість народитися від дівчини; для жидів це — „res neganda“⁷⁾, для Августина й пророків — „res miranda“⁸⁾.

Пророки йдуть геть, починається нова ява: коротка сцена Благовістя, потім Марія йде й зустрічає Лизавету, вони вітають одна одну. Слова янгола, Марії, Лизавети ті самі, що в євангелії від Луки.

Далі — німа сцена Різдва. З'являється зірка, хор співає: Hodie Christus natus est etc.⁹⁾.

Побачивши зірку, три царі різних країн світу міркують про те, що означає це явище. Вони постановляють іти з дарунками до новонародженого, співають: Ubi est qui natus est, etc. (Де єсть той, що народивсь...).

¹⁾ Carmina Burana. Lateinische und deutsche Lieder und Gedichte einer Handschrift des XIII Jahrhundert aus Benedictbeuern auf der K. Bibliothek zu München, herausgegeben von J. A. Schmeller (Publ. d. litt. Vereins 16 № CCII, стр. 80–95).

²⁾ Deutsche National-Litteratur, historisch-critische Ausgabe, hrsgb. v. Joseph Kürschner, 14 B. Das Drama des Mittelalters, hrsgb. v. K. Froning, III Theil, стр. 875–901.

³⁾ От діва породить без чоловікового сім'я...

⁴⁾ Ця зірки новина несе нову звістку...

⁵⁾ Піду, піду, щоб проклясти цей народ!

⁶⁾ Зійде зірка з Якова...

⁷⁾ Річ неймовірна. ⁸⁾ Річ дивна.

⁹⁾ Нині Христос народивсь...

Їх зустрічають служники Іродові й розпитують, чого вони прийшли. Царі відповідають:

Regem natum quaerimus,
De quo stella loquitur... ¹⁾.

Служники поспішаються до Ірода з несподіваною звісткою про новонародженого царя. Ірод ремствує:

Cur audetis talia	Num Herodes ego sum
Regi praesentare?	Potens subiugare
Nolite, vos consulo,	Quidquid mundus continet,
Falsum fabricare!	Coelum, terram, mare?... ²⁾ .

Він кличе на пораду Архисинагога та жидів. Архисинагог радить розпитатися в трьох царів, що прийшли. Царі-волхви відповідають:

Stella nova radiat,
Eius ortus nuntia,
Cui mundus oboediet,
Et qui reget omnia... ³⁾.

Ірод відпускає волхвів і прохає сповістити його, як знайдуть новонародженого. Волхви виходять. Далі — нова ява: янгол сповіщає пастухів:

Magnum vobis gaudium,
Pastores, annuntio:
Deus se circumdedit
Carnis vestrae pallio, etc. ⁴⁾,

кличе їх вітати новонародженого.

Пастухи вибираються у дорогу, але-ж Диявіл намагається їх затримати:

Tu ne credas talibus,
Pastorum simplicitas... ⁵⁾.

Пастухи повертаються до своєї роботи; янгол знову кличе їх; Диявіл вдруге намагається побаламутити їх; вони вагаються, кого-ж слухати. Тоді починає співати хор янголів: Слава на небі Богові, — і пастухи вирішують:

Procedamus igitur
Simul ad praeseptum
Et curvatis genibus
Adoremus filium! ⁶⁾.

Пастухи наближаються до ясел, співаючи, вітають немовлятку, повертаються й зустрічають волхвів. Ці їх питають: Скажіть, що бачили, пастухи...; вони відповідають: Бачили немовлятку, і т. д. Після цього — німа сцена: волхви уклоняються Христові, підносять дарунки.

¹⁾ Шукаємо народженого царя, що про нього каже зірка...

²⁾ Як ви зважуєтеся таке цареві казати? Не раджу вам вигадувати брехні! Чи-ж я не Ірод, що можу підкорити все, що є на світі, небо, землю, море?..

³⁾ Нова зірка сьє, вістунка народження того, кого послухає світ, хто всім керуватиме...

⁴⁾ Велику радість вам, пастухи, сповіщаю: Бог прийняв на себе ваше тіло...

⁵⁾ Не вір такому, пастуша простото...

⁶⁾ Так ходімо-ж укупі до ясел; і схиливши коліна віддаймо поклон синаві.

Потім волхви засинають; з'являється янгол і наказує їм: *Nolite redire ad Herodem, etc.*¹⁾).

Ірод, побачивши, що волхви не повертаються до нього, знову кличе на пораду Архісинагога та його посіпак:

*Tu, magister, aperi
Prophetarum edita,
Si qua sunt de puero
A prophetis tradita...²⁾.*

Архісинагог відповідає: *Tu, Bethleem, terra Juda etc.*³⁾. Ірод розлютований надсилає вояків знищити вифліємських немовлят. Вояки виконують наказ; чути, як голосять матері.

Зараз по цьому відбувається кара тиранові, — очевидячки, німа сцена: Ірода живцем гризуть черви, він падає з трону, вмирає, дияволи радісно хапають його; корону дістає його син Архелай.

Тимчасом янгол наказує Йосипові тікати до Єгипту; Св. Родина відходить. Дія переноситься до Єгипту:

Під спів хорових гімнів на славу богів виступає єгипетський цар з почетом. Як Св. Родина прибула, усі єгипетські ідоли попадали. Жерці кілька разів підіймають їх, палять ладан, вихваляють богів співами; але-ж зусилля жерців даремні, і з них один удається до царя:

*Audi, rex Egyptiorum:
Lapsa virtus idolorum,
Destituta vis deorum
Jacet cum miseria...⁴⁾.*

Здивований цар бажає довідатися, через віщо так сталося, кличе мудреців. Жерці радять:

*Nostrum est consilium deos honorare,
Aras, templa, tripodes, lucos innovare...⁵⁾*

і навіть радять *humanum sanguinem superis libare*⁶⁾, щоб змилостити розгніваних богів. Цар править жертву, ідолів підіймають, але-ж вони знову падають. Цар удруге вдається до мудреців, і тії виголошують:

*Rex et regum dominus, deus hebraeorum
Praepotens in gloria Deus est deorum,
Cuius in praesentia velut mortuorum
Corruit et labitur virtus idolorum!...⁷⁾.*

¹⁾ Не повертайтеся до Ірода...

²⁾ Ти, вчителю, об'яви, що казали пророки, коли існує яке про хлопця пророкування.

³⁾ Ти, Вифлієме, земле жидівська, і т. д.

⁴⁾ Слухай, царю єгиптян: пала міць ідолівська, позбавлено сили богів, — лежить вона у недолі...

⁵⁾ Наша порада — поважати богів, відновити жертovníки, храми, триноги, присвячені гаї.

⁶⁾ Людську кров пролляти на жертву богам.

⁷⁾ Цар та пан царів, бог жидівський, великоможний у славі, єсть Бог над богами; у його присутності падає й валиться міць ідолів, як мерців.

Тоді цар співає:

*Ecce novum cum matre deum veneretur Egyptus!*¹⁾,

і всіх ідолів викидають.

Далі — нова сцена:

Виступає цар Вавилону; співи хору вихваляють богів. Повстає боротьба-диспут поміж Поганством, Синагогою та Церквою²⁾. Поганство співає:

*Deorum immortalitas est omnibus colenda,
Eorum et pluralitas ubique metuenda*³⁾.

Хор відповідає:

*Stulti sunt et vere fatui
Qui deum unum dicunt,
Et antiquitatis ritui
Proterve contradicunt...*⁴⁾.

Вистава закінчувалася тим, що хор співав:

*Omnium rectorem te solum profitemur,
Tibi tota mente semper obsequemur...*⁵⁾.

Слідом за латинськими обробками різдвяної драми повстали й обробки її живими народніми мовами.

Зазначимо обробки французькі:

У Парижі, в бібліотеці св. Женевієви, в рукопису (У. f. 10 fol.) XV в. збереглася містерія „La Nativité N. S. Jhesucrist“ та містерія „Geu des trois rois“, що її безпосередньо продовжує⁶⁾.

Перша з чотирьох містерій, що вкупі становлять тетралогію, яка охоплює всеньке життя І. Христа (La Nativité, les Trois Rois, la Passion, la Résurrection), починається короткими сценами того, як створено людину, як сталося гріхопадіння Адама та Єви, як помер Адам; цісар Октавіян бачить на підставі статуї латинського написа, що збентежив його: *Dum virgo mater pariet, ista imago corruit*⁷⁾; у Назареті відбуваються заручини Пречистої: зібралися женихи, в руках старого Йосипа, що над ним знущаються молоді його суперники, розквітає суха гілка, і Діва заручається з ним; у Чистилищі пророки посилають до неба свої благання, в Пеклі виють Демони.

Далі — сцена благовістя; зачаття Пречистої означається тим, що до неї спускається голуб (Дух Святий). Сумніви та хвилювання Йосипові; архангол Гаврило заспокоює його. Прибуття до Вифлієму. Йосип іде попрохати вогню

¹⁾ Отже-ж нового бога з матір'ю його хай шанув Єгипет.

²⁾ Цих осіб автор виводить наприкінці пієси так само, як пророків на початку її, щоб виявити свої догматичні погляди (Weinhold, Weihnachtspiele u. Lieder, 70).

³⁾ Всі повинні шанувати безсмертя богів; тому що їх сила, їх треба скрізь боятися.

⁴⁾ Дурні та справді пришепелуваті, що кажуть ніби бог один; вони нахабно заперечують звичай старовини.

⁵⁾ Правителем над усіма тебе одного проголошуємо, тебе усім розумом завсіди слухатимем.

⁶⁾ Тексти їх видав Жюбіналь: *Mystères inédits du XV siècle, publiés par Achille Jubinal*, Paris, 1837, II, 1—138; аналіза—див. *Petit de Julleville, Les Mystères*, II, 385—390.

⁷⁾ Як мати-діва породить, цей образ упаде.

й приносить багаття у полі кереї. Повернувшись, він бачить, що Марію оточили янголи. Баба з покаліченими руками (Honestasse), що він її покликав, зціляється, доторкнувшись до новонародженого Ісуса. Ідоли падають із своїх підстав, це гнівить цісаря. Арх. Гаврило сповіщає пастухів про те, що народивсь Христос. Пастухів виставлено тут як-найреальніш, — вони гомонять поміж себе, сваряться. Далі — пастухи вітають народженого Христа.

Зміст другої пієси — *les Trois Rois* — такий:

Троє царів-волхвів, колишні вороги, миряться йдучи до Вифлієму. Ірод закликає їх до себе; вони кажуть, кого шукають: новонародженого царя над царями. Далі — волхви вітають Христа; янгол забороняє їм повертатися до Ірода. Хлібороб ралить свою ниву, міркуючи про те, що робота — то річ неминуче потрібна. Ірод наказує винищити немовлят у Вифліємі. Дияволи радіють. Арх. Рафаїл велить Йосипові тікати до Єгипту. Хлібороб показує кудю йти. На сцену виходять двоє жінок з немовлятами на руках, вони милуються з краси своїх дітей і хваляться одна перед одною; жовніри забивають їх; одчай матерів. Вбивці запитують хлібороба, чи не бачив він, щоб проходили чоловік та жінка з дитинкою; хлібороб одказує, що не бачив нікого, і починає порати жито, що тимчасом достигло. Вояки повертаються до Ірода, сповіщають його, що забили 144 тисячі немовлят, але-ж той, кого вони шукали, зник. Дияволи намовляють Ірода вкоротити собі віку, і заносять його до пекла. Йосип запрохує заспівати „Тебе Бога хвалимо“, і тим пієса й закінчується.

Відома пасійна містерія А. Гребана ¹⁾ (полов. XV в.) оброблює різдвяні мотиви дуже докладно: благовістя, янголи радіють, демони ремствують; Лизавета одвідує Марію (вірші 3395—4030); сумніви та хвилювання Йосипові (вір. 4031—4280); покликачі оголошують наказ Августа про перепис (вв. 4281—4374); Йосип та Марія у Вифліємі (вв. 4375—4635); ідилічна сцена: пастухи розмовляють про те, як весело їм живеться ²⁾ (вв. 4638—4854); народження Христове, співи янголів (вв. 4855—5043); радість Йосипа та Марії (вв. 5044—5162); янголи з'являються пастухам: „Слава на небі Богові“ (вв. 5163—5235); волхви спостерегають нову зірку ³⁾ й виряджаються в дорогу (вв. 5252—5475); пастухи вітають Спасителя, приносять дарунки: один дудку, другий — брязкотельце, третій — дерев'яний календарець, а повертаючись висловлюють своє здивування та жалощі: „*Le filz Dieu né en une estable! O pitié, o be-*

¹⁾ *Le Mystère de la Passion d'Arnoul Greban, publié d'après les manuscrits de Paris par G. Paris et G. Raynaud. Paris. 1878.*

²⁾ *Aloris:* Il fait asses douce saison
Pour pastoureux, la Dieu mercy.

Isambert: Fi de richesse et de soucy!
Il n'est vie si bien nourrie
Qui vaille estat de pastourie, etc. (стр. 59).

³⁾ *Jaspar:* En mon coeur ne puis trop panser
Quel signifiante a en soy
Cette estoille que j'appercoy
Dessous le cerne de la lune, etc. (стр. 67).

nigne enfance!“ (вв. 5476—5735). Волхви приїзять до Палестини, розпитують (вв. 5752—6049); авдієнція їх у Ірода (вв. 6050—6592); волхви вітають Христа і виходять (вв. 6594—6847); немовлятко Ісус у храмі (вв. 6848—7132); Сатану занепокоїло, що в Марії народилася дитина, він радиться з Люципером; за наказом од арх. Гаврила Св. Родина йде до Єгипту; як вони наближаються, ідоли в єгипетському храмі падають, жерці збентежені (вв. 7133—7515); Ірод наказує винищити вифліємських немовлят (вв. 7516—7629); дітей забивають, між іншими забито й сина самого Ірода (вв. 7630—7851); вояки сповіщають Ірода, що його наказ виконано, — він задоволений; раптом він почуває нестерпний біль, приневолений лягти, страждає в страшених муках; Сатана вдоволенний, підмовляє його до самогубства, подає йому ножа; *Herode se tue d'ung cousteau*, і дияволи радісно несуть його до пекла (вв. 7852—7995).

Збереглося друковане видання містерії, виконаної в Руані р. 1474: „*L'incarnation et nativité de Nostre Saulveur et redempteur Jesucrist*“¹⁾. Після прологу, що коротенько викладав сюжет, драма починається сценою пророкувань Валаама та інших; далі — жалкування Адамово за раєм, суперечка чотирьох Чеснот, урочистий хор янголів, що вітають близьке визволення роду людського, благовістя; виголошено цісарового наказу про перепис, Йосип та Марія йдуть до Вифлієму; виступають комічні постаті пастухів, що розмовляють поміж собою, співають селянських пісень, — сцени пастухів, очевидячки, дуже подобалися авторові, він їх тут збільшив та розвинув. Далі — Йосип та Марія приходять до Вифлієму; народжується Христос; янголи вітають новонародженого співами; Пречиста схиляє перед ним коліна; ідоли падають по поганських храмах; демони лютують у пеклі; пастухи вітають Христа. Драма закінчується тим, що Октавіан, за Сівіліним наказом, править жертву перед образом Пречистої.

Обробленням мотивів про народження Христове та вітання пастухів обмежується й коротенька (896 віршів) містерія, що збереглася у друкованому виданні кінця XV віку: „*Nativité de Nostre Seigneur Jhesus Christ*“; пастухи хором співають тут пісеньку, вихваляючи сільське життя²⁾.

У першій половині XVI віку королева Наварська, Маргарита Валуа написала чотири пієси: „*La Nativité de Jesus-Christ*“, „*L'Adoration des Trois Rois*“, „*Les Innocents*“, „*Le Désert*“³⁾.

Ці пієси дуже мало драматичні, визначаються великою штучністю. В них перша, пройнята наївністю, що доходить до афектації, змальовує прихід Йосипа та Марії до Вифлієму: не знаходячи іншого притулку, вони приміщуються в хліві; янголи радіють, що незабаром народиться Спаситель; на-

¹⁾ *Petit de Julleville, Les Mystères*, II, 430 і далі.

²⁾ *Pop. Petit de Julleville, Les Mystères*, II, 436—437.

³⁾ *Les Marguerites de la Marguerite des princesses*. Lyon, 1547; нове видання — під тим самим заголовком, *avec Introduction etc. par Félix Frank*, Paris, 1873. Аналіза — див. *Petit de Jull., Les Myst.*, II, 620 і далі.

родження Христове; Марія дякує Богові; янголи пориваються прислужитися новонародженому. Троє пастухів та троє пастушок дивуються, що не можуть спати з якоїсь невідомої радості; янгол сповіщає їх, вони біжать до Вифлієму, перелічуючи дарунки, що несуть: сир, глечик молока, пташку в клітці, гіллячки та дудку. Прибувши вони вітають Христа, виголошуючи вірші, що в них занадто багато богословської вчености. Далі співаючи вони повертаються додому. Сатана підстерігає їх на дорозі й намагається знищити у них віру в новонародженого Месію; вони починають із ним учений диспут і примушують його з соромом та розпачем тікати.

Другу та четверту драми Маргарити Наварської оброблено в тому стилі, як Рубенс малював свої картини з історії Марії Медічі, що переховуються тепер у *sale de Rubens* у Луврському Музею в Парижі ¹⁾. У пієсі „*L'Adoration des Trois Rois*“ (Вітання трьох царів-волхвів) Бог, щоб сповістити волхвів про народження Христове, посилає, щоб їх просвітити, до одного Філософію, до другого — Напасть (Tribulation), до третього — Надхнення; Розум Божий (Intelligence Divine) і собі сходить на землю, щоб розплізнати очі народам засліпленим поганством. Філософія, Напасть та Надхнення приводять волхвів до Розуму Божого, і той з'ясовує їм таємницю втілення й посилає вітати новонародженого Спасителя та піднести йому дарунки. Останню частину пієси — зустріч з Іродом та сцену вітання волхвів оброблено за Євангелією.

У третій пієсі — „*Les Innocents*“ — Йосип, що його перестеріг янгол, тікає з Марією та немовлятком у пустиню. Ірода райці намовляють повиніщувати вифліємських немовлят; дітей забивають; розпач та благання матерів; голосіння Рахелине займає аж 240 віршів. Душі забитих дітей, співаючи хором пісню, увіходять до раю. Пієса дуже пройнята ліризмом.

Драма „*Le Desert*“ виставляє Св. Родину в пустелі, між Юдеєю та Єгиптом. Бог надсилає до Марії Споглядання (Contemplation), Спогад та Розвагу, щоб відкрити їй найтаємніші речі; янголи сходять на землю, щоб їй служити та прикрасити пустелю. Марія співає гімна Богові; янголи виконують відповідну пісню, і на їх загад у пустелі зростають дерева, вкриваються плодами, виростають квіти, ллються потоки води, крапає мед, хижі тварини тікають. Споглядання відкриває перед Марією книгу Природи, де з'ясовано геть-усі таємниці світобудови; Спогад подає їй книгу, де описано гріхопадіння Адамове й розкрито таємницю втілення та визволення; Розвага дає Марії книгу милости, книгу нового заповіту. Янголи приносять Марії різні плоди

¹⁾ На цих картинах „*belles filles épaisses et charnues (відгуки фламандської школи), différenciées par leurs attributs*“ удають з себе „*l'Abondance ou la Sagesse. Lucine ou une Nympe des Eaux*“; на картині *la Majorité de Louis XIII* „*quatre gaillards personifient la Force, la Religion, la Bonne Foi et la Justice*“ (E. Michel, Rubens, sa vie, son oeuvre et son temps, Paris, 1900, 343—345). Пристрасть до алегорій, дуже помітна в XVI і XVII вв., коли символи та емблеми вживано і в теології, філософії, історії, і в дисциплінах природознавчих, то-що, особливо яскраво виявилася в мистецтві, в скульптурі, малюванні; та сама пристрасть міцно заявляє про себе і в творах театральних.

й квіти. Йосип та Марія дякують Богові за ласку і, за наказом од янгола, повертаються до Юдеї; дорогою зустрічають людину, що сповіщає їх про Іродову смерть. Співи янголів закінчують цю цілком ліричну і без жадної дії пієсу.

Отже, на французькому ґрунті драматична обробка мотивів різдвяного циклу, від просто-епічного, пройнятого наївною вірою в чудеса, способу виставляти св. події вступила на шлях штучного складання пієс; почали вводити способи прикраси, що їх виробили художні нахили пізнішого часу, — уживаючи засобів, мабуть, і не нових (алегоричні постаті виступали в середньовічних моралітетах), але простуючи до нової мети; виникли нові способи творчости, в новому стилі склалися драматичні твори.

На німецькому ґрунті різдвяна драма широко розвинулася та поширилася.

Сен-Галенський рукопис XIV віку (Quarto, № 966, арк. 130 і далі) зберіг текст драми ¹⁾, що її починає найдовша сцена пророків: виступають з своїми декламаціями Мусій, Валаам, Давид, Соломон, Ісайя, Єремія, Данило, Михайл; далі — сцена заручення Марії з Йосипом; потім — Благовістія:

Der Engel sprach zû Marian.
 Maria, rain kunschi magt.
 den kummer, den die welt klagt
 von der alten schulde
 frow Even, die gottes hulde
 verwirkt, als ier der tiufel riet,
 do sy von sinem gebott schiet,
 des solt du tun den luten buss:
 ich kund dir des kunges gruss, etc. (стр. 154).

Далі — Лизавета одвідує Марію; янгол заспокоює Йосипа. Зараз-таки по цьому янгол сповіщає пастухів про Спасителеве народження і дає їм ознаку: вони знайдуть немовлятко в яслах; пастухи не гаючись ідуть і вітають Христа та прохають у його допомоги: далі з'являються вітати Марію дочки Сіонські. Троє волхвів (Die hailigen dry kunig), наближаючися до Єрусалиму, прохають показати їм місце, де перебуває новонароджений цар юдейський; посланець сповіщає Ірода, що прибули троє чужоземців, Ірод кличе їх до себе, розпитує, — тут вони виявляють свою велику астрономічну вченість; Ірод кличе на раду жидів, тії зазначають, що, як кажуть пророки, Христос має народитися у Вифліємі. Ірод виряджає волхвів, прохає їх потім повернутися до нього і повідомити, щоб він і собі зміг-би вшанувати жертвою новонародженого. Волхви зустрічають пастуха, розпитують його; він їм оповідає, що бачили пастухи у Вифліємі. Далі — сцени вітання волхвів; вони виголошують свої промови, підносять дарунки, прохають собі ласки та допомоги. Янгол забороняє волхвам повертатися до Ірода; вісник сповіщає його, що волхви пішли додому; Ірод дуже розлютований, лає чужоземців, що його одурили. Малень-

¹⁾ Надрукував F. J. Mone, Schauspiele des Mittelalters, I, 143–181; коментар — див. E. Wilken, Gesch. d. geistl. Spiele, 25–29.

кого Ісуса принесено до Храму; тут його зустрічає Семен та Ганна-пророчиця. Ірода про це сповіщає вісник, він кличе райців, і тії підмовляють його повинити немовлят. За наказом од янгола, Св. Родина тікає до Єгипту; як вона туди прийшла, ідоли по єгипетських храмах падають. По цьому — *klagt die kristenheit ire kind:*

*Ich diu vil arme Rachahel,
Sid ermordet ward Abel
hinez uff das jungst ende
muss ich winden min hende
und klagen min herzenlaid, etc.
(стр. 179).*

Це голосіння Рахелине сповіщає, що забито немовлят. Далі янгол каже Йосипові, що

*Herodes mit vil grosser not
sin leben hat vollendet, —*

і тим пієсу закінчено.

Ця драма дає не більш як доволі близьке до св. письма оповідання, що йому тільки надано діялогічної форми.

У рукопису XV в. збереглася дуже важлива для вивчення еволюції різдвяної драми гесенська обробка — „*Ludus de Nativitate Domini*“ ¹⁾.

Оповідач (*Proclamator*) виголошує невеличкий пролог (*Swiget unnd horet alle gemeune...*), а далі йде сцена Благовістя ²⁾. Далі — Йосип занепокоєний з того, що Марія вагітна; янгол його заспокоює, Йосип перепрошує Марію, що висловлював їй свої підозріння. Зараз-таки по цьому Йосип та Марія даремно шукають притулку в Вифліємі, і нарешті примішуються „*in das gemeunne huss*“; Йосип наказує Марії лягати, а сам іде по колиску; Марія народжує Христа, янголи співають „Слава на небі Богові“; Йосип приносить колиску й починає колисати, приспівуючи разом із невільником; хор янголів співає пісні. Потім янголи співають „*Silete!*“ (Мовчіть!), і з'являються „дівчата“ (*Virgines*) вітати Св. Родину; Йосип та невільник далі колисають і співають наперемінку з хором янголів. Далі — янгол підходить до пастухів, що сплять, і співає „*Annuncio vobis gaudium magnum*“ ³⁾, сповіщає їх про Спасителеве народження (*Er herte, grosse freude dun ich uch kunt, etc.*) і виходить. Один із пастухів оглядається з-просоння й знову засинає. Хор янголів. З них один знову підходить до пастухів і каже:

*Er herten, er sollet uffstan
und sollet geyn Bethleem gan
und beschauwen den heilant,
dan der vatter hat uff dit ertrich gesant:
der liet by dem osgen und esselin
in eynem krippelein! (стр. 917—918).*

¹⁾ K. Froning, Das Drama des Mittelalters, III, Th. стр. 902 і далі: Das hessische Weihnachtspiel nach der Handschrift (J. Kürschner, Deutsche National-Litteratur, B. 14).

²⁾ Wir können uns nicht wundern, wenn dies Propheten-Vorspiel mit dem XIV Jahrh. abzusterben scheint, — зауважує E. Wilken (Gesch. d. geistl. Sp., 25).

³⁾ Сповіщаю вас про велику радість.

Пастухи збентежені; один із них удається до глядачів, кажучи:

Er, liben lute, frauwet uch alle, das ich hon gehort
gar eyn frolich wort:
wie das uns der heilant
sy geboren uber alle lant, etc. (стор. 919).

Пастухи йдуть до Вифлієму й висловлюють свої наївні, досить довгі вітання:

Gegrusset sistu, kindelin!
Und auch Maria die mutter sin, etc. (стор. 921).

Далі — Йосип та Марія розмовляють про своє убозтво, а потім — грубіанська сцена, що в ній Йосип лається з наймичками, наймички танцюють навколо колиски. З'являється Люципер, кличе Сатану та інших демонів (*veniunt omnes clamantes: ha-ha-ha!*)¹⁾, і вони радяться, як-би згубити народженого Христа, бо він накоїть багато лиха пеклові. Потім янголи співають: „Silete!“ (Мовчіть!); з них один перестерегає Йосипа, що Ірод наказав винищити всіх вифліємських малих дітей, і Йосип, мовляв, повинен одвести Марію та Ісуса до Єгипту; Йосип сповіщає про це Марію, вона його благає виконати веління янголове, щоб уратувати дитину; але Йосип відповідає, що йому треба йти до міста по хліб („*Das thut mynem kranckem hertzen wel!*“), і підмовляє саму Марію піти з ним випити доброго пивця! Люципер закінчує виставу, підмовляючи співати й танцювати.

Отаким тривіальним, а наприкінці святково-масницьким, коли можна так висловитися, напрямком пішла народня німецька обробка різдвяної драми. Первісним євангельським мотивам було надано своєрідних оздоб та прикрас відповідно до нахилу часу та оточення.

У XVI—XVII вв. повстала низка літературних обробок різдвяної драми. Зазначимо такі:

Ein seer schön und nützlich Spiel von der lieblichen Geburt unsers Herren Jesu Christi, zu Cöln an der Sprew gehalten, durch Henricum Chnustinum Hamburgensem. Anno 1541²⁾.

Пієса поділяється на п'ять актів; акт I: Благовістя, монолог Йосипа про чесноти Марії, Марію одвідує Лизавета; акт II: янгол заспокоює сумніви Йосипові, далі — брутальна сцена, що в ній дияволи лютують, бо незабаром має народитися Спаситель; дію закінчує подорож Марії з Йосипом до Вифлієму; акт III: Арх. Гаврило сповіщає пастухів про те, що народивсь Христос, чути „Слава на небі Богові“; семеро пастухів ідуть до ясел; робітник Тутке не хоче сам лишатися біля овець і поспішається слідом за господарями, покликано ще двох сусідів, і всі десятеро просто та з самоповагою вітають немовлятку (про дарунки ані згадки): далі — сцена дияволів: князь пекла Вельзевул намагається обурити своїх підданців звісткою про народження

¹⁾ Приходять усі горлаючи: ха-ха-ха!

²⁾ Передрукував G. Friedländer, Berlin, 1862; аналіза — див. Wilken, Gesch. d. geistl. Spiele, 50 і далі.

Христове й натякає, що хоче зробити знаряддям своєї помсти царя Ірода; наприкінці акту виступають три царі-волхви, по дорозі міркуючи про нову зірку. Акт IV: Ірод обмірковує з архієреєм Анною народження Христове, канцлер уводить волхвів, вони оповідають про свою подорож протягом 13 день, то-що. Акт V: волхви вітають Христа, підносять дарунки (про їх символічне значіння не згадано); Йосип і Марія дякують; далі — вони тікають до Єгипту; Ірод наказує своєму воеводі забити малих дітей; покликач тричі виголошує наказа зносити дітей, і коли матері приходять із малими, Ірод подає знак і починається кривава розправа; жовніри-душогубці брутально жартують, неначе ландскнехти XVI в. Архангол Гаврило поражає Ірода мечем, а дияволи виносять його до пекла.

Кнавст дуже старанно відтворює традиційні мотиви; літературна обробка почувається трохи чи не в тому тільки, що пієсу поділено на п'ять актів: це, очевидно, сталося підо впливом шкільної теорії.

Року 1549 шпандавський священик Х. Лазіус (помер р. 1572) написав драму, надруковану вже багато років опісля: *Ein gar schön herrlich new Trostspil... von der Geburt Christi vnnd Herodis Bluthundes, als dieser letzten zeit fürbilde, mit allem fleis gestellt durch Christophorum Lasium, Weiland Pfarrhern zu Spandaw, daselbst gespielt. Francfurt a. d. O. 1586*¹⁾.

Пієсу починає монологічний пролог, що, привітавши глядачів, оповідає про зміст наступної вистави та про вагу Різдва Хр. Потім —

Акт I: Зверху спускається (на нитці) яскрава зірка (ремарка на берегах), і арх. Гаврило сповіщає пастухів про народження Христове. Хор янголів. Пастухи йдуть вітати Спасителя.

Акт II: Пастухи повертаються, зустрічають волхвів Каспара, Мельхіора та Валтасара; тії оповідають їм, що вони прийшли, бо їм з'явилася зірка. Ірод радиться з своїми прибічниками та викликаними архієреями й книжниками з приводу чутки про новонародженого царя; книжники переказують йому прощства про те, що Христос має народитися у Вифліємі.

Акт III: Волхви у Ірода. Зірка знову спускається на нитці, щоб її бачили (ремарка). Волхви вітають Христа, підносять дарунки. Св. Родина тікає до Єгипту.

Акт IV: Зібрання та нарада дияволів: *Beelzebub, Fürsthetzer, Lügentichter, Blutdurstmacher, Seelmörder* та ин.

Акт V: Ірод нарікає перед близькими на волхвів, що його одурили та надсилає жовнірів знищити немовлят. Зчиняється жіночий галас (*clamor mulierum*, каже ремарка), і вояки сповіщають царя, що його наказа виконано. Ірод дякує. З'являється арх. Гаврило, сповіщає, що лемент з приводу нечуваного Іродового тиранства, проллятої крові безневинних дітей почув Бог; янгол загрожує Іродові мечем, яким він уб'є його тіло, а душу віддасть дияволам на вічні тортури. Ірод раптом почувається дуже млосно, і друзі виво-

¹⁾ Нове коментоване видання: *Ein Spandauer Weihnachtspiel 1549*, hggb. von Johannes Bolte (*Märkische Forschungen*, hrg. von dem Vereine für Geschichte der Mark Brandenburg, XVIII Band Berlin, 1884).

дять його. Чутно, як голосять жінки: Рахеля, Руфь, Ганна. Ірод страшенно мучиться:

O weh was hebt sich mir im Leib,
Für grosser hitz ich nirgendt bleib...

Його кидають усі близькі (Abeunt consiliiarii, каже ремарка). З'являється Beelzebub, і Ірода шматують дияволи (diripiunt diaboli, каже ремарка).

Епілог закінчує виставу.

В Hof-Bibliothek у Відні, у рукопису XVI віку, збереглася „Comedie von der freudereichen Geburt Jesu Christi“, 1568 р., що її написав Benedict Edelböck ¹⁾.

Пієсу поділено на п'ять актів; починається вона великим прологом, закінчується ще більшим епілогом.

Пролог спочатку викладає зміст наступної вистави:

Got dem Vater zu lob und er,
auch seinem son darzue noch mer,
dem hailigen gaist auch dar schon...
mit diser hilf sein wir herkomen
und haben uns so furgenomen
ain spil zu halten fur junge leut
zu dieser frölichen weihnachtzeit
von dem geburtstag Jhesu Krist..

Потім пояснюється значіння Різдва Христового для людства, і глядачів закликається до уваги.

Акт I: Йосип сповіщає Марію про наказ цісаря Августа в справі перепису і каже, що через це треба йти до Вифлієму, хоч і холодно та й сніг глибокий; Марія пригадує слова, що казав їй янгол: „Maria fürcht dich nit“, і каже, що готова вирушити в дорогу. Вони рушають, наближаються до Вифлієму, просяться на ніч до заїзду, але хазяїн та хазяйка брутально їм одмовляють; виходить наймичка і в довгому монолозі висловлює своє співчуття бідакам; вона характеризує свого хазяїна-шахрая, скаржиться на своє становище і відводить мандрівникам хлів.

Акт II: Марія сповіщає Йосипа, що наступають пологи, і прохає принести вогню. Поки Йосип ходить по вогонь, Марія родить, кладе дитину в ясла й показує Йосипові:

Joseph, nun leucht ain klains herbei,
schau da leit der Hailand im heu.

Йосип ставить ліхтаря долі і вклоняється народженому Христові, вихваляючи чудо цього народження. Марія прохає в Йосипа зварити для малого кашку (ein müeselein) і милується, як воно плескає в долоні. Далі — сцена пастухів: увиходить їх четверо, вони скаржаться на мороз, лякаються вовків,

¹⁾ Видано її у Weinhold'a, Weihnacht-Spiele u. Lieder, стор. 193—288.

кричать, щоб їх прогнати, засинають; янгол сповіщає їх про народження Христове:

Fürchtet euch nit, ir lieben leut,
dann ich verkünd euch grosse freud,
die allen völkern ist bereit
zu nuz und hail der selikait...

Янголи співають „Слава на небі Богові“. Пастухи зараз-таки йдуть до Вифлієму, вітають Христа, благають допомогти їм у житті цього світу й того-світньому. Повернувшись вони лають робітника, що лишив овець без догляду.

Акт III: Виступають волхви: кожен висловлює свої думки про нову зірку, наказує зібрати все, що треба в дорогу, й вибирається з служником. Далі вони зустрічаються, вітають один одного, кожен оповідає, куди йде — вітати новонародженого царя, — каже своє ім'я й звідкіля прибув; вони намагаються дізнатися, де знаходиться народжений цар юдейський; Мельхіор пропонує запитати в Ірода, адже той повинен-би про те знати. Побачивши двох драбантів, вони вдаються до них з запитаннями; з них один відповідає, що не знає ані про якого новонародженого царя, але-ж згоден, коли йому буде заплачено (*gebt mir nur her drei dicke pfennig*), розпитатися про це в Ірода. Волхви виходять; драбанти лишаються й розмовляють про свої справи (довгенька сцена). Виступає цар Ірод, навколо нього драбанти, він наказує принести собі фотелю і оповідати йому про те, що сталося нового. Його повідомляють, що прибули чужоземці й розпитують; Ірод здивований і стурбований, він посилає по книжників; ці з'являються, вітають його; Ірод нагадує їм про свою владу, і вимагає пояснити, де, коли й який саме цар має народитися за св. письмом; книжники оповідають йому про пророцтва, що існують; Ірод наказує закликати чужоземців, що його стурбували; волхви з'являються; Ірод розпитує їх, чого вони шукають на його землі; вони оповідають про зірку; Ірод прохає сповістити його, як вони знайдуть новонародженого. Волхви відходять, бачать зірку, що стала над Вифліємом, вони раді, кажуть служникам подати їм дарунки, які вони привезли, і наближаються до притулку Св. Родини. Марія та Йосип дбають про пелюшки, намагаються вкрити дитину від холоду, — раптом вони бачать чужоземців; волхви входять, вітають, підносять дарунки; Марія та Йосип дякують. Янгол наказує волхвам повертатися іншою дорогою, а Йосипові — тікати до Єгипту. Вони так і роблять і на тому акт закінчується.

Акт IV: Ірод обурений, кличе драбантів, наказує винищити без милосердя усіх вифліємських немовлят, обіцяючи за те гарну нагороду (*zwaitausend ungrische ducatn*, а за вдале виконання — утрое). Цар відходить; драбанти лагодяться виконувати наказа; але-ж один із них (*Schmol*) одмовляється проливати безневинну кров. Починають нищити немовлят: перед будинком сидить жінка з дитинкою, драбант підскочив до неї, вириває дитину, вбиває її і кидає матері труп; жінка — її ім'я Рахеля — заходжується голосити:

Ach Got, ach Got, was soll ich nun
anfahen, ich betrübtes weib,
dass mir mein kind von meinem leib
so jämmerlichen ist ermört, etc.

Приходять інші драбанти, похваляються вчиненими вбивствами. Наближається друга жінка з дитинкою, Сара; драбанти вихоплюють у неї дитину, вбивають, а мати очайдушно голосить. Те самісіньке трапляється ще двом жінкам. Драбанти сповіщають Ірода, що наказу його виконано, він їм дякує; Шмоля, що відмовивсь убивати, він виганяє як зрадника.

Акт V починається прологом янголовим: хто йде проти Бога, той гине; Ірод хотів згубити Христа, але це йому не пощастило; забито багато тисяч немовлят, Рахель голосить за діточками, як за померлими, але-ж вони живі, у Бога. Далі янгол наказує Йосипові повернутися додому. Св. Родина повертається; по дорозі Йосип не раз підживлюється з дорожньої пляшки. Вони зустрічають драбанта Шмоля, і той сповіщає їх про Іродову смерть. Янгол наказує Йосипові повернутися жити до Назарету, куди вони й приходять, дякуючи Богові.

Довгий епілог ще раз, починаючи від гріхопадиння Адамового, пояснює значіння Різдва Христового.

Ця обробка різдвяної драми, взагалі близька до св. історії, відрізняється тим, що наскрізь пройнято її найбуденнішим реалізмом; автор, що з нього був драбант ерцгерцога Фердинанда¹⁾, писав копіюючи, де тільки мога, як свій оригінал, щоденне бюргерське тогочасне життя.

Інший характер має „двірська“ комедія: *Eine kurtze Comedien von der Geburt des Herren Christi. Anno 1589. Von den Prinzen und Prinzessinen des Churfürstlichen Hofes in Berlin aufgeführt*²⁾.

Пролог вітає слухачів, висловлює побажання з приводу нового року і сповіщає про зміст наступної вистави. Далі — „musica“, мабуть чи не хорал, що виконують двірські музики в палацовій залі³⁾.

Пієсу поділено на двоє актів: перший оброблює мотив про вітання пастухів, другий — волхвів. Роллю Ірода викреслено; немає також елементів комізму та місцевого реалізму: однісінький слід народного кольориту — долішньо-німецька говірка пастухів. Про сцени дияволів немає ані слівця. Зате музичними прикрасами пієсу значно оздоблено, відповідно до нахилу двірської публіки та через те, що існували двірська оркестра та хор. Допіру пастухи (в 1 сцені) встигли вимовити скількись фраз про свої клопоти, про мороз, про вовків, коли раптом десь починає грати чудова музика; дивуючись і не можучи зрозуміти, що це таке, вони лягають відпочити; чути хорал „Ihr Christen leudt, haht itzund Freudt“, що скомпонував був близько р. 1550 Каспар Фюгер. Пастухи збентежені. До них підходять (сц. 2) троє янголів і, декламуючи один по одному, сповіщають про народження Христове; далі — хор (*Seitt frölich undt jubelirdt Jesu den Messie*) та оркестра (*Musica*). Арх. Гаврило (сц. 3) пояснює значіння Різдва Христового, і пастухи вибираються до Вифлієму, сподіваючись,

¹⁾ Weinhold, стр. 187.

²⁾ Nach der Handschrift, nebst geschichtlicher Einleitung herausgegeben (von G. Friedlaender). Berlin (1839). Піаніме видання mit einer Einleitung von Adolf Gerstmann, Lpz. (1885, Reclam's Univers.-Bibliothek, № 2071).

³⁾ A. Gerstmann, Einleitung, 19.

що підчас їхньої відсутности Бог через своїх янголів пильнуватиме їхню отару; вони наближаються до Св. Родини, милуються дитинкою, здивовані з убозтва навколо Сина Божого; Йосип їм пояснює:

So sollt es sein, so gefill es Gott,
So wolt er leiden Angst undt Noht;
So macht er euch selig undt rein,
Van sunden ledig, quit, undt frey...

Пастухи, повіншувачи дитинку, виходять, а трое янголів лишаються коло Ісуса, готують йому їсти, гріють пелюшки, дарують цяцьки. Оркестра починає II акт. Спочатку „доповідач“ (Argumentator) коротенько з'ясовує символічне значіння дарунків, що підноситимуть Христові волхви. Волхви вирушають у подорож із служниками: одні з них несуть дарунки, інші — небесні кулі (globos coelestes); не знаючи дороги, вони розпитують двох юдейських архієреїв, яких зустріли; архієреї, хоча й кажуть про відомі їм пророцтва, але-ж радять їм удалися до царя Ірода. Далі — оркестра, і з'являється вифліємська зірка (сцена 2); роздивившись на „небесні кулі“, волхви переконуються, що це зірка незвичайна, стежать за її рухом, наближаються до Св. Родини й посилають наперед слуг і тії розпитують Йосипа. Оркестра. Волхви увіходять (сц. 3), вдаються до Йосипа, питаючи про значіння народженого Месії; Йосип відповідає їм згідно з лютеранською догматикою; волхви здивовані, що Син Божий народивсь серед таких злиднів, вітають його, підносять дарунки. Марія дякує, запевняє, що виконані будуть Божі обіцянки; Йосип і собі дякує, і волхви виходять, бажаючи мира Спасителєві. Оркестра. Акт закінчується (сц. 4) сценою Йосипа та Марії: Марія сповнена земної й небесної втіхи, маючи сина, в якому вона дивуючись пізнає світовладця. Оркестра, — і пієсу закінчує епілог, що знову висловлює добрі бажання з приводу нового року.

Були різдвяні пієси, що на них позначавсь усенький науковий апарат учених драматургів: така пієса I. Кунона „Ein schön Chritslich Aktion von der Geburt und Offenbarung unsers Herrn und Heylandts Jhesu Christi, wie er zu Bethlehem im Stall geboren, den Hirten und Weysen offenbaret, auch zu Jerusalem im Tempel durchs Eiveropfer bewahret worden, dass Maria noch eine reine Jungfraw, und jhr Sohn Jhesus der Messias sey der rechte versprochene Weibes Samen... Sampt eingesprengten Lehrentrost und nothwendiger erinnerung... Durch M. Johanne m Cunone m diaconum... im Jahr 1595¹⁾).

Обробка Мартіна Гаммера являє собою перехід од духовної драми до проповіді: Comoedia Sacra natalitia, geistlich lieblich Spiel vom hertzen lieben Jesulein und dessen Geburt, das ist: der schöne Weynacht-Gesang des Herrn D. Martin Luthers Vom Himmel hoch da komm ich her etc. in Form einer anmuthigen Comödie gestellt, in 5 unterschiedene Actus abgeteilt und in 10 Predigten in den heiligen Weihenachts-Feyer-Tagen erkläret... durch Marti-num Ham mern, Leipzig, 1608²⁾).

¹⁾ E. Wilken, Gesch. d. geistl. Spiele. 61.

²⁾ Там-таки, 61.

Також на початку XVII в. повстала така обробка ¹⁾:

Драму починає монолог Душі (Anima), що поривається до Христа:

Wie lang hab ich, o Jesu mein,
begehret dich zu findten,
mit meinem Arm im Kriplein
dich Kindlein umb zu windten, etc.

Янгол наказує їй, нехай утишить тугу свою по Ісусові і, щоб укріпити її чесноту, радить згадати за події з Христової історії; далі виконується сцена про те, як Йосип та Марія шукали собі притулку, а немилосердий громадянин (civis) їм одмовив; далі — янгол показує Душі пастухів: янгол сповіщає їх про народження Христове, вони вибираються з дарунками вітати його. Далі — Душа міркує про те, що бачила. Пречиста побожно вдається до Христа; чути хор янголів; Душа виявляє свої почуття вдячності та каяття. Пастухи йдуть, вітають Христа, підносять свої неவிбагливі подарунки; Душа виявляє свою радість, і т. далі.

Е. Wilken ²⁾ дає аналізу драми „Bona nova seu deliciae Christi natalitiae, d. i. Weynachtsfreud und gute neue mehre von dem kündtlich grossen und göttlichen Geheimniss des geoffenbarten Sohnes Gottes im Fleische, etc... mit Fleisse colligiret durch Joannem Segerum (Greifswald, 1613):

Акт I, сц. 1. Монолог Єгови. — Сц. 2. Справедливість та Правда скаржаться на Людство. — Сц. 3. Доброта (Clementia) виголошує монолог на захист. — Сц. 4. Суперечка поміж цими трьома Чеснотами перед тронем Єгови; Доброта перемагає й закликає Бога-Сина визволити Людство; Бог-Син погоджується; св. Дух обіцяється допомогти.

Акт II, сц. 1. Монолог Августа: він уважає за необхідне зробити перепис своїх підданців. — Сц. 2. Подорож Марії та Йосипа до Вифлієму; народження Христове.

Акт III, сц. 1. Арх. Гаврило сповіщає пастухів про те, що народивсь Спаситель. — Сц. 2—4. Вітання пастухів. — Сц. 5. Дияволи Люципер та Вельзевул ремствують, ганьблять Марію, складають план помсти.

Акт IV. Четверо волхвів: Zoroaster, Symbolus, Pasites та Hermes розмовляють про нову зірку.

Акт V, сц. 1. Монолог Іродів. — Сц. 2. Волхви здивовані з розкошів Єрусалиму та храму. — Сц. 3. Волхви перед Іродом. — Сц. 4—5. Вітання волхвів.

Епілог оповідає, як знищено немовлят.

У половині XVII в. написана була Johann Klays Freudengedichte der seligmachenden Geburt Jesu Christi zu Ehren gesungen (Nürnberg, 1651): це вже подібне до опери; неприродність надмірна ³⁾.

Згодом з'являється й справжня опера: Die Geburt Christi, Hamburg, 1681 ⁴⁾

¹⁾ K. Weinhold, Weihnacht-Spiele u. Lieder, 179 і далі.

²⁾ Там-таки, стор. 57. ³⁾ Wilken, стор. 60.

⁴⁾ Weinhold, там-таки, стор. 186.

До новітнього часу в усно-народньому вживанні та звичаю збереглося чимало обробок різдвяної вистави, що за своїми джерелами походять з XIV, XV, XVI вв.¹⁾

З цих обробок звернемо увагу на три найцікавіші.

У рукописній копії початку XIX в., що походить од запису першої половини XVIII в., маємо гарний текст Фордернберзької (Obersteiermark) драми²⁾.

Виставу починає звичайний привітальний пролог, що його тут виголошує „хазяїн“ (Wirt):

Wünscht euch von dem neugebornen Kindelein, etc.

Далі — другий пролог — пісня. В ній коротенько подано зміст того, що буде далі:

In Galilea ein Jungfrau wont
Von grossen Qualitäten, etc.

Піесу починає монолог Бога-Отця. Тут подано догматичні підстави народження Христа, що мав визволити рід людський, засуджений за гріх:

Ich kann nicht länger hören an
das Geschrei meiner armen Unterthan...
Mein Son will ich schicken auf die Erd,
der das menschlich Geschlecht errett
von Tod, von Höll, von aller Sünd, etc.

Далі — сцена Благовістя, потім — хор співає:

O edle liebeiche erwünschete Nacht, etc.

Дія переноситься до Вифлієму: Йосип та Марія з народженим немовлятком, шукають притулку, оташовуються в хліві. Далі — велика, розвинена сцена вітання пастухів; трое пастухів розмовляють про свої справи:

Ich lig jezt Tag und Nacht in Sorgen
dass mir möcht heut oder morgen
das Ungeziefer ein Schaden thain
wol unter meiner Herd allain, etc.

З'являється арх. Гаврило, співає „Слава на небі Богові“ і сповіщає про те, що народивсь Христос. Хор співає: Auf, auf ihr Hirten etc., пастухи починають метушитися, вибираються на поклін, готують дарунки:

Wir woln auch sehen zu den Dingen
und gehen unser Opfer bringen...
Wir müssen freilich ihm was schenken...

¹⁾ Про ці обробки, що свідчать про велику популярність сюжету, дають відомості K. Weinhold, Weihnachtspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien, Graez, 1855 (нове видання: 1875); Schröer, Deutsche Weihnachtspiele aus Ungarn, Wien, 1858; G. Mosen, Die Weihnachtspiele im sächsischen Erzgebirge, Zwickau, 1861; Lexer, Kärntisches Wörterbuch, Lpz., 1862, додаток; A. Hartmann, Volksschauspiele in Bayern und Oesterreich Ungarn gesammelt, Lpz. 1880. та инш.

²⁾ Надрукував Weinhold, Weihn. Spiele, стр. 134—171; пор. Wilken, Gesch. d. geistl. Spiele, 41.

Один наважується подарувати ягня, другий — принести молока, то-що; ідуть, вітають, підносять дарунки, хором співають пісню і виходять. Янгол наказує Йосипові тікати до Єгипту; Св. Родина йде. Входить вісник, каже:

Ein guten Tag ihr, grossen Herrn,
ich bin der Bot und kum von fern, etc.

Він запитує, де має резиденцію Ірод; до нього підходить дід; вісник його розпитує, де Єрусалим, Вифлієм (наївна відповідь дідова: Єрусалим недалеко від Вифлієму, а Вифлієм недалеко від Єрусалиму), та обидва виходять із кону. З'являється Ірод: він обурений з того, що волхви його обдурили, не повернулися, наважується винищити немовлят у Юдеї, дає про це наказа. Цариця прохає в його пожалувати дітей, але він не слухає. Один із служників і собі прохає в Ірода, нехай-би той зглянувсь над дітьми, за це цар наказує замкнути його до в'язниці. Далі ті самі служники сповіщають Ірода, що виконали його наказа, він дає їм нагороду й виходить. „Хазяїн“ виголошує коротенький епілог.

Отже, основна сцена в цій піесі — вітання пастухів; вітання волхвів зовсім проминуло, — мабуть чи не тому, що про це існувала окрема вистава „Dreikönigspiel“¹⁾, — а сцени Ірода та знищення немовлят скорочені; смерть Ірода викинуто зовсім.

Дуже гарний варіант у чудовому запису дає Гартман²⁾:

„Trabant“ та „Kauphas“ виголошують пролог, викладаючи зміст вистави та закликаючи до мовчазної уваги. Хор по-за сценою співає різдвяної пісні. Йосип та Марія йдуть до Вифлієму; Марія сповіщає Йосипа про близькі пологи; даремно силуються вони відшукати притулку в заїзді, — вони приміщуються в хліві. Ця перша частина вистави закінчується хором, що по-за сценою співає:

In einen Stall gingen sie hinein,
Darin ein Ochs und Eselein, etc.

„Kauphas“ сповіщає про зміст дальшої сцени; виступають пастухи. Хор по-за сценою співає:

Die Hirten auf dem Felde warn, etc.

Пастухи скаржаться на мороз, злидні, турботи, на вовків, яких вони намагаються відігнати, сурмлячи у ріг; з'являється янгол, співає „Слава на небі Богові“; пастухи вагаються; лягають спати. Хор по-за сценою:

Auf, ihr Hiren von dem Schlaf, etc.

Янгол співає:

Erfreut euch, fromme Christen, etc.

¹⁾ Старовинний текст („Ludus trium magorum“) — див. Froning, Das Drama des Mittelalters, стор. 940 і далі; нові тексти — див. Weinhold, там-таки, стор. 122 (Reichenbacher Dreikönigspiel). A. Hartmann, там-таки, стор. 9, 105 та инш.

²⁾ A. Hartmann, Volksschauspiele, стор. 474 і далі: Weihnachtspiel aus dem Bayerischen Wald; друковано за чотирма записами 1837, 1840, 1836 і 1850 років, з примітками, поясненнями та мелодіями.

Пастухи прокидаються. Хор по-за сценою

Es kam ein Engel hell und klar, etc.

Янгол сповіщає про народження Христове. Пастухи йдуть, співають перед яслами, вітають, віддають поклін, потім заходжуються співати та танцювати навколо колиски, нарешті виходять, крім одного. Сценою проходять волхви, міркуючи про нову зірку. Хор по-за сценою, — і „Кауphas“ сповіщає про нову сцену: Ірод, селянин, драбант; останній кличе до Ірода волхвів; їхня розмова; Ірод стурбований. Хор по-за сценою. Вітання волхвів; Марія, Йосип дякують (Йосип, Марія, волхви часом говорять, часом співають). Янгол забороняє волхвам повертатися до Ірода; вони схиляються перед янголом і виходять. Янгол наказує Йосипові тікати до Єгипту; Св. Родина виходить. Ірод кличе архієрея (з'являється той-таки Кауphas), дізнається від нього, що за св. письмом

aus Davids Stamm

Ein König über alle Könige soll kommen an,—

але-ж не хоче вірити, й наказує драбантові знищити всіх вифліємських немовлят; драбант заперечує, але Ірод загрожує йому мечем, і той скоряється: вихоплює у пастуха, що залишивсь на кону, дитинку (ляльку), насаджує її на свій меч й повертається до Ірода, сповіщаючи, що його наказа виконано. Хор по-за сценою:

Weinet, weinet, o ihr Sünder, etc.

Ірод хапається за голову:

Ach, wie brennt mich mein Gewissen! etc.

Він почуває, що за пролиття безвинної крові йому наготовано місце у пеклі. Виступає диявіл, облутує Ірода ланцюгом і затягає його за сцену, а потім, через короткий час виходить і оповіщає, що Ірод у пеклі:

*Er ist verzweifelt und versagt,
Der höllische Hund hat ihn gepackt.
Ihm war bereit ein Kessel mit höllischer Glut,
Darin er ewig brennen und braten muss,
Herodes wird nicht mehr lustig sein:
Ich gib ihm ein Glas mit Wein,
Das er austrinken muss,
Dass ihm das Feuer bei Mund und Nasen ausbrinnen thut, etc.*

Цей монолог диявола й закінчує виставу.

Ця усно-народня драма має паралельні місця в сценах пастухів із пієсою Пондо „Kurtzen Comödien von der Geburt des Herrn Christi“ р. 1589, про яку згадано вище, — що помічає А. Гартман (стор. 522 й далі); це свідчить про те, що текст надрукований у А. Гартмана дуже давній: очевидно, такий варіант різдвяної драми був уже відомий Пондові, і він використовував його обробляючи „двірську комедію¹⁾“.

¹⁾ Порів. А. Hartmann, Volksschauspiele, 524.

К. J. Schröer ¹⁾ надрукував текст різдвяної пієси (Das Oberuferer Christi Geburtspiel). Цю пієсу grano в народі, аж до останнього часу. Вона належала до нових пам'яток народньої драми, але-ж зберегла свої відмінні архаїчні риси, нагадуючи духовні та світські пісні XV й XVI вв., а почасти — Ганса Закса ²⁾.

Пієса починається сценою Благовістя: на кону — Діва Марія, виходить арх. Гаврило й удається до неї кажучи:

Gegrüeset seist du holdselige!
Gott der herr ist mit dir
Denn du bist gebeneidet unter den Weibern!

і віщує, що вона породить Христа.

Марія одказує:

Wie soll das zugehn?
Sintemal ich von keinem mann weiss.

Янгол:

Sih, ich bin der Engel Gabriel,
Der dir verkündet:
Die kraft des allerhöchsten wird dich überschatten,
Darum auch das heilige, das von dir geborn wird,
Wird Gottes Son genennet werden, etc.

Янгол виходить. Хор співає пісню. Далі — сцени Марії та Йосипа в Назареті: єдине їхнє майно — корова та осел, і їх доведеться гнати до Вифлієму, щоб продати на виплат податку; в Вифліємі вони даремно шукають пристановища, стукаючись до трьох заїздів; хазяїн останнього приміщує їх нарешті в хліві. Для Марії настає час родити, вона спускається на лаву й каже:

Ach Joseph mein,
Ir müesst allein der tröster sein!
Meine zeit ist herzu komen...

Дитинка народжується. Марія:

O Joseph mein.
Hilf mir wiegn das Kindelein...

Далі — пастухи вітають Христа: сцена ця починається пісенькою пастухів; розбуджені вони оповідають один одному про свої сни, що мають віщувати велику й чудову подію... Троє вітають Христа, а повертаючись зустрічають четвертого. Виступають волхви; з них Melchert іде з служником і з математиком (тоб-то астрологом), що вже вирахував народження нового царя у Вифліємі. Далі — сцена волхвів перед Іродом. Як вони пішли, Ірод кличе книжників. З'являються Пилат, Йона, Кайяфа, диявіл, що підмовляє Ірода винищити малих дітей. Далі — вітання волхвів. Янгол наказує їм не заходити до Ірода, а Йосипові — тікати до Єгипту. Ірод наказує винищити немовлят; Марія

¹⁾ Deutsche Weihnachtspiele aus Ungarn, 61 і далі; порівн. Wilken, 44—46.

²⁾ Schröer, Einleitung, стор. 1—2.

(що являється тут, очевидно, замість Іродової жінки) намагається одрадити. Янгол співаючи сповіщає Ірода, що він незабаром помре; з'являється диявіл і виносить Ірода до себе.

Слідом за німецькою йшла драма чехів. Рукописи кінця XIV — початку XV вв. зберегли текст латино-чеської літургійної вистави „Ordo personarum ad cunabulum in Nativitate Domini“¹⁾. Обробок різдвяної драми в старочеській літературі не збереглося, але про існування таких обробок свідчить рукопис Тегернзейський (половини XV в.), що зберіг уривок пієси на свято Тіла Божого. В основу її покладено деякі сцени з різдвяної драми, наприклад вітання волхвів²⁾. Деякі вірші звідси збігаються з словами народніх драм моравських (порівн. Feifalik, Volksschauspiele aus Mähren, стор. 18 та 228). Через це дослідник гадає, що новіші народні гри драматичні виникли на підставі дуже давній³⁾. Після гуситських воєн драматична поезія церковного характеру підупала: „spectacula theatra“ вважаються за негідні для добрих людей, їх осуджують⁴⁾. У XVI віці розвивається драма шкільна, єзуїтська; між іншими сюжетами оброблювалися і теми різдвяного циклу: р. 1566 різдвяними святками в Ольмюці було виставлено перед шляхтою, в біскупському дворі діалог про Різдво Хр.⁵⁾; р. 1579 в Зноймі відбулася вистава на той самий сюжет⁶⁾; 1580 року в Празі було виставлено між іншими пієси про трьох царів-волхвів і про народження Христове, а в Ольмюці — про лютість Іродову (hra tříkrálová)⁷⁾; р. 1586 в Ольмюці знову grano було пієсу про лютість Іродову⁸⁾; а р. 1595 там-ж в Ольмюці, в дворі біскупському, відбулася „трагедія про Ірода та немовлят“⁹⁾; у першій половині XVII в. виникла пієса Козманка „Actus po-božný o narození Krista. Pána“, що закінчується такими віршами:

Pročč kdo jste vdečeni toho
sprostného aktu našeho,
tedy račte se laskavě
naklonit k nám milostive
a nas grošemi fedrujte,
z milosti lásky darujte.
Neb k poctivosti vaší
lámali jsme hlavu naši¹⁰⁾.

Шкільні вистави поновили побожні протонародні гри, що й збереглися аж до новітнього часу, — див. Ferd. Menčík. Prostonárodní hry divadelní, svazek I. Vánoční hry. V Holešově. 1894.

¹⁾ „Порядок осіб біля колиски на Різдво Пана“; надрукували J. Truhlář у Věstníku Čes. Akademie, VII, 660—2, A. Brückner в Archiv für Slav. Philologie, XVI, 606—607; порівн. J. Máchal, Staročeské skladby dramatické původu liturgického, v Praze, 1908, стор. 5—7 (Rozpravu České Akademie, třída III, číslo 23).

²⁾ Máchal, стор. 7, 144—145.

³⁾ J. Truhlář — Časop. Č. Mus., 1892 стор. 40; Máchal стор. 7.

⁴⁾ В. А. Францевъ, Чешскія драматич. произведенія XVI—XVII ст., стор. 1 (Варшав. Университет. Извѣстія, 1903, IV).

⁵⁾ F. Menčík. Příspěvky k dějinám českého divadla. V Praze, 1895 (Rozpravy České Akademie, třída III, ročník IV, číslo I), стор. 57.

⁶⁾ Там-же 62. ⁷⁾ Там-же, 62. ⁸⁾ Там-же, 63. ⁹⁾ Там-же, 64. ¹⁰⁾ Там-же, 89.

Окрему групу становлять, особливо цікаві—єзуїтські обробки різдвяних мотивів та вистави, що утворювалися в мурах єзуїтських шкіл.

Сюжет про Різдво Христове не підходив до вимог шкільної теорії драми, що трактувала про п'ятиактові пієси з відомими героями в центрі, коло яких повинна була розвинути єдина дія ¹⁾. Єзуїти, улаштовуючи вистави на різдвяні свята, інколи пристосовувалися не до теорії, вживаної у них по класах, але до традиції, що склалася відносно цих свят серед народу, — і виставляли пієси, які мало чим відрізнялися від звичайних різдвяних драм-містерій. Рукописний щоденник „*Liber complectens res gymnasii Hildesiensis soc. Jesu*“ зазначає, що р. 1655, 4 січня, „хлопці на протязі півгодини удавали з себе трьох пастухів, що оповідали про чудо народження Христового, а потім підійшли до ясел та піднесли свої дарунки“; 16 січня р. 1657 учні протягом години з чвертю виставляли „правдиву драму пастухів“ (*Hirtenspiel*); р. 1660 відбулася вистава, де перед глядачами виступав Ірод, виставлялося прибуття волхвів, що поклонялися І. Христові, Св. Родина тікала до Єгипту; винищувано немовлят ²⁾.

Але-ж частіш зустрічаємо своєрідні обробки, способи та теми:

„*Diarium Gymnasii soc. Jesu Monacensis*“ під р. 1596 зазначає, що на день Різдва шість хлопців із вельможних родин, маючи відповідні емблеми, що взято було їх із св. письма, виконали перед вітварем, замість декламації, символічну рецитацію діалогічним чином ³⁾.

Diarium Гільдесгаймської гімназії повідомляє під р. 1655 про різдвяну декламацію, що відбулася так: двоє учнів у вінках з плющу, з лірами в руках декламували елегійні вірші, які виявляли їх почуття до божественного дитяти (R. Müller, op. cit., 47).

Року 1661 гільдесгаймські гімназисти впорядили дискусію (*Disputationspiel*) дивовижного змісту: „За і проти знищення немовлят“; а 29 грудня р. 1680 вони виставили пієсу „Про зникнення безбожності та початок істинної віри при народженню Спасителя“ (R. Müller, 47); у пієсі, що вони грали 2 січня 1682 р., чотири Доби року провадили дискусію про те, яка з них найдостойніша бачити Різдво Христове, а потім принесли до ясел новонародженого Спасителя свої дарунки (тамо-ж).

Інші зразки єзуїтських пієс на Різдво:

„Планети, що коряться сонцю, коли воно сходить“ (р. 1678). Особи: Юпітер, Марс, Сатурн, Місяць, Небесний Геній, Харон. Схід сонця символізував тут Христове народження (Збірник шкільних декламацій, рукопис Мюнхенської Staats-Bibliothek, cod. lat. 9242, ч. I).

„Вигнання Аполлона“ (*Exilium Apollinis, declamatio poetica pro festo Nativitatis Domini in aula gymnasii Augustae, 1679*, — той-же збірник, ч. III). Особи: Caelestinus, Venusinus, Apollo.

¹⁾ Див. курси поезики Я. Понтана, О. Донаті та инш.

²⁾ R. Müller, Beiträge zur Geschichte des Schultheaters am Gymnasium Josephinum in Hildesheim. Hildesheim, 1901, стр. 46, 47.

³⁾ Reinhardtstöner, Zur Geschichte des Jesuitendramas in München, — Jahrbuch für München. Gesch. III, 107.

Виступають два поети — Целестін та Венузін, — і співають гімн на честь Аполлону та Діяні; Аполлон їх припиняє:

Sistite, sistite laetam plectri, sistite vocem!..
(Спиніть, спиніть веселий голос співу!..)

І Аполлон із тугою сповіщає, що він тепер уже не бог:

Heu, rapuit decus omne Puer! Puer indigus, infans,
Abstulit omne decus!

Caelestinus.

Quis ille puer?

Apollo.

Bethleo natus in agro
Dejecit superum cum pondere maiestatem.
Ecce mihi superest fragilis laus una cicutae...¹⁾

Целестін, Венузін та й сам Аполлон звертаються до шанування Христа:

Caelestinus

Mulcemus ergo sideris novi diem,
Benigniori spargat ut nutu faces
Melior Apollo vatibus, amicus Puer.

Apollo.

Sit mihi fas pariter (quae laus mihi sola relictæ est)
Et socium iunxisse sonum et tentare cecutam.

Caelestinus, Venusinus.

Tenelle, dulcis Parvule
Novus Apollo vatum!
Quem de superno stemmate
Adorat terra natum!
Vivos infunde spiritus
Celesti rore turgidos;
Torpentes anima,
Aventes irriga!
Puelle, salve! Puelle, salve!

¹⁾ Переклад:

Аполлон.

Ой, схопив усю красу хлопець! Хлопець бідак, немовлятко,
Він відібрав всю красу!

Целестін.

Який-же то хлопець?

Аполлон.

Він народивсь на Вифліємському полі,
Знищив богів і повагу і значність.
Отже-ж мені остається тільки непевная слава сопілки...

Apollo.

Nunc mecum ad cunas Pueri contendite, vates.

Uterque poeta.

Demus et honorem genibus inflexis Deo¹⁾.

„Христос загублений та знайдений“ — *Christus perditus et inventus, sive tranquillitas amini cum Christo perdita et inventa. Drama pro festis Natalitiis Domini exhibitum in schola humanitatis Augustae, a. 1680* (той-же Мюнхенський збірник, ч. XXVII, картки 221—251).

Піеса має зміст цілком алегоричний, як і зазначає *Argumentum*: *Historia Evangelica de Christo duodenni perduto et in templo post triduum reperto hic ad sensum moralem traducitur, ubi Anima Christiana sensuum illcebris seducta, Christum hospitem a se fugat et nonnisi multo labore quaesitum denique recuperat. Beatus qui perditum reperit; beatior qui nunquam illum amittit.*

Дійові особи: *Christus; Regina seu Anima; Clarinus seu Intellectus; Volonus — voluntas; quinque Sensus: Aurantus — auditus, Gustatus — gustus, Oculinus — visus, Odorosus — odoratus, Tanguta — tactus; Plutus; personae musicae: omnes qui prius excepto Pluto; Amor Divinus; Timor; Mors; Daemon*²⁾.

¹⁾ Переклад:

Целестін.

Так звеселімо-ж день нового світила.
Хай розсипає світло щедріш
Поетам ліпший Аполлон, приятель Хлопець.

Аполлон.

Треба й мені так само (бо це єдина хвала, що мені застається)
Спільний злучити звук й на сопілці разом заграти.

Целестін та Венузіи.

Ніжненьке любе хлоп'ятко,
Новий Аполлон для поетів!
Тобі, що вродивсь із небесного кореня,
Земля поклоняється!
Налий ущерть живим надхненням,
Небесною росою напоївши,
Зів'ялих оживи,
Тих, що прагнуть, освіжи!
Хлоп'ятко хай живе! Хлоп'ятко хай живе!

Аполлон.

Тепер зо мною до колиски Хлопця поспішіть, поети!

Обидва поети.

Схилившись на коліна, віддаймо честь Богові.

²⁾ Зміст: Євангельська Історія про 12-літнього Христа, загубленого та знайденого в храмі через 3 дні, тут має моральне значіння: відганяє Душа християнська, зваблена гріховними почуваннями, від себе Христа, а потім тільки пошукавши з великим трудом знаходить. Щасливий хто загубленого знаходить; щасливіший хто ніколи його не губить. Дійові особи: Христос, Царівна чи Душа; Клярін чи Розум; Волон — воля; п'ять Почувань; Аврант — слух, Густат — смак, Окулін — зір, Одороз — нюх, Тангута — дотик; Плутус — бог багатства; особи музичні: усі попередні крім Плутуса; Любов Божа; Страх; Смерть; Демон.

Вистава починається Прологом:

Prologus.

Aperto theatro apparet Christus, sedens in throno. Anima cum Sensibus dormit.

Amor Divinus. Amoris scenam aperio, Choragus Amor, dum Christum Dei Filium ab homine perditum et ab eodem inventum propono. Perditus is quondam erat Jerosolymis duodennis puer, et in templo repertus: hodie a multis perditur, a paucis quaeritur, a paucissimis reperitur.

Ecce, ut iacet hic segnior Anima,
Christumque suum negligit hospitem!
Dormi, infelix Anima, dormi!
Brevi contemptus fugiet incola.
Heu! quot lacrymis inde natabis,
Donec profugum recuperes Deum.
Cavete Deum perdere!
Vos hinc amare discite,
Timorem, Amorem,
Mortales, discite.

Amor it intro, і починається —

Pars prima.

Scena 1. Christus deplorat se ab Anima negligi et contemni; unde dormiente illa una cum suis, Christus clam domo excedit (Монолог Христа).

Sc. 2. Regina (Anima) nocturno timore consternata, Christum abiisse luget ¹⁾. Виступає Страх (Timor), сідає на трон, що лишив Христос, і покладає на

¹⁾

Пролог.

Театр відчиняється і являється Христос, сидючи на троні. Душа з Подушавцями спить.

Любов в Бога. Любови сцену відкриваю, я Диригент Любов, виставляючи Христа сина Божого, що загубив чоловік і він-таки знайшов. Втрачено його було колись в Єрусалимі 12-літнім хлопцем, та знайдено у храмі; тепер багато людей його втрачають, мало хто шукає, дуже мало хто знаходить.

Оце-ж лежить тут Душа знесилена,
Про Христа свого гостя не дбає!
Спи, нещаслива Душе, спочивай!
Незабаром зникне зневажений гість.
Ой! Скільки сліз тоді проллєш,
Поки утікача знов знайдеш Бога.
Глядіть, щоб Бога не згубити!
Тому любити навчайтесь
Страх, Любов,—
Смертні, навчайтесь!

Любов виходить, і починається —

Частина перша.

Ява 1. Христос сумує, що Душа про нього не дбає та зневажає його; тому, поки вона спить із своїми, Христос потай з дому втікає (Монолог Христа).

Ява 2. Царівна (Душа), сполохана нічними страхами, сумує, що Христос утік.

плечі Душі тягарі, які він приніс із собою (Діялог, що в ньому беруть участь Timor, Anima, Clarinus, Volonus та инш.).

Sc. 3. Quinque Sensus inter se deliberant, qua ratione dolorem Animae compescant. Conveniunt tandem, ut eam ad delicias traducant, і т. д.

Драма закінчується тим, що Regina tandem Christum reperit et ab eodem in gratiam recipitur (scena ultima):

Regina. Tandem in tuos ruere amplexus licet, Divina Soboles...

Christus. Conside, filia! remissi sunt errores tibi... Recipe pacis osculum, dilecta mea.

Regina. O Amor! o Dilecte mi! tua sum, tua maneo in aeternum.

Christus. Ecce in amplexus meos suscepi te... ¹⁾.

Виставу закінчує хор:

Chorus.

Renovato Amoris pacto, domitisque Sensibus, Regina et Christus in throno consident, quam interim Divinus Amor paravit.

Christus: Satis est! iacet hic hostica virtus! Vive beato pacis in otio.

R. Clarinus: Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.

Regina: Scribam chirographa: ubi penna? ubi sepia? ubi chartae folia?

Amor Divinus (promit sagittam e pharetra loco calami, exprimit sanguinem e corde Animae):

Amor pennam ministrabit,
Atramentum sanguis dabit, —
Hic amoris succus est.

Christus, Amor, Clarinus.
O mustum amaenum! deliciis plenum!
De pectore natum, caelestibus gratum!

Regina: Dilectus meus mihi et ego illi in aeternum (ремарка: Haec scribit Anima).

Amor: En thronum paravi, et lectulum stravi (Aperitur thronus), — huc subite, hic quiescite.

Daemon, Mors, Timor (eiiciuntur ab Amore): Heu, nostra hinc pellimur sede, longi incolae!

Amor: Excedite!

Timor: Ubi pax imperat, hinc timor exulat.

Daemon: Quo Deus penetrat, hinc Daemon emigrat.

¹⁾ Ява 3. Пять. Почуваний радатися поміж собою, як-би розважити сум Душі. Нарешті, погоджуються на тім, щоб одвести її до веселощів, і т. д.

Драма закінчується тим, що Царівна нарешті знаходить Христа і підходить йому під ласку (ява остання).

Царівна. Нарешті можна впасти у твої обійми, Нашадку Божий...

Христос. Сідай, дочко! простились тобі провини... Прийми поділунок миру, моя кохана.

Царівна. О Любов! о мій коханий! я твоя. твоєю зостануся на віки.

Христос. Оце-ж я прийняв тебе в мої обійми...

Mors: Quem vita suscitāt, mors frustra territat.

O m n e s: Migramus (abeunt Timor, Daemon et Mors).

R e g i n a.

Subi cubile pectoris, caelestis hospes aulae!

Ne thalamum despexeris sordentem instar caulae.

C h r i s t u s.

Intrabo, parabo fulcrum capiti.

Quiescam, compescam motus animi.

(Christus et Anima consident in throno, assident Clarinus et Volonus; victi Sensus procumbunt).

C h r i s t u s, R e g i n a.

Nemo nos suscitāt, dum somnus avolet.

A m o r.

Sit felix hic somnus, aeternus sit somnus!

O m n e s.

Aeternus! Aeternus!

(Clauditur theatrum) ¹⁾.

¹⁾

Х о р.

Положивши згоду Любови, скоривши Почування, Царівна та Христос сідають на троні, що його тимчасом наготувала Любов Божа.

Христос. Годі! лежить тут, ворожі сили! Живи в щасливому спокої.

Клярін (Розум). Розбив ти мої кайдани, тобі приноситиму офіру хвали.

Царівна. Я напишу запис: де перо? де атрамент? де аркуші паперу?

Любов Божа (виймає стрілу з сагайдака замість олівця, вискимає крові з серця Душі):

Перо подасть Любов,

Чорнилом стане кров, —

Це в сік любови.

Христос, Любов, Клярін (Розум).

О сік принадний! веселошам придатний!

З серця рожденний, небесним приємний!

Царівна. Мій любий — мій, а я — його навіки (Це пише Душа).

Любов. Ось трон я влаштував і ліжко наготував (відкривається трон), — сюди приступіть, тут відпочиньте.

Демон, Смерть, Страх (Любов їх викидає). Ой, проганяють нас звідсіль, з нашого місця, давніх мешканців!

Любов. Виходьте!

Страх. Де мир панує, звідти страх тікає.

Демон. Куди Бог входить, відтіль Демон виходить.

Смерть. Кого життя підіймає, даремно смерть лякає.

Усі. Рушаймо! (виходять Страх, Демон і Смерть).

Царівна.

Прийди до ліжка серця, двору небесного гість!

Не погордуй ложем як брудним загоном.

Христос.

Прийду, зготую узголов'я,

Відпочину, вгамую рухи серця.

У рукопису Мюнхенської Staats-Bibliothek, cod. lat. 27010^a, теж є чимало єзуїтських різдвяних піс. Стиль цих піс характеризує такий зразок:

*Drama pro festo Christi Natalitio, exhibitum a rhetoribus Salisburgensibus anno 1689*¹⁾; починається прологом, поділяється на дві частини. Частина I, зміст: на Христа, як він захищав тези під головуванням Бідноти (*Humilitas*), нападають різні Пороки, чи Генії, що завжди або здебільшого протилежні Бідноті; особи: Біднота, Христос, Честолюбство, Пиха, Багатство, Слава, Пишність, Облуда (*Hypocrisis*). Частина II, зміст: Христос наставляється на Доктора Бідноти; особи: Христос, Біднота, пастухи. Як бачимо, піеса має дуже мало спільного з традиційним матеріалом різдвяної драми: особа Христа та ці „пастухи“ (*Pastores*) тільки й потрапили сюди з усього складу різдвяної драми.

Рукопис Російської Публіч. Бібліотеки, разноязыч. Q. XIV. 26, що зберегла збірку драм XVII в., німецькою, почасти латинською мовою, які було призначено виставляти на сцені по німецьких школах (мабуть, почасти й по церквах), — має між иншим отаку різдвяну піесу, того самого шкільно-єзуїтського типу, що було її грано (як свідчить запис) у Лінці (*Lyncii*) 1622 р., — ось її зміст та структура:

Арк. 293. *Periochae pro Dialogo Nati Christi*²⁾.

Пречиста ховається в стайні з Йосипом біля хлопця, що лежить у яслах. Виконується який-небудь різдвяний спів. Виступає Пролог, а після нього — Демон скаржиться.

Відчиняється стайня й з'являється Христос у яслах, біля нього Мати Божа та Йосип, навколо них Біднота, Душогубство (*Mortificatio*), Заслання, Убозтво.

Вступають до стайні янголи співаючи: „Народивсь Спаситель“.

Потім — інші 6 янголів закликають народ радіти співаючи: „Хай лунає у хвалах“, з'ясовують таємниці Різдва, співають гімн „Ось Тройці дзеркало“, і танцюючи утворюють форму трикутника.

Знову виходять 4 янголи, викладаючи таємниці приходу Христа в світ, кажуть, що він — α і ω , початок і кінець усіх речей, і співаючи „В солодкому юбілею“, танцем утворюють літери α та ω .

Христос та Душа сідають на троні, біля них — Кларін (Розум) та Волон (Воли); подолані Почування лежать долі.

Христос, Царівна.

Хай ніхто нас не розбудить, поки сон не відлетить.

Любов.

Хай буде цей сон щасливий, хай буде вічний сон!

Усі.

На віки! На віки!

(Театр зачиняється).

¹⁾ Драма на свято Різдва Христового, що виставили її учні класи риторики в Салісбургській школі, р. 1689.

²⁾ Зміст діалогу про народженого Христа.

Як скінчиться цей спів, Чесноти, що були біля Христа, себ-то Біднота та інші, намовляють янголів покликати людей до ясел Христових; інші янголи співають: „Хлопець нам народивсь“, то-що.

Приходять пастухи, бажаючи побачити хлопчика; Йосип їх допускає; вони вітають Матір Божу і, піднісши дарунки, відступають; співається „Славте єдиносущного“.

Янголи знову закликають вельмож, значних людей, громадян, селян; співається „Хлопець народивсь“ і т. д.

Приходять Величність з царем, Шляхетність з значною людиною, громадянин веде Розкіш, селянин Багатство, що обіймають один одного: Величність — Бідноту, Шляхетність — Душогубство, Розкіш — Заслання, Багатство — Убожество і т. д., прихильно один з одним розмовляючи, виявляють свої щирі почуття, підносять дарунки: вінець, берло, намисто, ключі і т. інш., нарешті — самих себе.

Пречиста похваляє дарунки; янголи вихваляють величний учинок; співається „Увесь світ хай веселиться“, янголи танцюючи утворюють форму хреста ¹⁾.

Рукописні матеріали для історії єзуїтського театру дають довгу низку таких штучних, вигадливих шкільних обробок різдвяних мотивів.

Розвиток різдвяної драми на польському ґрунті йшов таким чином, що тексти цих драм, які збереглися в рукописах, або ближче й простіше відтворюють традиційний матеріал різдвяної містерії (пророцтва про Христа, Благовістя, Йосип шукає притулку в Вифліємі, Різдво та вітання пастухів, Ірод і вітання волхвів, знищення дітей та голосіння Рахелі), або мають сліди більш-менш штучної шкільно-літературної обробки, напр.:

В уривкові (що тільки й зберігся) початку пієси з першої половини XVII в. „*Historia Nativitatis Jesu*“ входять Авраам, Яків, Езра та Аарон, що з'ясовують пророцтва Ісайї, Єремії та Данила про Христа; але-ж поки з'являється на кону ці постаті, мала відбутися алегорична сцена: виступав Демон, похваляючися тим, що він панує у світі, після нього — син його Гріх (*Peccatum*), що й собі зазначав свою міць та загрожував укупі з Демоном винищити усенький рід людський; слідом виходила Смерть, дочка Гріха, теж із монологом про свою силу та значіння ²⁾.

Сцени пастухів, як то постережувано й у французьких та німецьких містеріях, перейнято реалізмом та народнім духом. Отож, у драмі першої половини XVII в. „*Dialogus in Nativitatem Christi*“, що складається з Прологу, чотирьох актів та епілогу (в I акті — Йосип та Марія вибираються на перепис, у II акті — вони шукають притулку в Вифліємі), в III акті виступає пастух *Skawronek*, якого товариші лишили біля кіз, грає на скрипицю, співає народніх пісень; він засинає, а стадо розходиться; товариші повертаються, лають його, він іде збирати своїх кіз, заганняє їх до хліва, потім іде до шинку

¹⁾ Латинський текст надруковано у Рєзанова: Школьные дѣйства XVII—XVIII в. и театр іезуитовъ, стор. 86.

²⁾ Див. Windakiewicz, Teatr ludowy w dawnej Polsce, стор. 21; Chomętowski, Dzieje teatru polskiego, 88—89.

і приносить товаришам пляшку горілки (*bańkę gorzałki*); починається гульня, карти, чубанина, і нарешті, пастухи лягають спати; в IV акті янголи співають „Слава на небі Богові“, пастухи вибираються на поклін Христові, розпитують, кудю йти, ідуть, приносять дарунки: буханець хліба, меду в коробці, кошика червоних яблук та „szóstak“ (монета в 6 грошей) на пшоняну кашу, вітають, потім колядують — співають хором колядку „Dziecię, mały Boży Synu“. Але тут-таки подибуємо й цілком штучний спосіб, що виробила шкільна піїтика, — так звану „луну“ (*echo*): Скавронку луна відповідає польською мовою, другому пастухові — латинською (*Windakiewicz, Teatr lud., 22—23*) ¹⁾.

Польська піеса „*Dialogus brevis pro festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi*“ (*Windakiewicz, Teatr lud., 32—35*), що збереглася цілком у рукопису XVII в. і складається з прологу (подано зміст вистави, глядачів запрошується до спокійної уваги), епілогу (подяка слухачам, прохання винагородити акторів) та трьох актів, — оброблює двоє мотивів: вітання пастухів і поклоніння волхвів. У I акті дуже розвинена сцена пастухів: піднісши свої дарунки немовляткові, вони прохають собі оборони й опіки над їхньою худобою. В акті II Ірод висловлює своє незадоволення з того, що між людей шириться чутка, про новонародженого царя юдейського, і чутка та хвилює народ; входять трое волхвів і привітавшись запитують, де народивсь цар, котрому вони несуть дарунки; Ірод кличе двох рабинів; з них один знає тільки те, що юдеї чекають Месію; а другий, почувши від волхвів про зірку, переказує Ісайїне пророцтво і каже, що здійснитися воно має в Вифліємі; волхви виходять, Ірод прохає їх зайти до нього, коли вони повертатимуться. Після виходу волхвів Ірод „скажено каже“ (*furiöse dicet*), що він передчував цю новину, і призначає новонароджене немовлятко до загибелі. Акт III починається сценою Марії та Йосипа, що турбуються, як-би вкрити немовлятко від холоду; янголи сповіщають про прихід волхвів, співають їм похвальну пісню; далі йде сцена, що в ній волхви вітають Христа і підносять йому дарунки; янгол наказує їм не повертатися до Єрусалиму; волхви вітають в-останнє Марію і виходять.

Одна з найрозвиненіших та найскладніших польських різдвяних драм збереглася в рукопису Рос. Публіч. Бібліотеки, польськ., О. XIV. 12, під заголовком: „*Dialogus pro Nativitate Nostri Jesu Christi*“; ця драма була недоступною Віндакевичеві, — ось її аналіза:

Піеса поділяється на семеро актів, має пролог, епілог. Пролог оповідає про тую вагу, що її має Різдво Христове, запрошує радіти тих, що їх тримає пекло:

Radujcie się wy wszyscy, którzy pod ziemią mieszkacie,
Radujcie się: już oto swe zbawienie macie;
Weszelcie się, oycowie, w czartowskim więzieniu,
Iż się Bog ku naszemu skłonił odkupieniu,
Już się o nim proroctwa wasze wypełniły...

та повідомляє про зміст наступної вистави.

¹⁾ Про спосіб „луни“ в шкільних поетиках див. „Драма українська“, вип. II, „*Poetica practica*“ 1648 р. та инш.

В акті I виходить Адам:

*Jam jest ow pierwszy czlowiek, Adam imię moje,
Jam ow, który miał w raju delicije swoje...*

Він каже, що вже третю тисячу років страждає та покутує в пеклі разом із своїми нащадками.

До Адама наближається Безвірник (Atheos) та висловлює йому свої сумніви: різні народи на землі шанують різних богів — Венеру, Нептуна, Сатурна, — а от він дак зовсім не визнає бога й гадає, що все в природі діється за природнім законом, а не з ласки божої. Адам жахається слів Безвірникових, оповідає йому, як Бог утворив світ, янголів та людину, як впали янголи, як жили люди у раю, як вони впали, як їх було покарано, як Бог обіцяв,

*Że panna być miała
Taka, co czartu głowę kiedyś
Zetnąć śmiała...*

Також оповідає про те, що Спаситель має прийти у світ і про його визвольну смерть. Безвірник кається у своєму невірстві. Янгол сповіщає про зачаття Пречистої й подає Адамові зелену гілку, на ознаку виконаної обіцянки.

Цей перший акт складено, як бачимо, дуже штучно: очевиднож, автор був під значним шкільно-літературним впливом.

Акт II починається сценою Йосипа та Марії; прибувши до Вифлієму, вони шукають собі пристановища.

Далі — інтермедія: Безвірник і двоє селян; навернувшись до віри, він каже селянам про Бога — творця світу.

Далі — ява: Сібілла, поганий; Сібілла пророкує про Христа.

Йосип втомлений дорогою ремствує на своє вбозтво. Янгол каже йому про наступне народження Христове.

Акт III має низку комічних сцен: Покликач виголошує наказа Августа про перепис та збирання податків; виходить писар, ремствує на мороз, виконує перепис; Йосип та Марія все ще шукають притулку; писар і в них вимагає податку; жінка, до якої Йосип звернув прохання про притулок, на гум підіймає діда — чоловіка молоденької жінки, жене його києм; даремні й інші спроби Йосипові влаштуватися на ночівлю. Вони приміщуються в шопі; двоє янголів сповіщають про наступне народження Спасителеве, а потім вітають новонародженого і виголошують світові радощі.

Акт IV оброблює велику побутову, пройняту комізмом сцену пастухів; виходять Mascibrzuch, Nierobot, Drzemała; помітивши якийсь рух у стаді, вони перелякані будять один одного, щоб побачити, що це діється у шопі. Янголи співають „Слава на небі Богові“. Пастухи перелякані хочуть тікати. Янгол їх зупиняє, сповіщає про народження Спасителеве і закликає піти привітати новонародженого. Пастухи ледві можуть стямитися з жаху та хвилювання, потім вони йдуть до шопи; янгол наказує вітати немовлятку, що лежить у яслах; пастухи приносять як дарунок меду, пару курчат, сиру, обіцяються принести м'яса, і виходять, розмовляючи про те, що побачили, та співаючи пісню, яка й закінчує четвертий акт.

Акт V: Ірода стурбувала чутка про новонародженого царя юдейського (його монолог); входять волхви: їх привела зірка, і тепер вони здивовані й стурбовані, бо вона зникла; розпитують про немовлятку; Ірода сповіщають про їх прибуття; він бентежиться, наказує з'ясувати юдейські пророцтва про Месію, поглянути „w oraculum, co czynią bogowie“; але „bogowie nic nie mówią“ посланцеві царя. Ірод сам звертається до Юпітера; Юпітер відповідає, що не приймає офіри, бо народжене в Вифліємі немовлятко знищило всенюк його велич. Приходять книжники юдейські й переказують Іродові пророцтва про народження Месії в Вифліємі. Входять волхви, вітають Ірода; Гаспар просить показати, „gdzie się tu narodził krol nowy“, до якого вони йдуть з різних країн сходу на поклон з дарунками.

Ja jestem krol w żydowstwie; oprócz mnie samego
Niema w moim państwie monarchy większego, —

відповідає Ірод; знову кличе книжників, і вони перед волхвами повторюють пророцтва про народження Месії в Вифліємі; волхви дякують за вказівки, Ірод виряджає їх і прохає повернутися до нього, коли знайдуть нового царя, якому ніби-то й він сам має також вклонитися та дати дарунки.

Акт VI: Марія сумує з свого убозтва, що не дозволяє їй мати теплу колиску для свого немовлятка; Йосип подає їй сіна й баранячу шкуру, щоб загорнути Ісуса. Янгол сповіщає, що наближаються волхви з дарунками. Зірка зупиняється над шопою; волхви здивовані з того, що новонароджений цар перебуває в такому становищі; янгол заспокоює їх і закликає вклонитися синові Божому.

Царі падають додолу (*Reges procident in terram*, каже ремарка) та висловлюють щирі привітання, підносять дарунки; Марія та Йосип дякують, обіцяють їм нагороду на небі. Волхви мають на думці сповістити Ірода про немовлятку, що вони знайшли, тільки-ж янголи забороняють їм це й пояснюють через віщо: Ірод зведе новонародженого з світу. Волхви виходять. Виступають (кумедна сцена) двоє демонів, *Korcidym* та *Klekot*; вони передбачають лихо пеклові, намислюють вкрати Ісуса та в торбі занести його до пекла, але їх жахає світло, що йде від шоппи; вони вважають за краще йти до шинку „parcie się między chłopy“, щоб підживитися після переляку.

Акт VII: Янгол розбуджує Йосипа й велить йому тікати до Єгипту; Йосип та Марія бідкаються, що навіть у шоппі в яслах не має спокою немовлятко — Син Божий. Диявіл, що вселився в ідола Юпітерового, скаржиться на страшенні муки, що йому вчинило народження Христове; янгол каже йому, що його панування над світом уже скінчилося, що прийшов правдивий Бог, — янгол звалює ідола, а диявола жене до пекла. Оскаженілий Ірод виходить з озброєними вояками (*Herod furiosus exhibit cum militibus armatis*, каже ремарка); не діждавшись повороту волхвів, він розлютований виряджає вояк до Вифлієму повинищувати немовлят:

Niech was lament nie chamuje
Niechaj rycerz nie żałuje
We krwi młodey macae dłoni...

Далі — голосіння Рахелине, — вона йде в розпачі, ламає руки:

O mojej wszechmocny Boże, o moją miłą Bożę!
Ktos dalej na morderstwo ciężkie patrzeć może?
Topią się we łzach oczy, oczy upłakane,
Rzeki po licu cieką ze krwią pomieszane...

Пієсу закінчує епілог: він висловлює докори Іродові, що похмарив радощі неба й землі, а для акторів прохає ласки та почастунку (коляди).

Рукопис Ягайлонський 3526 зберіг обробку різдвяної драми в формі п'яти-актової пієси з прологом, епілогом та хорами після кожного акту; ця обробка цікава тим, що до дії запроваджено низку алегоричних постатів (Windakiewicz, Teatr lud., 26–28). Пролог викладає зміст пієси та запрошує до уваги. У I акті Йосип сумує з того, що Марія вагітна; янгол заспокоює його; далі — „деякий спів“ (cantus aliquis, каже ремарка, не зазначаючи змісту точніш). У II акті Йосип та Марія йдуть до Вифлієму; далі — традиційна сцена, як вони шукають притулку, з Йосипа глузують, що він, дідусь, має молоденьку жінку; вони приміщуються у шопі в якогось поляка, моляться. Йосип приносить оберемок сіна. Тимчасом — спів (Interim cantabitur, каже ремарка). Акт III починається сценою народження Христового. Новонародженому б'є чолом янгол, що потім співає „Слава на небі Богові“; Демон виходить з ідола Аполлона, збентежений тим, що народивсь Христос, і тікає разом з іншим демоном; далі — спів. У IV акті входить Правда (Veritas), ремствує на важкі часи; слідом за нею йде Милосердя (Misericordia), співаючи „Хвалить Пана усі народи“, й висловлює радість з приводу того, що народивсь Христос; з'являються Мир (Pax), Справедливість (Justitia), Любов (Charitas), Надія (Spes), Віра (Fides), — вони усі йдуть до Вифлієму і вітають Ісуса; Марія дякує. У V акті — традиційні сцени пастухів, що, почувши „Слава на небі Богові“ та повідомлення янголове про народження Христове, ідуть до Вифлієму, вітають Христа, підносять дарунки. За-для прикраси ужито спосіб „луни“.

На деякі польські обробки помітно особливо впливав характер пієс, що склалися та виставлялися по школах єзуїтів. Отож, впливом та відбитком театру єзуїтів Ст. Віндакевич і його рецензент проф. А. Брюкнер пояснюють повстання таких пієс, як „Actus xenialis pro die Trium Regum“ (Акт учлиий на день Трьох Царів, — Windakiewicz, стор. 38–39, A. Brückner, Pamiętnik Literacki, I, 1902, стор. 547): Справедливість (Justitia) доручає Мудрості (Sapientia) правити світом, тому що на небі діються різні чуда, які віщують новий лад; Мудрість не приймає доручення, бажаючи знати мотиви; тоді маршалок вводить двох пастухів, що оповідають, як їм з'явився янгол, як вони ходили до Вифлієму, як повертаючись зустріли царів, що й собі йшли поклонитися новонародженому (сцена 1); в 2-й сцені Мудрість сидить на троні, до неї приходять посланці від трьох царів дякувати за те, що вона допомогла їм зрозуміти небесне виявлення; потім виступає Мир і переконує Справедливість лишитися коло влади; те саме робить Слава (Fama), обіцяючи Справедливості свою допомогу.

У тому самому стилі „Actus strenae pro die festo Trium Regum“, де Слава (Fama) та Побожи́сть (Religio) оповідають про те, що вони були у Вифліємі й бачили, як новонародженого вітали трое царів (Windakiewicz, стор. 40).

Порівнявши ці двоє останніх піс („Actus xenialis“ та „Actus strenae“) з німецькими різдвяними шкільно-єзуїтськими виставами, виразнісінько бачимо, що це — явища тієї самої категорії, як і різдвяно-новорічні алегоричні вистави, виконувані по єзуїтських конвіктах, — от як „Novus cum anno novo Apollo“, або „Fluctuans in oceano mundi juvenus“, що їх знайшов Ст. Віндакевич у Ягайлонському рукопису 182 (Windakiewicz, Teatr lud., 38). Деколи вважаючи на традицію, єзуїти влаштовували вистави середньовічного типу, напр. Dialogus pastorum, jasełka, в Познані (див. W. Chotkowski, Szkoły jezuickie w Poznaniu, — Przegląd Powszechny, 1893, zeszyt 6, стор. 343; порівн. Ръзановъ, Экскурсы въ обл. т. іезуит., стор. 380); але ж звичайно матеріал традиційної драми, що оброблювала події, які, за євангеліями, супроводили народження Христове, відходить цілком на задній план; він надто мало відповідав їхній основній тенденції — дати видовище, що-б зворушувало в певному напрямкові, обставивши це видовище несподіваними ефектами, обдуманими прикрасами, на зразок алегоричних постатів, виводжуваних за-для тонкого, штучного алегоричного виявлення певної ідеї, що відповідала завданням Ордену.

Що являють собою українські драми різдвяного циклу?

До цієї групи належать пієси:

1) „Комедія на день рождства Христова“ Дмитра Тупталенка, згодом мітрополіта Ростовського;

2) Програма різдвяної драми без заголовку, — так зване „Ростовское дѣйство“.

3) „Дѣйствіє на Рождество Христова“ (анонім).

4) „Комическое дѣйствіє в честь рождемуса Христу“, Митрофана Довгалевського;

5) Різдяна драма (без заголовка, анонім).

6) Уривок різдвяної драми — діалог пастухів.

Почнімо з відомої „Комедії на Рождество Христова“, що її приписують Дмитрові Тупталенкові, згодом мітрополітові Ростовському та Ярославському.

Св. Дмитро, — каже М. І. Костомаров (Русск. Исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей, отд. II, вып. 5, гл. II: „Ростовскій митрополитъ Димитрій Туптало“), — посідає одне з найблискупіших місць серед представників київської науки, що поширювали по руській землі почату від Петра Могили справу освіти. Він народивсь у містечку Макарові, верстов 50 за Києвом, на правому Дніпровому березі, у грудні р. 1651. Батько його був козацький сотник, Сава Григорович Туптало, матір звали Марія, дитину хрестили Данилом. Пізніш гетьманські універсали називали його Тупталенком або Тупталовичем; Тупталенком називав його й козацький літописець Величко (під 1700 р.)¹⁾. Одинацяти років Данило вступив до Києво-Могилянської ко-

¹⁾ Мих Возняк, Історія україн. літератури, т. II, ч. 1, стор. 342.

легії. Це був важливий момент у його життю, — каже новітній його біограф (М. С. Поповъ, Святитель Димитрій Ростовскій и его труды, Спб. 1910, стр. 9 і далі): вплив школи відбивавсь на ньому протягом усього його життя. Школа формально розвинула його розумові здатності. Тут розвинувся і прирочений його нахил до поезії. Він не дійшов до тих клас, що вважалися за вінець тодішньої освіти — до філософії та богословія; але-ж підготову та засоби для їх вивчення — риторику та мови грецьку й латинську — він засвоїв. Схоластичний устрій та усі його особливості відбилися на складі розуму й на перших творах майбутнього письменника. Він не міг не перейняти їх вже через те, що працював пильно та полюбляв книжки, і з ними відтоді не розлучавсь усе життя. Особливу охоту він виявив до „віршування та вітійства — красномовства“. Року 1665 колегію зруйновано підчас тих подій, котрі сталися за Дорошенкового гетьманування, і Данило 14-ти років лишив школу. Обдарований від природи жвавою уявою та глибиною почуття, він віддався побожній споглядальності й зважився постригтися в ченці. Сумна доля України, очевидячки, обумовила такий настрій: навколо себе він бачив кров, трупи, слюзи, убожество; лихо тягло слідом за собою лихо, і не було надії, що країна вийде з важкого стану: це були часи Руїни... Природньо було в тому оточенні віддатися думці про те, що людське щастя нетривале, та шукати притулку в чернецькому житті, — каже Костомаров. Данило оселився у Київському Кирилівському монастиреві, і року 1668 ігумен Мелетій Дзик, одна з найосвіченіших осіб того часу, постриг його у ченці, найменувавши його Дмитром. У цьому монастиреві він прожив довгенько — щось мало не семеро років. Ставши ченцем, Дмитро не кинув віршувати. Важкі часи навіяли сумний настрій на Дмитра, і це відбилося на його елегійних віршах, де змальовано в безвідрадісному світлі руїну людських земних надій та сподіванок (Амфилохій Угличскій, Изъ неизданныхъ сочиненій Димитрія, 1889; Поповъ, Димитрій и его труды, 17). У Кирилівському монастиреві Дмитро почав од р. 1671 писати свій „Діарій“ — щоденник, польською мовою. Перебуваючи тут, він вже зажив собі слави через свою здатність до книжної праці та проповідництва. З його „житія“ бачимо, що у Мелетія Дзика він провадив побожне життя, багато читав, писав та виконував доручення від ігумена й інших начальників. Можна гадати, що тут, у Кирилівському монастиреві, він міг доповнити свою передчасно перервану шкільну освіту та ознайомитися з тією світською й духовною літературою, польською, латинською, слов'янською, яку було можна знайти по тогочасних київських монастирях та церквах. Можна гадати, — каже Попов, — що з природи здатний до поетичної творчости Дмитро, під впливом молодого надхнення, займався цими роками поезією, складаючи побожні поеми, драми, йому приписувані, — між іншими і „Комедію на Рождество Христово“.

За рукописом, що переховується в Рос. Публіч. Бібліотеці (Q. XIV. 28), текста цієї пієси надрукував М. С. Тіхонравов (Лѣтописи русс. литер. и древн., IV, Русс. драм. произв., I, 339—399); аналіза цього тексту — у П. О. Морозова (Ист. русс. театра, 89—95), у І. О. Шляпкіна (Св. Димитрій Ростов. и его время, 343—7), у М. І. Петрова (Києв. искусств. литература, 172—175).

Тієї-ж редакції, з небагатьома відмінами, уривок цієї пієси зберігсь у рукопису (середини XVIII віку) Театрального Музею О. О. Бахрушіна, у Москві, № 11501, а саме — Пролог, Антипролог та 1 й 2 яви; ці частини нашої драми було пораховано за цілу пієсу, до неї додано коротесенького (4 рядки) спілога (переписувач назвав його теж прологом). Цей текст (окрім 1-ї та 2-ї яви) надрукував проф. І. О. Шляпкін, — див. Сборник Отделения Русск. языка и Словесн. Российской Академии Наук, Пгр. 1921, том 97, стор. 151—159).

Рукопис Ростовського (Ярослав. губ.) Держ. Музею (кол. „Музея Церковныхъ Древностей“), — за „Описаніємъ рукописей“ цього музею, що склав його А. О. Тітов, Ярославль, 1886, стор. 78, № 68, — зберіг другий примірник тексту цієї пієси Дмитра Ростовського; примірника того переписано, як сказано у рукопису, „1764 г. генваря 23 дня“. Цей рукопис зберіг дату, коли було виконано пієсу на сцені в Ростові, — звичайно, в школі, — „24 декабря 1702 года“, а також і заголовок та програму пієси (зміст прологу, антипрологу й усіх 18 сцен); заголовок: „Премѣна непостояннаго міра сего, гордості сѣтми въ маловременной жизни челоувѣческой уловляющая, въ вѣчную же муку посылающая, на трюкаянномъ Иродѣ, за гордость ищущаго (sic!) рожденнаго всѣхъ царя Христа убити, изображенная на преславный праздникъ Рождества Христова въ богоспасаемомъ градѣ Ростовѣ, отъ благочестивыхъ начинающихъ учиться греко-латинскаго языка отроковъ, декабря въ 24 день 1702 года“.

Згодом, іншою рукою, іншим чорнилом, до заголовка було додано: „сочинена преосвещ. Димітріємъ м. р. я.“, — тоб-то „митрополитомъ ростовскимъ и ярославскимъ“.

Нарешті, в Державному Історичному Музею в Москві, в рукопису другої половини XVIII віку, № 1199 (інше визначення: „37936, 1900 года“), арк. 60 звор.—93, пощастило знайти ще одного примірника повного тексту різдвяної драми Дмитра Тупталенка, навіть з програмою (змістом прологу, антипрологу й усіх сцен), заголовком (тим самим) та датою, коли пієсу було виконано: „4ѣк. декаб. кѣз (тоб-то 27 грудня 1702 року)“.

Текст пієси, що-до мови та правопису, дуже зрусіфіковано, коли її переписували в Росії, автографа-ж не збереглося. Тільки-ж не вважаючи на таку свою зрусіфіковану редакцію, різдвяна драма Дмитра Тупталенка все-ж лишається пам'яткою української драми, бо крізь її великоруську редакцію дуже добре можна побачити українську першооснову.

Згаданий вище заголовок її, довгий, риторичний, красномовний, що охоплює, так-би мовити, аналізує зміст твору, — цей заголовок того-ж самого стилю, як, напр., заголовок драми „Царство Натури Людской, прелестию, ею же смерть царствова в нас непогрѣшившими разоренное, благодатию же Христа царя слави, терновим вѣнцемъ увяденнаго, паки составленное и вѣнчанное, ...смутним же дѣйством в Киевскихъ Аоинах от благороднихъ российскихъ младенцовъ извѣщенное. Року 1698“ (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 109), — або драми „Мудрость Предвѣчная, во едемскомъ душу разумную вертоградѣ наздавшая... чрезъ благородныхъ Россіи младенцовъ во

училищном колектіумъ Кієво-Могілеанскомъ 1703 явствовася“ (див. там-таки, стор. 159), — або драми „Торжество Естества Человѣческаго, прежде снѣдію завѣщаннаго дреза умореннаго... през благородних младенцовъ стихотворнаго учения Академіи Кіевскія... изъявленное, року 1706, мѣсяца априля дня 7“ (див. там-таки, стор. 213), то-що (пор. там-таки, стор. 151, 327 та инш.).

Зразки заголовків того-ж стилю в драмах польсько-єзуїтських, що вплив їх викликав до життя такі заголовки в драмах українських, див. в праці В. І. Рєзанова „Школьные драмы польско-литовскихъ іезуитскихъ коллегій“ (Нѣжинъ, 1916), напр. № 9: *Pacis Foedera, hospitali super mensa ducali sanguine Volstinici magni ducis Litvaniae olim conscripta et morte consignata a Leone Vlodimiriae principe, modo vero... ludis anticineralibus in scenam data a perillustri oratoria facultate Academiae Vlnensis S. J. anno Dei 1688 mense Februario*; № 15: *Minerval Regium, sive Gratianus Augustus, inter gratas mentes augustissimus, praeceptorem suum Ausonium consulari dignitate ornans, a perillustri, magnifica, prae nobili, generosa iuventute Academiae Vlnensis Soc. Jesu ludis postgymnasticis in scenam exhibitus anno 1692*, — та сила інших. Зразків таких самих заголовків єзуїтських пієс із Німеччини теж дуже багато дає, напр., книга Р. Bahlmann'a „Jesuiten-Dramen der niederrheinischen Ordens-provinz“ (Lpz. 1896), — див., напр., стор. 102: *Drama historico-politicum, quo ostenditur, Pacem ac Religionem esse fundamenta rerumpublicarum: utpote quibus floruit Chaldaea sub Evilmerodacho per Danielelem, et ut speramus vovemusque, Monasteriensis ditio sub Christophoro Bernardo VII supra L episcopo etc. per eiusdem ditionis Genium florebit usque. Eidem Revdissimo ac Celsis si mo Principi, cunctisque patriae ordinibus etc. in congratulationem et applausum exoptatae diu pacis in publicam scenam datum a Praenobili et ingenua Juventute Gymnasii Paulini Soc. Jesu Monasterii, anno 1661 die 12 Julii*. Або стор. 104: *Phoenix e cinere renascens sive Austria e funestis belli Turcici flammis ac cineribus rediviva, ad illustriorem gloriam celeberrimis de barbarie Turcica victoriis et serenissimi Hungariae Regis Josephi coronatione provecta. Theatro data a perillustri, prae nobili, lectissimaque Paulini Gymnasii Juventute, ludis autumnalibus Monasteriae Westphaliae, anno 1689 die 26 et 27 septembris, hora prima pomeridiana*, — та сила инш.

Що-до мови, то й після русифікації в різдвяній драмі Дмитра Тупталенка лишилося багато українізмів: Над все здание лучій Богу подобана, зостаєшъ, тому (= рос. потому что), дознавай ляменту, Фортунно коло, надежда Омылна, Златый Вѣкъ может ему постояти (= рос. противостоятъ), крѣпчайша над себе, куля, лучшим над мя, в котромъ, властенствую, азъ отъ сею косою подтинаю якъ цвѣты полныя з росою, з главы, дабы чести не згубити, яблоко, побѣдихся для твоей порады, преступство, приидѣ под лѣты, готуемъ, гортуемъ, подметуемъ, пошоль быть, испив, купив, гораздъ подкрѣпѣмся, кушаймо-ж, одинъ на одного смотритъ, я такъ не слыхавъ, на глазъ хром, услугую, знашли, знова, быдлѣты, небеснаго облюбенца, на полуденну страну звѣзда та простуєтъ, коло Фортуны точится пишно, будетъ неомылно, зволте, з охотою чекаєтъ, зготованный, з вѣку, даймо, величаймо, з пекелной

отхлани, витати царя нова, со всякимъ оружіємъ и крѣпкими зброи, наступцу твоего убиють, та двоихъ токмо мала, смерть окрутну, немозянтки, та инш.; ритми: мирѣ — звѣри, міри — веры, лики — челоуѣки, родити — цвѣты, і т. ин.

Знов-же й структура пієси в українському стилі: драма складається з антипрологу, прологу, 18 яв та епілогу. Ця структура відтворює структуру драми польсько-єзуїтської, що під її впливом розвинулася драма українська. Найвизначніший елемент у цій структурі був так званий „антипролог“ алегоричного змісту; такий антипролог ми часто подибуємо в польсько-єзуїтських драмах. — див., напр., у польській пасійній драмі, що збереглася в рукопису кінця XVII — почат. XVIII зв. Рос. Публіч. Бібліотеки, разнояз. Q. XIV. 10, арк. 309: *Antiprolodus. Miłość Boża uskarża się na niewdzięczność grzesznika, jednakże z miłości ku niemu na wszystkie za niego męki odważa się, których instrumenta widzi u Aniołów w roku* (Рѣзановъ, Школьные дѣйства XVII — XVIII вв. и театр ѳезуитовъ, стор. 166; заголовок драми: „*Akt Miłości Boga Syna przeciw Grzesznikowi w krolewicu Uranopolitanskim, dnia Welikopiątkowego w wieczor representowany*“); або в великодній драмі, що в рукопису, того-ж часу в тій-таки Бібліотеці, польськ. Q. XIV. 42, арк. 8: *Antiprolodus: Popis Marności swiatowej, pod ktorej chorążiew zaciągnięni narzekają, iż służbę swę śmiercią kończą* (Рѣзанов, там-таки, стор. 162); у зазначеній вище виленській драмі 1688 року „*Pacis Foedera*“ — *Antiprolodus: Annuente Fortunato Zamosciano Marte gentilitia porta in pacis adytum adoptatur, ut sub eius protectrice umbra foedera Pacis, Morte sancita, tutius lateant* (Рѣзановъ, Школ. драмы пол.-литов. ѳезуит. коллегій, стор. 18); у другій виленській драмі, 1692 року, також зазначеній вище, „*Minerval Regium*“ — *Antiprolodus: Mars, Sapientia, Fortuna pro se quisque ius nominandi consulem vendicant sibi. Litem decidere placet sybillinis oraculis; dumque hoc fatum: „si fortuna volet, fies de rhetore consul“ iterum atque tertio prodiisset, Mars male contentus tumultuarie rumpit concilium* (Рѣзановъ, Школ. драмы, стор. 24) і багато инш.; порівн. Bahlmann, Jesuiten-Dramen, стор. 164 (Prolusio), 174 (Prologus), 184 (Prol.), 204 (Prol.), 212 (Prol.), 223 (Vorspiel), 237 (Vorspiel), 242 (Vorsp.), 255–256 (Prolusio), 264 (Eingang) і багато инш.; G. Lühr, 24 Jesuiten dramen der Litauischen Ordensprovinz (Königsberg in Pr., 1901), стор. 7 (prologus), 11 (prol.), 14 (Antiprolodus), 39 (Antiprolodus), 44 (Antipr.), і инш.

Антипролог різдвяної драми Дмитра Тупталенка в програмі пієси, що зберегли Ростовський та Московський музейський рукописи, сформуловано так: „Вкратцѣ премѣну в житіи челоуѣческомъ злыхъ между добрыми вещи очесамъ изображаетъ; Смерть радуется, яко таковою пременою нечаянно челоуѣцы въ ея сѣти впадаютъ, обаче Жизнь вѣчная о Іисусѣ Христѣ ту посрамляетъ ниже допускаетъ над челоуѣкомъ вѣчно обладати“.

Основний зміст пієси — народження Христове, вітання пастухів, вітання волхвів, лютування Іродове, винищення немовлят та кара Іродові за це — оздоблено алегоричними та мітологічними постатями.

Драму починає алегорична частина, що її автор назвав антипрологом. Вже знайома нам з великодніх драм алегорична постать — Натура Людська сумує над людською непевністю та гріхопадінням, що зробили з неї невідь-

ницю Смерти. Вживаючи цього штучного способу, драматург починає, отже, свій твір традиційним мотивом, що завжди фігурував на початку середньовічних містерій.

Алегоричні особи — от як Омильна (Зрадлива) Надія, Золотий Вік та інші розважають Натуру Людську; деякі — от як Залізний Вік, Війна (Брань), Ненависть, показують на темні сторони у Життю. Смерть тріумфує й проголошує свою владу; але-ж її зупиняє Життя, що прийшло в світ, щоб оживити людину та сподобити її вічного життя.

Ця алегорична сцена, живовидячки, являла собою Христову перемогу над гріхом та смертю, себ-то давала алегоричне, образове виявлення ідей, покладеної в основу всієї пієси.

За антипрологом іде пролог, де показується, що головний зміст драми — загибель Ірода, покараного за те, що він „з'їло в суетныхъ мира сластѣхъ был окован“.

Далі — низка яв, що на них поділено драму:

Я в а 1: Земля ремствує на свою гірку долю через гріхопадіння прародителів; Небо заспокоює її, обіцяючи близьке народження Спасителеве. Чутно співи: „Христос народжується, славте“ і далі; на сцену входить Милість Божа, оголошуючи „миръ земли благоволенный“.

Я в а 2: Ворожнеча (або Заздрість) лютує проти Милости Божої й кличе Вулкана та Циклопів, нехай-би вони викували їй зброю, яку вона розкидає по юдейських межах і пролле море крови.

Я в а 3 — сцена пастухів. За звичаєм, пастухи, як представники народу, з'являються з усіма атрибутами місцевості: це українські селяни Борис, Аврам та Панас (Афоня); з їхніх розмов ми дізнаємось, що двоє останніх пішли до міста щось купувати, а перший лишивсь коло овець; настає ніч, він іде шукати своїх товаришів, і розпитуючи про них, удається просто до глядачів:

Судари мои свѣты! здорово ли живете?

Вы в семь мѣсте собраны подавно сидите:

Не видали ли моихъ товарищѣ, идущихъ

В город или з города кошели несущихъ?

Він розповідає, які вони на вигляд:

Один уже и пристар, маленько горбатый,

Кривъ на глаз, имя ему Аврамъ сторожатый;

Другтй молод, именемъ Афоня названный,

В старомъ шубѣнку, что намъ в подпасочки данный.

Аврам та Панас приходять: вони забарилися через те, що зайшли до шинку („на кружало“) випити трохи горілки; вони не забулися й про товариша, купили й для нього. Усі сідають вечеряти. Чутно, як співають янголи. Пастухи здивовані... Янгол спозіщає їх про народження Спасителеве й наказує їм іти до Вифлієму вітати Христа. Вони виконують наказа. Хор: „Ангель пастыремъ вѣстиль“ і далі.

Я в а 4: Пастухи вітають новонародженого Христа, а потім сповіщають про Нього людям.

Ява 5: Входить Цікавість Звїздярська (Любопытство Звѣздохетское), докладно перелічує знаки зодіаку, сузір'я й окремі зірки, але не може зрозуміти, що визначає нова надзвичайна зірка, котра з'явилася між хмарами; вдається по поясіння до пророка Валаама, відчиняючи його могилу. Валаам устає з домовини і пояснює своє пророцтво про Христа. Цікавість посилає волхвів слідом за зіркою.

Далі — прибуття волхвів до Ірода, що вітає їх у своєму палацу, їхня розмова з Іродом; потім вони вітають Христа, виходять; Ірод розпитує книжників, наказує винищити немовлят; голосіння за забитими; кара Іродові: він засинає, бачить сон, ніби його засуджено до пекельних тортурів, прокидається зовсім хорий, усі його лишають, він умирає в страшенних муках; Помста кидає його до пекла, де він і страждає, проклинаючи день та годину, коли народивсь.

Отже, в пієсі оброблено такі різдвяні мотиви: а) Пророкування про Христа; б) сцени пастухів, поява янгола, вітання пастухів; в) Ірод та волхви; г) вітання волхвів; д) Ірод та книжники; е) знищення немовлят; ж) смерть Іродова.

Що-до першого з цих мотивів, то обробка його, як ми бачили були попереду, у Франції становить цілу драму „Пророки“; на німецькому ґрунті цю обробку прилучено до різдвяної драми, як її вступ; те самісіньке збереглося і в польських переробках. Але цей мотив не мав великої життєвої сили, легко набував характеру бездушної декламації, а тому в німецьких різдвяних виставах після XIV віку зник; польські драматурги чимало переробили цей епізод. Ще вільніш обробив мотив про пророків Дмитро Тупталенко. Усіх пророків тут він відкинув, зберіг тільки славетного Валаама, що з'являється серед штучно утворених для нього обставин: алегорична постать Цікавість Звїздярська, тоб-то Астрологія, викликає його (як ми вже бачили) з домовини й приневолює посвідчити про зірку Якова; що-ж до інших пророків, то низка їх виступає тільки в словах рабинів (ява 8), що пояснюють Іродові пророцтва про Христа. Так використано цей мотив у „Комедії на Різдво Христове“.

Сцену пастухів П. О. Морозов ¹⁾ чомусь уважав був за інтермедію: він не звернув уваги на те, що сцени пастухів це істотна й невід'ємна частина традиційної різдвяної драми, як її оброблювано у Франції, Англії, Німеччині, Польщі. І скрізь сцени пастухів (*bergeries*, *Hirtenspiele*...) звичайно пройнято було духом реалізму й місцевости, вифілемських пастухів мальовано як типи селян тієї нації, серед якої повстала в кожному даному випадкові обробка різдвяної драми; автор нашої пієси для своєї сцени міг користати з найближчого зразка: в сцені з польського „*Dialogus in Nativitatem Christi*“, зазначений у нас вище, виступає, як ми були бачили, пастух, що товариші лишили його біля кіз (пор. у нашій пієсі „А мене оставили овечок хранити“), він заганяє кіз до хліву (пор. „я овцы загнал во ограду“), купує товаришам „*bańkę gorzałki*“ (пор. — Абрам „зайшов на кружало винишка испив“, купив

¹⁾ Історія русскаго театра, I, Спб. 1889, стор. 90.

і для Бориса), і вони починають гульню (пор. „Нутко сядте-ж и сами поразу напьемся“).

Наш автор засвоїв сталий старовинний звичай надавати цій частині різдвяної драми реальний народній кольорит; мабуть, він перейняв почасти ситуацію сцени пастухів і деякі подробиці, що могли стосуватися до українського селянина; але-ж наш автор опанував той матеріал, що він мав оброблювати: скрізь пастухи приходять вітати Христа з дарунками, — в якійсь польській пісці вони навіть жалкують, що не мають подарувати чого кращого, що було-б гідне Спасителя світу (див. Windakiewicz, Teatr lud., 25), — у нашій-же „Комедії“ пастухи не тільки не збираються нести дарунків, але думка про дарунки, що їх стурбувала (її авторів, очевидно, навіяли дарунки, що несуть Христові пастухи в відомих йому чужих обробках різдвяної драми), дала Дмитрові Тупталенкові привід зробити сатиричний випад проти корінного лиха тогочасного нашого життя — хабарництва, приносин „на поклін“, що улещували недоступність сильних світу цього:

Осудар! надобно ли што в поклону понести,
Штоб не велел, як нашъ князь, у шею вон вести?

запитус Борис у янгола.

Відповідно до цієї відсутности дарунків, у слова вітання пастухів, поруч звичайних мотивів — здивування убожеством навколо новонародженого, поруч прохання: „Спаси наше стадо, спаси дома наша!“ — вставлено вибачення:

Подобало б, дабы мы чимъ ты подарили,
Но прости: нищи есмы, имамы ничтоже,
Прости ны...

Ця остання риса, що дихає побутовою правдою, здається, суперечить перейнятому з літературного джерела мотивові про випиту в шинку („на кружалъ“) горілку.

Спів по-за сценою: „Ангель пастырем вѣстилъ“ та інші співи, що не раз виконуються в нашій пісці, відтворюють той спосіб народньої драми, з яким знайомить нас, напр., варіант надрукований у А. Гартмана (Volks-schauspiele, 474 і далі): тут часто усі вільні від сцени актори „singen hinter dem Vorhang“ (співають за сценою), як кажуть ремарки, — переказуючи та пояснюючи те, що виконано було чи має бути виконане на сцені; автор нашої „Комедії“, очевидно, довідався за цей спосіб через польське посередництво: хор „Ангель пастырем вѣстилъ“ це дослівний переклад трьох строф польської пісні:

Aniol pasterzom mówił --
Kristus się nam narodził
W Betleem, miasteczku Dawidowem,
W pokoleniu Judowem
Z panienki Maryi ¹⁾.

¹⁾ Констатували М. І. Петров — Старинный южно-русский театр (Кіев. Старина, 1882, дек., стор. 459), — і П. О. Морозов — Ист. русс. театра, 91.

А в німецькому варіанті після сповіщення од янгола і перед виходом пастухів вітати Христа, тоб-то на тому самому місці, де в нашій „Комедії“ співається „Ангель пастырем вѣстиль“, — *Alle singen hinter dem Vorhang:*

Es kam ein Engel hell und klar
 Von Gott gesandt zum Hirten dar...
 Und sprach fröhlich zu ihnen also:
 Der Herr Gott in dem höchsten Thron
 Hat euch gesandt sein liebsten Sohn;
 Der ist euch heut ein Mensch geboren
 Von einer Jungfran auserkorn,
 Zu Bethlehem in Davids Stadt...
 Das ist der Heiland Jesus Christ ¹⁾.

Цей німецький гімн, очевидно, був за оригінал для польської переробки, що її переклав потім Дмитро Тупталенко.

Взагалі-ж усенький розпорядок епізоду про вітання пастухів — малюнок з побуту пастухів, що дбають про свої справи, потім — спів янголів, сповіщення про народженого Христа, пастухи збентежені, вирушають у дорогу, вони вітають Христа, нарешті — повертаються додому та оповідають, що бачили, — увесь цей розпорядок цілком той самий, який ми звичайно зустрічали в західно-європейських різдвяних драмах; прилучаючися до цієї загально-європейської течії, наша „Комедія на Різдво Хр.“ ухиляється від традиції тільки в подробицях обробки матеріалу, — так само, як і кожна з європейських обробок має свої особливості та відміни.

Сцени в Іродовому палаці мають у нашій „Комедії“ ту оригінальну особливість, що перед тим, як почати обробляти дальші події, наш драматург виставляє царя в звичайній обстанові, серед райців, сенаторів: Ірод зве їх „непреодо́лными и мудрыми мужами“, „непоколебимыми столпами своєї державы“, дорогими перлинами його корони, обіщує їм багатство та пошану; ті й собі відповідають урочистими привітаннями; цар веселий, наказує розважити його музикою; хор співає пісень — шаблонува сцена царя та вельмож, що їх ми не раз зустрічаємо в шкільних драмах.

З'являється „посланець від трьох царів“. Такого посланця було виставлено і в польських обробках, — див. *Windakiewicz, Teatr lud.*, 31, 36. Середньовічна драма часто вживала спосіб, що давав був комічний ефект, — вкладала в уста волхвів незрозумілу нісенітницю (див. *Creizenach, Gesch. d. neuer. Dramas*, I, 64); Дмитро Тупталенко обмежується тим, що посланець, сповіщаючи Ірода про те, що прибули волхви, говорить ламаною російською мовою. Сенатори виступають у ролі райців та керівників свого володаря, що занадто легко гнівається і зараз-таки хапається за меч ²⁾.

¹⁾ *Hartmann, Volksschauspiele*, 487—488.

²⁾ „Се тя, извлекъ мечъ, разсеку на уды!“ Згадується образ Ірода, що також легко хапається за меч, у народній німецькій драмі:

Herodes

[Setzt ihm (драбантові, що зважився перечити) das Schwert auf die Brust]:

Was! du willst streben wider mein Gebot?

Du mußt mir sterben des gähen Tod.

A. Hartmann, *Volksschauspiele*, 512.

Після звичайної авдієнції в Ірода волхви простують до вертепу, і тут одбувається сцена вітання: волхви підносять Христові дарунки, пояснюють символічне значіння цих подарунків, — спосіб звичайний в обробках різдвяної драми, — і сцену закінчує спів:

Весь мир нынѣ веселится, веселися:
Христос-Спаситель родися;
Пришли к нему три цари, триє цари,
Поклонѣ дають, кладуть дары...

В народньо-німецькому варіанті в цьому місці пієси також спів:

Also hat Maria das Opfer empfangen
Von den heiligen drei König aus fremden Landen
(A. Hartman, Volksschauspiele, 507).

Книжників („рабинів“, як у польських обробках, — див. Windakiewicz, Teatr lud., 33) Ірод у нашій „Комедії“ кличе аж тоді, коли упевнився, що волхви його одурили; такий розпорядок зустрічаємо в деяких німецьких народніх обробках: див. Hartmann, Volkssch., 510—511; Schröer, Deutsche Weihnachtspiele aus Ungarn, 61 і далі: Das Oberuferer Christi Geburtspiel. В інших варіантах Ірод кличе книжників раніш, як це розказано в євангелії.

Винищити немовлят радить Іродові у нашого автора один з сенаторів, — так само, як це було в сен-галенській обробці XIV віку (Mone, Schauspiele des Mittelalters, I, 177): Дмитро Тупталенко держиться давньої традиції, і не пристає на пізніші зміни, де знищити малих дітей підмовлює Ірода диявіл.

Оригінальна особливість нашої пієси: Ірод, перед тим, як послати вояк до Вифлієму забивати немовлят, приневолює їх присягнути йому на мечях та випити змішаної крові Ірода та їх власної.

Ява закінчується співом по-за сценою: „Гласъ слышавъ в Раме, Рахили рыдаше“, і далі.

Ява 9 — „убиение отрочать неслышимое, но зримое“ — німа сцена, а мабуть тінева картина, що замінила собою традиційну жорстоку сцену розправи вояк та одчаю матерів.

Ява 10 — довгий монолог: „Плачь и рыдание о убиенныхъ отрочат подобиемъ плачевной Рахили“; але тут виступає не Рахеля плачучи та голосячи, як у традиційній різдвяній драмі, а ні матері забитих немовлят, як, напр., у „Comedie von freudenreichen Geburt Iesu Christi“ В. Едельпöкка (див. Weinhold, Weihnachtspiele u. Lider, 264—270), а виступає окрема алегорична постать, що її ми бачили, напр., у драмі „Царство Натури Людской“, акт I, сц. 7 (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 127) — Плач:

Азъ есмь Плачь, рыданіє скорбные Рахили.

Свою роль ця постать пояснює так:

А ныне, елико есть дегей, кровь лиющих,
Только есть матерей, плачевнѣ ревущих, —
Того плача азъ есмь гласъ і вѣсникъ повсюду.

Така сама алегорична постать виступає і далі: до Ірода принесено голови забитих дітей¹⁾, він завдоволений і хоче „пресладце уснути“, аж раптом чути „Глас невинности, в небо возведенный, за кровь рыдаєть, отмщения просить“ (ця алегорична постать своєю ідеєю тотожна з окремою особою, що з'являлася в містеріях пізнішого часу, удаючи з себе Голос крові Авеля, що волає до Бога, — див. *Petit de Julleville. Les Mystères*, I, 450—451; II, 361): до Ірода наближається постать з двома чашами, наповненими одна кров'ю немовлят, друга — слізьми матерів, і примушує Ірода випити з обох чаш, і волає:

Внушай, о Небо, невинности гласу! і инш.

У цій постаті Дмитро Тупталенко сполучив дві ідеї: по-перше, вона являє собою голос, що вимагає помсти „кровопийці Іродові“, по-друге — самих забитих немовлят, яких Істина (тоб-то правосуддя, *Justitia*) кличе на небо, присуджуючи Ірода до пекельних тортурів²⁾.

Ірод засинає; прокинувшись, він почувається зовсім слабим. Хорість його змальовано у подробицях як-найреальніших: він стогне, служники кладуть його на ліжку, кличуть сенаторів, з'являється лікар, від тіла хорого йде нестерпний сморід, що жене геть усіх присутніх; царя сповіщають, що кінець його близький — „Изволь ожидать“, — і лишають його самого. Паралелів до цієї сцени я не зустрів; її характер не забороняє вважати цю сцену за продукт самостійної творчости нашого автора, — він розвинув та доповнив тут відомі йому традиційні обробки й історичні оповідання³⁾.

Ява 15-та починається тим, що Ірод стогне та ремствує; йому відповідає „Голос“ із-за сцени („Луна“ — спосіб, що за нього вжеказано). Ірод серед мук умирає „и упадаєть над пропасть“. Далі — ефектовний вихід: виступає алегорична постать — Помста („Отмщение“), щоб віддати померлого на пекельні тортури, і за її наказом блискає гримниця, гуркотить грим, розкривається земля й проглинає Ірода, і ми потім (ява 16) бачимо його „в узах ада“, серед мук у вогні.

Цей розв'язок розбігається з традиційним, де виступали на кін Смерть та дияволи. У варіанті, що видав Гартман (*Volksschausp.*, 516) про Іродові муки

¹⁾ Звичайно в різдвяних драмах Ірода тільки сповіщали, що його наказа виконано; у народній німецькій обробці драбант приносить до Ірода, щоб його переконати, настромлений на меч труп дитини (ляльку) (*Hartmann, Volksschausp.*, 512—513).

²⁾ Ці алегоричні постаті заступили янгола, що виступає в інших обробках, напр., у зазначених вище піесах Г. Кнавста (1541 р.) чи Лазіуса (1549 р.) та инш. Порівн. *Bolte, Ein Spandauer Weihnachtspiel*, стор. 175—176. Часом їх заступали чи то драбант (*Hartmann, Volksschausp.*, стор. 513), чи навіть диявіл (*Schröer, Weihnachtspiele aus Ungarn*, стор. 199).

³⁾ Й. Флавій про хворобу Іродову оповідає (*Flavii Iosephi Opera quae extant omnia, Coloniae 1691, Antiquitatum judicarum* I. XVII, cap. 8, стор. 597): Цареві (Іродові) трапилася хвороба дуже важка, — Бог послав кару за нечестивість. Його палила уперта смага, що не така була помітна зовні, як мордувала всередині... разом із тим його кишки ятрилися, мучили сонячниці; ноги спухли від водяної хвороби, а також і пахва; саме природження зогнивало й кишіло дрібною червою, обдулося і випускало найтяжчий сморід... Жили стягнуло, дихати стало важко. Люди побожні гадали, що Бог карає царя за нечестивість.

в пеклі тільки оповідається; про джерело та прототип, що його тут мав на увазі Дмитро Тупталенко, треба поговорити.

Здається, що наш автор знав, як устатковувано середньовічну сцену містерій з трьома піділами: небо (чи то рай), земля та пекло¹⁾, і на таку власне сцену Дмитро Тупталенко й розраховував свою драму; нехай це й не досить яскраво виявлено в пієсі, але виконувати „Комедію на Різдво Хр.“ саме на сцені з трьома піділами було-б значно ефектовніше; а те, що й у другій драмі Дмитровій, а саме в „Успенській драмі“, рай, як побачимо, було встатковано, треба гадати, на сцені, — примушує згодитися, що і в „Комедії на Різдво Хр.“, як це ми бачили в інших українських шкільних драмах, було встатковано „рай“. Здається, річ безсумнівна, що пекло теж було встатковано на сцені: звідси Ірод виголошує свого монолога:

Горе! горе! Ах! горе! Нестерпимой муки!
В гортань достася ада, не точно в руки!
Горе! палит мя пламен, палит мое тѣло...

На середньовічній сцені пекло, власне — вхід до нього, виставлювалося як розмальовану здоровенну пащу дракона; влаштовано було так, що цю пащу можна було відчиняти й зачиняти; звідси видиралися дим та полум'я; звідси вистрибували дияволи; звідси чути було стогони та зойки грішників і шум та гуркіт знарядь мук та диявольського знущання²⁾. Констатовано, що пекло виставляли й на сцені шкільного театру³⁾. Разом із іншими відгуками середньовічного театру містерій¹⁾, устаткування пекла на сцені перейняв і театр єзуїтів²⁾; традиційна паща дракона дійшла й до українського шкільного театру: в драмі „Алексій Божій чоловік“, уязі 2 першого акту, читаємо ремарку — „Ту змій ротъ роззявить и дымъ испущаетъ“. Таку саму обстанову необхідно припустити і для 16-ї яви „Комедії на Різ. Хр.“; здається, що Іродів вислів: „В гортань достася ада“ треба розуміти в прямому значінні пащі, що його поглинула. До українського шкільного театру цю подробицю

¹⁾ Petit de Julleville, Les Mystères, I, chap. XI: La mise en scène et les spectateurs; Gustave Cohen, Histoire de la mise en scène dans le théâtre religieux français du moyen âge, livre III, chap. 2, та инш. Пор. В. П. Адриянова-Перетц, Сцена та костюм в українському театрі XVII—XVIII вв. (Україна, під. ред. акад. М. С. Грушевського, Київ, 1925, кн. 3, стор. 88 і д.).

²⁾ Petit de Jull., I, 388; Cohen, стор. 95 і далі.

³⁾ Exp. Schmidt, Die Bühnenverhältnisse des deutschen Schul dramas, Berlin, 1903, стор. 159—160.

⁴⁾ J. Zeidler, Studien u. Beiträge zur Gesch. der Jesuitenkomödie, стор. 20; A. Dürrwächter, Aus der Frühzeit des Jesuitendramas (Jahrbuch d. Histor. Vereins Dillingen, IX Jahrg., Dillingen 1897, стор. 16); A. Dürrwächter, Das Jesuitendrama u. die literarhistorische Forschung (Histor.-Politische Blätter, CXXIV, 4, 1889, стор. 290); W. Creizenach, Gesch. d. neuer. Dramas, II, 100.

⁵⁾ Див. напр., мюнхенську драму 1597 р. „Triumphus Divi Michaelis“, акт 5 (Reinhardtstöttner, Zur Gesch. d. Jesuitendramas in München, Jahrb. f. Münch. Gesch., 3 Jahrg., 1889, стор. 84—85; Рєзановъ, Екскурсь въ обл. театра іезуитовъ, 131); або див. драму М. Аванціна „Pietas Victrix“ etc., акт III, сц. I; пултуську пієсу про Лентула, акт III, сц. 2; Рєзановъ Екскурсь, 181, 422.

середньовічної сцени містерій доніс, можна гадати, вже не народній польський театр, про який каже Ст. Віндакевич, і через посередництво якого стала відома, треба думати, на українському ґрунті європейська різдвяна драма: примітивне встаткування польської народної сцени, що задовольнялася з простого podium чи естради в костюлі або в хаті, не давало спромоги ставити такі сценічні ефекти, як пекельний дракон, що глитає своєю вогняною пащею злочинців та грішників, — тут, треба гадати, вплинула сцена єзуїтського театру, що мала багато технічних засобів та приладь.

Цю останню думку підтримує й увесь комплекс попередньої ефектної сцени (ява 15), що з нею ява 16 безпосередньо зв'язана: ролю алегоричних постатів, як фігура Помсти, що тут виступає, було яскраво розвинуто, як ми вже казали, у XVII віці в шкільній драмі єзуїтів; багато зразків є в моєму „Екскурсѣ въ область театра іезуитовъ“; такі постаті звичайно виступали в єзуїтських драматургів в ефектному оточенні, щоб більш ваги мала над публікою ідея, що її пластичним виявленням була та чи інша алегорична постать.

Що-ж до найближчих деталей оточення фігури Помсти, що виступає в 15 яві нашої пієси, — грому та блискавки, які їй підвладні („Блесни, молния, з неба! Разби, перун, тѣло!“), то такий сценічний ефект запровадив театр єзуїтський, як ми вже були про це казали (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 13, де подано й зразки).

Знов-же під впливом шкільно-єзуїтського театру запроваджено в „Комедію на Різдво Хр.“ й інші алегоричні персонажі: Істину, Невинність, то-що.

Але-ж обробляючи образи таких персонажів, Дмитро Тупталенко керувався і власною творчою фантазією, що розвиває, доповнює або змінює, переинакшує, переформовує, модифікує деталі сталого образу. Отож, постать Невинности за єзуїтською теорією була така: Невинність (Innocentia) — у білих шатах, має золотисті розплетені коси, набедреники, ягня та пару голубів (*Speculum imaginum veritatis occultaе, exhibens symbola, emblemata etc., authore Jac. Masen, Coloniae 1650, стор. 142*); Дмитро, маючи на думці виявити у тому-ж образі ідею кари за знищення немовлят, а разом і тугу матерів, залишив Невинності білі шати, мабуть, і інші деякі атрибути, але-ж ягня та пару голубів змінив на дві чаші — крові та сліз:

Исходило нѣкое лицо все бѣло,
Две чаши носящее, дерзновенно, смѣло...

Таке саме походження має і постать Плачу в 10 яві; вона голосить за 14 тисяч дітей, що зазнав Ірод. Так само і постать Цікавість звідярська, в 5 яві: вона висловлює свої астрономічні знання та вченість, що їх в обробках різдвяної драми, напр., у латинській (див. *Froning, Das drama d. Mittelalters, 886 і далі*) або німецькій¹⁾, висловлюють сами волхви.

¹⁾ *Monе, Schauspiele des Mittelalters, I, 164 і далі.* Тут, між иншим, Мельхіор здається на свого земляка Валаама, „ain wiser man“, та його пророцтво про звізду Якова. В варіанті різдвяної драми, який став відомий Дмитрові Тупталенкові, це й могло навіть останньому думку підняти з гробу Валаама саме в тому місці (ява 5), де він це й робить.

У пам'ятках української шкільної драми вплив єзуїтського театру з цього боку виявивсь так саме, як іще раніш він виявивсь був у польському театрі, в тих обробках різдвяної драми, де запроваджено алегоричні постаті, як от у тій пієсі без заголовку, що про неї каже Ст. Віндакевич на стор. 26—28 своєї книги, і що в ній, у IV акті, виступають Правда, Милосердя, Мир, Правосуд, Любов, Надія, Віра.

Уживаючи алегоричні постаті, драматурги легко обминали не аби-які труднощі, що їм трапилися, коли-б повинні були вони реально виставляти події, вводячи відповідних дійових осіб, а не обмежуватися самим тільки ідеальним зазначенням таких подій через алегоричні постаті (їх через це цілком слушно й названо ідеальними — *figurae ideales* — у польській „Практичній поетиці“ 1648 року, — див. Рєзановъ, Екскурсь въ область театра іезуитовъ, стор. 316, 319, 333, 334 та инш.).

Середньовічні драми, містерії, звичайно були виставляли на сцені по можливості всі події з усіма деталями, цілком реально; шкільна поетика, навпаки, обмежуючи таку сваволю реалізму, піддаючи його певним правилам, встановила, що не все можна виставляти на відкритій сцені, і напр. непристойне або занадто жорстоке треба усувати з сцени. (*Ne pueros coram populo Medea trucidet*, — порівн. Рєзановъ, Екскурсь, стор. 253, 259). Українські шкільні драматурги та теоретики засвоїли погляд, що на сцені не можна виставляти „*ob excellentem maiestatem suam*“ „*sacrosanctae fidei nostrae misteria, incrementum sacrificium, baptismus ceteraque id genus*“¹⁾.

Отож, на підставі цього принципу, Св. Родина сливе зовсім не з'являється на сцені в „Комедії на Різдво Хр.“ Дмитра Тупталенка, і можна вважати за правдиву ту примітку, що зробив Штелін, оповідаючи про виставу в Ростові у мітрополіта Дмитра пієси „Різдво Христове“: *Maria war dabei nur im Gemaelde, nicht in Figur*²⁾. Здається, що на іконі були також Ісус і Йосип; на превеликий жаль, пієса зовсім не дає вказівок про обстанову, що в ній відбулися на сцені вітання пастухів (ява 4) та вітання волхвів (ява 7), — будь-що-будь, ні Марія ні Йосип нічим не виявили своєї присутности (в обробках закордонних вони, як ми бачили вище, дякують за вітання та инш.). Але-ж через те, що різдвяна драма звичайно починалася (порівн. попередній огляд зах.-європейських обробок) з благовістя та народження Христового, наш автор вирішив ідеально, символічно змалювати ці події, уживаючи алегоричні постаті. Разом із тим ці алегоричні постаті пояснюють вагу приходу Спасителевого на землю — такий зміст I-ої яви „Комедії“ Дм. Тупталенка.

Він запроваджує тут Землю, що голосить та скаржиться на свою гірку долю „за грѣхъ Адама и Еввы“ — образ дуже популярний: Земля оплакує безперестанне руйнування всього, що вона породжує, в діалогах Равізія Текс-

¹⁾ З приводу визначного їх величчя, священні таємниці нашої віри, безкровну жертву, хрещення та инш.

²⁾ Haigold's Beylagem zum neueränderten Russland. I. Riga u. Mitau, 1769, стор. 398 („Zur Geschichte des Theaters in Russland“ von Stählin); Шляпкинъ, Дмитрій Ростовскій и его время, Спб. 1891, стор. 344.

тора (1470—1524)¹⁾; „Terra interitum suum deplorat, iramque Dei deprecatur“²⁾ — у польській великодній драмі³⁾; Земля голосить та бідкається в відомому народньому вірші:

Растужилась, расплакалась матушка сыра земля
Предъ Господомъ Богомъ, і далі⁴⁾.

Запровадити цю роль Землі в даному місці нашої „Комедії“ автора примусила та з відомих йому обробок різдвяної драми, де збереглося місце, подібне до того, яке єсть на початку сцени Благовістя в Сен-Галленській обробці:

Maria, rain künschi magt,
Den kummer, den die welt klagt
Von der alten schulde
Frow Ewen, etc.⁵⁾.

Постать Землі викликала відповідну постать Неба; воно й виступає в нашій „Комедії“ з доброю вістю про втілення Христове, тим відповідаючи на голосіння Землі.

Діялог цих двох алегоричних постатів замінив собою сцену благовістя.

Далі — співається тропар „Христос рождається, славіте!“ — це повинно було визначати, що Христос народивсь, як це й пояснює нова алегорична постать — Милість Божа, що зараз-таки виступає:

Неизрѣченна Милость Бога, необята,
За преступство Адама мирови отята,
Егда тот запрещенну прикоснуса плоду, —
Отверзе тму кромѣшну лютьйшаго ада.
Но не прогнѣваяйся в вѣкъ Богъ, ни враждуяй,
Приидѣ под лѣты, милость мирови дарствуяй,
Человѣкомъ бываетъ чрез милость премногу...
Нынѣ небо земля бысть, земля небом убо;
Земля небу причтена! Радуйся сугубо!
Ликуй, Небо!

Милосердя встановлює згоду Неба з Землею, тим пояснюючи значіння приходу Христового на землю:

Земле! чрез милость Бога Небу приближися!
Небо! чрез милость Бога Земли примириися!

І сцену закінчує хор: „Слава на небі Богові!“

Вже Арнольд Гребан у своїй містерії „La Passion Nostre Seigneur Ihesu Crist“ вивів на сцену дияволів, що ремствують у пеклі, довідавшись за наро-

¹⁾ M. d'Huart, Le Théâtre des Jesuites, 1-re partie: Des exercices dramatiques dans les établissements d'instruction au moyen-âge et au XVI siècle (Athénée Grand-Ducal le Luxembourg, Programme 1890—1891, стор. 41); порівн. Рѣзановъ, Экскурсы, 6.

²⁾ Земля оплакує свою загибель та благає гнів Божий.

³⁾ Рукопис Рос. Публіч. Бібл., польськ. Q. XIV. 19, арк. 15—26; див. акт. II, сц. 3.

⁴⁾ Кирѣевскій, Духовные стихи, NXXX: „Плачь земли“.

⁵⁾ Mone, Schauspiele des Mittelalters, I, 154.

дження Христове ¹⁾; в обробці різдвяної драми Henr. Chnustin'a (див. вище, стор. 13) виступають також дияволи, розлютовані народженням Христа, — вони лагодяться до ворожих дій; диявіл виступає і в багатьох інших обробках різдвяної драми. Дмитро Тупталенко не зваживсь вивести на сцену диявола у власному його образі, а замінив його також алегоричною постаттю: у 2 яві виступає Ворожнеча (Вражда) або Заздрість (*Invidia* ²⁾); їй вкладено в уста скажений монолог від імени Люципера й цілого пекла:

Горе, ах! Люциперу и цѣлому аду!
Такъ то нам Милость Божя сотвори отраду!
Ахъ! человекъ стал богом, — і далі.

Ворожнеча кличе присяжних ковалів греко-римської мітології — Циклопів, і наказує їм викувати зброю:

Сия в іудейския разсѣю предѣлы,
Сотворю пролѣтѣ крове, аки море, —

натяк на майбутнє знищення вифіліємських немовлят, що в деяких обробках різдвяної драми радить зробити Іродові диявіл ³⁾).

Далі — хор Циклопів:

Се огонь возжигаемъ,
В млаты ударяемъ...

Циклопи, очевидно, не тільки „всѣ вмѣстѣ говорять“, як каже ремарка, але й разом виконують ті дії, що про них говорять; це той хор, що про нього польський теоретик висловився: Дуже гарне вражіння справляє хор, коли особи, що розмовляють, виконують якусь дію в зв'язку з попереднім або з наступним актом пієси; можна вивести майстрів, напр., зброярів, з їхнім знаряддям, та виставити їх за роботою ⁴⁾).

Підо впливом шкільно-єзуїтської поетики виник у драмі латино-єзуїтській, польській та українській спосіб „луна“ (*echo*), що його Дмитро Тупталенко вживає з початку 15 яви. Цей спосіб теоретично обґрунтував уже Понтан (*Instit. poeticae*, I. III, cap. 9. *De echone*); його вживали єзуїтські драматурги, напр.: у мюнстерській драмі 1685 р. про Евлогія та Юстиніяна, в пролозі III частини *genius Eulogii cum Fraude et eius comitibus navigat ad insulas fortunatas; celeusma canentibus Echo male ominatur* ⁵⁾) (*Bahlmann, Jesuiten-Dramen*, 266); в хорі II акту драми М. Аванціна про Геновефу „*Amor*

¹⁾ *Le Mystère de la Passion d'Arnoul Greban*, publié par G. Paris et G. Raynaud, стор. 47—51.

²⁾ *Invidia pallida, macilenta, torvis oculis, dentibus rubiginosis, lingua venenata, virenti pectore depingitur* — Ненависть чи заздрість малюється бліда, сухорлява, з суворими очима, гнілими зубами, затруєним язиком, зеленими персами, — J. Masen, *Speculum imaginum*, 143.

³⁾ Wilken, *Gesch. d. geistl. Spiele*, 43.

⁴⁾ Див. Рєзановъ, *Екскурсь*, 347—348. Наш автор для цієї сцени міг мати і ближчий зразок: у польсько-латинській драмі про Івана царя Епірського, в 4 сцені II акту *Cyclopes arma fabricant* — Циклопи куять зброю (Рєзановъ, *Екскурс*, стор. 427).

⁵⁾ Геній Евлогія, Облуда та її товариші плывуть до щасливих островів; на пісню веслярів Луна дає зловісний відгук.

quaerit Innocentiam, Echo nequidquam ludente“¹⁾ та инш. Цей спосіб став відомий і польському театрові, і українському.

З курсів поезики найдокладніше каже про „луну“ Митрофан Довгалевський у своєму курсі під заголовком „Hortus poeticus“²⁾ 1736/7 року (Рукопис Київ. Золотоверхо-Михайлівського монастиря № 1710), — арк. 103 звор. „De carmine echico“³⁾:

Вірш з луною це такий, де звук та закінчення останнього складу ті самі, чи подібні, чи такі-ж, як звук та закінчення передостаннього. Той вірш гарний, де останнє слово чи цілком, чи частиною повторюють, даючи деяку відповідь. Потім, це повторення, або луна, може бути не тільки наприкінці одного віршу, але деколи наприкінці одного і в середині або з початку другого, продовжуючи дальший зміст віршу: відсіля луна є голос, що по горах та галях відгукується. Ось приклад про прародительку Єву:

Nescio quid vetitum pomum primae attulit Aevae.

Ech o: Vae!

Quae tam causa tibi persuasit sumere saeva?

Ech o: Aeva!

Другий приклад — про св. Івана:

Quamvis iure puer, praecursor magnae, vocaris,

Ech o: Aris!

Iure bono dictus parvulus esse nequis;

Ech o: Is!

Nempe licet fueris puerili corpore natus,

Ech o: Thus!

Iam coram domino Pusio magnus eras,

Ech o: Mas!

Увага: хоч деколи в вірші з луною змінюється з початку або в середині склад чи літера, але-ж кінець повинен бути завжди подібний; цей вірш особливо прикрашується багатьма запитаннями, покличками, викличками. Складати його можна не тільки латинською мовою, але дуже гарно й польською, як свідчить відоме місце про Ірода, що самому собі заподіяв смерть:

Ach, mnie obłudne larwy barzo przestraszają,

Niewinności do Boga o pomstę wołają!

Ech o: Niebo przenikają!

Przybądźcie (prosze) wszyscy prymasy miły,

Przybądźcie mnie na pomoc, uzyczcie swojej siły!

Ech o: Już się straciły.

Tylko trudno widze już z Bogiem nie wojować,

Kiedy każe koniecznie z świata ustempować.

Ech o: Chcą krew welować!

Ach, krew dzieci niewinna, ta mi dzies sprawiła,

Że ganiebnie do piekła żyć mnie wprowadziła...

Ech o: Pycha zradziła!

Wczora bowiem krolował nad krolmi bezpiecznie,

A teraz już czas przyszedł zaginać koniecznie!

Ech o: Amen, giń wiecznie!

¹⁾ Любов запитує невинність, а Луна дратує (Ръзановъ, Экскурс, 196).

²⁾ „Сад поетичний“. ³⁾ Про вірш з луною.

Цей останній уривок, що за нього згадує М. Довгалецький, свідчить про те, що існувала польська різдвяна драма, в якій Ірод ставав самогубцем (порівн. *Mystère de la passion* Арнольда Гребана та инш.) та де було вжито спосіб „луни“. На згаданий уривок дуже скидається початок 15 яви „Комедії“ Дм. Тупталенка; на жаль, зостається невідомий цілий текст цієї драми, — мабуть, він пояснив-би ще деякі способи, що вживає Дм. Тупталенко, мабуть, він виявився-б навіть найближчим зразком для нашого драматурга.

У своїй „Комедії на Різдво Хр.“ автор дав шкільно-літературний відгук традиційного народньо-драматичного, спочатку церковного старовинного ритуалу та звичаю, що розвинувсь на іншому ґрунті. Але київо-могилянська колегія прищеплювала своїм учням нахил до різних тонкощів штучного складання літературних творів, знайомила з ними учнів у класах поезики та риторики та за допомогою тогочасної літератури; тому Дмитро Тупталенко, вихованець київської колегії, людина з вищою шкільною й літературною освітою, не міг, природньо, обмежитися простою, нештучною обробкою звичайних мотивів різдвяної драми.

Він розробляв їх, уживаючи таких способів, як запровадження алегоричних постатів, як „луна“; але, крім того, наш автор робить оригінальну контамінацію різдвяної драми з алегоричною виставою на тему про боротьбу Життя й Смерти з-за людини. Уживаючи сталого терміну, він ставить на початку пієси заголовок „Антипролог“; але-ж цей антипролог не був проста сцена, яка-б символічно виявляла зміст наступної пієси: коли скінчиться різдвяна драма сценою Ірода в пеклі та заключним хором „О гордість мира“, — в явах 17 та 18 маємо продовження та кінець того, що почалося в антипролозі; таким чином, у Дм. Тупталенка рівнобіжно розвиваються дві дії: історична та алегорична, що пояснює високий розум першої та становить оригінальну для неї раму.

Насамперед глядач бачить „Натуру Людську“¹⁾: сидючи на троні, вона починає виставу, висловлюючи думку, що лукавство диявола та гріхопадіння в раю зовсім попсували її основні прикмети; одна слідом за одною виступають постаті: Омільна Надія, Спокій з гілкою оливи та інші алегоричні особи, що намагаються її заспокоїти; Радість наближається з гарфою, що Натура наказує настроїти, щоб її звеселити; але коло Фортуни повертається, на кону з'являється Міркування, Ненависть, Злість, Лютість, що пускає стрілу в Тихість, та инш., і оголошують себе як вічних супутників Натури Людської; радісний настрій останньої змінює розпач:

Ничто истиннѣйшаго, чаче смерти, чаю,
Жду гроба, а красоты вѣнецъ мой слагаю,
Иду окруженная печалми и бѣды.

¹⁾ Ця символічна постать походить здалека: в драмах португальського єзуїта патера Крузі вона виступає під назвою *Vita humana* (людське Життя), — вона й починає свою появою пієсу, що зветься її ім'ям (див. Рєзанов, *Екскурс*, 317—319, увага); той-же образ виставлений у різдвяній драмі „*Connubium inter Divinam et Humanam Naturam*“ (Подружжя Божеської та Людської Натури), що було виконано її в Мюнхенській єзуїтській гімназії (Reinhard-

І разом, з звичайним викриком дияволів, коли з'являються вони з пекла: „Го! Го! Го!“¹⁾ вистрибує, очевидячки, з „пекла“ виставленого на сцені, Смерть із косою, з словами радості, злобливого тріумфування, прямує до трону, що лишила Натура, й хоче надіти на себе покинутий її вінець краси,—

Да всѣ видят у Смерти безсмертнующу славу²⁾.

Її зупиняє Життя:

Стой и не прикасайся орону человѣка...

Але скоро тільки Ірод помер, Смерть ізнову прямує до того самого трону та вінця:

Радостна нынѣ есмь Смерть...
Едина торжествую, азъ бо победила
Кровию виолиемску землю напоила;
Четырнадцать тысящъ от сею косою
Покосила отрочат, як траву з рососою,
А што лучшее — царя Ирода убила...
Сяду на престолѣ, возму і венецъ на главу.
Да всякъ мене боится, видяй мою славу.

Смерть сідає на трон, надіває вінець.

Але-ж Життя остаточно її виганяє, кличе Натуру Людську й садовить на трон та прикрашає вінцем. Міцність Божа, виступаючи наостанці, пояснює,

stöttner, Zur Gesch. d. Jesuitendramas, Jahrb. f. Münch. Gesch., III, 122, під р. 1697); Humana Natura з'являється як одна з дійових осіб у польській великодній драмі (рукопис Рос. Публіч. Бібл., польськ. Q. XIV. 19, арк. 15 і далі); в краківській драмі „Bellerophon Sarmaticus“ 1637 р., в 1 сцені I акту, Natura ludzka cieszy się swoją doskonałością, szczęściem etc. (M. Wiszniewskiego Historia literatury polskiej, VII, 238). Ця алегорична особа, що її виробила шкільно-єзуїтська драма, прийшла і до нас через польське посередництво, і ми не раз із нею зустрічаємося в наших шкільних драмах. Ідея цієї постати — втілення абстрактного поняття „людина“ в найширшому та загальному розумінні.

¹⁾ Порівн., у Тирольській великодній драмі: Lucifer stat ante infernum et clamat alta voce: „Ha, ha, haha!“ et dicit... (Люципер стоїть перед пеклом та голосно кличе: „Га, га, гага!“ і каже...), — Wackernell, Altdeutsche Passionspiele aus Tirol, 257); в нісці Себ. Вільда „Ein schöne Tragedi von dem Leyden u. Sterben etc. Jesu Christi“: Drey Teüffel springen ein, der Sathan spricht: Ho! ho! das ist zuwegen brachtt (Hartmann, Das Oberammerhauer Passionspiel, 108); в польській драмі половини XVII в. „Historia Passionis Jesu Christi“, акт I, сц. 4: Diabolus accipit ludam (Диявіл хапає Юду):

Ha, ha, ha, dobra nasza,

Jak z mlekiem kasza!.. (Arch. f. Slav. Phil., XVII 93).

²⁾ Не торкаючись попередньої історії того, як персоніфіковано смерть у літературі та пластичних мистецтвах (про це див., напр., Wackernagel, Kleinere Schriften, I, Ueber den Todtentanz), зазначимо, що цей образ набрав дуже великої ваги (див. Zeidler, Studien u. Beiträge zur Gesch. d. Jesuitenkomödie, 23; Рязановъ, Экскурсы, 94) та значно поширився на сцені єзуїтського театру, як це з'ясовує спеціальна монографія А. Dürnwächter'a: Die Darstellung des Todes und Todtentanzens auf den Jesuitenbühnen (Forschungen zur Kultur- und Literaturgeschichte Bayerns, hrg. v. K. von Reinhardstöttner, 5-es Buch, Ansbach u. Lpz. 1897, стор. 89—115). Напр., уже 1606 р. в Інгольштадтській єзуїтській гімназії було виставлено драму, що програма її збереглася (в Мюнхенській Staats-Bibliothek, Periochae, т. V, № 39), під заголовком „Summa unnd kurtzer Inhalt Dramatis tragici vonn dem Todt oder Todtentanz,

як стосується алегорія перемоги Життя над Смертю й звеличення Натури до народження Христового, а разом з тим дає морально-релігійне навчання: народжений Христос — джерело життя, що паралізує міць смерті; але поклонятися йому треба в тихості та незлобливості; а хто пишається з гріхів, як Ірод, що покусивсь на Христа, ті будуть засуджені вкупі з загорділим Люципером, за свою пиху скинутим із неба у пекло.

Таку контамінацію, сполучення двох рівнобіжних дій, не можна вважати за оригінальний спосіб Дмитра Тупталенка: у Франції так звані „балети“ (*dramatica chorea, vulgo le balet*)¹⁾, що супроводили шкільно-єзуїтську трагедію, дають багато прикладів та зразків цього способу²⁾; ми зустрічаємо його і на німецькому ґрунті, напр. у драмах М. Аванціна „*Pietas victrix sive Fl. Constantinus Magnus*“, „*Genovefa Palatina*“, „*Ioseph a fratribus recognitus*“ й инш., де прелюдія та хори становлять собою суцільні алегоричні пієси — тип тих-таки „балетів“³⁾; того-ж типу алегоричні прологи, хори та епілоги супроводять розвиток основної дії в драмах, що виставляли єзуїти в Ломжі, Вильні, Варшаві та по инш. польських містах⁴⁾; нарешті, в одній польській обробці, що, на жаль, збереглася тільки в уривку, сама різдвяна драма починається алегоричним прологом, де виступають Демон, Гріх та Смерть⁵⁾, що, треба гадати, грали ролю і далі.

Цей спосіб свого часу вважали за дуже гарний; „*Addo placitum multo magis choream, quae pars foret ipsius tragoediae, unamque cum ea fabulam com-*

inn welchem etliche sonderbare erschrockliche und wahrhafftige Ausgang auss diesem Leben so wol der jungen als der alten Leuth begriffen werden“; I акт починається отакою сценою: *Mors* oder *Todt* берும்бт *seines Gewalts* den er empfangen ober alle *König, Keyser, Potentaten* und die *gantze Welt*, also dass kein Mensch gelebt hat oder werde, der den *Todt* nit sehen musse... Смерть у цій пієсі орудує в згоді з Сатаною, що йому й передає свої жертви. У латинській драмі „*Franciscus Borgia, Mundo, Carni et Orco praelium indicens*“ (Франціск Борджія, що призначає бій Світові, Тілові та Смерті), яку було виставлено в Айхштаттській єзуїтській гімназії 1671 р., Смерть, з'являючись на сцену, також похваляється своєю силою над людьми:

In scenam procedo,	Infantem cum viro,
Nec ante recedo,	Et servum cum hero,
Quam telo fatali	Seu cito, seu sero
Et ictu letali	Ad horae dimensum
Et Croesum cum Iro,	Vocarim ad censum... (Durrwächter, 96).

В уривку однієї з одначених вище польських обробок різдвяної драми, теж в алегоричному пролозі, також виступає Смерть з косою, з словами про свою міць:

Niszczę, siekę, wygubiam, zabijam, plądruję.
 Cesarz się nie odsiedzi, Król się nie uchroni,
 Biskup się nie wybiga, Papież nie ustroni, etc.
 (Chomętowski, *Dzieje teatru polskiego*, 89).

¹⁾ Див. Jouvancy, *De ratione discendi et docendi*, Lugduni, 1692, стор. 84.

²⁾ Див. Рѣзановъ, *Экскурсы*, стор. 82—86.

³⁾ Див. там-же, 176 і далі, 195 і далі, 207 і далі.

⁴⁾ Див. там-же, 388 і далі; Lü h r, 24 *Jesuitendramen der litauischen Ordensprovinz*, стор. 7 і далі, 14 і д., 16 і д., 24 і д., 38 і д.

⁵⁾ Windakiewicz, *Teatr ludowy*, 21; Chomętowski, *Dzieje teatru polskiego* 88—89.

poneret“¹⁾), висловивсь патер Le Jay²⁾); „Чудово роблять ті, хто ставить з початку вистави балет, який виявляє (алегорично) те-ж саме, про що буде мова в наступній трагедії, так саме й ті, хто для балета бере зміст аналогічний сюжетові трагедії, найтісніш із нею звязаний“, — казав був патер Jouvansey³⁾. Уживши цього способу, автор „Комедії на Різдво Хр.“ довів цим, що людина він освічена і має витончений літературний смак.

Підбиваючи підсумок нашим студіям над генезою, складом та обробленням „Комедії на Різдво Хр.“, доводиться визнати, що на цьому творі позначилися дві стихії: перед нас середньовічна різдвяна містерія, тільки-ж оброблена геть згодом під впливом і то не аби-яким театру єзуїтського. Дві потужні течії в галузі європейської драми принесли на Україну ті елементи, що їх використав, пишучи свою пієсу, Дмитро Тупталенко.

Та повернімося до інших наших різдвяних драм.

Перед тим, як виставляти сюжети взяті з новозаповітної історії, здавна вже повелося подавати спочатку, як вступ, обробку старозаповітних мотивів та тем, щоб виявити, через що зійшов Христос на землю, народивсь, діяв, і нарешті помер на хресті; визволення роду людського звязувано з гріхопадінням прабатьків у раю, та вже в XIV й XV вв. у релігійних процесіях, у живих картинах, перед постатями та групами з історії земного життя Спасителевого йшли постаті та групи, що виявляли різні моменти з світотворіння, як пав Люципер, як створено людину, як згрішили прабатьки, Каїн та Авель, ковчег Ноїв, Ісаакову пожертву, то-що⁴⁾. У релігійно-побожних драмах спостерегаємо те саме: французька містерія XV в. „La Nativité N. S. Jhesucrist“⁵⁾ починається створінням світу, гріхопадінням прабатьків і т. далі; пасійна містерія Арнольда Гребана розпочинається створінням янголів, падінням Люципера, створінням людини, гріхопадінням прабатьків, братовбивством, смертю Адама; на німецькому ґрунті панувало бажання показати в драмі, як Христос, прийнявши на себе людське тіло, визволив людей, і тому мотив про гріхопадіння часто звязувано з різдвяними пієсами⁶⁾), — Weinhold (стор. 293) зазначає низку таких пієс, що повстали були в XVI в.

¹⁾ Додаю, що далеко краще буде той „балет“, який стане частиною самої трагедії та вкупі з нею становитиме одну пієсу.

²⁾ Bibliotheca Rhetorum auctore P. Gab. Franc. Le Jay, III (Paris 1813), 823.

³⁾ De ratione disc. et docendi, 85. Літературний спосіб, коли початок та кінець вистави становили окреме ціле, тісно звязане з наступною драмою, являючи собою неначе рамку, що в ній відбувалася пієса, — уживався, проте, і далеко раніш: франкфуртський каноник Baldemar von Peterweil у половині XIV віку склав був пасійну драму; вона, як свідчить її „Ordo sive registrum“, починалась була суперечкою Бл. Августина та юдеїв про Христа, а закінчувалася спором межі Церквою та Синагогою й тріумфом Церкви; під цей час Бл. Августин охрестив декількох юдеїв, котрі навернулися до Христа. Цей кінець був продовжував прелюдію (Fro-ning, Das Drama des Mittelalters, II, 340—341 та 372—373).

⁴⁾ K. Weinhold, Weihnachtspiele u. Lieder, 289 і далі.

⁵⁾ A. Jubinal, Mystères inédits du XV siècle, II, стор. 1 і далі; Petit de Jull., Les Mystères, II, 382, 385 і далі.

⁶⁾ Weinhold, Op. cit., 293; C. Klimke, Das volkstümliche Paradiesspiel und seine mittelalterlichen Grundlagen, Bresl., 1902, стор. 2—3, 33 (German. Abhandlungen, XIX).

Таке саме сполучення старозаповітних мотивів із сюжетом про Різдво Христове спостерегаємо в анонімній піесі, з діяльністю теж Дмитра мітрополіта Ростовського звязуваній (звідси умовна назва „Ростовское дѣйство“, — див. Морозовъ, Ист. рус. театра, стор. 109, М. І. Петровъ, Очерки изъ ист. украин. литер. XVII и XVIII вв., Київ, 1911, стор. 170 і далі).

Цілого тексту цієї драми, на превеликий жаль, не збереглося, — принаймні, ще не знайдено. Заголовок теж немає. Про зміст пієси довідуємося з програми, що збереглася між рукописами в збірці А. О. Тітова, № 2412, за охр. каталогом — № 1303, що тепер переховується в Рос. Держ. Публ. Бібліотеці¹⁾. Текста програми надрукував (з деякими помилками) А. О. Тітов у книжці „Новыя данныя о св. Димитріи Ростовскомъ, М. 1881, стор. 21—25, передрукував І. О. Шляпкін (Димитрій Ростовскій и его время, приложеніе, 70—71).

Це була триактова різдвяна пієса алегоричного характеру і, судячи з стилю, без ніякого сумніву, українського походження. Навіть у програмі переписаній, ніде правди діти, такі безграмотно, трапляються українізм: снить (= з'їсть), еже разумити добро и лукаво (порівн. „еже знати добро и лукаво“ в драмі „Царство Натури Людской“, — „Драма українська, III, стор. 119), подманыет (= рос. соблазняет), примуетъ при пинии, вывращаетъ, намовляетъ их до милости, виры, приносить, благодарыть, дьяволовъ, кующыхъ и уготовляющихъ орудия мучительская, привѣтствуетъ всходящее слонъце, у ясель, та инш. Ще яскравіш про українське походження пієси свідчить її зміст, її стиль алегоричного єзуїтсько-католицького колориту, — того самого, як і в пієс із великоднього циклу, прим., „Царство Натури Людской“, „Мудрость Предвѣчная“, то-що.

Усі події, що використовує автор цієї драми, він виставляє в образі алегоричних постатів: в I акті Благодать Божа садовить людину на трон — це повинно було визначати введення Адама до раю, — Бог дає йому заповідь про дерево розуміння добра та зла; Лестощі диявільські підманюють людину яблуком. У цих сценах використано той самий матеріал і в тому самому стилі, як, напр., у драмі „Царство Натури Людской“, акт I, сц. 2—4 (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 116—123): тут „Всемогущая Сила“ садовить Натуру Людську на трон (стор. 118) і дає заповідь: „З дерева же, еже, знати добро и лукаво, не яжд“... (стор. 119); „Злост Люциперова гласит Прелест, да на вкушение заповѣданнаго древа прелстит Натуру“ (стор. 119), Прелест Натурѣ совѣтуєт плод дерева заповѣданнаго добр бити во снѣд, его же Натура ясти изволяет“ (стор. 121)...

Далі в нашій пієсі (ява 3) „Злоба грѣховная приходит на лютом змѣю, Благодат Божію отгонить, престоль вывращаетъ и челоуѣка обнажаетъ; при семь Гнѣвъ Божій наказующе его до конца з мертвыми творить“ — ця алегорична сцена повинна була визначати наслідки од гріхопадіння, суд Божий над Адамом, вигнання з раю. „Злоба приходит на лютом

¹⁾ Цей рукопис — один піваркуш (folio). На двох сторінках його написано програму нашої пієси, без заголовку. Знайти цього рукопису в Публ. Бібліотеці допоміг мені А. І. Бичков. Щиро йому за це дякую.

зм'яю" — це та-ж сама фігура, що „Сластолюбіє на седмоглавной зміи въ мірѣ входящее“ в драмі „Ужасная измѣна сластолюбиваго житія съ при-скорбнымъ и нищетнымъ“, виставлена в Москві в Слов'яно-Греко-Латинській Академії в листопаді 1701 року ¹⁾, — це був перший шкільний спектакль, що відбувся після того, як Московську Академію було реформовано на зразок Київської, і драму „Ужасная измѣна“, без сумніву, було привезено з України.

Благодать Божа та Гнів Божий — ті-ж постаті трапляються в „Царстві Натури Людської“, акт I, сц. 5 (стор. 123) та 7 (стор. 131). Про постать Смерти, що виступає в яві 4, ми допіру казали (див. вище, стор. 55—56).

Другий акт нашої пієси починається сценою „дияволовъ, уготовляющихъ орудия мучения“, — ця сцена аналогічна другій яві „Комедії на Різдво Хр.“ Дмитра Тупталенка, де виступала „Вражда“ та Циклопи, що кували для Ірода знаряддя, щоб винищувати вифліємських немовлят. У цьому акті нашої пієси символічно виставлено перемогу Христову над дияволом у біблійному образі перемоги хлопця Давида над велетнем Голіафом підчас війни царя Саула проти филистимлян. Виступає „Давидъ отрокъ во образъ Христа Спасителя нынѣ младенствующаго“ — натяк на свято Різдва Христ., коли виконували звичайно пієсу.

У III акті, сц. 1, блискавка поразжає дияволів, — сценічний ефект, що трапляється, напр., у 15 яві „Комедії на Різдво Хр.“ Дм. Тупталенка, в київській великодній пієсі 1701 року „Свобода отъ вѣковъ вожелѣнная Натурѣ Людской...“, в 1 сцені III акту, де блискавка поразжає мешканців пекла (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 156); як показано вище, цей ефект запозичено в єзуїтського театру.

Оригінальної алегорії вживає наш драматург у 2 яві III акту: якийсь „Безъдушний образъ (тоб-то статуя)... образъ человекѣа смертнаго привѣтъствуетъ всходящее слонѣе, имѣ же прознаменується Христось, предвѣчное слонѣе, прышедшее нынѣ на свѣтъ“. На жаль, слово, що пояснювало, який це був „безъдушний образъ“, в рукопису втерлося; І. О. Шляпкін пригадав античний міт про єгипетського велетня Мемнона, що особливим звуком зустрічав схід сонця, і висловив думку, що в нашій драмі цей „безъдушний образъ во образъ человекѣа“ визначає мабуть Мемнона, виставленого тут на сцені ²⁾. Але частини літер, що заціліли на папері в рукопису, зовсім не нагадують літер слова Мемнон.

Зміст першої половини яви 3 нагадує 7 сцену I акту тієї-ж драми „Царство Натури Людської“:

Наша пієса.

Печаль человекѣская пры смутномъ пѣнии сѣтуєтъ падения своего, юже Любовь Божья потѣшаєтъ.

Царство Нат. Люд.

Плач Натури Людской ридает падения, изгнания своего з царствія райска, ему-же и аггели смутним пѣнием з небесъ соболѣзнують; но Благодать Божая прышедши плач утоляет („Драма українська“, III, 127).

¹⁾ „Ужасная измѣна“ и проч. съ предисловіємъ И. А. Шляпкина, Спб. 1882, стор. 1, 7.

²⁾ Шляпкинъ, Димитр. Ростов., прилож., стор. 71.

Друга половина цієї 3 яви („болѣзни-же отъ серъца ея — Печалі чело-вѣч. — изрывающе, въ яслехъ, в нихъже возлежъ врачъ — предвѣчное слонъце, полагаетъ“) свідчить про те, що на сцені III акту нашої пієси було виставлено групу Різдва Христового — себ-то Ісуса в яслах і, звичайно, Марію та Йосипа; як це було зроблено, програма пієси не каже, — здається, треба гадати, що тут було те-ж саме, що й у „Комедії на Різдво Хр“. Дм. Тупталенка, в явах 4 та 7, — див. вище, стор. 50, — тоб-то мабуть було поставлено саму тільки ікону Різдва.

Перша ява цього III-го акту — блискавка поражає дияволів — мала була з'ясувати вагу народження Христового, визволення людини від влади диявола, гріха, смерті; що-ж до яви другої, то, очевидно, „бездушний образ... образъ челоуѣка смертънаго“, що „привѣтъствуетъ всходящее слонъце“, мав був алегорично визначати вітання пастухів та вітання волхвів.

Ласка Христова до людини повинна вогнем побожної любови запалити людські серця, — це, очевидно, мав на меті символічно виявити наш драматург наприкінці яви 3 та з початку яви 4: „серъца просвѣщенные складають у ясель“.

Пієса закінчується тою-ж алегорією, що закінчувала різдвяну драму Дм. Тупталенка: в останній „Жизнь“ знову садовить Натуру Людську на трон:

Сяди, Натура Людска, сѣмо на престоле:
Азъ тя, Жизнь, оставлять не имам от толе...
Прійми винецъ пречестный первый ти на главу...

Натура дякує:

Жизнь, с небеси данна, будь благословенна!
(Ява 17).

У пієсі, що ми розглядаємо, те-ж саме: „Человѣкъ паки на перьвомъ престолѣ обрѣтається, благодаряще Богу“, — тоб-то: рід людський уже визволено.

Отож, наша пієса, що має стільки близьких та подібних пунктів із українськими пієсами, звичайно сама була одною з таких-же українських пієс; її було занесено до Ростова, де цілий текст її, на жаль, загубився. Алегоричні та символічні елементи, що їх використав автор, опрацьовуючи пієсу, — алегоричні постаті, як Благодать Божа, Гнів, Смерть, Лестощі диявільські та инш., символи, як трон, серце, запалене вогнем любови Христової, а також сценічні ефекти, як блискавка, що поражає дияволів, походять із того самого джерела, що вплив його ми спостережали в „Комедії на Різдво Хр.“, тоб-то з шкільного театру єзуїтів; структура-ж пієси — пролог, три акти, що поділяються на яви, чи сцени, епілог — типова структура більшості єзуїтських драм, що відповідає і теорії, викладуваній у шкільних курсах, напр., у „Практичній поетиці“ 1648 року (див. Рєзановъ, Екскурсь, стор. 329, 336, 352, 374). Що-ж до основного змісту, покладеного в основу символів та алегорій розгляненої пієси, то це — частина типового змісту традиційної середньовічної різдвяної містерії.

Різдвяна драма „Дѣйствіє на Рождество Христово, изявляющее преступленіє души человеческой, ради грѣха смертію обладанной, ея-же ради избавленія Богъ посла сына своего едиnorodнаго“, збереглася в рукопису Ніженського Інституту № 179 (збірник, писаний різним письмом XVIII в.); текст надрукував В. І. Резанов (Памятники русской драматич. литературы, Нѣжинъ, 1907, стор. 1—17); аналіза—у І. С. Стешенка (Історія україн. драми—„Україна“ 1907, листоп.—грудень, стор. 374—5), у М. І. Петрова (Очерки изъ исторіи украин. литер. XVII и XVIII вѣка, Кієвъ, 1911, стор. 342—347), у В. І. Резанова (Школь. дѣйства XVII—XVIII в. и театръ іезуитовъ, М. 1910, стор. 115—123).

Де й коли виставлено на сцені „Дѣйствіє на Рождество Хр.“, невідомо; але-ж зважаючи на його тип, стиль, цю пієсу треба застосувати до групи шкільних драм, що їх розсадником була Київська Дух. Академія кінця XVII—першої половини XVIII в.; ця пієса, очевидно, виникла на основі тих-же впливів, що ми спостережали, аналізуючи „Комедію“ Дмитра Тупталенка.

Збереглася ця пієса в редакції зрусифікованій; але-ж за її українську першооснову промовляє сила-силенна українізмів, що заховалися в тексті, напр.; пріяль былъ, краина, разрѣши плѣнницы, испытуетъ, имущее, изявляющее, над тебе достоинъ, разсмотрити, усмотрити, з ничего, з раю; 2 особа однини тепер. часу дієслів завсіди кінчиться на шъ; рими: мірѣ—вѣрѣ, бывши—узрѣвши, вѣки—лики, раны—банѣ і т. инш.

„Дѣйствіє на Рожд. Хр.“ ставить у звязок мотиви старозаповітні з різдвяними, як це ми бачили в розгляненій пієсі,—так зв. „Ростовскомъ дѣйствѣ“.

Пієсу починає монолог Гріха: він каже про свою непереможну міць, що завдяки їй навіть „Ангель, иже нес имя свѣтѣщей Денницы“,—тоб-то Люципер,—„сверженъ в адскія темницы“, і Адам „вшель во тму от свѣта, выгнанъ з рая с Еввою“, а потім по всьому світові запанували „лестъ“, „убиства“, „всяка злоба и развраты в вѣрѣ“. Отже, автор „Дѣйствія на Рожд. Хр.“ уживає тут рекомендований у теоретиків (Понтан та його учні й наслідувачі,—див. „Драма українська“, вип. II) спосіб викладати в промові однієї з дійових осіб те, що важко було виставити безпосередньо на сцені: європейські різдвяні драми починалися з того, що змальовували падіння янголів, гріхопадіння прабатьків, як джерело перворідного гріха, а наш драматург, виводячи на сцену ту саму алегоричну постать—Гріх,—що виступала, як ми бачили вище (див. стор. 32), і в польській різдвяній драмі, кінчає з цими мотивами в монологі Гріха, обмежуючись у нім самими швидкими короткими натяками. Ми не знаємо польських різдвяних пієс, які-б мали на початку ці мотиви, але-ж такі обробки (мабуть, вони не збереглися, або про них ще не оголошено) треба, здається, припускати у поляків—з одного боку через те, що ці обробки були звичайні у сусідів-німців, а з другого—з огляду на те, що за польським посередництвом найпростіші могли дістатися на Вкраїну і далі на схід такі драми.

Ява 2 „Дѣйствія на Рожд. Хр.“ алегорично змальовує наслідки гріхопадіння: „Душу благодатную обстоять мертвецы“. Виступає особа, про яку

теоретики казали: *Anima beata — puella gratiosa, in vultu velum transparent, alata, in capite stella, veste lucente; pro anima damnata contrarium*¹⁾. Біля душі — двоє мерців; здається, це послаблений образ того чудища — „Смерти страшною и лютою грѣшником“ з „орудіємъ смертнимъ“ (косою) в' руках, що виступало в 4 яві першого акту так зв. „Ростовскаго дѣйства“, в антипролозі та 17 яві „Комедії на Різдво Хр.“ Дмитра Тупталенка, як виступало це чудище й на сцені єзуїтського театру (про що ми казали — вище). Мерці висловлюють своє здивування, що Душа

безобразна стала,
Какъ скоро благодати свѣтлость потеряла.

Ту саму думку висловлюють і співи хору. Як поводитася на сцені в цій яві Душа, що ще мовчала, бачимо з початку наступної (3-ї) яви, де до Душі вдається Милосердя Боже:

Рцы, ми кая еси тварь, и почто вздыхаешь?
Почто зракомъ симъ страшишь и горць рыдаешь?

Ява 3: „Снисходит Милосердіє Божіє жалѣя о погибели душъ чело-вѣческихъ“; Душа вдається до нього, благаючи допомогти їй; Милосердя обіцяється послати з неба

от троицы едина,
Праведна, безначальна, превѣчнаго сына.

Ця ява — уламок відомої сцени „райського пренія“, суперечки чотирьох чеснот: Милосердя та Правди, Правосуддя та Миру про долю людського роду.

У пасійній містерії Арнольда Гребана, вірш 2072 і далі (G. Paris et G. Raynaud, *Le Mystère de la Passion*, стор. 28 і далі), перед престолом Божим (en Paradis) з'являються алегоричні постаті: Милосердя та Правда, Правосуддя та Мир; Правосуддя та Правда вимагають покарати рід людський за гріх прабатьків, Милосердя та Мир захищають людство і благають помилувати людей; в наслідок домагань Милосердя та Миру Божа Премудрість вирішує послати на землю Сина Божого, нехай-би він визволив рід людський. Постаті чотирьох чеснот, їх суперечку за і проти роду людського трапляються мало не в усіх французьких містеріях, де мова про визволення; цей сюжет оброблює навіть окрема містерія: „Le procès que a fait Misericorde contre Justice pour la redemption humaine, laquel nous demonstre le vray mistere de l'annunciation de Nostre Seigneur Jhesucrist“, надрукована наприкінці XV віку (Petit de Julleville, *Les Mystères*, II, 425). Серед німецьких обробок різдвяної драми цей мотив запроваджено до пієси I. Cerepa „Bona nova seu deiiciae Christi natalitiae“ (E. Wilken. *Gesch. d. geistl. Spiele in Deutschland*, 57; див. попереду, стор. 19). На німецькому ґрунті „райська гра“ (Paradeisspiel), як народня різдвяна драма дожила до новішого часу (C. Klimke, *Das volkstümliche Paradeisspiel*, стор. 33 та инш. Текст див. у Weinhold'a, *Weihnachtspiele u. Lieder*, стор. 302 і далі); одна з німецьких обробок стала

¹⁾ Душа спасенна — мила дівчина, крилата, на лиці прозорий вуаль, на голові зірка, шати її сяють; душа покарана — протилежність (J. Ma sen, *Speculum imaginum*, стор. 128).

відома і на Московщині, увійшла до репертуару театру Грегорі: „Жалостная комедія обѣ Адамѣ и Еввѣ“ (див. Тихонравовъ, Русс. драм. произвед., , 243 і далі; Морозовъ, Ист. русс. театра, 181 і далі). Вказівок на польські обробки мені не траплялося, але в польсько-єзуїтській драмі „Grandis Aegrotus ab Omnipotente Medico sanatus“, яку було виконано у Вільні 1674 року, 2 ява II акту являла собою „райську суперечку“ (див. Рѣзановъ, Экскурсы, стор. 399). У нашій „Дѣйствіи на Р. Хр.“ з усіх чотирьох чеснот, котрі брали участь у „райській суперечці“, лишилося тільки Милосердя; ідея суперечки, судового процесу, зникла, і перед глядачем тільки коротенький діалог Душі, що благає помиловати її, та Милосердя, яке обіцяє їй це помилування.

Вислів „снисходитъ Милосердіє“ на початку яви та слова цієї особи: „Се убо грядѣ днесъ къ небесному граду“ показують на те, що, очевидно, на сцені було встатковано окреме підвищення, де й знаходився цей „небесний град“, тоб-то рай, ось як це було на сцені середньовічних містерій (див. G. Cohen, Histoire de la mise en scène dans le théâtre religieux français du moyen-âge, 91—92); „райська суперечка“ відбувалася тут у самому „раю“, на цьому окремому підвищенні, що було його оздоблено та обставлено певним чином: Icy sont cinq personnaiges en Paradis et premier se levera une dame Misericorde, каже ремарка в містерії А. Гребана (Le Myst. de la Pass., 28); у нашій піесі, відповідно до зміни змісту, змінено й місце дії, і Милосердя „снисходитъ“ на „землю“.

Сцена, що на ній виконувало наше „Дѣйствіє на Рожд. Хр.“, мала також і третій поділ середньовічної сцени — „пекло“ (про це порівн. G. Cohen op. cit., стор. 92 і далі), де відбувається 4 ява: Желаніє праотець, сѣдящихъ во адѣ, вопієть ко Богу (...Услыши, Господи, глас рабъ твоихъ смиренный... Пошли сына твоего, избави отсюду, изми от уст адовыхъ!..); до них приходить утішниця — Надія з доброю звісткою про близьке народження Спасителя. Ця коротенька схематизована сцена являє собою відгук далеко більшої сцени містерій: у А. Гребана прабатьки Адам та Єва волають до Бога з чистилища, їм відповідають пророки Ісайя, Єремія, Єзекіїль, Давид (Myst. de la Pass., 25 і далі); слова прабатьків у нашій піесі близько нагадують Євин монолог у містерії Гребана, а слова Надії — промову Ісайїну:

Евѣ.

Doux Messias, quand sera faicte
La redemption ou tendons,
Et que tant tsistes attendons?
Il est bien temps que l' eue viengne:
Tres doux Dieu, de nous te souviengne;
Icy languissons en grant peine
Qu'a la vision souveraine
Ne poons venir ne atteindre;
En tenebres sommes pour plaindre,
Livrés a desolacion,
Sans bien, sans consolacion...
O bon Dieu, pren compacion...

Прабатьки

Доколѣ, Господи, здѣ, доколѣ сидѣти?
Доколѣ адскую тму, доколѣ терпѣти?
Почто забываеши сѣдящихъ во адѣ?
Почто оставляеши стѣнать без отрады?
Доколѣ нами врагъ нашъ будетъ обладати?
Услыши, Господи, глас рабъ твоихъ
смиренный...

Ysaie

Eve, le terme approchera
Que d'ici serons rachetés...
D'une vierge nette et pure
Doit naistre sans corruption
Le fleur tres digne et precieuse
Qui de la chartre tenebreuse
Tous et toutes nous osterá...

Надія

Не тужите, людіє..
Уже бо болязнь ваша вскорѣ окончится..
Имать бо послать сына Богъ собезначальна,
Иже изметъ васъ сего от мѣста печальна...

5 ява нашого „Дѣйствія на Рожд. Хр.“ являє собою уламок сцени пророків, щоказано за ню вище; з усього ряду тут виступає тільки Валаам (як і в „Комедії на Рожд. Хр“. Дмитра Тупталенка, тільки в іншій, простішій обстанові), що пророкує про зірку Якова та людину від Юди, — та Ісайя, якому в уста вкладено віршовий переказ 3--6 віршів із XXXV розділу книги цього пророка:

Дальші яви нашої пієси, проминаючи епізод про вітання пастухів, обробляють мотив про те, як волхви вітали Христа та про те, як вигублено ви-фліємських немовлят, — що й становить зміст пієси.

Отже „Дѣйствіє на Рожд. Хр.“ являє собою драму про волхвів, що відомі й на європейському ґрунті, напр. „Le jeu des trois roys qui alerent aouer N. S. Jhesucrist“, XV віку (див. A. Jubinal, *Mystères inédits du XV siècle*, II, 79 і далі), „Le joyeux mistere des trois roys“ par Jehan d' Abundance (Petit de Jull., *Les Myst.*, II, 619), „L'Adoration des Trois Rois“ par Marguerite de Navarre (там-таки, 621 і далі), латинська шкільна „Comoedia trium regum, peracta Aeniponti sexto die Januarii anno 1588“¹⁾, виконана року 1660.

¹⁾ Комедія про трьох царів, виконана в Інсбруку 6 січня року 1588, — див. Рукопис Мюнхенської Staats-Bibliothek, cod. lat. 24657, стор. 963 і далі. Пієса поділяється на п'ятеро невеличких актів, має пролог, що пояснює значіння виставлюваної події, та епілог.

Акт I, с.ц. 1. Волхви Balthasar, Melchior, Caspar розмовляють про зірку:

Balt.: Anni duo fere elapsi primum quibus
Conspeximus stellam, reges, longumque iter
Confecimus... і т. далі:

(Зминуло мало не двое років, одколи ми вперше побачили зірку, царі, і довгу дорогу ми пройшли...)

С.ц. 2. Монолог Йосипів — він оповідає про те, як зачато та народжено Христа.

С.ц. 3. Волхви йдуть, зірка показує дорогу; вони кажуть про дарунки, що несуть, та їх значіння.

Акт II, с.ц. 1. Hagi, Symeon (слуги Ірода).

Hagi: Quid hoc novi? quis rumor passim spargitur
De rege iudaorum parvulo et recens
Nato?...
(Що за новина? Що за чутка йде
про малого царя Юдеїв, що недавно
народився?)...

Симеон йому пояснює:

Venturus est Messias, qui nos liberet.
(Прийде Месія, що нас визволить).

в Гільдесгаймській гімназії пієса про Ірода, волхвів, винищення немовлят (R. Müller, Beiträge zur Geschichte des Schultheaters am Gymnasium in Hildesheim, стор. 47), німецькі оброблення, що зійшли до народу, під назвою „Dreikönigs Spiele“, що їх записав новітнього часу А. Hartmann (Volksschau-

С ц. 2. Balthasar, Melchior, Caspar, Symeon, Hagi.

Balth.: Ubi est? Ubi est? Qui natus est nunc rex novus,
Sub solis ortu cuius stellam vidimus?

(Де він? Де він? Який народився новий цар, що його зірку ми бачили на сході сонця?)
Волхви розпитуються в Симеона та Гая. Гай зважується оповістити про все Ірода.

С ц. 3. Ірод, Гай. Гай доповідає царю про те, що ширяться чутки про новонародженого. Ірод стурбований. Він наказує покликати жерців та книжників.

С ц. 4. Caath, Noeman, Symeon, жерці, цар Ірод. Ірод розпитує в архирейів та книжників про пророцтва та писання: де повинен народитися Христос, якого ви звете Месією... Одержавши пояснення, Ірод кличе волхвів, що прийшли вітати Христа.

С ц. 5. Волхви з'являються. Ірод розпитує їх про зірку й вираджає, причому прохає повернутися до нього та сповістити про новонародженого, коли його знайдуть.

А к т ІІІ, с ц. 1. Волхви приходять до Вифлієму, ладнаються вітати новонародженого, наказують слугам вийняти дарунки.

С ц. 2. Noeman, Caath, Symeon розмовляють про чутки, що стурбували царя й усеньку державу.

С ц. 3. Марія, Йосип, волхви, їхні слуги.

Maria: Hem mi Joseph, mi tutor dilectissime,
Quid vult sibi puer: subito per gaudio
Exultat et gestit, vide, tam parvulus.
Jos.: Donum Dei est, Virgo mater castissima:
Videbis hospites novos, qui venerint,
Qui gratulabunt tibi propter filium...

(Марія: Ось, мій Йосипе, мій найлюбіший захиснику, що це діється дитині: раптом з радості підстрибує та вибрикує, дивись, хоч ще такий малий. Йосип: Це дарунок Божий, Діво Мати Пречиста; побачиш нових гостей, що прийдуть, що вітатимуть тебе з народженням сина...)

Увійходять волхви. Balthasar:

Salve, parens, salve, rex regum maxime!
Adoro te, veneror te, honore prosequor,
Quo debeo regem, dominum, verum Deum;
In te mihi spes, auxilium et fiducia;
Me tibi do, dedo soli totumque offero.
Haec dona servuli tui, puer, cape:
Aurum tibi regi do, aurum regem decet.

(Здорова була, мати, здоров був, царю царів найвеличніший! вклоняюся тобі, шаную тебе, віддаю тобі честь, яку повинен віддати цареві, пану, правдивому Богові; на тебе моя надія, уповання, від тебе мені допомога; тобі одному я цілком себе передаю та присвячую. Прийми, дитино, ці дарунки від невільника твого: даю тобі, цареві, золото, — бо золото личить цареві).

Так само й інші волхви вітають, подають дарунки. Марія дякує. Волхви йдуть відпочинути.

А к т ІV, с ц. 1: Янгол наказує волхам повертатися додому иншим шляхом.

Balth.: Fugiamus ergo protinus faciem mali
Regis tyranni...

(Так тікаймо-ж незабаром від лиця злого царя тирана...)
Волхви вирішують не гаючись простувати додому.

spiele, № 2: Ofener Dreikönigspiel, № 16: Halleiner Dreikönigspiel), і т. инш. Польські різдвяні драми звичайно оброблювали обидва мотиви поруч — про те, як вітали волхви та як вітали пастухи, але-ж збереглося одне штучне оброблення, де автор змальовує тільки як вітали волхви, цілком проминаючи пастухів: це „Tractat o Zwiastowaniu anielskim“ Jana Źabczyč'a, надрукований в Кракові 1617 року (St. Windakiewicz, Teatr lud., 30—32).

Шоста ява нашого „Дѣйствія на Рожд. Хр.“ змальовує авдієнцію волхвів у Ірода. Взагалі в нашій пієсі сцени дуже стислі, і дія розвивається дуже хутко. Волхви (імення їхні не названо), що їх веде зірка, з'являються до Ірода, розпитують його про новонародженого великого царя юдейського, покликуючися, як звичайно, на Валаама:

Чтохомъ бо Валаама...
От Іакова, рече, звѣзда возсїяетъ,
От колѣна Іудова Христосъ ся раждаетъ,
Тои плѣнить Моавиты, і т. инш.¹⁾

Сц. 2: Слуги волхвів міркують, чому їхні пани так поспішаються до двору.

Сц. 3: Янгол наказує Йосипові тікати до Єгипту. Йосип та Св. Родина вирушають у дорогу.

Акт IV, сц. 1: Herodes, Hagі. Почувши, що волхви пішли, Ірод наказує Гаві йти з войками до Вифлієму винищити немовлят.

Сц 2: Рахеля голосить:

Audita vox in excessu mea
Luctus gravis, fletus, tum lamentatio
Amara. Quid nunc amplius fiet mihi?
Deploro filios Rachel misera meos...

(Чутно мій голос розпачу, тяжка жалоба, плач, гірке голосіння. Що тепер станеться зо мною? Оплакую я, нещаслива Рахеля, моїх синів...)

Сц. 3: Ірода сповіщають, що немовлят винищено. Він радіє, хвалить та дякує служникам, і кличе їх до внутрішніх покоїв палацу.

Еп і л о г. Каліопій виголошує епілог. Приконечні слова:

Omnis peracta res nostra atque est actio, —
Vos innocentiae praesentes plaudite.

(Уся наша справа та дія скінчилися, а ви, присутні, славете оплесками юнацтво).

Ця обробка має характер ранньої перед'вазітської драми.

¹⁾ Пор. в різдвяній драмі за С.-Галенським рукописом XIV в. (Mone, Schauspiele des Mittelalters, I, 165):

Ain wiser man
In unserm Land, hiess Balaam,
Der sprach, als ich geschriben vand:
Noch entwenn sol ain Stern uff gan
Uss her Jacob, etc.

В „Comedia trium regum“ 1588 р. (Münch. St.-Bibl., cod. lat. 24657, стр. 969—970):

Et cum diu multumque inquirō, Balaam
Vatis mihi in mentem venit (mirabile
Dictu) prophetia, ut legistis, scilicet:
Orietur ex Jacob Stella, atque ex Israel
Consurget virgo, percutiens Moab duces...

(А коли я довго та багато шукаю, мені спадає на думку пророцтво — дивно сказати — надхненного Валаама, що читали ви, а саме: Зійде зірка від Якова, виникне від Ізраїля діва, що налякає проводирів Моава...)

Ірод кличе книжників, вони нагадують за пророцтво: „И ты Виолееме“..., і цар виряджає волхвів, і прохає в них повернутися до нього.

Ява 7 — волхви вітають Христа: біля Христа у вифліємському вертепі знаходяться Марія та Йосип (але ролі їхні без слів, — мабуть, навіть це була тільки ікона, — пор. попереду, стор. 50, 60), янгольський хор співає „Слава вь вышнихъ буди единому Богу“, увіходять волхви, вітають Христа, подають йому дарунки. „Отдавши же поклонъ и дары, шествуютъ восвояси, и не возвращаются ко Іроду“, помічено спочатку, коли подається зміст цієї сцени.

Ява 8 змальовує Ірода, його оточують райці, що з'являються тут в алегоричних постатях Злості, Заздрошів, Лукавства, Убивства, — це персоніфікації тих почуттів та думок, що турбували царя, одколи його одурили волхви. Ірод каже, що він занепокоєний, райці підмовляють царя знищити дитину, — а через те, що місце перебування його невідоме, винищити геть-усіх малих дітей в усенькій Юдеї. Цікава подробиця: царевим райцям — Злості, Заздрошам, Лукавству та Вбивству „діаволь шепталъ на ухо“, сказано в змісті сцени; з фігурою диявола, що нашіптує на ухо Іродові винищити немовлят, ми зустрічаємось, як вже казано, і в німецькому народньому обробленні (а саме — Кремницькому) різдвяної драми (Schröer, D. Weihnachtsspiele aus Ungarn, — Wilken, Gesch. d. geistl. Spiele in Deutschland, 43).

Ірод наказує воякам повинищувати немовлят. Про те, що цього наказу виконано, довідуємось з 9 яви, цілком ліричної: Дочка Сіонська голосить за дітьми:

Кто днесъ главѣ моеи дастъ струи рѣкъ широкихъ,
Или очесем моимъ горкихъ слезъ потоки, etc.

Їй відповідають співи хору, що її заспокоює:

Хотя твои чада ссѣченныи,
Но суть спасенныи, увѣнчанныи.

Сходить янгол та запевняє:

Чада бо твои аще и земныхъ лишились,
Однакъ не в смерть, но в живот вѣчныи преселилис.

Пієсу закінчує алегорична сцена 10 яви:

Виступає Влада Божа, каже про свою міць (звичайний спосіб), пояснює вагу та добрі наслідки з того, що Христос прийняв на себе людське тіло:

Грѣхъ не иматъ области уже ктому в мѣрѣ,
Оправдающимъ всѣмъ от единой вѣры;
Смерть с противники ея (вѣры) лежитъ бездыханна...

і закликає усіх радіти та веселитися:

Тѣмъ же веселми праздникъ нынѣ составляю,
В немъ же твари играти всеи повелѣваю...

Лагідність та Незлобливість вітають Владу Божу, хор вихваляє її співаючи; Влада Божа подає берло влади Побожності й „отходить в горній Сіонь“, як сказано в змісті сцени, — тоб-то йде до „раю“, де, очевидно,

й сідає на трон: картина звичайна по містеріях, де в раю завсіді тронував у славі своїй Бог-Саваоф (*Petit de Jull., des Mystères, I, 393*). Побожність схиляється навколішки і вистава закінчується тим, що хор співає:

Слава тебе, сину,
Во троицѣ єдину,
От девии рожденну.
Днесь міру явленну! і далі.

Головна риса розгляненого „Дѣйствія на Рожд. Хр.“ — його алегорично-ліричний характер. Структурою своєю наша піеса наближається до „Комедії на Рожд. Хр.“ Дмитра Тупталенка: обидві піеси мають алегоричну раму, що оточує виставу центральних подій; у „Комедії“ алегорії розвинено ширше та вільніше, в „Дѣйствії“ сцени значно коротші, значно менше розвинені; в основі алегорій бачимо намагання виставити ті моменти та події, що звичайно ввійшли до складу різдвяної драми. Маємо низку пунктів, що прилягають до містерій з одного боку, а з другого — до пієс стилю єзуїтського.

Далеко меншою мірою виявив захоплення алегоричним орнаментом професор Митрофан Довгалецький ¹⁾ у своїй різдвяній драмі „Комическое дѣйствие в честь, похваление и прославление по пророчеству и обѣтованию рождшемуся Христу Господу“, виставлений 1736 року 25 грудня в Київській Духовній Академії.

Текст цієї драми зберігсь у рукопису Київського Золотоверхо-Михайлівського монастиря № 1710 (за описом акад. М. І. Петрова № 521), арк. 186—204; надрукував уривки В. М. Перетц (*Ежегодникъ Импер. театровъ, сезонъ 1897—98 г., прилож., цілком — Вол. Рєзанов (Памятники русс. драм. литературы, стор. 169—182)*). Аналіза — у М. І. Петрова (*Очерки изъ ист. украин. литер. XVII и XVIII вв., Київъ, 1911, стор. 294 і далі*), у П. О. Морозова (*Ист. русс. театра, т. I, стор. 380 і далі*), у В. І. Рєзанова (*Школьные дѣйства XVII—XVIII в. и театръ іезуитовъ, стор. 123 і далі*).

¹⁾ М. Довгалецький був студент Київ-Могилянської Академії; року 1718 він старанно студіює граматику — звичайно латинську; наслідком його студій був, між иншим, цілий зошит його вправ, що зберігсь у рукопису Київського Золот.-Михайлів. монастиря № 1718, том I, арк. 1—84 (за описом М. І. Петрова № 509): „*Liber occupationum et exercitiorum ad intelligendam bene constructionem traditus in grammatica sub P. Seraphione Kopciwicz, anno Domini 1718; Michael Dowhalewski exaravit diligenter*“. Року 1723 він exaravit sub reverendissimo magistro Hylarione Nehrebecki „*Modus omni praeceptionum genere atque regulis ad perfectiorem scientiae notitiam Rhetorices*“ (рукоп. того-таки монаст. № 1730, за Перп. № 515); того-таки року 1723 М. Довгалецький був уже в класі філософії; він „sub reverendissimo Hylario Lewicki, professore et doctore Philosophiae“ проробив діалектику з логікою, фізикою й метафізикою; цей курс зберігсь у рукопису Київ-Золот.-Михайлів. ман. № 1697 (за опис. Перп. № 451).

Року 1724 М. Довгалецький виступає вже як автор; пише вітання своєму навчителеві Семенові Есмонтовському з приводу його дня народження: *Applausus gratulatorius nobili magnifico ac generoso D. D. Symeonі Esmontowseio oblatas ad annum natalis diei eius recursum, ea dedicatus per me indignum servum M. Dowhalewski anno D. 1724* (див. той-таки рукопис, арк. 122). Він поділяв та збирав книжки, рукописи: в тому-таки рукопису Київ-Золот.-Мих. монастиря № 1718, том II, арк. 177—244, зберглася „*Poetica ad eandem pervenientibus*“.

Коли не рахувати Смерти та Диявола, в „Комич. дѣйствіи“ Митр. Довгалевського виступають, та й то тільки по одному разу, тільки три алегоричні постаті: Гнів, Декрет Божий та Чоловіколюбство Боже. Оброблення стисле, хуткого виконання, охоплює тільки чотири яви; власне кажучи, дії не виставлено жадної: про дії тільки говорять, та й то коротенькими натяками. Але маючи на увазі структуру пієси, треба гадати, що М. Довгалевський добре знав про склад традиційної європейської різдвяної драми, що варіант її й являє собою його пієса.

in Universum conscripta, ex libris Michaelis Dowhalewski“; а в томі III, арк. 93—158,— „Dialectica, ex libris Michaelis Dowhalewski“. Його підпис є на переднім аркуші книги „Concha novas easque praesentis aevi genio accommodatas Artis oratoriae gemmas continens“,..., — рукопис Київ.-Золот.-Михайл. монастиря № 1732 (за опис. Петрова № 502); те саме — на книзі: „Meta annuo collimanti labore Roxolanae juventuti praefixa ad quam per selectiora cum sacrorum profano oratori utilissima in omni genere dicendorum rhetorica dirigitur subsidia, anno 1720“ (рукоп. того самого монастиря № 1720, за опис. Петр. № 513). М. Довгалевський, дійшовши вищих клас школи, постригсь у ченці, дістав ім'я Митрофана; він і далі цікавиться науками, збирає книги; тепер він працює над філософією, теологією: між рукописами Київ.-Золот.-Мих. монастиря збереглася низка підручників цих дисциплін, що мають підпис „Ex libris hyeromonachi Mytrophanis Dowhalewski: № 1701 (за Петр. № 446), Disputationes phelosophicae in Collegio Kievo-Mohilaeano Roxolano generosae indoli propositae anno D. 1713; № 1683 (за Петр. 455). Tomus II Cursus quadriennis theologicі, VII disputationes de Deo uno et trino, IV-que tractatus alios habens; №№ 1679, 1696, 1684, 1691, 1693. (За Петр. №№ 459, 460, 461, 462, 466) — трактати богословські.

Року 1733 ми бачимо Митр. Довгалевського вже як навчителя; він залишивсь працювати там, де сам здобув освіту. Рукопис того-таки монастиря № 1712 (за Петр. № 518), том II, зберіг працю з таким заголовком: „Scopus Supremae constructionis, ad quem dirigitur collimans Syntaxeos Palaestrae alumnus per subsidium diversum polono-latinum et sclavonicum utroque vero solutis et ligatis finibus terminatus per Ieromonachum Mytrophanum Dowhalewski, anno 1733, septembri 11, per me vero humilem illius discipulum Michaellem Zub scriptus“, — з цього ми бачимо, що року 1733 М. Довгалевський був навчителем граматики синтаксису. Порівн. Д. Вишневскій, Київ. Академія вь перв. полов. XVIII в., Київ, 1903, стор. 116). Року 1736 з нього вже ординарний професор поезії в своїй alma mater, що зветься тепер Академією Могило-Заборовською; курс, що викладав Митр. Довгалевський, зветься: „Hortus poeticus legendi gratia flores et fructus ligatae et solutae orationis in alma Kijoviensi Academia Mohilo-Zaborowskiana., pastinatus anno 1736“ — див. рукопис Київ.-Золот.-Михайл. монастиря № 1710 (за Петр. № 521); тут на звороті 161 аркушу написано: Hyeromonachus Mytrophanes Dowhalewski ordinarius Professor poëseos. Порівн. рукопис Київ. Дух. Семінарії VIII. 1.91 (за Петр. № 261). Складаючи свій курс, Довгалевський використував піітику 1696 року „Lyra variis praeceptorum chordis instructa“, що примірника її він собі придбав (див. рукопис того-ж монаст. № 1719, за Петр. № 501). Тогочасний професор повинен був не тільки викладати студентам свої дисципліни, але давати й власні зразки творчости: так робили і Степ. Яворський, і Теоф. Прокопович, і Лавр. Горка, та інші; так довелося робити й Митр. Довгалевському: отож він і пише латинські вірші: „Epigraphe ad illustrissimum antistitem“ (той-же рукоп. № 1710 арк. 162); потім пише різдвяну драму „Комическое дѣйствіе вь честь младенствовавшему подь лѣти Христу“, додаючи п'ять комічних інтерлюдій, що їх, мабуть, склав і не цілком він сам; пише він тоді-таки (1736—1737 роки) великодню драму „Властотворній образъ чловѣколюбія Божія“ (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 60, 326), те саме з 5 інтерлюдіями; також складає він „Кант благодарственный пресвященнѣйшому нашему Кіевскому Рафаилу (Заборовському) за новоустроеннїи училища въ Кіевѣ“, — наприкінці цього твору помічено: Author carminis Mytrophanus Dowhalewski elaboravit 1737 anno calēdis Decembr. 17 die“ (рукопис того-ж монаст. № 1710, арк. 218); того-таки року пише він „Clavis gratia digni ingressus pulsantibus neopoetis

Традиційну сцену пророків наш автор переробив доволі оригінально: він зробив із неї ніби раму для головної дії. Спочатку виступає самий Валаам, що йому і вкладено до вуст уставлений у теорії пролог¹⁾. Але Валаам тут не тільки намічає зміст наступного видовища, ба й пророкує про Христа, а крім того каже про те, як Бог створив світ та людину, про те, як прабатьки згрішили в раю, та пояснює, навіщо втілюсь та народивсь Спаситель; отже, в цім Валаамовім монологі сполучено і пролог, і сцену пророків, і початкові сцени різдвяних драм, що оброблювали мотиви про створення світу й людини, гріхопадіння та упризначення Боже, щоб Син Божий прийшов на землю визволити рід людський, — пряме виявлення в дії тут замінено оповіданням, як це дозволяла теорія. Другу ж частину сцени пророків ми знайдемо наприкінці пієси Довгалевського, в 4 яві, перед прикінцевим хором янголів: виступає „Давидъ с пророки“, що, природньо, вже не пророкують, — тут це було-б не до речі, — а дякують Богові за те, що їхні пророцтва про Христове народження справдилися — мотив досить штучний, вигадливий.

„Комическое дѣйствіе“ М. Довгалевського, як і зааналізоване вище „Дѣйствіе на Рожд. Хр.“, це драма про волхвів та винищення немовлят. Але ж виставляти на сцені ясла та в них Спасителя, а навколо — Діву Марію та Йосипа наш автор не вважав за можливе, — мабуть, через те, що п'ять інтерлюдій, що відбувалися одночасно, надавали видовищу занадто світського, комічного характеру; через це Довгалевський зовсім проминув сцену про те, як волхви вітали, подавали подарунки, то-що. Він обмежується на тому, що в 1 яві вводить трьох царів-астрономів, яких виставляє усіх трьох родичами, внуками Валаама (в „Comœdia trium regum“ 1588 р., Cod. lat. Münch. St.-Bibl. 24657, стор. 969, Валтасар каже про Валаама теж як про родича: *quem sanguinis nostri fuisse novimus*), що живуть укупі; вони радяться про незвичайну зірку, що з'явилася, пригадують пророцтво діда свого Валаама про зірку „Ияковля рода“, роблять справку в св. письмі, й усі трое вирішують укупі йти вітати новонародженого царя.

Як і в зазначеній вище мюнхенській рукописній „Комедії трьох Царів“ 1588 р., у Довгалевського подоріж волхвів триває два роки: „Тол бо долго шествуемъ, чрезъ два уже лѣта“, каже цар 2-й. У другій яві виставляється, що вони, нарешті, прибули слідом за зіркою до Палестини. До них „приходить“ цар Ірод: щоб уникнути складної обстанови для звичайного виставлення на сцені, як Ірод приймає волхвів у палаці, наш автор занадто спростив дію; у нього Ірод зустрічається з волхвами випадково, в дорозі. Ірод питається, куди та чому вони простують з своїми коштовними дарунками; не зовсім до

ingenti claustrо Poëseos artis applicata atque eiusdem praestantissimae scientiae occlusa ostia per prosodiae 12 modos Hyeromonacho Mytrophane Dowhalewski aperjens anno 1737“. Поп. М. І. Петров, „Мистеріи и комедіи Митр. Довгалевскаго“ (Труды Киев. Дух. Акад. 1865 г., февр.), М. І. Петров, Описаніе рукопис. собраній Києва, вып. II, №№ 446, 455, 459—462, 466, 501, 518, 521, 451, 502, 509, 513, 515; Мих. Возняк, Початки української комедії, Львів, 1920, стор. 50—75. В. Н. Перетцъ, Властотворный образъ челоѣколюбія Божія, іером. Митр. Довгалевскаго 1737 г., — Ежегодникъ Имп. Театровъ, сезонъ 1897—98 гг., прилож., кн. 1.

¹⁾ Про алегоричний антипролог М. Довгалевський нічого не казав у своїм курсі „Hortus poeticus“; він не вживав його й на практиці.

речи, Довгалецький примушує його висловити при цій нагоді сповнене пихи речення, звичайне в устах Ірода, коли-б він сидів у своїм палаці на троні:

Азъ есть царь, непобѣдимъ и великъ во слави,
И кто противустанеть днес мои держави?

Волхви сповіщають його, що народивсь новий цар, і Ірод стурбований просить їх сповістити його, коли вони знайдуть новонародженого.

Проминаючи сцени, як волхви вітають, повертаються додому, знов-же й подорож Св. Родини до Єгипту, Довгалецький у 3-й яві виставляє Ірода обуреного на волхвів, що його одурили: він каже про своє багатство та міць, загрожує смертю й новонародженому, і його матері, і волхвам, що втекли. Відповідно до Іродового настрою, драматург вводить алегоричну персоніфікацію — Гнів, що радить Іродові винищити всіх немовлят. Ірод кличе вояків і виряджає їх до Вифлієму.

Згадавши, мабуть, за правило Горація „*Ne pueros coram populo Medea trucidet*“¹⁾, що повторювали поетики, наш автор проминає сцену, що в ній нищено малих дітей, у нього немає й Рахелі, щоб плакала, він прямо переходить до кари Іродові, і драма закінчується дуже швидко: виступає Декрет Божий й оголошує, що Ірод за пролляту безневинну кров має вмерти; з'являється Смерть, замахується косою і кличе Диявола; останній радісний захоплений несе його до пекла — звичайний мотив традиційної різдвяної драми.

Тоді (ява 4) увіходить Чоловіколюбство Боже й сповіщає, що втілений син Божий прийшов на землю визволити рід людський, а Давид „с пророки“ вихваляє Бога, як сказано вище, за те, що їхні пророкування справдилися.

Пієсу закінчує хор янголів та „аполог“ (має бути „епілог“), що дякує слухачам і прохає вибачити акторам, що вони не дуже вправні.

Кожна з попередніх яв, здається, закінчувалася теж хором, що співав кант Різду Христовому: троє таких кантів додано в рукопису до тексту наприкінці пієси.

Щоб виконати „Комическое дѣйство“ М. Довгалецького, сцену не треба було устатковувати, не була потрібна жадна обстановка: доволі було простого podium, естради, на яку поступінно і входили-б актори, щоб виконати свою роль і піти з сцени.

Пієси, що ми аналізували, прилучаються своїм складом до традиційних різдвяних драм; остання пієса, що в цій випуску друкується, належить до іншої категорії.

Текст пієси зберігсь у рукопису Бібліотеки Ніженського Інституту № 179, арк. 3—11. Автор невідомий. Заголовок немає.

Текста зрусіфіковано, але-ж українізмами, що залишилися, промовляють за те, що першооснова твору українська: великихъ благъ, видити, вси, истлѣвши грѣхомъ образъ, з начала, години (=рос. часы), радѣть, радѣю (=радити), в одном бо градѣ вер пять или болшъ знаідую, торжество втѣшно, холми, ты (=тебѣ), всех благъ полны, вышше, славо, державо, вси страны, благодар-

¹⁾ Діток Медея хай не уб'є перед очима народу.

ствіє должны возсилати, мудрцевъ, своя сѣ дѣти, вничтожится, чим тебѣ надлѣжащои славы уменшиша, з благовѣніємъ, в пеклѣ (= адѣ), заботства (= заботства), музи з Геликону, нестатки, з глаголом, дружній, красомолство, в людской пригодѣ, з ідола, едным днем, забойства, з Рима, з винограда, над естество, пещельныя пуши, жерци, з горняго чертогу, в своем приходѣ з бѣдствіємъ, з своихъ, вси, всихъ, збыткомъ над всякъ даръ довлѣю, Киликицкая привата, напредѣ, з новым, долѣ (= долі, внизу) на моимъ престолѣ, на земной краинѣ, Богъ под лѣты зволилъ намъ открыти; яже нынѣ явная в челоуѣчомъ тѣлѣ, величайшій от райска Едема; 2 особа однини на шѣ: сотворишъ, положишъ; 3 особа на тѣ: удивляеть, играютъ, скачутъ; ритми: хвалы — похвалѣ, миру — вѣру, мирѣ — мѣры, содѣла — сила, лѣты — свѣтѣ, мирну — неизмѣрну, велики — челоуѣки, быти — имѣти, кадила — истлѣла; в рукопису, арк. 8, 6-й рядок знизу в слові „прославляеть“ літеру „в“ написано типічним українським письмом — скидається на грецьку літеру ϑ (тета).

Ці українізми, що ними аж рясніє мова пієси, знов-же й її стиль взагалі, структура, алегоричні постаті, літературні підхідки, — усе свідчить за те, що драма українська походженням.

Драма починається прологом прозою, що викладає значіння та мету втілення Христового.

За тему для пієси є занепад поганства й установлення віри Христової одночасно з тим, як Христос народивсь, — це та сама тема, що лежала в основі драми, виставленої 29 грудня 1680 року в Гільдесгаймській гімназії, під заголовком: „Про знищення безбожності та виникнення правдивої віри, як народивсь Спаситель“ (R. Müller, Beiträge zur Gesch. d. Schultheaters in Hildesheim, 47).

Нашу пієсу поділено на чотири невеличкі акти. Дію починає (ява 1) монолог Задавання (Буйства), що зве себе Премудрістю Божою та пишається своєю міццю; цю постать запроваджено, очевидно, як протилежність новозаповітній лагідності, що її тріумф підготовлюється. Задавання кличе (ява 2) Старий Вік, і той виступає з монологом, перейнятим пихою, особливо пишається з того, що „многобожіємъ зѣло процвѣтаеть“:

Куды токмо посмотрю, зрю храмы премноги:
В сѣмъ — Дѣя, в томъ — Венера, в иныхъ инны боги...

Цю постать, під ім'ям Поганства, Ідолянства (Gentilitas, Idolatria) зустрічаємо в європейській різдвяній драмі вже в XIII в.: Gentilitas у Бенедикт-байрській драмі співає —

Deorum immortalitas
Est omnibus colenda,
Eorum et pluralitas
Ubique metuenda.

(Див. вище, стор. 7). Часто подибуємо цю постать і в театрі єзуїтів, — напр., вона виступає вже в мюнхенській драмі року 1597 „Triumphus Divi Michaelis“, акт II (див. Рєзановъ, Экскурс, 130), в драмі Аванцина „Curae Caesarum sive Theodosius Magnus“, де (ява 6 акту II) Idolatria являється з ці-

лим почтом богів: Vivite laeti! Vivite divi!... (див. там-таки, 170), — в драмі „Triumphans a ligno Deus“, виконаній у Крожах р. 1678 (див. там-таки, 411), — в Несвизькій драмі 1696 року „Idea Iesu Crucifixi“ (див. там-таки, 416) і т. д.

Наближаються Вавілон та Єгипет, і вихваляють Старий Вік, як добу вселюдного блаженства:

Боги вездѣ в пѣніяхъ и пѣсняхъ гобзують.
Веселятся, играютъ, скачють, ликовствуютъ;
В людѣхъ плача нѣсть, ниже вопля, ни болѣзни,
Но живутъ во хвалебной и блаженной жизни,
Нѣсть трудовъ, нѣсть стенаній, нѣсть и воздыханій,
Нѣсть тяжбъ, нѣсть наважденій, ниже порицаній...

Вавілон та Єгипет фігурують і в Бенедиктбайрській різдвяній драмі XIII в. (див. Froning, Das Drama des Mittelalters, III, 896 і далі, 900 і далі); але-ж, не зустрічаючи ні Вавілона ні Єгипта в пізніших обробках різдвяних сюжетів, не можна встановити тут звязок із нашою піесею; здається, що збіг тут виник випадково, тільки через те, що Вавілон та Єгипет це були найвідоміші старо-поганські країни.

Хор із сімох мудреців (ява 3) виспівує та ублажає „сіда чоловіка“ (= той-таки Старий Вік), закликаючи до урочистого свята Аполлона та Муз.

Дія друга має тільки одну яву, а саме — монолог Благовістя, що сповіщає про близький кінець старого віку та про початок нового, про те, що многобозтво та поганство повинні загинути, а запанує віра в правдивого троїстого Бога.

Дія III відбувається в храмі Аполлона. Жерці (ява 1) вихваляють Аполлона та благають його виратувати чоловіка, що судді присудили скарати на горло за те, що він „убилъ худародна якого-сь людину“: присуджений готовий дати значну офіру богам, а тому треба його визволити від кари, — инакше „упражнятся приносы святыи“; Аполлон наказує переховати вбивцю в храмі, й обіцяє підняти

в челоуѣцехъ такія нестатки —
Востанеть сынъ на отца и дщери на матки.

Ця сцена, очевидно, мала виставити в правдивому освітленні становище за поганських часів, що їх так вихваляли — Задавання, Старий Вік, Вавілон, Єгипет та семеро мудреців у першій дії.

Чутно голос Луни (ява 2):

В полунощи гласъ аггелски слышася:
„Слава въ вышнихъ Богу“ близъ града Виолеема
До пастырей. Се радость намъ необемлема,
Что спасъ намъ изъявилъ Богъ въ людской пригодѣ;
Азъ отвѣщахъ во первыхъ —
Купно со аггелы днесъ „Слава въ вышнихъ Богу“...

Це — однісіньке місце у цілій драмі, що прямо каже про Різдво Христове.

Луна сповіщає, що „Сынъ Божій днесъ животъ даетъ всему миру“, і для запевнення показує

истекши слей з Рима града
И в зимѣ прозябшія цвѣты з винограда,

і каже про три сонця, що з'явилися на небі¹⁾; сповіщає, що Бог, прийшовши на землю, виганяє біса з ідола Аполлона, і тому —

Нѣмъ убо да будеть бѣсъ в сем мерском кумѣрѣ!

Жерці волають до Аполлона, але він мовчить; жерці благають хоч сказати, чому він мовчить. Аполлон промовляє:

Мене отрок єврейски, Богъ небомъ владушій,
Изгоняеть отсюду в пещелныя пущи;
Вижде убо, что отднесъ в мирѣ умираю,
В сердцах читателей моих себе погребая, —

і падає долі. Жерці несуть його ховати, плачуть, голосять:

Голосим, износим тя, боже, ко гробу;
Снѣдаешъ, терзаешъ днесъ нашу утробу.

Мотив про те, що ідоли падають, зустрічаємо в різдвяній драмі вже XIII віку: в Бенедиктбайрській обробці ідоли валяться в Єгипті, коли наближається Христос, і жерці даремно намагаються звести їх (K. Froning, III, 898 і далі; див. вище, стор. 6); у польській драмі „Pro Nativitate Nostri Jesu Christi“ (рукоп. Рос. Публіч. Бібл. О. XIV. 12) янгол сповіщає диявола, що перебував у статуї Юпітеровій (in statua Jovis), що прийшов край його пануванню в світі, і скидає статую (див. попереду, стор. 35); в польському різдвяному діялозі, що про нього каже Віндакевич (T. lud., 27, порівн. попереду, стор. 36), демон, виходячи з статуї Аполлона, занепокоєний з того, що народивсь Христос, тікає разом з іншим демоном. Але обробка мотиву про Аполлона, що валиться, в українській піесі, яку ми аналізуємо, ближча до єзуїтської шкільної драми 1679 року, про яку ми були казали попереду (див. стор. 25...), під заголовком „Exilium Apollonis“: тут дія відбувається в храмі Аполлона, виступають двоє жерців величаючи Аполлона; він сповіщає їх, що хлопець (puer), який народивсь біля Вифлієму, позбавляє його всієї шаноби. Очевидячки, і в нашій драмі і в піесі „Exilium Apollinis“ оброблено один із епізодичних мотивів різдвяного циклу, а саме — частину історії, як тікала Св. Родина до Єгипту. Тільки-ж про самий факт утечі зовсім не згадано ані в тій, ані в другій піесі.

Остання (IV) дія нашої драми починається з того, що янгол (ява 1), сповіщає про те, що Син Божий прийшов у світ у тілі людському, запанувала нова благодать, відновилася людина, що зотліла у грісі; янгол кличе Луну оповістити цю новину, щоб усі чотири частини світу з'явилися славити Христа. Луна (ява 2) виконує наказа та запрошує частини світу принести дарунки, „яко тріє цари“, новонародженому, — звідси ми бачимо, що вітання частин світу замінило тут вітання волхвів у традиційній різдвяній драмі. Виступають (ява 3) Європа, Азія, Африка та Америка: Європа, „собравши вся науки во черту єдину“, славить Мудрість Передвічну²⁾, „яже нинѣ явная в человекѣм

¹⁾ Про те, що на небі з'являються три сонця, сказано і в різдвяній драмі Жабича „Traktat o Zwiastowaniu anielskim“ (Windaiewicz, Teatr lud., 32).

²⁾ Згадаймо про „Мудрість Предвѣчну“, великодную драму київську року 1703, де ця постать — головна дійова особа.

тѣлѣ“; Азія пишається з того, що з неї друга частина світу, — отже, однойменна другій особі Св. Трійці, і собі вихваляє Христа; Африка радіє, що в її межах знаходиться Палестина та Вифлієм, „малъ градъ“, але тепер „величайший от райска Едема“, „въ нем-же и мой и вашъ творецъ по плоти явился“, і дякує Богові за це; нарешті, Америка, нова частина світу, радіє з того, що народивсь однойменний їй новий цар.

У різдвяній драмі, виконаній в Гільдесгаймській єзуїтській гімназії р. 1682 (R. Müller, Beiträge, 48), чотири доби року сперечаються про те, яка з них достойніша бачити різдво Спасителеве, а потім приносять свої подарунки до ясел новонародженого Христа; автор нашої різдвяної пієси використав по статі чотирьох частин світу й подав картину, що була одним з ефектів єзуїтського театру: напр., у драмі Аванцина „Curae Caesarum seu Theodosius Magnus“ виступають Європа, Азія, Африка та Америка славити цісаря Тодоса (див. Рѣзановъ, Экскурсы, 173). На жаль, ми не маємо вказівок що-до вбрання та атрибутів, з якими з'являлися на сцені в нашій пієсі постаті, що удавали з себе частини світу; вкладені в уста Європи слова про корони, про берлоносців, про розкіш, що її оточує, примушують гадати, що Європа тут виступала більше-менше в такому вигляді, який установили теоретики: Європа — дівчина в пишних шатах, сидить на подвійному розі багатства, правою рукою тримає церкву, лівою показує з одного боку на берла та корони, з другого — на зброю, коней та волів (Masep, Speculum imaginum, 115). У Аванцина Європа виїжджала на сцену на конях, Азія — на слонах, Африка — на грифах, Америка — на верблюдах. Український шкільний театр не міг, звичайно, вживати таких ефектів, і десь певне частини світу виступали на сцену нашої драми з деякими з тих атрибутів, що їх зазначає той-таки теоретик:

Азія — жінка, що лівою рукою підносить стерно корабля, а правою тримає змію... або — дівчина в короні з квітів та плодів, у золотих шатах оздоблених самоцвітним камінням; у правій руці тримає різні гілочки, в лівій — кадилицю.

Африка — жінка, правою рукою торкається скорпіона, біля ніг кошілі трави, на голові замість пов'язки слоняча голова з хоботом, зубами та довгими вухами.

Америка — дівчина напівгола, смуглява, з страшним обличчям, укрита тільки плащем од пліч до колін, у вінці з різного пір'я; в правій руці стріла, в лівій — лук, за плечима — сагайдак; біля ніг — людська голова проколота списом (Masep, Specul., 116—118).

Наприкінці нашої пієси виступає Давид. Він награє на гусях та на сопілку серед дівочого хору; цей хор то, мабуть, відгук тих дочок Сіону, що перші прийшли вітати народженого Христа в Сен-Галенській різдвяній драмі, — див. Mone, Schauspiele d. Mittelalters, I, 160). Давид славить Бога за те, що справдив його пророцтва про Христа¹⁾. Хор співав „Щедроть твоихъ,

¹⁾ Може бути, що це місце нашої пієси вплинуло на М. Довгалецького, він бо, як ми бачили, виводить у 4 яві „Комического дѣйствія“ Давида „с пророки“. Пророки й тут теж дякують Богові за те, що справдив їхні пророцтва про Христа.

Боже“, і виставу закінчував коротенький епілог, де висловлювалось звичайну подяку глядачам за увагу. Цей епілог, здається, виконував тут невеличкий хор або група акторів, що декламували чи по черзі, чи колективно.

Вивчаючи розглянуту драму, бачимо, що ця пієса, хоча в ній ми зустрічаємо деякі відгуки й традиційної різдвяної драми, але-ж вона своїм типом та складом стосується до групи невеличких завбільшки шкільно-єзуїтських пієс, призначуваних для вистави з приводу різдвяного свята, в яких оброблювали не традиційний матеріал із св. історії, а інші мотиви та сюжети, що стосувалися були певною, тільки-ж дальшою, мірою до події свята, та були продуктом творчости, оздобленим алегоріями й символікою, відповідно до вподобаннів доби та школи.

Рукопис колиш. церк.-археолог. Музею при Київськ. Духов. Академії I. III. 89.10 — за „Опис. рук. ц.-арх. Муз. при Київ. Дух. Акад.“ Петрова, Київ, 1877, вып. II, стор. 388, № 422¹⁾, — арк. 475 — 476, зберіг начорно написаний дуже цікавий „Разговор“ пастухів.

Цей діалог, що міститься на самому кінці великого рукопису, знайшов М. І. Петров; він уважав його за частину „какой-то рождественской пьесы“ й надрукував малесенький уривок — 12 віршів („О словес. наук. и литер. занят. въ Киев. Академіи, — Труды Киев. Дух. Ак. 1866, дек., 552—554). В. М. Перетц надрукував текст „діалогу“ цілком²⁾; про гадку Петрова він висловивсь так: „Трудно утверждать, какъ это дѣлаетъ Н. И. Петровъ, что далѣе должно было слѣдовать явленіе ангеловъ съ радостною вѣстью о рожденіи Христа: предположеніе это кажется намъ только вѣроятнымъ по сравненію съ польскими діалогами аналогичнаго содержанія; но возможно, что въ нашей рукописи мы имѣемъ и нѣчто законченное“ (стор. 71). М. І. Петров, у своїй пізнішій праці (Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ, Київ, 1911, стор. 444—447) вдруге надрукував текст діалога пастухів, знову перевіривши його з рукописом; деякі слова він читає инакше, ніж В. М. Перетц; чотири рядки рукопису Петров проминув. Очевидно, під впливом допіру зазначених слів В. М. Перетца, М. І. Петров уже не повторює своєї думки, наче-б „діалогъ или разговоръ пастырей — изъ какой-то рождественской пьесы“, та що „судя по ходу разговора, дальше предполагалось говорить о явленіи пастырямъ ангеловъ съ радостною вѣстію о рожденіи Спасителя и другихъ обстоятельствахъ этого мірового событія“ (Тр. К. Дух. Ак.

¹⁾ Це в збірник латинських реторик; з них перша київська 1729—30 року, другу складено пізніш 1750 р. (див. арк. 380, звор.); після останньої приписано: а) арк. 473, „Синаксарьъ выписан изъ службы 12 нетлѣныхъ Фратіевъ Коропских... на память пиворѣзамъ о изобличеніи сивухи, какъ, когда, кимъ и какимъ образомъ она въ свѣтъ произошла“; б) арк. 474, „Лѣкарество на болящихъ немощію пьянства, или Бахуса, новоизобрѣтенное“; в) арк. 475, „Діалогъ 1-й разговоръ паст.“, начорно написаний рукою порівнюючи пізнішого часу; кінець дописано аж на внутрішній стороні палітурки. Цей останній 475 аркуш і палітурку погриз червак. Папір з філігранями 1760-х років.

²⁾ В. Н. Перетцъ, Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, IV, — Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, т. X (1905 г.), кн. 1, стор. 63—71: „Діалога, 1-а разговоръ паст(ырей)“.

1866, дек., 552, 554), — тепер він про це не каже зовсім нічого, і, очевидно, вважає діалог за окремий твір невідомого автора.

Але-ж так ставитися до діалогу, на нашу гадку, не можна. В. М. Петець прочитав заголовок так: „Діалога, 1-л разговор паст.“, — але в рукопису написано: „Діаліогъ 1-й разговор паст.“ (так прочитав і М. І. Петров, — див. Опис. рукоп. ц.-арх. музея при Київ. Дух. Акад., вып. II, стор. 389), — а коли є діалог перший, то природньо чекати й другого, тоб-то продовження твору. Далі — наш „Діаліогъ“ має всі ознаки того, що це є уривок, а не цілий твір: бо він і починається і кінчається *ex abrupto*, раптом. Нарешті, — і це найважливіше, — зміст та етнографічна мова діалогу такі, що найменш допускають думку про виникнення його, як окремого твору, і навпаки цілком примушують уважати його за частину іншого цілого.

Наш погляд на цей „Діаліогъ“ такий:

Це є, безумовно, обробка частини (уривок) одного з епізодів різдвяної драми, а саме — вітання пастухів; оброблено тільки початок епізоду — сцену пастухів, що розмовляють про свої справи. Говірка народньо-українська, проста, селянська, оздоблена провінційально-діалектичними, іноді брутальними, занадто простацькими виразами, іноді якимись штучними, не досить зрозумілими словами — імітація брутально-селянської говірки; це був, як відомо, традиційний спосіб малювати вифліємських пастухів рисами та мовою тієї селянської місцевості та етнографічної групи, що були знайомі та близькі драматургові, — багато зразків було зазначено вище.

Такі форми, як „Бѣгъ“ (тоб-то Біг) замість „Бог“, форми як „каи, кае, каут“ замість „кажи, каже, кажуть“, полонізми та взагалі лексика нашого діалогу свідчить про те, що місцевість, яку мав на увазі автор, була десь у південно-західньому куті України.

В нашому „Разговорі“ виставлено, як розмовляють два пастухи, Свирид та Овдій: упоравшись із худобою, вони почали говорити про нові заходи, що вживає уряд, „чего и наши батьки не знали“, — це якесь „письмо“, без якого вони раніш „бродили“ були так, що „юлици тѣснїи“, а тепер... „пуди, коли маишь силу, то заразъ попендрячатъ на мѣску кобилу“. „Міська кобила“ — лава, чи то приміст, на яких карали канчуками злочинців, — подробиця, взята, очевидно, з тогочасного побуту на Україні та в Польщі; що-ж до „письма“, то звичайно тут мається на думці всенародній перепис цісаря Августа, — і це виявляє, яких саме пастухів малює тут автор, — очевидно, вифліємських, хоч і надає їм кольорит своєї місцевості. Про те-ж свідчить зміст і дальшої розмови пастухів: Свирид пояснює, що причиною всіх злиднів був „старай буркун Чмира“ „в Божом раи“, який „вкусив тоеи, ще не веливъ Бѣгъ, ки-слицѣ“, „да от наробив халепи, що за одну кислицу заперъ всѣм людем до раю границу“, „а на нас оскома напала“, — очевидно, мається на увазі гріхопадіння Адама; пастухи вірають, що згідно з тим, що „каут святаы книги“, „народится отроча“, „той визволит насъ изъ сей неволь“...

Ці мотиви — звичайні в різдвяній драмі. У французькій містерії Різдва Хр. XV віку (див. Parfait, Hist. du Théâtre français, I, 132—154) бачимо такі сцени: Пастухи збираються в Вифліємських околицях уночі стерегти отару;

вони розмовляють про те, що за наказом од цїсаря Августа, кожен громадянин повинен записатися в тому місті, де він був народивсь; пастухи зацікавлені, назіщо воно. Перепис найбільш стурбував у різдвяній драмі Йосипа та Марію, що їм довелося йти з Назарету аж до Вифлієму взимку, коли Марія була вагітна, тим-то про Августів перепис у драмах говорить звичайно і Йосип. Другий мотив нашого діалогу — про те, що Христос визволив людство — звичайно оброблювано у вступних частинах різдвяних піс, у прологах, передмовах, то-що, або в заключних частинах, як то ми бачили, напр., у „Комедії на Різдво Хр.“ Дмитра Тупталенка.

Звідки взявся наш діалог, М. І. Петров уже в давнішій своїй праці „О словесныхъ наукахъ и литературныхъ занятіяхъ въ Кіевской Академіи отъ начала ея“ (Труды Кіев. Дух. Акад. 1866, дек., стор. 552—553) висловив думку, що це є „черновой трудъ какого-либо студента академіи: что онъ — черновой трудъ, это видно изъ встрѣчающихся въ текстѣ поправокъ“, і т. д. Цілоком погоджуємося з цією думкою М. І. Петрова, та доповнюємо її нашими власними спостереженнями та міркуваннями, що ми мали вже нагоду висловити їх (див. „Драма українська“, вип. III, стор. 49): наш діалог — частина різдвяної драми, що її писано колективно, — професор накреслив ескіз, план пієси, а обробити частини її, епізоди та инш. доручив своїм слухачам-студентам (як воно робилося й по єзуїтських школах, — див. Рєзановъ, Екскурсь, 301), потім ці окремі частини, з-під пера різних молодих авторів вийшовши, мали скласти одно ціле... Ось таку окрему частину майбутнього цілого й являє собою наш діалог. Ціла така пієса, що до її складу ввійшов цей діалог пастухів, невідома, — на жаль, не збереглася, — маємо тільки цей невеличкий її уривок-чернетку, що в ній іще не вирішено, який-же з варіантів остаточно має залишитися в тексті: в рядку 6-му „А ну, каи, каи“ має написаний між рядками варіант „плавужай“.

Дуже спокуслива гадка, ніби в нашому діалозі відбилися українські події 60-х років XVIII віку. М. І. Петров казав: „Въ разговорѣ пастухи жалуются на стѣснительность народной переписи... Подъ этою переписью, прикрѣплявшею народъ къ землѣ, авторъ діалога могъ разумѣть указъ русскаго правительства 1763 года, запрещавшій крестьянамъ переходить отъ одного помѣщика къ другому“ (Очерки изъ ист. укр. лит. XVII и XVIII вв., Кієвъ, 1911, стор. 446—447). Академик М. С. Грушевський так описує події цієї доби на Україні: „Властивим правителем (України) був Румянцев, і йому цариця поручила сповняти свою програму: вести Україну до повного скасування українських порядків і заміни їх законами і порядками російськими. В своїй інструкції цариця вказувала на різні сторони українського життя, на котрі Румянцев мав звернути особливу увагу. Поручалося йому зробити перепис України, щоб виявити її заможність... Показувалися різні неприємні правительству прикмети українського устрою, і особливо — що повного закріпощення селян на Україні не було, а селяне могли переходити від одного пана до другого; таку свободу, незнану вже давно в Московщині, цариця не вважала можливим терпіти на Україні, тому наказувала Румянцеву зробити їй край... Генеральна перепись України, вчинена Румянцевим, зісталася важним джерелом для

пізнання старого життя Гетьманщини, але не полекшила долі народньої... Становище українського селянства дуже погіршило ся під новими російськими порядками“... (М. С. Грушевський. Ілюстрована історія України, Київ, 1918, стор. 456—458)¹⁾. Діялог наш написано на папері фабрики А. Гончарова, з філігранями схожими на № 582 у М. П. Ліхачова („Бумага и древ. бумаж. мельницы“), — це папір 1760-х років; а коли так, тоб-то коли діялог повстав у 1760-х роках, то його натяки на „письмо“ та на „мѣску кобилу“, то-що, можна пристосовувати до тогочасних українських подій, до рум'янцівського генерального опису, і т. инш. Надію-ж, що Бог „визволит насъ изъ сей неволѣ“, що її без найменшого вагання висловлює Свирид, треба, в такому разі, звязати з передоднем коліївщини, оповідати про яку той-же М. С. Грушевський починає такими словами: „По тім гайдамацька хвиля починає знову наростати в 1760-х роках, і при тім більше нїж коли-небудь значінне в сих гайдамацько-селянських рухах здобуває собі справа віри“... (Ілюстр. історія України, стор. 450).

Різдвяна драма зажила чималої популярности на українському ґрунті: її не тільки виставляли на сцені в школі, ба розповсюдилася вона серед народу, широкої публіки, і стала за першу частину так званої вертепної драми.

Але українському вертепові має бути присвячено окремий випуск нашого видання.

---

¹⁾ Порівн. Максимовичъ, Дѣятельность Румянцева - Задунайскаго по управленію Малороссіей, том I (Нѣжинъ, 1913), стор. 190 і далі: гл. IV. Генеральная опись Малороссіи.

I.

КОМЕДИЯ

НА ДНЬ

РОЖДЕСТВА ХРІТВА

(СОЧІНЕНА ПРЕОСВЕЩ. ДІМІТРИЕМЪ М. Р. Я.¹⁾)

---

¹⁾ Тоб-то „митрополитом ростовскимъ и ярославскимъ“; слова в дужках приписано згодом, иншою рукою, иншим чорнилом (Рукопис Ростовського Музею № 1784/68).

Цю пієсу видаємо за рукописами —

I. Російської Публіч. Бібліотеки, русс. Q. XIV. 28. (з Бібл. О. А. Толстова, отд. II, № 423;—див. К а л а й д о в и ч ъ и С т р о е в ъ, Обстоятельное описание рукописей библиотеки О. А. Толстова, Москва, 1825, стор. 554). Цей рукопис — 4^о, скоропис початку XVIII віку (як констатують Калядович та Строев), 65 аркушів; писано на папері з філігранню, репродукованою в Тромолина (Изъясненіе знаковь, видимыхъ въ писчей бумагѣ, Москва, 1844) під № 856 (з гербового паперу 1721 року) і повтореною у М. П. Ліхачова (Бумага и древнѣйшія бумажныя мельницы въ Москов. государствѣ, Спб. 1891) під № 499: це герб міста Амстердама; папір з цією філігранню панує за Петра I (Лихачевъ ор. cit., стор. 80). Складається рукопис із: арк. 1—41 займає „Комедія на Рождество Хр.“, а арк. 42—65 „Гисторія о обчарованномъ любовникѣ“. За цим рукописом пієсу надрукував М. С. Тіхонравов: Русс. драм. произвед., т. I.

Заголовку пієси тут немає; починається вона так:

АНТИПРОЛОГЪ.

Н а т у р а Л ю д с к а я .

Натура Людска во образ Бога есмь созданна...

Цей текст нашої різдвяної драми є старшая копія також і що-до мови, що зберегла багато українських рис; цей текст покладено за основу видання пієси; в примітках позначаємо його літерою А.

II. Ростовського (Ярослав. губ.) Державного Музею (кол. „Музею Церковныхъ Древностей“) № 1784 (№ 68 за описом рукописів Ростов. Музею А. О. Тітова, Ярославль, 1886, стор. 78). Цей рукопис — окремий зшиток (4^о, 42 аркуш.) з текстом пієси — пізнішого часу; заголовок: „Комедія на д-нь Рождества Хр-тва, списана 1764 года генваря 23 дня“; иншою рукою приписано: „сочінена преосвещ. Дімітріемъ м. р. я.“ (себ-то митрополитомъ ростовскимъ и ярославскимъ). Цей рукопис зберіг заголовку пієси, зміст (програму) антипрологу, прологу, усіх 18 сцен („явленій“) та епілогу. Писано, пильно, що правда, не без помилок; подекуди ця копія дає поправніший, чи пак первісніший текст. Але-ж мову та правопис значно порусифіковано; погано розуміючи українські вислови, переписувач їх перекручував. Позначаємо Ростовського рукописа літерою Б.

III. Державного Історичного Музею в Москві № 1199 (инше позначення: 37936, 1900 года). Цей рукопис — цікавий збірник пієс із школи мітр. Дмитра

Ростовського quarto на 93 аркушах, у паперовій палітурці; пієси переписано в Великоросії досить старанно, однією рукою середини XVIII віку. Запис на 1 арк.: „Изъ книгъ Степ... (обірвано). Протоіреєм Іоанномъ куплена 1787 года ноября 11, цѣна 45 ко. Мнѣ досталась в... день марта 1813 года“. Складається рукопис із:

1) Арк. 1—31: Програм (арк. 1—4) та повний текст (арк. 4—31) драми „Вънещъ славнопобѣдоносный добродѣйнику, храбренику Христову, святому великомученику Димитрію... сплѣтанный в Богоспасаемомъ градѣ Ростовѣ. Лѣто от Рождества Христова 1704“. Невеличкого уривка з цієї пієси надрукували за іншим рукописом А. О. Тітов (Новыя данныя о св. Димитріѣ Ростовскомъ, М. 1881, стор. 14 і далі) та проф. І. О. Шляпкін („Димитрій Ростовскій и его время, Спб. 1891, Приложенія, стор. 59—70).

2) Арк. 32—60: „Комедія на Успеніє Богородицы“ — пієса, що її за рукописом московської Типографської Бібліотеки надрукував акад. М. Н. Сперанський („Успенская драма Димитрія Ростовскаго“, Москва, 1907).

3) Арк. 60 звор. — 93: Комедія на Рождество Христово; арк. 60 звор.—63: сцени 1 та 2; арк. 63—63 звор.: прологъ; арк. 63 звор.—66: антипрологъ; арк. 66 звор.—90: сцени 3—17 та епілогъ; арк. 90 звор.—93: повний великий заголовок пієси та її програма. Позначаємо цей текст нашої різдвяної драми літерою В.

IV. Театрального Музею О. О. Бахрушіна (в Москві) № 11501 (це — інвентарний №, відділ рукописів). Рукопис другої половини XVIII віку, 4^о, на 144 арк., писаний на папері з філігранню „pro patria“, у старій шкурятній оправі того-ж XVIII віку. Цей рукопис був р. 1912 на виставці „Ломоносовъ и Елизаветинское время“ в тод. Петербурзі, у відділі XI: „Театръ, музыка, зрѣлища“, і в каталозі цього відділу зареєстрований під № 1; тут його побачив був проф. І. О. Шляпкін, зацікавивсь низкою старовинних театральних пієс, що містяться в рукопису, і виготовив їх до друку (надруковано в „Сборникѣ Отд. русск. язык. и слов. россійск. Академіи Наукъ“, том. 97, стор. 1—150, драми: О Сарпиде дуксе, о Ксенофонтѣ и Маріи, о Есфире, о десяти дѣвах, та инш. У рукопису ці пієси займають аркуші 14—144).

На арк. 1—13 цього драматичного рукопису знаходимо частину Різдвяної драми Дмитра Тупталенка, а саме, — арк. 1—6: яви 1 та 2 (до сцени пастухів); І. О. Шляпкін чомусь проминув ці яви, вони й залишилися ненадрукованими; а Вл. Ришков, що склав каталога XI відділу виставки „Ломоносовъ и Елизаветинское время“, навіть не пізнав, до якої пієси належать ці яви: описуючи під № 1 рукопис О. О. Бахрушіна, він механічно зазначив уривок нашої Різдвяної драми, як пієсу „без заглавія“, бо заголовку в рукопису справді немає; арк. 6—13: Пролог та антипролог тої-ж різдвяної драми, — цю частину її були вважали за цілу окрему пієсу, а тому додали коротесенького епілога, що його одначе названо, очевидячки помилково, прологом:

Се слышателью еже общахом,
По силѣ нашей любви твоей показахом.
Вамъ же за вниманіе главы преклоняем, —
Что в словѣ согрѣшихом, простетѣ, желаемъ.

Пролога та антипролога з помилками надруковано в Сборн. Отд. р. яз. и слов. Рос. Ак. Наукъ, т. 97, стор. 151—159.

Де-не-де цей уривок нашої різдвяної драми зберіг кращий текст, ніж усі інші копії. Позначаємо цей текст літерою Г.

Усі ці чотири рукописи — А, Б, В, Г — то скопійовані копії з архетипу, автографу. Взагалі вони зберегли той самий текст; але-ж у деяких деталях, у дрібницях, розійшлися поміж собою, — часом поправляють та доповнюють один одного своїми варіантами.

Премѣна непостояннаго мира сего, гордости сѣтми в мало-временной жизни человѣковъ уловляющая, в вѣчную муку посылающая, на треокаянномъ Іродѣ, за гордость ищущомъ рожденнаго всѣхъ царя Христа убити, изображенная в преславный праздникъ Рождества Христова богоспасаемомъ градѣ Ростовѣ от благочестивыхъ новоначинающихъ ся учити греко-латинского языка отроковъ. 1702. Декабря 27¹⁾).

АНТИПРОЛОГЪ

Вкратцѣ премѣну²⁾ в житіи человѣческомъ злыхъ³⁾ между добрыми вещми⁴⁾ изобразуетъ⁵⁾ очесамъ, Смерть радуется, яко таковою⁶⁾ премѣною нечаянно⁷⁾ человѣцы въ ея сѣти впадаютъ, обаче Жизнь вѣчна о Іисусѣ Христѣ ту посрамляетъ ꙗко не⁸⁾ допускаетъ надъ человѣкомъ вѣчно обладати.

ПРОЛОГЪ

Изъявляетъ⁹⁾ — очесомъ предлежитъ вещь и вниманія¹⁰⁾ от слышателей желаетъ.

ЯВЛЕНІЕ 1.

За милосердіемъ¹¹⁾ рожденнаго Бога небо бываетъ землею, земля же небомъ, и¹²⁾ бываетъ едино, яко-же Богъ и¹³⁾ человѣкъ: Богъ бываетъ человѣкомъ, человѣкъ же богомъ, о чемъ слава Богу поется.

ЯВЛЕНІЕ 2.

Зависть Люцыперова снѣдается, яко человѣкъ рожденнымъ Христомъ имать отъ рукъ его свободитися, ꙗко в тогжде на небеси жилищахъ водворитися¹⁴⁾, хотящи же наустити Ірода, дабы убилъ ражденнаго и¹⁵⁾ многихъ с нимъ, оружія¹⁶⁾ уготовляетъ.

ЯВЛЕНІЕ 3.

Аггелъ пастыремъ благовѣствуетъ о рожденномъ Спасителѣ и¹⁷⁾ посылаетъ ихъ честно тому поклонъ дати.

1) Друкується за рукоп. Б та В. 2) Б премѣна. 3) Б зане. 4) Вещми. 5) Б изображаетъ и противная. 6) Б таковое. 7) Б содѣянно. 8) Б ниже. 9) В изъявляетъ. 10) В ꙗ вниманія. 11) Б ꙗ милосердіемъ. 12) 13) В ꙗ 14) В водворитися. 15) 16) В ꙗ оружія 17) В ꙗ.

ЯВЛЕНІЕ 4.

Пастыри, достигше вертепа, поклоняются ¹⁾ рожденному Христу, таже возвратившися людем возвѣщаютъ.

ЯВЛЕНІЕ 5.

Любопытство звездочетское узрѣвши новую звѣзду на небе усумневается і не могуци ²⁾ познати, чтобы была в ней за сила, идетъ ко гробу Валаама пророка ³⁾ и ⁴⁾ вопрошает о ней; он-же, яко же прорече, отвѣщаетъ — возсияет ⁵⁾ звѣзда от Іакова, и прочая.

ЯВЛЕНІЕ 6.

Іродъ с велможи своими радостен бесѣдуетъ; посланнымъ ⁶⁾ же от волховъ оскорбляется, яко царя новаго увѣдавши ⁷⁾ идутъ ⁸⁾ ему поклониться, и ⁹⁾ хошетъ убить посланного; потом-же совѣтом велможъ отпускаетъ, лестнѣ желаючи, дабы идуще ¹⁰⁾ его посѣтили; а отшедшу ¹¹⁾ велит быти стражи на пути, дабы их не пустили ¹²⁾, но ему представили.

ЯВЛЕНІЕ 7.

Трие ¹³⁾ цари, идущи ¹⁴⁾ рожденному Христу поклониться, удержуются ¹⁵⁾ от стражи Іродовых и тому представляются, іже ¹⁶⁾ от них вопрошает, ¹⁷⁾ камо ¹⁸⁾ бы ѣшли и ¹⁹⁾ коим случаем; услышав же тожде ²⁰⁾ что и ²¹⁾ от посланника, молить ихъ лестнѣ, дабы поклоншися и ²²⁾ вспять идуще ему возвѣстили, аки-бы и ²³⁾ сам хотяще ²⁴⁾ поклониться, в сердца же помышляше Христа убить. Волсви ²⁵⁾ же поклоншися ²⁶⁾, иным ²⁷⁾ путем отходятъ.

ЯВЛЕНІЕ 8 ²⁸⁾.

Ірод удивляется, чеву ради волсви вспять їдуще ему не явились ї увѣдя, яко їным путем поидоша, ярится; таже призываетъ книжници ї вопрошаетъ, гдѣ родися Христос; ї увѣдавъ, яко в Виолееме, множае ярится, ї собравъ воя посылаетъ тамо всѣх двоюлѣтных ї вѣщиши убить отротчатъ.

ЯВЛЕНІЕ 9.

Убиение ²⁹⁾ отротчат неслышимое ³⁰⁾, но видимое.

ЯВЛЕНІЕ 10.

Плачь и рыдание ³¹⁾ о убіенныхъ ³²⁾ отротчатах подобиемъ ³³⁾ плачевной Рахили.

¹⁾ В ї кланяются. ²⁾ Б ниемогуци. ³⁾ В додано в дужках: умомъ къ его пророчеству. ⁴⁾ В ї. ⁵⁾ В возсіяетъ. ⁶⁾ Б посланникомъ. ⁷⁾ Б увѣдающе. ⁸⁾ В їдутъ. ⁹⁾ В ї. ¹⁰⁾ В їдуще. ¹¹⁾ Б отшедшим им. ¹²⁾ пропустили. ¹³⁾ В Трѣе. ¹⁴⁾ В їдущи. ¹⁵⁾ Б удерживаются. ¹⁶⁾ Б и. ¹⁷⁾ Б вопрошаем. ¹⁸⁾ Б како. ¹⁹⁾ В ї. ²⁰⁾ Б тожде же. ²¹⁾ ²²⁾ ²³⁾ В ї. ²⁴⁾ Б хошетъ. ²⁵⁾ В волсви. ²⁶⁾ Б поклоняются ї. ²⁷⁾ В їным. ²⁸⁾ В рукопису Б цю яву проминуто. ²⁹⁾ В убіеніе. ³⁰⁾ В неслышѣмое. ³¹⁾ В ї рыданіе. ³²⁾ Б избиенных. ³³⁾ В подобіемъ.

ЯВЛЕНІЕ 11.

Вои избивше ¹⁾ отрочать четыренадесят тысящей в знамение ²⁾ мало главъ приносят Ироду, он же им благодарствуя ³⁾ всояси отпускаетъ ⁴⁾, таже и ⁵⁾ велмож в своя дома и ⁶⁾ самъ къ сну прекланяется.

ЯВЛЕНІЕ 12.

Невинность убиенныхъ ⁷⁾ отрочат в небо о отмщеніи вопиетъ ⁸⁾ на Ірода, и ⁹⁾ тому кровь свою излитую и ¹⁰⁾ слезы матери пити повелѣваетъ; юже ¹¹⁾ Истинна мученическимъ вѣнцемъ вѣнчаетъ, к аггеламъ ¹²⁾ в небо возводит, кровь же их и ¹³⁾ слезы пред Бога приносит. Сия ¹⁴⁾ же вся Іроду во снѣ видятся ¹⁵⁾.

ЯВЛЕНІЕ 13.

Ірод сном претрашенъ весь изнемогаетъ и ¹⁶⁾ всѣмъ тѣломъ попущеніемъ ¹⁷⁾ Божіимъ болѣетъ; повѣлев же устроити ложе возлегаетъ и по велможъ ¹⁸⁾ посылаетъ.

ЯВЛЕНІЕ 14.

Велможи болѣзненнаго посѣщаютъ и ¹⁹⁾ ощутивше же яко весь смраденъ, ноздри своя затыкаютъ и плюютъ; таже призвавше врача вопрошаютъ, будет ли еще живъ; увѣдавши же, яко есть смертенъ, оставляют его наипаче ²⁰⁾ смрада ради нестерпимаго.

ЯВЛЕНІЕ 15.

Ірод с великою мукою злую свою душу извергаетъ ²¹⁾, тѣло же его Отмщеніе ²²⁾ перуномъ разбійно ²³⁾ велитъ земли пожрети ²⁴⁾, еже пожирается ²⁵⁾ и ²⁶⁾ пламенемъ пекелнымъ ²⁷⁾ окружается.

ЯВЛЕНІЕ 16.

Ірод в гортани Цербера пекелнаго змиемъ ²⁸⁾ грызоми и огнемъ жгоми ²⁹⁾ мучится.

ЯВЛЕНІЕ 17.

Смерть, яко взяла над Натурою Человѣческою силу, торжествуетъ и сѣдши ³⁰⁾ на престолѣ вѣнецъ тоя на себе возлагает. Жизнь же Вѣчная отгонитъ ю, а сама сѣдаетъ; таже Натуру себѣ сообщивши ³¹⁾, первымъ вѣнцемъ вѣнчаетъ.

---

¹⁾ В избивше. ²⁾ В знаменіе. ³⁾ Б благодарит и. ⁴⁾ Б отпускаетъ. ⁵⁾ В і. ⁶⁾ Б а. ⁷⁾ В убиенныхъ. ⁸⁾ В вопіетъ. ⁹⁾ В і. ¹⁰⁾ В излитую і. ¹¹⁾ Б еже. ¹²⁾ В і аггелами. ¹³⁾ В і. ¹⁴⁾ В сія. ¹⁵⁾ В видится. ¹⁶⁾ В іанемагаетъ, і. ¹⁷⁾ В попущеніемъ. ¹⁸⁾ В і велможъ. ¹⁹⁾ В і. ²⁰⁾ В наіпаче. ²¹⁾ В душу ізвергаетъ. ²²⁾ В Отмщеніе. ²³⁾ В разбійное. ²⁴⁾ В пожрети. ²⁵⁾ Б пожирается. ²⁶⁾ В і. ²⁷⁾ Б пекелнымъ. ²⁸⁾ В зміемъ. ²⁹⁾ В грызоми і жгомы. ³⁰⁾ В і сѣвши. ³¹⁾ Б побѣждаетъ.

ЯВЛЕНІЕ 18.

Крѣпость ¹⁾ Божия ²⁾ торжествует, еже не преодолѣ ꙗкодова злоба, таже всѣхъ увѣщаесть ³⁾, да не дерзають Бога убивати, си есть грѣхами распинати.

ЕПИЛОГЪ

Благодарствуетъ слышателемъ за вниманіе, и ⁴⁾ что въ словесехъ согрѣшили ⁵⁾ прощенія жаеаетъ со всѣми купно ⁶⁾.

---

¹⁾ Б кротость. ²⁾ Б божая. ³⁾ В увѣщаеетъ. ⁴⁾ В вниманіе ꙗ ⁵⁾ В погрѣшили. ⁶⁾ Досі за рукописом Ростовського Музею № 1784/68 (Б) та Держ. Історичного Музею № 1199 (В).

АНТИПРОЛОГЪ.

Натура Людская.

- 1 Натура Людска, во образ Бога есмь созданна:
Разумъ, память и воля¹ суть мнѣ дарованна,
Не дарованна, паче данна, и отята²
От преслушавшой³ Бога чрезъ змиа⁴ треклята,
5 Заньже⁵ ми есть отята мудрость и святыня⁶,
Безсмертіе⁷, нетлѣнность, житіа⁸ простыня.
Разумѣю разумом, яко зломъ⁹ обяхся;
Знаеть и память¹⁰, яже¹¹ в раи наслаждахся;
Воля ми безволная¹² оковася узомъ,
10 С нею разумъ и память¹³ единым союзомъ:
Дерзнет воля на радость, память памятаеть¹⁴,
Яко за малу радость вѣчная скорбь чаеть.
Егда хошетъ простерти в самоволство¹⁵ руки,
Разумъ рече: „памятай¹⁶ диавола¹⁷ штуки,
15 Како ты безсмертную в раи уловиша
За дерзость¹⁸ сѣти смерти и¹⁹ теми²⁰ сокрыша“,
Тым ся ми²¹ разумъ, память²², воля упражняет,
Вѣсти же ни от кого отмѣнныя чаеть,

Омыльная²³ Надежда.

- Что, Натуро Людская, сѣтуешь созданна,
20 Над все зданіе²⁴ лучій²⁵ Богу подобанна?
Имушой²⁶ образъ Бога что ти не довлѣтъ,
Красота и лѣпота²⁷ егда ти свѣтлѣтъ?²⁷
Имашъ ти²⁸ покоренна вся, яже сут в мирѣ²⁹:
Лѣтающіи³⁰, ходящіи³¹ и³² пловущіи звѣри,

¹В і воля. ²Так Б; А, В, Г, не отята. ³Б от преслушавшаго; Г от преслушанія. ⁴Б змиа; В змиа. ⁵Б Занже; В поправлено за него же. ⁶В і святыня. ⁷В безсмертіе. ⁸Б і В житія. ⁹Б злѣ. ¹⁰Б і В знаетъ память. ¹¹Б како. ¹²Б си безмолвная. ¹³Б разумъ, память; В і память. ¹⁴Б пометае; Г памятае. ¹⁵Б самоволство. ¹⁶Б памятуи; В поправлено памятуи (було памятай). ¹⁷В дѣвола; Б диаволи. ¹⁸Б дерзости. ¹⁹В і. ²⁰Б і В тѣми. ²¹Б тыми. ²²В память. ²³Так Б і В; А омынная, Г омысленная. ²⁴А вданіе; Б зданіе; В зданіе. ²⁵Б лучши; Г лутши. ²⁶Б имущи; В Імушой. ²⁷В і лѣпота. ²⁷Б свѣтлеетъ. ²⁸А имашъ ты; Б имаши; В їмашъ ти; Г имашъ ти. ²⁹В в мире. ³⁰А лѣтвующіи. ³¹А хотящіи. ³²В і.

- 25 Вся сия¹ покоренна суть под твоя нозѣ.
Убо нѣ сетуй², паче радуйся по Бозѣ.

Н а т у р а.

Вся ми суть покоренна, но и³ аз подданна
Смерти, егда согрѣших в раи, перевозданна!

На де ж да.

- Не отчайся, Натуро, имѣй⁴ мя, Надѣжду⁵;
30 Возведь⁶ очи, посмотри, застаешь⁷ между
Коими⁸ вещми: Се ти⁹ Вѣкъ Златый послужит,
Миръ в брань не претворится, лука⁹ не натужит,
Любов, Кротость, Незлобіе¹⁰ с тобою пребудут,
Фортуна^{10'}, вѣчна Радость неотступны будут.

Н а т у р а.

- 35 Аще тако^{10''} есть, добрѣ; се скорбь¹¹ отлагаю,
Радостна веселюся, скачу и играю¹².
Златъ Вѣкъ, Мир, Щастье, Радость мене^{12'} окружають,
Убо¹³ сердцу моему скорби не стужають.

В ѣ к ѣ З л а т ы й.

- Счисляй¹⁴, о Натуро Людска, си¹⁵ златыя часы:
40 Златый ти Вѣкъ вѣщаю нехитрыми гласы.

П о к о й.

Смотри, Натуро¹⁶ Людска, на сію¹⁷ маслину;
О ней міра¹⁸, не брани¹⁹ чрез мене чай выну.

Л ю б о в ь²⁰.

Азъ, Любов²¹, сим союзомъ к тебѣ привязанна:
Понеже мя имѣешь²², вся тебѣ сут данна.

К р о т о с т ь.

- 45 Всегда в Кротости сердце ти да веселится,
Тому²³ злобная язва никогда случится.

¹ В сѣя. ² В не сѣтуя; Б нѣ сѣтуи. ³ В ї. ⁴ В їмѣи. ⁵ Б і В надежду. ⁶ Б возведи; В і Г возведь. ⁷ Б застаешь; В востаешь. ⁸ В коими. ⁹ Б сѣти. ¹⁰ А луна. ^{10'} Так В; А, Г незлобно; Б незлобна. ^{10''} Б Оортуна. ¹¹ В такъ. ¹² В ї играю. ^{12'} Б щастие мнѣ. ¹³ Г уже. ¹⁴ В счаслива. ¹⁵ Так Б; А і В внѣ; Г во мнѣ златы. ¹⁶ Б Натура. ¹⁷ Б сию. ¹⁸ Б мира. ¹⁹ Та: Б і Г; А і В в брани. ²⁰ Б Любовь. ²¹ В і Б Любовь. ²² В їмѣшт; Б имѣешь. ²³ Б тебе.

Незлѡбіѣ.

Чрез Незлѡбіѣ¹ на тя гнѣвъ нѣкто² воздвигнет³, —
Радуйся: Злѡба бо тя нѣкогда⁴ постигнет.

Радѡсть.

Внимаѣ⁵ сладкогласному⁶ сему инструменту⁷;
Сего слыша⁸, нѣкогда дознавай⁹ ляменту¹⁰.

Фортуна.

50 Дотол, Натуро¹¹ Людска, пребывай весѣло,
Донележе¹² фортуно¹³ не станеть ми коло.

Натура.

Благополучны нынѣ¹⁴ приспѣша ми¹⁵ часы,
Егда радостотворны слышу¹⁶ от васъ гласы.
Такъ есть, яко-с Надѣждо¹⁷ прежде возвѣщала —
Съ Златымъ мнѣ Вѣкомъ радость истѣ¹⁸ общала.
55 Радостна в Златомъ Вѣцѣ¹⁹ и²⁰ в нѣдрѣхъ²¹ Фортуны:
Радости!²² весели мя²³, исправь²⁴ своя струны.
Строить²⁵, и²⁶ Разсужденіе приходитъ.

Разсужденіе.

Такос ся²⁷ уловила чрезъ вѣсть неистову!
Се радости измѣну²⁸ имаши готову.
Смотри, како измѣна²⁹ вещи преплетаетъ³⁰,
И^{30'} благополучію³¹ бѣды сообщаетъ³²,
60 Уловила Надеждо тебѣ^{32'} нечаянно,
Егда Разсужденіе^{32''} бѣхъ от тя поправно!
Гдѣ Надѣжда^{32'''} Омылна, яже тя прелстила,
Яже тя³³ словес сѣтми лѣстнѣ³⁴ уловила?
Слыши, что Вѣкъ Желѣзный^{34'} будет глаголати, —
65 Егда Златый Вѣкъ может ему постояти?
Зри и что³⁵ противная противнымъ сотворять:
Увидишь, яко радость на плачь ти претворят³⁶.

¹ В Незлѡбіѣ. ² В нѣкогда. ³ Б никакъ гнѣвъ на тя не воздвигнетъ. ⁴ Б нѣкогда же. ⁵ Б внимали. ⁶ Б слатко гласному. ⁷ Б инструменту; В инструменту. ⁸ Б слышавъ. ⁹ Б познавай. ¹⁰ Б ятенту; В лятенту. ¹¹ Б Натура. ¹² Б Донелѣже. ¹³ Б Фортуна. ¹⁴ Б Благополучны ныне. ¹⁵ Б мнѣ. ¹⁶ В слышу. ¹⁷ Б яко Надежда. ¹⁸ Б истинно; В истѣ. ¹⁹ Б радость на златомъ венцѣ; А радости в златомъ. ²⁰ В і. ²¹ Б в недрахъ. ²² В радость; Б радости. ²³ Б веселися. ²⁴ В исправь. ²⁵ Б Фортуна строить, а Разсужденіе. ²⁶ В і. ²⁷ Б такося. ²⁸ В ізмѣну. ²⁹ В ізмѣна. ³⁰ В преплетаетъ. ^{30'} В і. ³¹ Так В і Г; А і Б благополучіе. ³² В совѣщаетъ. ^{32'} Б Надежда тебѣ. ^{32''} Б разсужденіе. ^{32'''} Б Надежда. ³³ А ти. ³⁴ Б лестно; В лестнѣ. ^{34'} Б Желѣзныи. ³⁵ Б зри что; В і что. ³⁶ Г предворяетъ.

Железний¹ Вѣкъ.

- Что при Натурѣ Людской себе^{1'} водворяешь?
Или мене крѣпчайша над себе² не знаешь?
70 Удержиши ли Прелесть, в десницы ти сушу,
Егда мою железню кулю³ испущу?
Зри: злато и железо¹ катится единако,—
Не можеш быти лучшим над мя⁵, вѣруй всяко.
Златыми си часами людей уловляешь
75 В своя сѣти, а моих желѣзныхъ не знаешь!^{5'}
Азъ убо совокупаю со желѣзомъ злато^{5''},
Да вѣсть Натура, яко есть не злато, блато⁶.
Не будеш от союза сего расплетенный⁷,
Но во вѣкъ со мною будеш слученный⁷.

Брань.

- 80 Ты чрез увядаему лстиши ю маслину?⁹
Зри: меч¹⁰ Брани ту сѣчет¹¹, и¹² так будет выну.
Да не речеши: „мирен в вѣкъ Мир пребываю“,
В самый корень маслины мечъ свой угружаю¹³.

Ненавист к Любви¹⁴ зубы¹⁴.

- Ты, Любве^{14'}, что вѣщаешь пажити сугубы
85 Сим союзомъ¹⁵? Сия¹⁶ вся претрутъ моя^{16'} зубы.

Ярость стрѣла¹⁷ къ Кротости.

- Ты речешь, яко Кротость язвы не достигнет¹⁸,—
Се¹⁹ чрез стрѣлу Ярости язва^{19'} ту постигнет.

Злоба.

- Ты, Незлобіе,^{19''} знаком что Натуру зводишь?²⁰
Рцы, како ту от ужа²¹ Злобы освободишь?
90 Се жало в неповинномъ агнѣ углебаешь,²²
Ниже с него^{22'} изыти²³ когда помышляет.

К Радости Плачь; Плачь²⁴.

- Радости!^{24'} своя струны²⁵ ты устрояешь,
А змоченну^{25'} слезами плату не внимаешь.

¹ Б Желѣзны. ^{1'} Б себѣ. ² Б крѣпчай мене над собою; В дна себе. ³ Б желѣзную пулю; Г куплю. ⁴ Б желѣзо; В і желѣзо. ⁵ Б Не можетъ лучши быти мене; В на мя. ^{5'} Б уловляешь, железныхъ не знаешь. ^{5''} Б Убо совокупаю со желѣзомъ и злато. ⁶ Б но блато. ⁷ Б расплетенна; В расплетенны. ⁸ Б во вѣки будешь слученна; В слученны. ⁹ Б лстишь ю; Г лстиши к вождую маслинну. ¹⁰ Б і В мечъ. ¹¹ Б сечетъ. ¹² В і. ¹³ В угружаю; Г угрожаю. ¹⁴ Б к Любви; Зубы нема в Б і Г. ^{14'} Б Любовь. ¹⁵ Б сосудомъ. ¹⁶ В сія. ^{16'} Б мои. ¹⁷ Б с стрѣлою. ¹⁸ В достигаетъ. ¹⁹ В сіе. ^{19'} Б язву. ^{19''} Б незлобіе. ²⁰ А і В зводишь; Г заводишь; Б что на ту вводишь. ²¹ Так В; А і Г ужа; Б от ужаса. ²² Б і В углебаешь. ^{22'} Б из него. ²³ В їзйти. ²⁴ Б Плачь к Радосте плачет. ^{24'} Б Радосте. ²⁵ В струны. ^{25'} Б смоченну.

Радость-сладость! Плачь платомъ тѣбѣ¹ воспящаю,
95 Омоченнымъ слезами струны отягчаю.

Зависть къ Фортуне, есерѣчь¹⁷ Коло.

Престани, Коло,² точится все,
В котромъ³ Натура заводится бue¹
Прежде ти в адъ:⁵ не стерся крюкъ мой, препинает,
Да Натура Фортуны,³⁷ какова есть, знаетъ;
100 В точащомся Фортуны силы не познаетъ,⁶
Неудержанно Коло зря, да разсуждаетъ.

Н а т у р а.

О люта⁷ окаянства в суетномъ семъ міри!⁸
Почто Лестной Надѣжде⁹ азъ бѣдна¹⁰ яхъ веры?¹¹
Веселыми помыслы впредь мя исполнила,¹²
105 Нынѣ¹²⁷ туюжде радость на плачь претворила.
Егда Злата Желѣзный Вѣкъ¹³ побѣждаетъ,¹³⁷
Брань Покоя маслину мечемъ посекаетъ,¹³⁷⁷
Во всемъ полно измены и¹⁴ непостоянства, —
Горе! — в житіи моемъ всего окаянства:
110 Ничто истинѣйшаго, паче смерти, чаю,
Жду гроба,¹⁵ а красоты вѣнецъ мой злагаю,¹⁵⁷
Иду¹⁶ окруженная печалми и¹⁷ бѣды.

В с ѣ.

Мы¹⁸ твоими, Натуро, купно пойдемъ слѣды.

С м е р т ь.

Го! го! го!¹⁹ радуюся Смерти, от Адама
115 Царствующая даже и²⁰ до Авраама,
По²⁰⁷ Авраамъ дотоль свободна царствую,
Человѣческимъ родомъ силна властенствую:²¹
Царей и²² князей под моя покоряю нози,²³
Силны²³⁷ вои падаютъ предо мною мнози.
120 Все²⁴ боятся, всѣхъ²⁴⁷ бо азъ отъ²⁵ сею косою
Подтинаю²⁶ якъ цвѣты²⁷ полныя з росю²⁸.

¹ Б і в тебе. ¹⁷ Б сиречь. ² Б додає ныне; Г додає приносить. ³ В і Б в котором. ⁴ Г зародится буде. ⁵ Б в аде; Г видѣ. ⁵⁷ Б Фортуну. ⁶ Г В точащомся Фортуну сими непознаетъ; Б не познали. ⁷ А Люто. ⁸ Б міръ; В мири. ⁹ В Надежда; Б Надежде. ¹⁰ В бѣдная. ¹¹ Б вѣру; В вѣры. ¹² В исполнила. ¹²⁷ Б ныне. ¹³ Б Златаго Желѣзны вѣкъ; В Злата Железный Вѣкъ (поправлено: було Вѣка). ¹³⁷ Б побеждаетъ. ¹³⁷⁷ Б посекаетъ. ¹⁴ В іамъны і. ¹⁵ Б Но что истиннаго паче смерти ожидаю и гроба; В істиннѣйшаго. ¹⁵⁷ Б венець мой отлагаю. ¹⁶ В Іду. ¹⁷ В і. ¹⁸ Б И мы. ¹⁹ В того то. ²⁰ В і. ²⁰⁷ Б А по. ²¹ Б силно властвую; В властителствую. ²² В і. ²³ Б новѣ. ²³⁷ Б силныи. ²⁴ В всѣ. ²⁴⁷ Б всех. ²⁵ Б вот. ²⁶ Так Г; А препинаю; В і Б предпинаю. ²⁷ Б какъ цвѣты. ²⁸ Б і в с росю.

Єдина силна, славна есмь¹ Смерть во вся вѣки²,
 Без останка³ потреблю азъ всѣ⁴ челоуѣки.
 Сама Натура Людска добръ то познала:
 • 125 Прозрѣвши⁵ мою силу, съ орону⁶ сего встала,
 Вънець⁷ красоты з главы своея сложила,
 Мя боящися, власти то⁸ моей вручила.
 Сяду на престоль, возму и⁹ венецъ на главу,
 Да всѣ¹⁰ видят у Смерти безсмертную славу.

Жизнь.

130 Стой и¹¹ не прикасайся орону¹² челоуѣка,
 Иже¹³ ти не подлежитъ во вся вѣки вѣка.
 Азъ есмь Жизнь, яже прїидох того оживити,
 Живота безконечна в вѣки сподобити¹⁴;
 Ты же властелинствовати¹⁵ не держай без суда.
 135 Изыйди¹⁶ оттол¹⁷ скоро, иди¹⁸ полна студа¹⁹:
 Азъ власть имам²⁰ живити, аз²¹ и²² умертвити,
 Смерти или житию²³ вѣчному вручити.

ПРОЛОГЪ.

Маловременна лестна мїра²⁴ сего слава²⁵
 Ищущим себѣ²⁶ в сладкихъ²⁷ смертна естъ отравѣ.
 140 Яко бо в себѣ²⁸ жало медь утаеваєтъ
 И²⁹, уста наслаждающъ, внутрность³⁰ уязвляєтъ:
 Сице и сего мїра³¹ слава³² в себѣ³³ маєтъ,
 Сладкую жизнь множає желчию кончаєтъ.
 Образъ сего въ Іродѣ³⁴ естъ треокаянномъ,
 145 Зѣло в суетныхъ мира сластѣхъ³⁵ окованном:
 Иже³⁶ за временную, гиблющую славу
 Противъ самого³⁷ Бога гордую си главу
 Вознесъ, и того чрез зависть искаше³⁸ убити,
 Дабы маловременной чести³⁹ не згубити⁴⁰.
 150 Ищущѣ⁴¹ же, невинныхъ множество отроков
 Изби⁴² за агнца⁴³ агнцевъ, сухих без пороков,

¹ Б естъ. ² Г есми смерти в вѣки. ³ Б і В остатка. ⁴ Б вся. ⁵ Б прозревши. ⁶ Б трону.
⁷ Б венецъ. ⁸ Б мои боящися страсти та. ⁹ В і. ¹⁰ Б вси. ¹¹ Б трону. ¹² В і же. ¹³ Б бесконечна
 во вѣкъ свободити. ¹⁴ Б властелинствовати. ¹⁵ В ізыди; Б изыди. ¹⁶ Б отсѣл. ¹⁷ Б изыди; В іди.
¹⁸ Б на полях додає: Г о н и т ѣ. ¹⁹ В ітамъ. ²⁰ Б или. ²¹ В і. ²² В іли житію. ²³ В і Б мира.
²⁴ В славна. ²⁵ В ищущим себе. ²⁶ Б его в сластех. ²⁷ Б себе. ²⁸ В і; Б и немає. ²⁹ Б внутрен-
 ность. ³⁰ В і; Б і В сего мира. ³¹ Так в Б; А, Б, Г сладость. ³² Б себе. ³³ Б выроде. ³⁴ В і Б
 сластех. ³⁵ Так в Б; А, В, Г Уже. ³⁶ Б самого. ³⁷ Б хотяше; В іскаше. ³⁸ Б жизни. ³⁹ Г маловре-
 менно ихъ чтих не изгубити. ⁴⁰ Б ищущи; В ищущѣ. ⁴¹ В ізби. ⁴² А агнцевъ.

За что и сам¹ воскорѣ, истымъ² судомъ Бога,
 Претерпѣ; днес³ во адѣ терпитъ зла премнога.
 Сіе⁴ не токмо словомъ, и⁵ дѣломъ изьявимъ,
 155 Да крѣпость⁶ нынѣ Бога рожденна прославим.
 Сие всякъ съ охотою, молимъ, да внимаеъ
 Трудившихся же в дѣистве да не зазираеъ⁷.

КОМЕДІА НА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Земля.

Аще не от естества есть Земли стенати,
 Яко вещи бездушной, слезы проливати,
 160 За сладко⁹ пловущия¹⁰ водныя потоки,
 Шумящия з внутрности твердейшой¹¹ опоки;
 Обаче же не держу¹², повторяя: горе!¹³
 Точу¹⁴ слезъ прегорчайших^{14'} пространное море¹⁵.
 Увы, увy! проклята за грѣхъ есмь¹⁶ Адама
 165 И¹⁷ Еввы, яже яблоко¹⁸ урве си руками,
 В раи заповѣданно^{18'}. Аз¹⁹ за красны²⁰ цвѣты^{20'}
 Волчецъ родити буду мерскій²¹ во вся лѣты²².
 Красна бѣхъ, доброплодна²³, раждах не оранна;
 Нынѣ^{23'} тѣа, аще и²⁴ есмь по́томъ полианна²⁵.
 170 Никогда же на перво буду возвращенна,
 Ниже по проклятїи паки освященна^{25'}.

Небо.

Не сетуй^{25''}, Земле скорбна, паче веселися:
 Честь ти болша прежнїя²⁶ нынѣ^{26'} устроися,
 Не клятие²⁷, но болшу²⁸ уллучишь святыню,
 175 Чрез Бога воплощенна вѣчну^{28'} благодостыню.
 Той мя, Небо, преклонивъ, на тя, Земле, снидѣ²⁹:
 Человѣкъ бысть, человѣкъ да на небо възйде.

¹ В і сам. ² В істым. ³ Б Восприял мѣсть; В і днесъ; Г оттерпѣ и днес. ⁴ А Се. ⁵ В і.
⁶ Б крепость. ⁷ Так Б; А, В, Г: сему да внимаеъ, Ты же, архіерею, да благословяеъ. Це,
 звичайно, пізнїша режисерська поправка. ⁸ Б і В явленїе. ⁹ Б со золота. ¹⁰ В пловущїа. ¹¹ Б за
 преступление твердеши; В Шумящїа съ внутрности твердїшой. ¹² Б обаче же не дерзну;
 В держю. ¹³ А Горѣ. ¹⁴ Б точию; В точїю. ^{14'} Б горчаиших. ¹⁵ А морѣ. ¹⁶ Б і В естъ. ¹⁷ В І. ¹⁸ Б і В
 яблоко. ^{18'} Б заповѣданна. ¹⁹ Г Ахъ. ²⁰ А, Г красныи. ^{20'} Б цвѣты. ²¹ Б мерски; В мераскїи. ²² В леты.
²³ Б доброзарчна. ^{23'} Б ныне. ²⁴ В і. ²⁵ В по́ліянна. ^{25'} Б ниже проклятїи буду освященна. ^{25''} Б сѣтуи.
²⁶ Б болше прежнїа. ^{26'} Б ныне. ²⁷ В клятїе. ²⁸ В болшю. ^{28'} Б вѣчно. ²⁹ Б земаю сниде; В снїде.

От твоея созданны персти¹ сообщися

Божеству; убо тебѣ^{1'} не лѣтъ есть пещися:

180 Будешъ мнѣ^{1''}, неклятому Небу, пріобщенна²;

Азъ Земля, ты же Небомъ будешъ нарѣченна³,

Яко же Богъ нарѣченъ и есть⁴ человѣкомъ,

Смертенъ человѣкъ Богомъ живымъ⁵ вѣки⁶ вѣкомъ.

Земля.

Небо! роса словесъ ти⁷ мя не орошаетъ,

185 Но паче вздыханіемъ⁸ тяжкимъ изсушаетъ⁹:

То глаголешъ, емуже быти не возможна^{9'}.

Азъ же божія¹⁰ знаю словеса неложна^{10'},

Имиже¹¹ есмь проклята; ты же мя случаетъ

Со собой: бо с водою огонь то¹² сообщаешь.

190 Может ли тма тамъ быти, гдѣ свѣтлость сіяетъ^{12''}?

Гонит от себе тму свѣтъ^{12'''}, а не сообщаетъ.

Небо.

Земля¹³ не печалися¹⁴; скоро ся утѣшишь.

Миръ на¹⁵ тебѣ вѣщающъ глас скоро услышиш:

Миръ мірови¹⁶ даруя пріиде к тебѣ мирѣнъ¹⁷,

195 Ісусъ Христосъ, Сынъ Божій, агнецъ кротокъ, смиренъ¹⁸.

Той ты милосердиемъ¹⁹ на перво претворить²⁰,

Той ты быти другиню мнѣ^{20'}, Небу, сотворит.

Земля.

Пріидѣтъ²¹ Аще и пріидетъ²², огръ воврещи пріидет:

Не благословеніе²³, мечъ зъ²⁴ усть его изыдетъ²⁵.

Небо.

200 Ни, Земле! Рече: „азъ есмь на землю пришеды,

Да жизнь имать и²⁶ лишше²⁷ всякъ зъ земли пришеды²⁸“.

Земля.

Побѣдихся, о Небо, для твоеи порады;

Жду от Бога реченной чрезъ тебѣ²⁹ отрады.

Пеніе: „Христосъ раждается, славите!“ и прочая.

¹ Так Г; А, В трости; Б пасти. ^{1'}Б тебе. ^{1''}Б мне. ²Б соовщенна. ³В і Б нареченна.

⁴Б нареченъ; В нареченъ і есть. ⁵Б живы. ⁶В во вѣкъ. ⁷Б твоих. ⁸Б с рыданием; В вдыханіемъ.

⁹В їзсушаетъ. ^{9'}Б глаголеши — невозможно. ¹⁰В божія. ^{10'}Б не ложно. ¹¹В імиже. ¹²Б ты же

сія случаетъ с собою ибо огонь с водою. ^{12''}Б сияетъ. ^{12'''}Б свет. ¹³Б і В земле. ¹⁴Г не плачися.

¹⁵Б мирны тебе вѣщающъ. ¹⁶Б і В мирови. ¹⁷Б даруя пріидетъ смиренно; В миренъ. ¹⁸Б агнецъ

сокровенно, той мя; В смиренъ. ¹⁹В милосердіемъ. ²⁰Г предводитъ. ^{20'}Б мне. ²¹В пріидетъ.

²²В і пріидетъ. ²³В благословеніа. ²⁴Г изъ; В изъ поправлено: було зъ. ²⁵Б мечъ суд его обы-

детъ; В їзыдетъ. ²⁶В їмать і. ²⁷А и лишен. ²⁸А і Б прошедъ. ²⁹В тебе; Б тобою.

Милость Божия¹.

- Неизрѣченна² Милость Бога, необята,
 205 За преступство³ Адама мирови отята,
 Егда тот⁴ запрещенну прикоснуса плоду,
 Наведѣ проклятіе⁵ общему си роду,
 Заклучи двер златую⁶ небеснаго града,
 Отверзе тму кромѣшну^{6'} лютѣйшаго ада.
 210 Но не прогнѣвайся в вѣкъ Богъ, ни враждуй⁷,
 Приидѣ⁸ под лѣты, милость мирови дарствуяй⁹,
 Человѣкомъ бываетъ чрез милость премногу,
 Да брэнна человѣка уподобитъ Богу!
 Нынѣ^{9'} небо земля бысть, земля небом убо.
 215 Земля небу¹⁰ причтена! радуйся сугубо!
 Ликуй, Небо! Мѣсто бо аггела гордыни
 Человѣкомъ наполнит¹¹ Бога благостыни.
 Да сорадуются ти аггелскія¹² лики,
 Егда сожителствуютъ има¹³ человѣки!
 220 Землѣ¹⁴, за змѣя^{14'} вражду иногда¹⁵ проклята,
 Радуйся, яко Богомъ нынѣ^{15'} еси¹⁶ свята!
 Уже некому волчець имаши¹⁷ родити,
 Но будешь^{17'} украшенна различными цвѣты.
 Первы Адамъ сподоби клятвы тя¹⁸ руками,
 225 Второй Адамъ, ходящи по тебѣ¹⁹ ногами
 Пресвятыми, освяти тя²⁰ в вѣчныя роды
 И²¹ вожденными тя ублажить²² плоды.

Земля.

- О Милости божия²³ неизглаголанна!
 Азъ, Земля, грѣхом Еввы весма окаянна,
 230 Под твои пречистыя²⁴ скланяюся нозѣ,
 Чту тя, славлю и²⁵ хвалю во вѣки о²⁶ Бозѣ²⁷,
 Понеже мя грѣшную дотоль сохраняла²⁸,
 Нынѣ^{28'} же красотою неба увѣнчала²⁹.
 Сама облакомъ легкимъ съ небеси³⁰ низходиш³¹,
 235 Тягость же мою брэнну³² на небо возводишь.
 Буди благословенный во вѣкъ вѣковъ, Боже,
 Яко твоя милость мнѣ^{32'} грѣшной поможе!

¹ Б і В Божія. ² Б і В Неизреченна. ³ Б преступление. ⁴ Б тои. ⁵ Б наведе; В Наведе проклятіе. ⁶ В дверь злату. ^{6'} В кромѣшную. ⁷ Б не прогневался Богъ, ниже во вѣкъ враждуя. ⁸ Б і В прииде. ⁹ Б даруя. ^{9'} Б ныне. ¹⁰ В Богу. ¹¹ Б наполнилъ. ¹² В аггелскія. ¹³ В їма. ¹⁴ Б і В земле. ^{14'} Б змѣя. ¹⁵ В їногда. ^{15'} Б ныне. ¹⁶ А есть. ¹⁷ В їмаши. ^{17'} Б будешь. ¹⁸ Б клятву си. ¹⁹ Б А вторы Адам ходяи по тебе. ²⁰ Б освятится. ²¹ В І. ²² Б в вѣкъ блажит; Г тя свѣтъ ублажи плоды. ²³ В божая. ²⁴ В твое пречистые. ²⁵ В ї. ²⁶ Б та В по. ²⁷ Г о Боже. ²⁸ В сохранила. ^{28'} Б ныне. ²⁹ Б вѣчно увенчала. ³⁰ В съ неба. ³¹ Б лехким — снисходишь. ³² Б брэнную. ^{32'} Б мне.

Небо.

О Милости всещедре! под прекрасны¹ нозе
Преклоняюся Небо волею по Бозе^{1'}.

(Земля^{1''}).

240 Молю: идеже² еси³, да буду с тобою!
Совокупи мя Землю⁴ во вѣкъ съ собою!

Милосердіе⁵.

Земле! чрез милость Бога Небу приближися.
Небо! чрез милость Бога⁶ Земли примирися.
Се вас союзомъ златымъ на вѣки спрягаю⁷,
245 Мир, единство⁸ и любовь⁹ на вас полагаю.

Небо.

Слава во вышних¹⁰ Богу днес о семь да буди!

Земля.

Мир земли благоволенный да воспоют люди!

Пѣніе: „Слава в вышних Богу!“ и прочая.

ЯВЛЕНІЕ 2.

Вражда, или¹¹ Зависть.

Горе, ахъ! Люциперу и¹² цѣлому¹³ аду!
Такъ то нам Милость Бога¹⁴ сотвори отраду¹⁵!
250 За един токмо помысль всѣхъ¹⁶ с неба свергаетъ.
Человѣка за дѣло в небо исправляет¹⁷.
Лучше ли есть брѣнїе, нежели дух чистый?
Ахъ! человѣкъ стал богом, азъ же духъ нечистый
От всѣхъ есмь нарѣченна¹⁸,—азъ, прежде созданна,
255 Аз архангелскимъ¹⁹ ликомъ вѣнцемъ увѣнчанна²⁰;
А человѣкъ—прах, пепел²¹, персть едина брѣнна,
Мнѣ на поруганїе^{21'} тако вознесенна!
Егда²² Люциперъ мнѣлся равенъ Богу быти,
А человѣкъ-врагъ дерзнулъ дѣломъ совершити²³,—
260 На время намъ сообщень, имѣеть²⁴ отраду,
Мы же на вѣки вѣковъ вдадохомся²⁵ аду.

¹ Г красны; А, В прекрасны. ^{1'} Б і В по Бозѣ. ^{1''} Проминуто в рукоп. ² В їдѣже. ³ Б идѣ же вси. ⁴ А землею. ⁵ Б Милость; В милосердіе. ⁶ Б чрез бога. ⁷ Б случаю. ⁸ Б единственно. ⁹ В ї любовь. ¹⁰ Б і В в вышнихъ. ¹¹ В їли. ¹² В ї. ¹³ Б Люциперу и целому. ¹⁴ Так Г; А божя; Б і В божия. ¹⁵ Б пораду. ¹⁶ Б всѣхъ проминуто. ¹⁷ Б управляетъ; В їсправляетъ. ¹⁸ В нареченна; Б есть нареченный. ¹⁹ Так Б і Г; А і В архіерейскимъ. ²⁰ Б созданныи, венцемъ увѣнчанныи. ²¹ В ї пепел. ^{21'} Б Мне на поруганіе. ²² В едва. ²³ Б і В сотворити. ²⁴ В їмѣеть. ²⁵ Б і Г вдадохомся.

- Горѣ! горе! Снедаеть¹ ядь мою утробу:
 Персть, вѣчному имуща² предатися гробу,
 В нашихъ прежнихъ жилищахъ себе водворяеть!
 265 Горѣ! горе! Серце ми зависть растерзаеть:
 Зри — горести улаждаю снѣденіемъ сердца³;
 Горкій в мира сладостехъ буду⁴ ти мордерца⁵!
 Дондеже Богъ есть Богомъ, адъ безсмертный адомъ,
 Смертнымъ ада сѣяти⁶ буду на тя ядомъ.
 270 Процвѣтуть моя^{6'} плоды, убійство⁷ и вражда,
 Тымъ⁸ плодомъ утолится кровавымъ ми жажа.
 Вулкане, а Вулкане! тя молю усиленъ:
 Остра ми⁹ оружия¹⁰ надобно есть зѣленъ¹¹.
 Поспешете¹² на помощь, охотны Цыкліопы!
 275 Возжигайте огонь, Бронты¹³! Бїите^{13'} в млат, Стеропы!
 Мечи, копїя, узы, остры куйте стрѣлы:
 Сїя в їудейскія¹⁴ разсѣю предѣлы,
 Сотворю пролітіе крове, аки море, (ярится)
 Не единому сотворит мечь горкое горе¹⁵,
 280 Упиется копие¹⁶ не в одну¹⁷ утробу,
 Поплыветь крове токомъ не единъ ко гробу.
 Будетъ здѣ и¹⁸ невинный мечемъ погибати,
 Будетъ себѣ¹⁹ самого мечемъ побивати²⁰,
 Тако чрезъ сѣть смертную поидет²¹ в ада узы,
 285 Исцѣлит²² разтерзанну утробу²³ Медузы.

Цыкліопы всѣ вместе говорятъ:

- Се огонь возжигаем,
 В млаты ударяем,
 Копїа²⁴ и узы
 Для тебѣ²⁵, Медузы,
 290 И мечи и стрѣлы^{25'}
 В иудейски пределы²⁶,
 Готуемъ, гартуемъ²⁷,
 Тебѣ²⁸ подметуемъ.

¹ Б і В Горѣ; В снѣдает. ² Б и есмь вѣчному имам; В їмуща. ³ Б Зри — горестъ улаждаю снѣденіемъ снеде мне серце; В горестъ. ⁴ Так В; А буди. ⁵ Б Горки в мире сладостехъ буду та мордерцы. ⁶ Б смертными ада сѣтми. ^{6'} Б процвѣтуть мои. ⁷ Б і Г убивство. ⁸ Б тѣмъ. ^{8'} Б усилене. ⁹ Б Острыя мне оружия надобно зѣлене. ¹⁰ В оружїя. ¹¹ В зеленъ. ¹² Б поспѣшайте; В поспѣшите. ¹³ Б брони В Жронты. ^{13'} Б бейте. ¹⁴ В сїя въ їудейскїя. ¹⁵ Б Не единымъ сотворить течъ горко и горе; Г не единомъ сотворить месть горкое горе. ¹⁶ В утинется копїе. ¹⁷ Б не въ едину; В і Г едину. ¹⁸ Б Будуть zde и невинны; В і. ¹⁹ В себе; Б Будуть себе самага. ²⁰ Г убивати. ²¹ Г падеть; Б поидут во ада. ²² Б исцѣлитъ; В їсцѣлитъ. ²³ Б растерзанна утроба. ²⁴ Б копїя. ²⁵ Б тебѣ; В тебе. ^{25'} В і мечи і стрѣлы. ²⁶ Б во иудейскїя предѣлы; В в иудейскїи предѣлы. ²⁷ В рукоп. гартуемъ. ²⁸ В і Б тебе.

295   Примайся¹, Цыклиопе²!
               Біи крѣпко³, Сторопе³!
               Бронте! не ленися,
               Враждѣ^{3'} прислужися!

ЯВЛЕНІЕ 3.

Пастырѣе.

(Два бутто⁴ пошли в городъ для покупки, а третій при⁵ овцахъ былъ⁶; наступившой же нощи, пошол^{6'} тѣхъ искати⁷ и прочее).

Пастырь 1, Борисъ (народу тамо бывшему глаголет⁸).
 Судари мои свѣты⁹! здорово ли живете?
       Вы^{8''} в семь мѣсте⁹ собраны^{9'} подавно сидите¹⁰:
 300 Не видали ли моихъ товарищъ¹¹, идущихъ
       В город или з¹² города кошели несущихъ?
       Одинъ уже и пристар¹³, маленько горбатый,
       Кривъ на глаз, имя¹⁴ ему Аврамъ сторожатый:
       Другій молод, именем¹⁵ Афоня названный,
 305 В старом шубѣонку, что нам в подпасочки¹⁶ данный.
       Пошли в город хлѣба¹⁷ на ужину купити,
       А мене^{17'} оставили овечокъ хранить.
       Замешкали; а уже ночь темна приходитъ,
       А на менѣ одного¹⁸ страхъ великъ находит.
 310 Я, бросив и овечки¹⁹, пошол искати²⁰.
       В город далеко, страшно, здѣ²¹ ихъ буду ждати.
               (Сядеть).

Ой, Аврам, Аврамъ! тойже заишол²² на кружало,—
 Когда ему какое тамъ лихо не стало!

Пастырь 2, Аврамъ.

Борисе! гето ты здѣсь, а овца²³ покинулъ?

Борисъ.

315   А ты для чего²⁴ в город пошодши загинулъ?
 Пришол вечеръ, я овцы загнал во ограду,
       А самъ уже пошол былъ^{24'} вас искат²⁵ ко граду.
       Кое вас тамъ такъ долго лихо удержало?

¹ В прѣимайся; Б і Г Принимайся. ² В Цыкліопе. ³ В крѣпко. ^{3'} В Сторопе. ^{3''} В вражде.
⁴ В будто. ⁵ В прѣ. ⁶ А і В бых. ^{6'} В Наступившей же нощи пошел тех. ⁷ В ѣскати і проч.
⁸ Ця ремарка в Б. ^{8''} В светы. ⁹ В Вы проминуто. ^{9'} В мѣсте; В мѣстѣ. ^{9''} В собранны. ¹⁰ В сидете.
¹¹ Б та В товарищей. ¹² В їли їз. ¹³ В уже старъ. ¹⁴ В їмя. ¹⁵ В младъ, їменем. ¹⁶ В шубенку, под-
 пасокъ. ¹⁷ Б для хлеба; В для хлѣба. ^{17'} Б меня. ¹⁸ Б на меня единаго; В мене единаго. ¹⁹ В бро-
 силъ ї овечки. ²⁰ В ѣскати. ²¹ Б zde. ²² Б і В зашолъ. ²³ Б здѣсь, а овцы; В овцы. ²⁴ В чего.
^{24'} Б было. ²⁵ В ѣскать.

А в р а м ъ.

Не покручиня, братецъ: зайшол¹ на кружало,
320 За алтынецъ винишка и² с парнишком испив³.

Б о р и с ъ.

От петъ^{3'} я догадался⁴! А мнѣ то^{1'} не купив⁵?

А в р а м ъ.

Никак, купив и тебе⁶: какъ петъ не купит?

Малецъ, вынми⁷ с кошеля. На, зволиш ли испит⁸?

Б о р и с ъ.

Нутко сядте жъ и⁹ сами, поразу напьемся.
325 Хлѣба купили л¹⁰?

А ф о н я (говорить).

Есть.

Б о р и с ъ.

Гораздъ, подкрѣпѣмся¹¹.

А ф о н я.

Вот тебѣ^{11'} хлѣб, вот тебѣ сол, вотъ и¹² калачи!

Кушай, старичокъ, здоров, а на нас не ворчи.

А в р а м ъ.

Да кушаймо ж¹³ поскоряя¹⁴, пора итти¹⁵ къ стаду,
Штоб иногда¹⁶ какой волкъ не влѣзъ^{16'} во ограду.

(Запоютъ аггели, а они забудутся кусы¹⁷ въ ротах. Думаютъ долго, одинъ на одного смотритъ¹⁸, не скоро в небо).

А в р а м ъ.

330 Што, брат? Гдѣ^{18'} же то¹⁹ гетакъ поютъ хорошенко?
Еще я такъ не слыхавъ²⁰; ты слышиш, Афонко?

А ф о н я.

Я вже²¹ слышу и вижду²², ей, птички высоко.

Смотрѣте²³. Едбакъ²⁴ ваше не досмотритъ око:
Ты старъ, ты на глаз хромъ. Вот в гору смотрите²⁵!

¹ Б і В зашол. ² В ї. ³ В їспилъ. ^{3'} Б опет. ⁴ В дожидался. ^{4'} Б мне ты. ⁵ В некупилъ. ⁶ В купилъ ї тебѣ; Б тебе. ⁷ В выини; Б выини. ⁸ Б на, изволь налить; В на, їзволиш ли їспитъ. ⁹ В ї. ¹⁰ Б і В хлеба купили. ли. ¹¹ В Гораздо подкрѣпимся; Б подкрѣпимся. ^{11'} Б тебе хлѣб. ¹² В вот тебѣ ї колачи. ¹³ Б кушайте ж. ¹⁴ В поскоря. ¹⁵ В їти. ¹⁶ В їногда. ^{16'} Б влез. ¹⁷ Б забудутъ кусы; В кусокъ. ¹⁸ Б і В смотреть. ^{18'} Б где. ¹⁹ А і Б так. ²⁰ Б і В неслыхал. ²¹ Б якъ же; В я уже. ²² Б вижу; В слышу ї вижу. ²³ Б і В смотрите. ²⁴ В едва. ²⁵ В смотрѣте.

Борисъ и Аврамъ.

Е! е! е! видимъ, видим.

Афоня.

А што, правда птички?

Аврамъ.

335 Братъ! кажется, робятка¹ стоят не велички?

Афоня.

Судари! и кто² видал ребята с крылами³?

Птицы то залетѣли⁴ межи облаками:

Етакъ бы хорошенко робята не пели⁵.

Смотри, смотри: не видно, вот и полетели⁶.

Борисъ.

340 Летѣте жъ здоровенки, а мы поседѣмо⁷;
Маленко покушавши, к овечкамъ идѣмо⁸.

Аврамъ.

Когда б же так над стадом нашим всю ночь пели⁹,

То бъ^{9/} мы, ихъ¹⁰ слушаючи^{10/}, спати не хотѣли^{10/}.

Афоня^{10///}! ты учися на дутки играти¹¹,

345 Штобы^{11/} мы не хотѣли да и ты дрѣмати¹².

Аггелъ (къ пастыремъ).

(Убоятся).

Радость, о пастырѣе, от мене прѣимѣте

И¹³ не ужасайтесь, но словамъ внимлете¹⁴.

Радость нынѣ велія^{11/} мїрови¹⁵ явися,

Спасъ человѣческому роду¹⁶ родися

350 От пренепорочныя Марїи, дѣвицы¹⁷,

Небесныхъ купно земныхъ жителей царицы.

Близ града Вифлиема в вертепѣ¹⁸ глубокомъ,

Между волом и ослом, на месте¹⁹ высокомъ,

В яслехъ²⁰, на остромъ сѣне²¹, пеленами ввитый²²,

355 Нищъ лежит всего мїра²³ царь пренаменїтый²⁴.

¹ В робятки. ² В і хто. ³ Б робята; В робята съ крилами. ⁴ Б залетели; В залѣтѣли. ⁵ В пѣли. ⁶ Б полетели; В і полѣтѣли. ⁷ Б Летете — поседѣмо; В посѣдемо. ⁸ Б идем; В їдемо. ⁹ Б і В пѣли. ^{9/} Б Томъ. ¹⁰ В їхъ. ^{10/} Б слушаючи. ^{10///} Б хотели. ^{10///} Б Афоня. ¹¹ В їграти. ^{11/} Б что бы мы не хотели. ¹² В і ты дремати; Б дремати. ¹³ В і. ¹⁴ Б і В внимлите. ^{14/} Б велія ныне. ¹⁵ Б і В мирови. ¹⁶ В народу. ¹⁷ Б і В девицы. ¹⁸ В Вифлеема; Б Вифлеема; В в вертепѣ. ¹⁹ Б в месте; В і ослом в мѣстѣ. ²⁰ В въ яслѣхъ. ²¹ В сѣнѣ; Б сене. ²² Б в пеленах; В свиты. ²³ Б нищъ; Б і В мира. ²⁴ В пренамениты.

Там убо веселыма ногама идѣте¹,
Достойную ему честь и поклонъ дадѣте²,

Борисъ.

Осударь! кто³ ты таковъ? Ты князего⁴ рода?
Чаю, что^{4'} князь твой отецъ или⁵ воевода.

Аггелъ.

360 Азь есмь архангелъ не от земна рода,
Но от небесныхъ ликовъ воевода,
Неприступну престолу Бога^{5'} услугую,
И⁶ тайны того миру азь благовѣствую^{6'},
Еже и вамъ⁷ вѣщаю⁸, от его посланный:
365 Тому поклонъ да будетъ от вас нынѣ⁹ данный.

Аврамъ.

Чаю, тебѣ¹⁰, государь, и к княземъ¹¹ послали,
Штоб они великому царю поклонъ дали,
Не к намъ, нищимъ пастухамъ: гето ты заблудил,
Или¹² не вслухал. Вѣстник^{12'} к нам таки^{12''} не ходил.

Аггелъ.

370 Аще и царь ест¹³ царемъ, нынѣ^{13'} же смиренный
Волею, между скоты в стаи¹⁴ положенный,
Нищету возлюбивый, вас, нищих, вызывает;
Пастырь сый всѣмъ^{11'} пастыремъ, вас, пастырей, чает.

Борисъ.

Осударь! надобно ли што в поклонъ¹⁵ понести,
375 Штоб не велел¹⁶, якъ нашъ князь, у шею¹⁷ вон вести?

Аггелъ.

Господь вашъ и¹⁸ Богъ благихъ ваших не требует,
Не хошет себѣ даров, но онъ да дарствует.
Чисто сердце за дары тому принесете,
Вѣру, надѣжду, любовь ему предложете¹⁹.
380 Глаголанная мною скоро сотворѣте²⁰,
Азь^{20'} буду невидимъ, вы в вертепъ идѣте²¹.

¹ Б идете; В їдѣте. ² Б дадете; В ї поклонъ дадите. ³ Б і В хто. ⁴ Б княжаго; В княжого.
^{4'} В што. ⁵ В їли. ^{5'} Б престола Богу. ⁶ В ї. ^{6'} Б благовѣствую. ⁷ В к вамъ. ⁸ Б вѣщаю. ⁹ Б ныне.
¹⁰ Б і В тебе. ¹¹ Б и ко; В ї къ князямъ. ¹² В їли. ^{12'} Б вестникъ. ^{12''} Б вестникъ, паки. ¹³ Б і В
ї царь ест. ^{13'} Б ныне. ¹⁴ Повинно бути в стаинѣ. ^{14'} Б и всем. ¹⁵ А поклону. ¹⁶ В велѣл.
¹⁷ Б і В в шею. ¹⁸ В ї. ¹⁹ В Надежду, любовь ему предложите; Б Надежду, Любовь предложите.
²⁰ Б сотворете; В сотворите. ^{20'} Б аз же. ²¹ В їдѣте; Б идете.

Борисъ.

Штоже такъ итти¹ худо? Ходѣмъ, украсѣмся²,
В чулки³, лапти новые, подіомъ⁴, приберемся.
Афоня¹⁰! позабирай калачи и⁵ вино,
385 Да и ты приберися; пойдіомъ⁶ всѣ⁷ за одно.

Пѣнїе:

Аггелъ пастыремъ вѣстилъ:
„Христось ся вамъ днес родилъ
В Вифлѣемѣ⁸, градъ Давидовомъ,
В колѣнѣ Іудовомъ⁹
390 От дѣвы Марїи“.
Хотяще знать извѣстно¹⁰,
Еже имъ благовѣстно,
В Вифлеемѣ^{10'} скоро пошли,
Отроча в яслѣхъ знашли^{10''},
395 Матеръ съ¹¹ Іосифомъ.
То дивное рождество
Не изречеть вѣтъѣйство^{11'}:
Зачала¹² дѣва сына в чистости
И родила в цѣлости¹³
400 Дѣвства своего.

ЯВЛЕНИЕ¹⁴ 4.

Пастырие достигше вертепа¹⁵.

Борисъ.

Постойте же вы здѣсь¹⁶, я посмотрю, пойду,
Есть ли в яслѣхъ^{16'} реченный, и¹⁷ знова к вам приду¹⁸.
(Смотритъ)^{18'}.
Есть, братцы, есть, и¹⁹ не спит, и матушка сидитъ²⁰,
Аггелы²¹ поютъ, и старъ²² Іосифъ^{22'} тамъ стоитъ.
405 Ходѣмъ^{22''}; я скажу²³: „здравствуй“; ты^{23'} рцы: „милость пошли“;
А ты скажи: „прости нам, что²⁴ ни с чимъ здѣсь²⁵ пришли“.

¹ В їти. ² Б ходим, украсемся; В украсимся. ³ Б і В чулки. ⁴ Б поидем; В пойдіомъ.
¹⁰ Б Афоня. ⁵ В і. ⁶ Б і В поидем. ⁷ Б все. ⁸ Б в Вифлееме граде; В в Вифлеемѣ. ⁹ Б в колѣне;
В в колѣни Іудовомъ. ¹⁰ Б известно; В извѣстно. ^{10'} Б Вифлеемъ. ^{10''} Б в яслехъ наши. ¹¹ В матеръ
съ; Б матер со Іосифомъ. ^{11'} Б вѣтъѣйство. ¹² В Стала. ¹³ В і роди; Б в целости. ¹⁴ В і явленїе.
¹⁵ Так в Б; А пришли к вертепу; В пастырие кланяются і людямъ возвѣщаютъ. ¹⁶ Б здѣсь;
В здѣсь. ^{16'} Б яслехъ. ¹⁷ В і. ¹⁸ В прїиду. ^{18'} Ремарка в Б. ¹⁹ В і. ²⁰ В і матушка здѣ сидитъ;
Б здѣсь сидитъ. ²¹ Б і В аггели. ²² В і самъ. ^{22'} Б Іосифъ. ^{22''} Б ходемъ. ²³ В скажу. ^{23'} Б а ты.
²⁴ Б насъ; В насъ што. ²⁵ Б ни с чемъ здѣсь; В здѣ.

Аврамъ.

Тихонко жо отопри. Не спит ли рожденный?

Не замай спить, штоб¹ не был нами возбужденный.

Пѣнїе в вертепѣ.

Нынѣ^{1'} весь² миръ да играетъ:
 410 Дѣвая Христа раждаетъ,
 Младенца³ первенца,
 Небеснаго облюбенца;
 Во вертепѣ^{3'} днес раждаетъ
 И во яслѣхъ^{3''} полагаетъ
 415 Иисушь¹ Христа, Бога иста,
 Повивает Дѣва чиста.

Борисъ (поклоняется)^{1'}.

Здравствуй, о спасителю, намъ нынѣ^{1''} рожденный,
 Самоволно во яслѣхъ³ смиренъ положенный!
 И⁶ подушечки нѣту, одѣяльца нѣту⁷,
 420 Чимъ бы тебѣ нашему согрѣтися⁸ свѣту!
 На небѣ, якъ сказуют, в тебе⁹ полать много;
 А здѣсь што^{9'} в вертепишку лежиши убого,
 В яслѣхъ^{9''}, на остром сѣне^{9'''}, между буи скоты,
 Нища¹⁰ себе сотворивъ¹¹, всѣмъ^{11'} давай щедроты?
 425 Ето¹² намъ, деревенскимъ, здѣ^{12'} лежат прилично,
 А тебѣ^{12'}, спасителю, етак^{12'} необычно.
 Но, понеже изволнѣ¹³ такъ себе смиряешъ,
 Царь царемъ сый, нищету толику примаеш¹⁴,
 Буди благословѣнный¹⁵, Боже, въ вѣки¹⁶ вѣков^{16'},
 430 Возлюбивый нас грѣшныхъ^{16''} тако челоуѣков!
 И¹⁷ паки реку: буди Богъ благословенный,
 На спасение¹⁸ миру всему нарожденный!
 И¹⁹ ты, того рождающая, будь^{19'} благословенна,
 Мати Бога и²⁰ дѣво во вѣкъ прославленна!
 435 Ты, кормилецъ старенки²¹, буде же хвалимый^{21'},
 От негоже отрокъ здѣ положенъ хранимый!
 За лучшее привѣтство^{21''} на нас не дивѣте²²,
 Пастухамъ деревенским, молимся, простѣте^{22'}.

¹ Б чтоб; В штобы. ^{1'} Б ныне. ² В весь. ³ В младенца роди. ^{3'} Б вертепе. ^{3''} Б яслех.
⁴ Б Иисушь. ^{4'} Б і В покланяется. ^{4''} Б ныне. ⁵ Б яслех. ⁶ В І. ⁷ Б і В нету — нету; Б одѣяльца.
⁸ Б согрѣтися; В согрѣтися. ⁹ В в тебѣ. ^{9'} Б здѣсь что. ^{9''} Б яслех. ^{9'''} Б сене. ¹⁰ В нищим. ¹¹ Б во-
дворив. ^{11'} Б всем. ¹² Б Это; В То. ^{12'} Б зде, тебе, этакъ. ¹³ В ізволнѣ; Б изволне. ¹⁴ Б прѣнимаешъ;
В прѣимаешъ. ¹⁵ Б і В благословенный. ¹⁶ В во вѣкъ. ^{16'} Б веков. ^{16''} Б грѣшных. ¹⁷ В І. ¹⁸ В на
спасенїе. ¹⁹ В І. ^{19'} Б буди. ²¹ В кормилецъ старенки. ^{21'} Б старенки буди хвалимы — хранимы.
^{21''} Б приветство. ²² Б і В дивите. ^{22'} Б простите.

Аврамъ.

- И¹ азъ ти кланяюся, Боже воплощенный.
 440 Да нас возвеселиши, в плоти умаленный²!
 Плачещи, здѣ лежащій³ за грѣхи Адама;
 Обрадуй же плачуща и⁴ мене, Аврама!
 Дай благословеніе всѣмъ^{4'} намъ, Бога чадо!
 Спаси наше, еже мы в полѣ⁵ пасем, стадо!
 445 Спаси дома⁶ наша и⁷ в нихъ всѣхъ^{7'} живущих!
 Помилуй и⁸ нас, нищихъ, здѣ при тебѣ^{8'} сущих!
 Мы тя хвалим и хвалить⁹ будем по вся годы.
 Да хвалят, тя, Спасе нашъ, во вѣки¹⁰ вся роды!
 И^{10'} тебе¹¹, Бога мати, главу преклоняю^{11'},
 450 Тебѣ, святой Осипе^{11''}, челом ударяю:
 Помолитесь за нас къ воплощенному Богу,
 Да подастъ намъ в свояси щасливу^{11'''} дорогу.

Анон я.

- Напоследокъ¹² и^{12'} я нищъ к тебѣ^{12''} припадаю,
 Боже намъ рожденный, и ты величаю:
 455 Буди благословенный¹³, Боже нашъ, во вѣки^{13'},
 Яко еси возлюбилъ тако челоуѣки!
 Оставивши на небѣ златыя полаты,
 Изволи¹⁴ еси пожить здѣ^{14'} между¹⁵ быдлаты.
 На одномъ сѣнцы^{15'} лежишь, якъ какой сирота;
 460 Всѣхъ одѣваешь^{15''}, а ты окрывает¹⁶ нагота.
 Подобало б, дабы мы чимъ ты подарили,
 Послали б што^{16'} мяконко или¹⁷ чимъ покрыли:
 Но прости: нищи есмы, имамы¹⁸ ничтоже.
 Прости ны, милостивый и¹⁹ всещедрый Боже!
 465 Прости и²⁰ благослови и²¹ ты, мати Богу,
 И²² ты, святой Осипе, за милость премногу!
 Идѣмо²³ во свояси; насъ благословѣте^{23'}!

Всѣ.

В путь идущим и²⁴ дома сущим помозѣте²⁵!

¹ В І. ² Б явленный; В умаленны. ³ В лежащій; Б аде лежащи за грехи. ⁴ В плачущій
 ꙗ мене. ^{4'} Б благословение всемъ. ⁵ Б і В в поли; Б додае ныне. ⁶ Б і В ꙗ дома. ^{7, 8} В ꙗ. ^{7'} Б всехъ.
^{8'} Б аде при тебе. ⁹ В хвалити. ¹⁰ Б і В веки. ^{10', 12'} В І. ¹¹ Б тебѣ. ^{11'} Б прекланяю. ^{11''} Б Осипе.
^{11'''} Б щасливу. ¹² Б напоследокъ. ^{12''} Б тебе. ¹³ В благословенны. ^{13'} Б во веки. ¹⁴ В ꙗзволилъ.
^{14'} Б аде. ¹⁵ Б положить здѣ межъ. ^{15'} Б сенцы. ^{15''} Б всехъ одеваешь. ¹⁶ В окружастъ. ^{16'} Б что.
¹⁷ В ꙗли. ¹⁸ В ꙗмамы. ¹⁹ В милостивы ꙗ. ^{20, 21, 22} В ꙗ. ²³ Б идемо; В ꙗдемо. ^{23'} Б благословите.
²⁴ В ꙗдущим ꙗ дома. ²⁵ Б помозете.

Пастыри с¹ (людем возвѣщают)¹⁷.

- Радуйтеся, людие²! Родися²⁷ спаситель,
 470 Истинный³ всего мира Богъ и⁴ откупитель⁵.
 Мы тому самовидцы, своим зрѣли окомъ:
 При градѣ Вифлеемѣ⁶, в вертепе глубокомъ
 Лежить в яслѣхъ на сѣнѣ⁶⁷ отрочок маленький⁷,
 Тамъ и⁸ матушка его и⁹ Осипъ старенки¹⁰.
 475 Мы имъ поклонилися да домой ступаем,
 А што тамъ видѣли, всѣмъ вамъ возвѣщаем¹⁰⁷.
 Здравствуйте, радуйтеся, веселы¹¹ ликуйте,
 А Христа рожденнаго всѣ¹¹⁷ купно празднуйте!

ЯВЛЕНИЕ¹² 5.

Любопытство звѣздохетское¹²⁷.

- Что в теченіи¹³ круговъ вышнихъ ся являет
 480 Новаго, яко умъ мой недоумѣвает¹³⁷?
 Въмъ о моемъ искуствѣ¹⁴, имже не хвалюся:
 Мѣсто содіи¹⁵, звѣздъ рещи не мало сумнюся¹⁵,
 Полудня кругъ на месте зовом¹⁶ анстаритось¹⁶⁷,
 Блюдетъ своего мѣста¹⁷ полунощный вритось¹⁷⁷;
 485 Овенъ станетъ на востокъ, солнце вон¹⁸ вселится
 И течение¹⁹ начнетъ, Юнецъ удалится.
 Близнята, Ракъ, Левъ, Дѣва полудне обымут¹⁹⁷;
 Вѣсь¹⁹⁷, Скорпіи, Стрѣлецъ²⁰, Козлищъ полунощи пріймутъ²¹,
 Скудел²², воду лиющи²³, к симъ же прилучится;
 490 Двойство Рыбъ водолюбныхъ при немъ ся явится.
 Поллюксъ стоит, Кастору свѣтла одѣляющъ²³⁷;
 Блещитъ отъ него Касторъ свѣтло заимающъ,
 Звѣзда морска²³⁷, навклѣромъ являющъ²⁴ пути,
 Цѣнозура²⁵ не можетъ с мѣста²⁵⁷ ся двигнути.
 495 Вижду, же в²⁵⁷ своемъ чину дождевны Гіады²⁶,
 Являющіи сушу²⁷ такожде Плеады²⁷⁷.
 Сихъ быти неразличныхъ азъ да созерцаю,
 Имена²⁸ ихъ подробну²⁹ сие нарицаю:

¹ Б і В В срединѣ. ¹⁷ Б возвѣщают. ² В людѣе. ²⁷ Б додае вам. ³ В істинны. ⁴ В і. ⁵ Б Богъ
 икупител. ⁶ В Вифлеемѣ; Б зрели, граде, Вифлееме. ⁶⁷ Б в яслех, на сѣнѣ. ⁷ Б і В малыя.
⁸, ⁹ В і. ¹⁰ Б старенки; В старенки. ¹⁰⁷ Б видели всемъ вамъ возвѣщаем. ¹¹ Б весело. ¹¹⁷ Б все.
¹² В явленіе. ¹²⁷ Б звездочетское. ¹³ В і Б в теченіи. ¹³⁷ Б недоумевает. ¹⁴ В іскуствѣ. ¹⁵ Б за одну;
 В зодіи. ¹⁵⁷ Б сомнюся. ¹⁶ В на мѣстѣ зовомы; Б зовомыи. ¹⁶⁷ Б Анстаритос. ¹⁷ В места.
¹⁷⁷ Б вритос. ¹⁸ В вонъ. ¹⁹ В і теченіе. ¹⁹⁷ Б обымут. ¹⁹⁷ Б Весы. ²⁰ В і Б Стрелецъ. ²¹ Б полунощъ
 си пріймутъ; В полунощъ си примутъ. ²² В Скудель. ²³ Б лиющи; В лиющи. ²³⁷ Б отделяющъ.
²³⁷ Б морская навклѣромъ являюща. ²⁴ В являюща. ²⁵ Б Цѣнозура. ²⁵⁷ Б места. ²⁵⁷ В во. ²⁶ Так В;
 Б Гіады; А дождевныя пады. ²⁷ Б і В являющъ; В сушу. ²⁷⁷ Б Плеады. ²⁸ В імена. ²⁹ Б і В подробно.

- Сїя по седми¹ на два раздѣленны² чины,
 500 Являющїи^{2'} сушу и дожда³ пучины:
 Пасиоо, Пиоо, Тихе, Евдоръ, Амвросїа⁴,
 Коронисъ и⁵ Плексаврисъ — дождевыи сут сїя⁶;
 Електра, Алкїона, Мая, Астеропе,
 Келена, Таигета⁷, и не иста⁸ Меропе, —
 505 Сїа⁹ вторыхъ¹⁰ седмица¹¹ сушу изявляетъ¹².
 В сѣмъ звѣздъ^{12'} мой умъ теченїи чин и¹³ силу знает.
 Но не вѣмъ, что за звѣзду нынѣ^{13'} вижду нову
 Не на обычномъ мѣстѣ^{13''}. Мню ю не истову:
 Всяка звѣзда на твердѣ небесномъ сїяет^{13'''},
 510 Сїа¹⁴ между облаки себе водворяетъ,
 Блещитъ несоравненно над всѣхъ звѣздъ свѣтила^{14'};
 Не можетъ умъ пояти, что есть в ней за сила:
 Что болѣе — в полунощѣ всѣ звѣзды змѣряютъ^{14''},
 Ея луча в полудне себе исправляютъ¹⁵.
 515 О кто бы ми¹⁶ повѣдалъ, что есть в ней за сила?
 Иду¹⁷, гдѣ^{17'} Валаама мудраго могила.
 Воспрени¹⁸, Валааме! Гроб ти¹⁹ открываю:
 Что се звѣзда^{19'} нова, повѣждъ^{19''} ми, желаю.
 Ты еще тѣломъ²⁰ сложенъ въ гробъ^{20'} почиваешъ,
 520 Но между звѣздохъ²¹ искуствомъ сияешь²².

В а л а а м ъ.

- Что умъ свой любопытствомъ все утруждаешъ,
 Валаама же словесъ не воспоминаешъ?
 Не вѣси^{22'}, яко, еще во Арави²³ сущи,
 Прорекохъ о сей звѣздѣ^{23'}, сице глаголющи²⁴:
 525 „Егда всѣхъ последнѣйшо²⁵ вѣков время придетъ²⁶,
 Тогда от Иакова²⁷ нова звѣзда възидетъ²⁸“.

Л ю б о п ы т с т в о .

- Что же есть^{28'} в ней за сила? Нѣтъ²⁹ в ней звѣздна³⁰ чина,
 Ниже когда явится звѣзда^{30'} так едина —

¹ Б і В сїя подседми. ² В раздѣленны; Б раздѣленны. ^{2'} Б являющи сушу и дожда. ³ В являющи сушу и дожда. ⁴ Б і В Евдор, Амвросїа. ⁵ В і. ⁶ Б дождевыи сут сїа; В сїа. ⁷ А Танесета; Б Танепета; В Тасепета. ⁸ В і не исто. ⁹ В сїа. ¹⁰ Так Б і В; А вторы. ¹¹ Б седмица. ¹² В изявляетъ. ^{12'} Б В сем звезд. ¹³ В і. ^{13'} Б ныне. ^{13''} Б месте. ^{13'''} Б звезда на тверде небесномъ сияет. ¹⁴ В сїа; Б сїа. ^{14'} Б всехъ звездъ светила. ^{14''} Б все звезды змеряет. ¹⁵ В іправляютъ. ¹⁶ Б мне поведал. ¹⁷ В іду. ^{17'} Б где. ¹⁸ Б і В воспрени. ¹⁹ Б и гробъ ти; В твои. ^{19'} Б звезда. ^{19''} Б повеждъ. ²⁰ В рукоп. А, Б і В тѣломъ. ^{20'} Б гробе. ²¹ Б звездочетствы. ²² В іскуствомъ сияешь. ^{22'} Б веси. ²³ Б і В во Аравїи. ^{23'} Б звездѣ. ²⁴ Б глаголющи. ²⁵ Б всехъ последнѣйшо. ²⁶ Б і В прїидетъ. ²⁷ В Іакова. ²⁸ В възидетъ; Б изыдетъ. ^{28'} Б Что ест. ²⁹ В нѣсть; Б нетъ. ³⁰ Б звездаина. ^{30'} Б звезда.

Ближас всѣхъ¹ от земли, на(д) вше(х)² облакъ ходит
530 И³ не к западу себе^{3'}, но къ югу приводить.

В а л а а м.

Создатель⁴ всѣхъ звѣздъ^{4'}, луны и⁵ свѣтлаго^{5'} Феба⁶,
Строитель⁷ всемогнѣйшій⁸ пространнаго неба,
Иже⁹ прежде денницы¹⁰ изъ отца¹¹ родися,
В часѣ здѣ^{11'} рожденъ, сею звѣздою^{11''} явися.
535 На полуденну странну звѣзда та^{11'''} простуетъ, —
Хотящъ правду увѣдат¹², ей да послѣдует¹³:
Обрящетъ Іакова^{13'} сѣмя тамъ блаженно,
От негоже родися слово воплощено.
Той¹⁴ будеть мѣти¹⁵ область надъ всю подсолнечну.
540 Распрострет свою славу во вѣкъ^{15'} безконечну¹⁶.

Л ю б о п ы т с т в о .

Вѣрую, Валааме, словесамъ ти истым¹⁷;
Но хочу еще оком зрѣть¹⁸ ми прозорчистым:
Сие мене мнѣніе^{18'} увѣщаетъ духа,
Яко зрѣнію^{18''} лучше вѣрить¹⁹ паче слуха.
545 Иду²⁰; волхвовъ за тою звѣздою^{20'} исправлю²¹,
Да увѣдятъ^{21'} истинну²², тамо ихъ поставлю.
Тебѣ^{22'} же за искусство азъ честь воздаваю²³.
Почивай с миром! Гроб ти честно затворяю²⁴.

ЯВЛЕНІЕ 6.

І р о д с в с ѣ м ѣ ж и .

Іродъ²⁵, на престолѣ сѣдѣй^{25'}, глаголетъ:
Непреодоленные^{25''} мужие и мудри^{25'''},
550 В бранѣхъ, совѣтѣхъ, словѣхъ²⁶ вашихъ богомудри²⁷,
Державы моей столпы^{27'} непоколебимы,
Дражайшіе бисеры моей диадимы²⁸!
Четверовластный скипетръ под солнцем сияет²⁹,
Егоже ваша храбрость в мирѣ^{29'} распространяет.

¹ Б всех. ² А навше; Б над всех; В надвыше. ³ В І. ^{3'} Б себя. ⁴ В Создатель. ^{4'} Б всех звездъ. ⁵ В і. ^{5'} Б светлаго. ⁶ В Феба. ⁷ В Строитель. ⁸ Б всемогнѣйшій; В всемогнѣйшій. ⁹ В іже. ¹⁰ А денница. ¹¹ Б и отца; В ізъ отца. ^{11'} Б часе аде. ^{11''} Б звездою. ^{11'''} Б звезда; та проминуто. ¹² В увѣдати; Б уведат. ¹³ В і Б последуетъ. ^{13'} Б Іакова. ¹⁴ В і Б то. ¹⁵ Б имети. ^{15'} Б вѣтъ. ¹⁶ В і Б бесконечну. ¹⁷ В істымъ. ¹⁸ В зрѣти; Б зрет. ^{18'} Б мненіе. ^{18''} Б зрению. ¹⁹ В вѣрить. ²⁰ В Іду. ^{20'} Б звездою. ²¹ В исправлю. ^{21'} Б уведат. ²² В істинну. ^{22'} Б тебе. ²³ В воздаю. ²⁴ Б закрываю. ²⁵ В і Б Иродъ. ^{25'} Б сѣдѣи. ^{25''} Б Непреодоленные. ^{25'''} В мужіе і мудріи. ²⁶ Б бранехъ, советехъ, словесехъ. ²⁷ В совѣтѣхъ, словесѣхъ вашихъ богомудріи. ^{27'} Б столпы. ²⁸ В діадимы. ²⁹ В под солнце сіяетъ. ^{29'} Б в мире.

- 555 Десница ваша мою умножаетъ славу,
 Яко никогда кому преклоняю¹ главу;
 Сердца ваша моему сердцу спряженны²
 Такъ в мирѣ, яко егда на бранъ вооруженны³.
 Сего ради сердце ми радуется зѣло,
 560 Яко васъ единодушныхъ⁴ себѣ приобрѣло⁵.
 Но яко любвѣ вашей⁶ возблагодарствую?
 Кѣмъ васъ саномъ и⁷ мздою за то ударствую?
 На коемъ кедрѣ⁷ вашу⁸ начертаю славу?
 Коимъ дафномъ премудру вѣнчаю⁹ вамъ главу?
 565 Кто сановъ¹⁰, кто богатства от мене желаетъ,
 Обогащу и¹¹ почту, токмо да вѣщаетъ.

Сенаторъ 1.

- Четверовластны^{11'} земли юдской господине!
 Свѣтило очесъ нашихъ ты еси едине;
 Мзда наша и¹² богатство, наша то и¹³ слава,
 570 Егда благополучна видимъ ты и¹⁴ здрава.
 Довлѣтъ^{11'} намъ любовьъ ты, иже¹⁵ насъ нижайшихъ
 Насыщаешь¹⁶ монаршихъ словесъ ти сладчайшихъ.

Сенаторъ 2.

- Добрѣ нѣкто отъ мудрецовъ сице повѣдаетъ¹⁷,
 Яко кротость то творитъ, что сила не знаетъ.
 575 Влагаешь на насъ узы сладкія¹⁸, монархо!
 Владѣй^{18'} убо, здравствуй^{18''}, крѣпчайшій¹⁹ тетрархо!
 Торжествуй надъ врагами! Мы же неотступно
 Вѣрно пособствовать будемъ тебѣ купно.

Сенаторъ 3.

- Радуйся, о преславный царю, во вся роды!
 580 Прославляйся во вѣки вѣковъ и²⁰ вся годы!
 Не подаждь дреманія мечу^{20'} изощренну²¹,
 Да имѣешь^{21'} вселенну тебѣ^{21''} покоренну.

Сенаторъ 4.

- Спрягль еси любовью намъ сердца к своему.
 Златымъ узомъ Фортуна²² престолу твоему

¹ Б преклоню ту. ² Б сопряженны; В сопряженны. ³ В і Б вооруженны. ⁴ В і Б единодушныхъ. ⁵ В приобрѣло. ⁶ Б Не яко любве вашей; В како любви вашей. ⁷ В і; Б со мздою. ^{7'} Б кедре. ⁸ В вашу. ⁹ Б дафномъ увенчаю; В увѣнчаю. ¹⁰ Б сана. ¹¹ В і. ^{11'} Б Четверовластны. ^{12, 13, 14} В і. ^{14'} Б довлѣетъ. ¹⁵ В іже. ¹⁶ Б насыщаетъ. ¹⁷ Б повѣдаетъ. ¹⁸ Б слаткія. ^{18'} Б владеи. ^{18''} Б і В здравъ. ¹⁹ Б крѣпчайшій В крѣпчайшій. ²⁰ В і. ^{20'} Б дреманія мечю. ²¹ В ізощренну. ^{21'} Б имѣешь. ^{21''} Б тебе. ²² Б Фортуна.

585 Да припряжеться! Буди ты¹ побѣдоносный^{1'},
Долголѣтно носящи^{1''} вѣнецъ свѣтоносный!

Іродъ.

Благодаренъ привѣтства и² любви вашей^{2'};
Не отпадутъ от мысли долго сія нашей^{2''}.
Радость нынѣ^{2'''} к радости моей приложися.
590 Веселися, Іроде, нынѣ^{2'''}, веселися!
Пѣвцы! сладкія³ гласы в устахъ растворѣте¹,
Господина своего пѣснями^{4'} веселете⁵!
Вели, да медоточнѣ^{5'} поють немедленно.

Отрокъ 1.

Воскорѣ господина творю повелѣнно^{5''}.

Пѣнїе.

595 Апполліо! Музы! сѣмо поспѣшѣте^{5'''},
Сладкія⁶ пѣсни с нами воскликните⁷!
Да веселится велегласный⁸ Іродъ^{9'},
Да торжествуетъ отсель в род и⁹ род!

Іродъ^{9'}.

Гряди¹⁰, вели что ино¹¹ воспѣти любезно.

Отрокъ¹² 2.

600 Вскорѣ ушесамъ вашим воспоят полезно.

Пѣнїе.

Іо! Іо¹³! восклицайте,
Ірода^{13'} увеселяйте!
Воскликните¹⁴ сладки гласы,
Златые бо имат¹⁵ часы.
605 Аіоне! бій у струны!
Направо коло Фортуны,
Направо точится пилно
И¹⁶ будет такъ неомылно^{16'}.

¹ В і Б ты будь. ^{1'} Б победоносный. ^{1''} Б долголетно носящїи венецъ. ² В ї. ^{2'} Б вашей, сия нашей. ^{2''} Б ныне. ^{2'''} Б Ироде, ныне. ³ Б Певцы, сладкия; В сладкія. ⁴ Б і В во устахъ растворяете. ^{4'} Б песнми. ⁵ Б і В веселите. ^{5'} Б медоточне. ^{5''} Б повеленное. ^{5'''} Б поспешите. ⁶ В сладкія; Б сладкия. ⁷ В воскликните; Б воскликните. ⁸ В велегласны. ⁹ Б Ирод. ^{9'} В ї. ^{9''} В Иродъ. ¹⁰ Б иди. ¹¹ В ино. ¹² Б парен. ¹³ В Ио, Ио. ^{13'} Б Ирода. ¹⁴ В і Б воскликните. ¹⁵ В їмать. ¹⁶ В І. ^{16'} Б неомылно.

Посланникъ от трѣхъ царей.

- Поклоненна¹ восточна тебѣ² дал трое царь:
 610 Мелхіоръ стара, Гаспаръ, третья³ Валтасар.
 Воил царь новый Юды в земля твой⁴ родити;
 Они схотѣли⁵ ему дары понесити⁶:
 Ливанъ одна, друга смиръ, а третья⁷ злато.
 Просимъ тебѣ⁷: ты не зволъ оскорбити за то,—
 615 Твою землю Вифлеемъ⁸ пошол поклонилсѣ
 Нову царю юдейску да дом воротилсѣ.
 То моя господина у тебе желае,
 Да твоя путешествво имъ волно⁹ дае¹⁰.

Іродъ¹⁰.

- Что новаго посланникъ сей наю приносит?
 620 Мира ли, или¹¹ брани, или¹² чего проситъ?

Сенаторъ 1.

Сего послаша сѣмо восточны¹³ три цары,
 Дабы мѣли¹⁴ путь волный¹⁵, со драгими дары,
 Чрезъ землю ти идущѣ¹⁶ со многими труды,
 Поклонъ дати, коему не вѣмъ¹⁶, царю Юды¹⁷.

Іродъ¹⁷.

- 625 И кто¹⁸ есть царь юдейскій, еще мне¹⁹ живуцу?
 И кто²⁰ скипетръ обыйметъ²⁰, ту в десницы²¹ суцу?
 Азъ есмь царь и властелин, кромѣ²² мя²³ никтоже.
 Кто ми треокаянный соцарствоват може?
 Ты же, глупче, приносишь вѣсть о царю Юды
 630 Кую? Се тя, извлекъ²⁴ мечъ, разсѣку²⁴ на уды.

Посланникъ.

Воля твой²⁴, царю Юда, голова рубати.
 Я невинна; мой царь здѣ схотѣлъ²⁵ мя послати.

Сенаторъ 2.

Не изволъ²⁶ умертвити, монархо, посланна²⁷,
 Не от его бо воли сия²⁸ содѣянна.

¹ Б поклонена. ² Б тебѣ. ³ Б третѣя. ⁴ Б в земли твоеи. ⁵ В схотѣла. ⁶ Так В; А понести; Б приносить. ⁷ В третья; Б третя. ⁷ Б тебе. ⁸ Б извол; В зволь. ⁸ Б Вифлеем. ⁹ Б волное. ¹⁰ Б желает, дает. ¹⁰ В Иродъ. ^{11, 12} В ѣли. ¹³ Б восточни три цари; В восточныи. ¹⁴ Б имѣли. ¹⁵ В волны. ¹⁶ В їдущѣ. ¹⁶ Б нѣ вѣм. ¹⁷ В Юды. ¹⁷ В Иродъ. ¹⁸ В І кто. ¹⁹ В мнѣ. ²⁰ В І кто. ²⁰ Б обыймет. ²¹ А в десницу. ²² Б і В кроме. ²³ Б меня. ²⁴ В їзвлекъ. ²⁴ Б разсеку. ²⁴ Б твоя. ²⁵ Б і В хотѣл. ²⁶ В Не їзволь. ²⁷ Б посланника. ²⁸ В сѣя.

635 Господие¹ послаша того к твоей власти,
Да имъ бы² путь был мирен и³ кромѣ напасти.

Іродъ^{3'}.

Како^{3''} путь миренъ дамъ имъ⁴? Не будетъ безъ борбы,
Иже⁵ ми нанесоша нечаянной⁶ скорби.

Сенаторъ 2.

Скорбь сѣя кая есть скорбь? Пусти его въ мирѣ^{6'},
640 Да и⁷ тыхъ увѣщаетъ въ истой⁸ къ тебѣ вѣры.
Рцы, да царя новаго честно привитають,
Привѣтствовавши⁹, тебе о немъ возвѣщаютъ¹⁰,
Или¹¹, тамо идуще¹², здѣ^{12'} изволятъ¹³ быти:
Вѣмъ¹⁴, яко и¹⁵ самъ схощешъ¹⁶ отъ нихъ спросити,
645 Гдѣ¹⁷ рождейся, потомъ самъ схощешъ¹⁷ привитати;
О привѣтствіи¹⁸ же не лѣтъ теперъ глаголати.

Іродъ^{18'}.

Встань¹⁹ и²⁰ гряди къ господамъ, глаголи же тако:
Яко о ихъ шестви²¹ радуюся всяко;
Да изволятъ идуще²² мене посѣтити^{22'},
650 Молю: радъ буду и что²³ отъ нихъ спросити;
Гдѣ^{23'} узнали рожденна, и²⁴ азъ хочу знати, —
Яко они, подобный^{24'} тому поклон дати.

Посланникъ.

Добро. Моя рада, что здорова ходила.
Больше того не буду кому говорила.

Іродъ^{24''}.

Вѣрные ми велможи! предлежитъ намъ дѣло,
655 Еже ми нынѣ^{24'''} радость на скорбь претворѣло²⁵.
Подобаеть увѣдать, кѣи то новорожденный
Новый царь на престолъ мой будетъ посаженный, —
Отъ моего ли крове или²⁶ прежде бывшихъ
Монаршихъ наслѣдниковъ, себе²⁷ утаившихъ.

¹ В Господіе. ² Б і В бы проминуто. ³ В і. ^{3'} В Иродъ. ^{3''} Б Тако. ⁴ В імѣ. ⁵ В іже. ⁶ Б нечаянно. ^{6'} Б мирѣ. ⁷ В і. ⁸ Б вѣстои; В в истом. ⁹ Б привѣтствовавши; В привѣтствовавши. ¹⁰ Б тебѣ о немъ возвѣщаютъ. ¹¹ В іли. ¹² В ідуще. ^{12'} Б зде. ¹³ В ізволятъ. ¹⁴ В вамъ. ¹⁵ В і. ¹⁶ А схощетъ; Б хошетъ. ¹⁷ А і Б схошетъ; В хошетъ. ¹⁸ Б и привѣтствіи; В о привѣтствіи. ^{18'} В і Б Иродъ. ¹⁹ Так Б і В; А всанъ. ²⁰ В і. ²¹ В і Б шестви. ²² В ізволятъ ідуще. ^{22'} Б посетити. ²³ Б і молю і радъ буду; А молю, радъ и что отъ нихъ; В молю, радъ буду отъ нихъ спросити. ^{23'} Б Гдѣ. ²⁴ В і. ^{24'} Б подобны. ^{24''} В і Б Иродъ. ^{24'''} Б нынѣ. ²⁵ В і Б претворило. ²⁶ В іли. ²⁷ Б і В себѣ.

Но ближайшій наслѣдникъ¹ Ірканъ оронѣ бывшій
 Не встанетъ, мечемъ моимъ главу положившій².
 Такожде Аристовулъ, внукъ его любимый,
 665 Не встанетъ^{2'} на престолъ праотцемъ садимый³.
 И кто оста таковъ¹ оронъ мой^{1'} наслѣдствуяй,
 Усмотрѣте разсуднѣ^{1''}, всякъ гадателствуяй.

Сенаторъ 1.

Превеликшій⁵ монархо! все уми смущати
 Не тебе⁶, ниже пословъ въ страны посылати:
 О немъ ти восточные принесутъ вѣсть цари⁷,
 670 Гдѣ^{7'} обрящутъ и⁸ дадутъ нову царю дары.

Сенаторъ 2.

О семъ дѣло настоитъ: егда волсви⁹ прійдутъ^{9'},
 Безъ согласія¹⁰ отъ тебѣ да не изыйдутъ¹¹.
 Рцы, да тебѣ возвѣстятъ^{11'} о царѣ¹² рожденномъ,
 Отъ нихъ привѣтствованномъ^{12'} и дарми¹³ почтенномъ,
 675 Таже и¹¹ ты обѣщай ему дары дати,
 А втайнѣ^{11'} оружія¹⁵ вели готовить.
 Поклонимъ ти подъ нозѣ его выю горду:
 Вели быти готову мечу^{15'} и¹⁶ оскорду.

Іродъ^{16'}.

Аще же не восхощутъ о немъ дати вѣсти,
 680 Кто намъ можетъ о цари рожденномъ повѣсти?

Сенаторъ 3.

И како¹⁷ не изволятъ, въ рукахъ твоихъ суще?
 Не могутъ¹⁸ тебѣ минути, вѣсти не несущи.

Сенаторъ 4.

Да мысль¹⁹ твою, о монархо, свободна пребудетъ,
 Вели, да на ихъ пути крѣпкая стражъ^{19'} будетъ:
 685 Аще къ царю тебѣ имутъ²⁰, вели удержати;
 Аще же воспятъ пойдутъ, зели здѣ^{20'} предстати.

¹ Б наслѣдникъ. ² Б положивы. ^{2'} Б встанетъ. ³ В предъ отцемъ садимы. ⁴ Такъ В; Б и кто оста инны; А И кто оста — далѣ слово проминуто, залишилося біле місце. ^{4'} Б додавъ сеи. ⁵ Б Усмотрѣте разсудне. ⁶ Б і В Превеликшій. ⁶ В Не трѣбѣ. ⁷ Б і В цари. ^{7'} Б Гдѣ. ⁸ В і. ⁹ В волсви. ^{9'} Б придутъ. ¹⁰ В согласія; Б согласия. ¹¹ В і Б изыдутъ. ^{11'} Б возвестятъ. ¹² В і Б о царю. ^{12'} Б привѣтствованномъ. ¹³ В і дарами. ¹⁴ В і. ^{14'} Б втайнѣ. ¹⁵ В оружія. ^{15'} Б мечю. ¹⁶ В і. ^{16'} В і Б Иродъ. ¹⁷ А И какъ; В І како. ¹⁸ В не могу. ¹⁹ В і Б мысль. ^{19'} Б стража. ²⁰ В имутъ; Б путъ. ^{20'} Б здѣсь.

Іродъ¹.

Добрѣ². Вои! на стражи будите не спящи,
 Всѣхъ³ путемъ шествующихъ опасно хранящи.
 Найпаче⁴ егда цари пойдуть от востока
 690 Рожденнаго на царство почтити отрока,
 Тѣмъ⁵ бѣзъ⁶ сумнѣнїя ихъ скоро удержѣте⁷.
 И⁸ к престолу моему сѣмо приведѣте⁷.
 Мы же на мало время всояси⁹ отидемъ,
 Таже в время¹⁰ обычно паки сѣмо придемъ⁸.

Вои⁹.

695 Съ охотою¹⁰, монархо, творимъ повелѣнна¹⁰.
 На время та завѣса буди закровенна!
 Стоймо жъ и¹¹ сохраняймо намъ заповѣданна:
 Не хотѣмъ царя наша¹¹ быти поруганна.

ЯВЛЕНИЕ¹² 7.

(Царей, идущихъ по срединѣ¹³, стража удержаетъ¹³).

Стражъ 1.

Господие¹⁴! молимъ васъ, звоalte¹⁵ мало стати,
 700 Царю Іроду¹⁵ о васъ¹⁶ требѣ докладати:
 В нынѣшнее бо время Юдея¹⁶ смутися,
 Аки бы¹⁷ царь си новый нѣкий народися¹⁸.

Царь 1.

Творимъ царя вашего наю повеленно¹⁹.
 Изволте²⁰ доложить, молимъ, немедленно.

Стражъ 2.

705 Се иду і возвѣщу монарсе воскорѣ²⁰;
 Изволте помедлти²¹ мало при семъ дворѣ.

Сенатор 1.

Господинъ нашъ, царь Іродъ любезно жааетъ,
 У престола своего васъ да созерцаетъ.

¹ В Иродъ. ² Так Б і В; А добри вои. ³ Б всех. ⁴ В найпаче. ⁵ Б тѣхъ. ⁶ Б без сумненїя; В без. ⁷ Б удержите. ⁸ В і. ⁹ В приведе; Б приведите. ¹⁰ Б во свояси. ¹¹ Б А во время. ¹² В прїидем. ¹³ Відси в рукопису А писав инший переписувач: инший почерк, инший правопис деяких слів. ¹⁴ В Со охотою. ¹⁵ Б повѣлѣнно. ¹⁶ В Стоймо ж і. ¹⁷ Б нашего. ¹⁸ В явленїе. ¹⁹ В comedia. ²⁰ Б Царей идущихъ стража удержаетъ. ²¹ В Господіе. ²² Б изволте; В їзволте. ²³ Б Ироду. ²⁴ В от васъ. ²⁵ Б Юдея. ²⁶ А бо. ²⁷ В нѣкий родися. ²⁸ В і Б повелѣнно. ²⁹ В їзволте. ³⁰ Б возвѣщу монарсе воскорѣ. ³¹ В Се їду і возвѣщу монарсе воскорѣ; їзволте помедлти.

Сенаторъ 2.

- Гости вождельнныя!¹ Зволте² посетити³
 710 Монарху лицемъ вашимъ и увеселити⁴;
 Зъ охотою чекаеть⁵ і радостно приѣмъ⁶,
 Яко друговъ любезныхъ любовно обымет⁷.

Царь 1.

З охотою^{7'} на двор царскъ рады поступаемъ,
 Лицо его пресвѣтло узрѣти желаем.

Царь 1 (къ Іроду глаголетъ).

- 715 Преславнѣйшій⁸ монархо иудѣскія⁹ страны,
 Саномъ¹⁰ царства почтенный над всѣхъ^{10'} царей саны!
 Здравствуй благополученъ лѣта безъчисленна^{10''}!
 Всякаго супостата имѣй¹¹ покоренна!

Царь 2.

- Доколе Фебъ^{11'} не станет в бѣгу¹² златолучный¹³,
 720 Дотоль, царю юдеискій¹⁴, буди¹⁵ благополучный.

Царь 3.

- Четверовластный¹⁶ скипетръ четыре¹⁷ мира части
 Скоро твоеи господской¹⁸ да покорит власти!
 Се и¹⁹ мы главы наша тебѣ покоряемъ,
 Единыя²⁰ свободы точию²¹ желаемъ,
 725 Да даси намъ путь миренъ без всяка^{21'} порока,
 Посетити²² новаго рожденна отрока.

Іродъ^{22'}.

- Радуюся, яко васъ здравыхъ созерцаю,
 За привѣтство равныя слова воздаваю²³.
 По трудѣхъ путешествія изволте²⁴ почити.
 730 Хошу^{24'} нѣчто ко любви²⁵ вашей предложить:
 Коимъ случаемъ всѣ три, не зъ²⁶ едныя²⁷ страны,
 В едно намѣрение и²⁸ путь сей собранны?

¹ В вождельнныя. ² Б изволте. ³ В посѣтити. ⁴ В і увеселите. ⁵ Б с охотою желяет.
⁶ Б примет; В приѣмъ. ⁷ В обыметъ. ^{7'} Б С охотою. ⁸ В і Б Преславнѣйшій. ⁹ Б иудейскія;
 В Юдейскія. ¹⁰ Б чином. ^{10'} Б всех. ^{10''} Б бесчисленна. ¹¹ В імѣи. ^{11'} Б доколѣ Феб. ¹² В і Б в бѣгу.
¹³ А і В златополучный; Б златолучный. ¹⁴ А царь юдеискій; Б царю юдеиски; В юдеискій.
¹⁵ А будутъ; Б буду; В будет. ¹⁶ В Четверовластный. ¹⁷ В і Б четыре. ¹⁸ А твое господско. ¹⁹ В і.
²⁰ В едины. ²¹ В точію. ^{21'} Б всякаго. ²² В посѣтити; Б посѣти. ^{22'} В Иродъ. ²³ В воздаю. ²⁴ В пу-
 тешествія тзволте. ^{24'} Б хочу. ²⁵ В ко любви; Б ко любви вашей. ²⁶ Б три не из. ²⁷ В з едныя.
²⁸ В Въ едино намѣрение і; Б намерение.

Царь 1.

- Мы трое равны есмы въ учений¹ значном,
 В звѣздочетствѣ^{1'}. Но егда на небѣ презрачном²
 735 Увидимъ что ново и не можемъ пояти
 Всякъ своимъ умомъ, звыкли во едно³ збирати⁴.
 Предъ деветмя мѣсецами⁵ узрѣхомъ на небе⁶
 Нову звезду⁷,—о томъ намъ збратис⁸ было требѣ,—
 Яже не на небесехъ⁹ была утвержденна,
 740 Но въ облацехъ¹⁰ надъ небо¹¹ пречудно¹² явленна
 И¹³, якъ звездамъ¹⁴ обычно, не в запад течаше,
 Но противу естества на югъ та идяше¹⁵.
 Ту звѣзду разсуждая, надолзе^{13'} пребыхомъ:
 Многих волхвовъ искусных в память приводихом¹⁶,
 745 Егда же¹⁷ помянухом Валаама славна,
 Имже¹⁸ та проречеса звезда^{18'} еще¹⁹ здавна²⁰:
 „От Иякова²¹, — рече, — звезда возъсияет²²;
 Ериорея Сивилла²³ тоже провѣщаеть²⁴:
 „Таже отъ израиля возстанеть^{24'} челоувѣкъ:
 750 Славенъ, честенъ, и²⁵ премудръ, вождельный²⁶ отъ вѣкъ;
 Тому вся земля имать²⁷ быти покоренна,
 Того царя познаеть надъ всѣхъ^{27'} прославленна“;—
 К тому, звездѣ²⁸ ведущей^{28'}, и мы ѿ²⁹ путешествуемъ,
 Да поклономъ и дарми³⁰ того почествуемъ.

Іродъ^{30'}.

- 755 И гдѣ³¹ есть она звезда³², по нейже идосте³³?
 Дадите³⁴ ми ю зрѣти, о нейже рекосте.

Царь 2.

- По той звездѣ идуще³⁵, егда здѣ приспѣхомъ^{35'},
 Абие³⁶ бысть, аки бы никогда видехомъ³⁷:
 Сокрыся³⁸ и оттоле наю не есть³⁹ зрима;
 760 Не вѣмы, или⁴⁰ будетъ паки намъ видима.

¹ Б во ученіи; В въ ученіи. ^{1'} Б звѣздочетствѣ. ² Б призрачном. ³ Б звыклъ во едино собирати; В в едно збирати. ⁴ А въ едно збирати. ⁵ Б деветмя месецами; В деветмя мѣсяцми. ⁶ В і Б на небѣ. ⁷ В і Б звѣзду. ⁸ А збратиса; Б збратис; В збратись. ⁹ А ненабесехъ; Б На небесех; В на небесѣх. ¹⁰ Б во облацех; В облацѣхъ. ¹¹ Б і В под небом. ¹² Б пречудне; В пречудно. ¹³ В і; Б И как. ¹⁴ В і Б звѣздам. ¹⁵ В і дѣаше; ^{15'} Б і В надолѣ. ¹⁶ В іскусныхъ память приводихом. ¹⁷ В егда. ¹⁸ В імже. ^{18'} Б і В звѣзда. ¹⁹ А еще. ²⁰ Б издавна. ²¹ В Іакова; Б Иакова. ²² В звѣзда восіаеетъ; Б звѣзда. ²³ В сивилля. ²⁴ В провѣщаеть. ^{24'} Б востанеть. ²⁵ В і. ²⁶ В і Б вожделенны. ²⁷ В і миръ. ^{27'} Б всѣх. ²⁸ В і Б звѣздѣ. ^{28'} Б вѣдушой. ²⁹ Б и мы; В і мы. ³⁰ В і дарами. ^{30'} В Иродъ. ³¹ В і гдѣ; Б И где. ³² В і Б звѣзда. ³³ В і досте. ³⁴ В дадѣте; Б дадете. ³⁵ Б звѣздѣ; В звѣздѣ ідуше. ^{35'} Б приспехом. ³⁶ В Абіе. ³⁷ В і Б видѣхом. ³⁸ А скрыся. ³⁹ Б нѣст. ⁴⁰ В іли.

Іродъ¹.

Киа² дары хочете тому царю дати?
Молю, возвестите³ ми: и⁴ азъ хочу знати.

Царь 1.

Азъ злато.

Царь 2.

Азъ же ливанъ.

Царь 3.

Азъ приношу смиру:
Сия дары прилична суть царю всемирну.

Іродъ^{1'}.

765 Попремногу, о друзи, мнѣ^{4''} ся возлюбисте⁵
За честь, юже толику царю сотвористе.
Хотѣлъ быхъ привѣтствовать^{5'} с вами царя нова,
Но дарствія⁶ моя ту еще не готова.
Молю: гдѣ обрящете, и мнѣ возвестите⁷,
770 Вѣстію⁸ мене о немъ, молю, ввеселите^{8'}.
Мѣю^{8''} сребра и злата, камене⁹ добуду,—
Витати царя нова, сколь мнѣ^{9'} мощно, буду.

Царь 1.

Благослови ны¹⁰, царю, во путь намиренный^{10'};
Ты же здравъ живи сѣмо, миром¹¹ надаренный¹²!

Іродъ¹³.

775 За посещеніе вамъ^{13'} благодарю зѣло¹⁴;
Землю^{14'} ми иудейску проходите¹⁵ смѣло,
Егоже желаете, царя посѣтите^{15'}.
Азъ паки желаю, мнѣ^{15''} о немъ возвестите¹⁶.

Царие¹⁷ придоша к вертепу¹⁸.

Царь 1 (к рожденному глаголетъ¹⁹).

От чиста злата в небѣ^{19'} имѣя²⁰ полаты^{20'}
780 И градъ²¹ святой, емуже блещать стѣны златы,

¹ В Иродъ. ² Б І кия; В кія. ³ В і Б возвѣстите. ⁴ В і. ^{4'} В Иродъ. ^{4''} Б мне. ⁵ В возлюбѣсте. ^{5'} Б приветствовать. ⁶ В дарствія. ⁷ В і мнѣ возвѣстите. ⁸ В вѣстію. ^{8'} Б ввеселете. ^{8''} Б Имею. ⁹ В і злата, каменіе. ^{9'} Б мне. ¹⁰ В благословенный. ^{10'} Б намеренный. ¹¹ А миренъ. ¹² Б миром надарованный; В намиренны — миром надаренны. ¹³ В Иродъ. ^{13'} Б васъ. ¹⁴ Б посѣщение, зѣло; В посѣщеніе зѣло. ^{14'} Б зѣмлю. ¹⁵ В іудейску проходѣте; Б иудейскую преходите смело. ^{15'} Б посетите. ^{15''} Б мне. ¹⁶ В возвѣстите. ¹⁷ Б Тріе (під титлою). ¹⁸ Ця ремарка в Б; в А і В ремарки немає. ¹⁹ Ця ремарка лиш в А. ^{19'} Б в небе. ²⁰ В імѣя. ^{20'} Б палаты. ²¹ В і град.

- На драгихъ каменяхъ¹ красно основанны,
 Тебѣ в вѣчно^{1'} жилище, Боже, зготованны², —
 Ты же почто оставилъ красоту толику
 І восприялъ³ еси ты нищету велику?
 785 Надъ всѣхъ царей честнѣйшій⁴ такъ себѣ⁵ смиряеш,
 Егда между скотами тебѣ⁶ водворяеш!
 Порфиры^{6'} и мягкия⁷ одежды дарѣствуешь
 Людемъ, а на твердейшомъ⁸ самъ сѣнѣ⁹ бедствуешь^{9'}.
 Солнца, огня теплоту даешь твоей твари,
 790 Грѣшъ землю бездушну воздушными пары, —
 Самъ в глубокомъ вертепѣ себѣ на хлад давы¹⁰,
 Аки надъ всего мира нищихъ обнищавы!
 Приими¹⁰ убо малую от меня^{10'} часть злата,
 Приими, дражайшій¹¹ злата, злато от мя¹², блата!
 795 Не придохъ¹³, — не могу бо, — тя обогатити,
 Вся в руку имущаго¹⁴, но токмо почитити¹⁵:
 Приими¹⁶, а мя¹⁷ помилуй, Боже благосердый!
 Паки реку: помилуй, Боже милосерды¹⁸!

Царь 2.

- Азъ предъ тобою, Боже, тощъ да не явлюся,
 800 Ливанъ от мене приими¹⁹, смиренно^{19'} молюся.
 Въмъ, яко ты Богъ еси безсмѣртный²⁰, нетлѣнный,
 Безболѣзненный²¹, во вѣкъ сущій²² неизмѣнный²³.
 Человѣка, чрезъ змя²⁴ в раи поврежденна,
 Пришелъ еси целити и живить²⁵ мертвенна;
 805 Но не инакъ, точию чрезъ смерти и²⁶ раны,
 Цѣлба²⁷, жизнь человѣку паки будутъ даны^{27'}.
 Врачу душамъ и²⁸ тѣламъ^{28'}! ливанъ ти приличень,
 Плотию смертенъ сущій²⁹, божествомъ же вѣченъ!
 Приими врачеванія³⁰ знакъ — ливанъ, молюся:
 810 Ино³¹ что болшо нѣсть ми. — тѣмъ да умилюся.
 Твоимъ даромъ никаковъ даръ будетъ сравненный.
 За великъ от мя приими³² сей дар умаленный, —
 Пребогаты^{32'}, преславный надъ всѣмъ человѣки!
 Буди благословенный, Боже, во вся вѣки!

¹ В каменіяхъ. ^{1'} В вѣчное. ² А і Б основанны, зготованны; В зготованны. ³ В воспріялъ. ⁴ Б і В честнѣйшій. ⁵ В себе. ⁶ Б себѣ; В себе. ^{6'} Б порфиры. ⁷ В і мягкіе. ⁸ В твердѣйшомъ. ⁹ Б сѣне бедствуешь. ^{9'} В себе на хладъ давыи. ¹⁰ Б і В прѣими. ^{10'} Б мене. ¹¹ В і Б прѣими дражайшій. ¹² В мене. ¹³ В і Б прѣидохъ. ¹⁴ В імущаго. ¹⁵ Такъ В і Б; А вручити. ¹⁶ В і Б Прѣими. ¹⁷ Б от мя. ¹⁸ Такъ В і Б; в А лише одинъ рядокъ: Приѣми, а мя помилуй, Боже милосердый. ¹⁹ В і Б прѣими. ^{19'} Б смирно. ²⁰ В безсмѣртны; Б бесмѣртныи. ²¹ Такъ Б і В; А безбоязненный. ²² В і Б сущи. ²³ В неизмѣнны. ²⁴ В змя. ²⁵ В цѣлѣти і живити; Б цѣлѣти и живити. ²⁶ В тощю чрезъ смерти і. ²⁷ В і Б цѣлба. ^{27'} Б данны. ²⁸ В і. ^{28'} Б тѣломъ. ²⁹ В Плотию смертенъ сущи; Б сущи. ³⁰ В і Б прѣими; В врачеванія. ³¹ В Іно. ³² В і Б прѣими. ^{32'} Б пребогатыи.

Царь 3.

- 815 Вѣчный Боже, на земли нынѣ¹ воплощенный,
 От вѣка Богъ, под лѣты человѣкъ рожденный!
 Кую ти азъ дамъ титу, яко человѣку,
 Иже царемъ и² княземъ даешь титулы з вѣку?³
 Царь, иже тебѣ злато за дар приношаше,
 820 Царя ты быти миру прообразоваше;
 Второй, иже⁴ принесе тебѣ ароматы,
 Врачемъ душъ и тѣлъ⁵ дерзнулъ тебе⁶ нарицати;
 Азъ ты архiereемъ⁶, Боже, нарицаю, —
 Яко архiereю⁷ смиру предлагаю.
 825 Уже бо не смрадна козля повелишъ палити⁸,
 Но со кадиломъ смиру тебѣ⁹ приносить.
 Проженешъ¹⁰ сѣнь ветхую, егда ты на жертву
 Богу отцу принесешъ за твар твою¹¹ мертву.
 Архiereю, за весь миръ молящи¹² Бога!
 830 Да будетъ твоя милость и¹³ на нас премнога!
 Благослови отити во страны своя здоровымъ
 Путемъ благополучнымъ, веселымъ и¹⁴ правымъ.

В си¹⁵ три.

- Удаляемся тѣломъ, духомъ же с тобою
 Хощемъ быти, ты же насъ имѣй¹⁶ со собою.
 835 Подобаеть намъ инымъ¹⁷ путемъ шествовати,
 Да не зволимъ¹⁸ Ироду¹⁹ о семъ возвѣщати²⁰,
 Да коварень тои сый царя не убьетъ²¹,
 Крови²² невинной всуе да не излеть²³.

Пѣние.

- Весь²⁴ миръ нынѣ²⁴ веселится, веселися²⁵:
 840 Христось спаситель родися; (2-чі)
 Пришли к нему три цари, триє²⁶ цари,
 Поклонъ дають, кладуть дары; (2-чі)
 Ливанъ, смиру, купно злато, купно злато;
 З различныхъ странъ дар той взято²⁶. (2-чі)
 845 Мы же ему сердце даймо, сердце даймо,
 Чистымъ сердцемъ величаймо²⁷.

¹ Б ныне. ² В Іже царем ѿ. ³ Б от вѣку. ⁴ В Іже. ⁵ В ѿ тѣлесь. ⁶ Б тебѣ. ^{6, 7} В архіереєм, архіерею. ⁸ Так Б; В же бо не смрадна повелишъ пасити; в А перші слова цього рядка зовсім проминуто (лишилося біле місце), а потім стоїть: „повелиш пасити“. ⁹ Кон'ектура; в Б спочатку було написано „пасити“, а потім невдало поправлено: „предложить“. ¹⁰ Б тебе. ¹⁰ В преженешъ. ¹¹ В твоя. ¹² В Архіерею — молящійся; Б молящій. ^{13, 14} В ѿ. ¹⁵ В і Б всѣ. ¹⁶ В імѣи. ¹⁷ В їным; Б иїным. ¹⁸ Б і В изволим. ¹⁹ В Іроду. ²⁰ В і Б возвѣщати. ²¹ В Да коварень сий царя не убьетъ. ²² В і Б крове. ²³ В излеть. ²⁴ В Ввесь; Б вѣсь. ²⁴ Б ныне. ²⁵ В ввеселися. ²⁶ В тріє цари, тріє; Б триє цари. ²⁶ Б Различныхъ странъ дар то. ²⁷ В і Б останніх двох рядків немає.

ЯВЛЕНИЕ¹ 8.

Иродъ.

Ест ли возвещеніе² о царѣхъ прошедшихъ³?
 Что ми не есть вѣдомо о ихъ мимошедшихъ?

Сенаторъ 1.

Изволишь⁴, о монархо, стражемъ здѣ предстати:
 850 Аще прешли⁵ или ни, изволь⁶ вопрошати.

Сенаторъ 4.

Стражие! монаршему лицу предъстанете⁷,
 О чесомъ васъ спросит, отвѣты⁸ дадѣте⁹.

Сенаторъ 3.

Царей прешедшихъ¹⁰ аще вспять шедших видѣсте,
 Почто неудержанныхъ наю не повѣсте?^{10'}

Стражъ 1.

855 Никако, не явися ни единъ идущи¹¹,
 Азъ бо бѣхъ неусыпно стражу ми стрегущи.

Стражъ 2.

Како¹² бы не дерзнули мы ихъ удержати?
 И¹³ какъ быхомъ не дерзнули вамъ возвѣщати?

Сенаторъ 2.

Измѣна¹⁴ есть, о царю: инъ¹⁵ путь возлюбили,
 860 Дабы о рожденномъ ти не возвестили^{15'};
 Прелестники сущіе¹⁶ тя, царю, прелстиша,
 Слово свое царское волшебное¹⁷ сломиша.

Иродъ.

И¹⁸ тако царми званныи¹⁹ царски²⁰ хранят слово!
 Сердце ихъ царми звати мое не готово.
 865 Не мудрецы²¹,—глупцы^{21'}, всякъ²² не брат, но измѣнникъ²³;
 Не хотѣлъ ми быть другомъ, всякъ будет же плѣнникъ²⁴.

¹ В явленіе. ² Б возвѣщеніе; В возвѣщеніе. ³ Б о царехъ пришедшихъ. ⁴ В İzволишь.
⁵ Б і В преишли. ⁶ В їли ни, İzволь. ⁷ В Стражіе — предстанѣте. ⁸ В і Б отвѣтъ. ⁹ В дадете.
¹⁰ Б пришедшихъ. ^{10'} Б повѣстѣ. ¹¹ В нї единъ їдущи. ¹² В какъ; Б како бо. ¹³ В І. ¹⁴ В İzмѣна.
¹⁵ В нынѣ. ^{15'} Б возвѣстили. ¹⁶ В сущіе. ¹⁷ Б і В волшебное. ¹⁸ В І. ¹⁹ В званны. ²⁰ Б і В царско.
²¹ В і Б мудры. ^{21'} Б но глупцы. ²² А і всякъ. ²³ Б изменникъ; В İzмѣнникъ. ²⁴ В пленникъ.

Но прежде настоящо¹ дѣло совершѣмо²:

Гдѣ есть новъ царь рождейся, умоумъ поищемо.

Сенаторъ 1.

Четверовластный царю! Аз мыслих надолзе³

870 Кроме иных⁴ замысловъ что бы к твоей ползе⁵;

Но не успѣх: того бо не увѣдах⁶ мѣста,

Кая того царя нова гдѣ роди невѣста.

Вели убо рабиномъ прийти⁷ премудрѣйшимъ,

От книжниковъ еврейскихъ много искуснѣйшимъ⁸,

875 Негли, кое во⁹ книгахъ чтуще здѣ^{9'} пророцтво¹⁰,

Обращутъ того царя новаго намъ сродство¹¹.

Сенаторъ 4.

Не противу глаголю словеси твоему;

Но, аще и¹² младому, умови моему

Тако мнится, яко, мечъ во Иудей¹³ спорѣ

880 Простерши, изыщемо¹⁴ нова царя вскорѣ.

Сенаторъ 2.

Добрѣ твой совѣтъ, обаче мощно испросити¹⁵

От книжниковъ, потом же сие¹⁶ сотворити.

Иродъ^{16'}.

Добрѣ. Два ми воскоре¹⁷ пригласи рабина

Здѣ с книгами; именемъ¹⁸ вели господина.

Парень.

885 З охотою¹⁹, монархо, иду²⁰ по нихъ споро²¹,

Лицу ти пречестному здѣ представляю²² споро.

Иродъ^{22'}.

Мы же чрезъ сие²³ время²⁴ да не празнословимъ²⁵,

Помысламо²⁶, како того наступцу уловимъ.

(Пришедшим рабиномъ²⁷).

Добрѣ здѣ пришли есте, друзи возлюбленны^{27'},

890 Изрядно в писаніи всякомъ изученны²⁸!

¹ Б настоящее. ² В і Б совершено. ³ В і Б надолзе. ⁴ В і Б Кромѣ; В іныхъ. ⁵ В і Б ползе.

⁶ Так В і Б; А успѣли, увѣдали. ⁷ В і Б прїити; Б Вѣли — премудрейшим. ⁸ В іскуснѣйшим;

Б искуснейшим. ⁹ А в. ^{9'} Б здѣ проминуто. ¹⁰ Б і В пророчество. ¹¹ Б надсродство. ¹² В і.

¹³ Б в Юдеи; В вѣ Юдеи. ¹⁴ В изыщемо. ¹⁵ В іспросити. ¹⁶ В сїе. ^{16'} В Иродъ. ¹⁷ Б воскорѣ;

В вкоре. ¹⁸ В іменемъ. ¹⁹ Б і В с охотою. ²⁰ В іду. ²¹ В і Б скоро. ²² В поставлю. ^{22'} В Иродъ.

²³ В сїе. ²⁴ А времена. ²⁵ В і Б празнословимъ. ²⁶ Б помыслимъ бо; В помыслимо. ²⁷ В равинамъ.

^{27'} Б возлюбленны. ²⁸ В Изрядно в писаніи всякомъ ізученны; Б в писаніи изученны.

Рабинъ¹ 1.

Здравствуюеш² ли? Что слышно добраго, монархо?
 Что ты видимъ прискорбна, великий³ тетрархо?

Іродъ⁴.

Сего⁵ ради вас призвахъ, да усть⁶ ваших сладость
 Горку ми скорбь претворит⁶ на сладкую радость.
 895 Едва нѣкий⁷ царь новый въ Юдеи⁸ родися
 И уже по вселенной⁹ вездѣ сый прослыся,
 Нѣцы¹⁰ от востока шедше три¹⁰ цари,
 Мой престолъ поругавше, тому даша дары.
 О нем ми возвестите: гдѣ ѿ ест ли тако,
 900 Или ни¹¹, да скорбь мою отимете всяко.

Рабинъ 1.

Монархо! аще мене послушать возможно¹²,
 Азь тебѣ от Талмутов исповѣмъ¹³ неложно.
 О рожденномъ отроку глаголатъ начну ти,
 Токмо не прогнѣвайся, смирно ся¹⁴ молю ти.
 905 Написалъ Исайя¹⁵ пророкъ у Талмуты,
 Яко мѣлъ¹⁶ родитися от колѣна Іуды¹⁷
 З дому¹⁸ Давида; в главѣ такъ седмой вещаше¹⁹,
 Егда царю Ахазу собесѣдоваше¹⁹:
 „Се дѣвая²⁰ во чревѣ приметъ²¹, родить сына,
 910 Еммануиль наречетъ; тая того вина:
 Престолъ Давида²² отца — его престолъ будетъ,
 Царству же его конца во вѣки²³ не будетъ“.
 И²⁴ Соломонъ премудрый таже глаголаше,
 Яко то в сие время быти имѣяше²⁵.
 915 Написал: „Родится мужъ в иудейстей²⁶ странѣ,
 Иже²⁷ праотцевъ спасетъ з пекелной отхлани²⁸“.
 Иеремия²⁹ в главѣ третьей³⁰ его часть,
 От сѣмѣни Іаковля изыти вещаетъ³¹:
 „На земли явится и³² живетъ с человеки³³.
 920 Невидимы³⁴ знанъ будетъ между человеки“.

¹ В Равинъ. ² В здравствуюеші ли. ³ В і Б великій. ⁴ В Иродъ. ⁵ Б Чего. ⁶ Б от уст. ⁷ Б претворите. ⁸ В і В нѣкій. ⁹ Б Юдеи; В Іудеи. ¹⁰ В І уже по вселеннѣи; В І уже по вселенной. ¹¹ Б нѣцыи. ¹² В тріе. ¹³ Б возвѣстите, где и ест ли; В возвѣстите, гдѣ ест ли тако іли ни. ¹⁴ В вам можно. ¹⁵ В ісповѣм. ¹⁶ В смирныя. ¹⁷ В Ісаіа. ¹⁸ Б имѣл. ¹⁹ В колена Юды. ²⁰ Б в дому. ²¹ В і Б вѣщаше. ²² Б собесѣдоваше. ²³ А дѣва. ²⁴ В і Б пріимет. ²⁵ А двѣа. ²⁶ В веки. ²⁷ В І. ²⁸ В сѣе — імѣяше. ²⁹ Б иудейстеи. В іудейсти. ³⁰ В і Б Іже. ³¹ Б с пекелно охлани. ³² В Іеремѣя; Б Іеремия. ³³ Б третіи; В третіи. ³⁴ В От сѣмене Яковля ізыти вѣщаетъ; Б от сѣмене Іаковля. ³⁵ В явится і. ³⁶ В человеки. ³⁷ Б невидимыи.

Еще Валаамъ мудрый, аще жилъ безбожно,
О немъ силою Бога прорече¹ неложно:
„От сѣмени Иаковля придетъ мужъ великий²
И³ будетъ обладати надъ всѣми³ языки“.

Іродъ³⁷.

925 Добре¹. Еще же молю, аще убо вѣста:
Гдѣ рожденъ есть, въ писаніи поищѣте⁵ мѣста.

Рабинъ 2.

Монархо! От мене ты слушай того мѣста⁶,
Гдѣ такого отрока родила невѣста.
Мѣсто его Михѣя⁷ пророкъ изъясляетъ⁸,
930 Иже⁹ во главѣ пятой сице повѣдаетъ:
„Ты, Виолиемъ¹⁰, не менши во владыкахъ Іуды¹¹:
С тебе изыде¹² пасы Ізраиля¹²⁷ люди“,
Отколь дается знати, яко зъ Виолиема¹³
Собышася Михѣемъ сия¹⁴ глаголема.
935 Въ Виолиеме¹⁵ родися; а въ какомъ же мѣсте¹⁶?
Въ стайне¹⁷,— о немъ Аввакумъ сице даетъ вѣсти;
Такъ отъ Аввакума бѣ прорекованный:
„Посреди¹⁸ двохъ¹⁹ животныхъ будещи²⁰ познанный“.

Іродъ³⁰.

И²¹ тако ми ушеса словы насладисте!
940 Лучше бы²¹⁷, дабы тако здѣ не приходисте!
Мнѣхъ, яко въ моемъ радость сотворите²² сердца,—
Вы въ слезахъ аки люты²²⁷ тописте мордерцы.
Не хочу васъ. Идѣте²³ зъ очесъ²⁴ моихъ вскорѣ,
Да не зрю васъ никогда на монаршемъ²⁵ дворѣ.
945 Егда ли обрящется власть гдѣ-с²⁶ превысока,
Бы по малой радости слезного²⁶⁷ потока
Не вкусила? Ахъ, слезъ токъ виссонъ омочает!
Зрящу на скипетръ, болѣзнь²⁷ сердце ми пронзаетъ:
Коликимъ величествомъ отънѣ увенчанный²⁸,
950 Толикимъ внутрь²⁹ жалости узомъ окованный!

¹ В предрече. ² Б От семени Иаковля; В от сѣмене Іаковля прїдетъ мужъ велики. ³ В І. ⁴ Б всеми. ⁵ В Иродъ. ⁶ Б і В Добрѣ. ⁷ В і Б писаніи поищете. ⁸ В места. ⁹ В і Б Михея. ¹⁰ В ітъ-
являетъ. ¹¹ В Іже. ¹² В Виолемъ; В Вифлемъ. ¹³ В і Б Іуды. ¹⁴ В і Б изыти; В ітъде. ¹⁵ Б пасыи Із-
раиля. ¹⁶ В въ плесема; Б зъ Виолемеа. ¹⁷ В і Б Михеомъ; В сѣа; Б сия. ¹⁸ В В Виолееме; В В Ви-
флеемъ. ¹⁹ В і Б мѣсти. ²⁰ Кон'ектура; А і Б въ тайне; В въ таины. ²¹ В і Б посредѣ. ²² В і Б двоихъ.
²³ А будещи. ²⁴ В Иродъ. ²⁵ В І. ²⁶ Б бы проминуто. ²⁷ В сотвористе. ²⁸ Б лютыи. ²⁹ В Идѣте;
Б идете. ³⁰ Б с очей. ³¹ В монаршомъ. ³² В і Б гдѣ. ³³ В слезнаго. ³⁴ В і Б болѣзнь. ³⁵ В і Б увѣн-
чанны. ³⁶ В внутрь.

- Тридесять седмь¹ лѣтъ² саном царства бѣхъ³ почтенный,
 Ныне же внезапу буду извлеченный⁴!
 Извлеку⁵ прежде мечь мой на завистну выпо,
 Иже⁶ хошетъ отяти диадиму сию⁶.
 955 Будешъ⁶, будешъ первее⁷ в подземленномъ⁷ долѣ,
 Нежели на юдестемъ сядящи⁸ престолѣ.
 Восхошешъ избѣгнути⁹? Но не буде время.
 На злату диадиму¹⁰ узъ понесешъ бремя;
 Хотящъ в благих¹⁰ оплывать на Ірода фронѣ¹⁰,
 960 Поплывешъ и утонешъ в крови¹¹ своей тонѣ.

Сенаторъ 1.

- Престани, о монархо, о семь сѣтовати.
 Хошу нѣчто полѣзно ти совѣтовати¹²:
 Вели вожда призвати¹³ со сильными вои,
 Со всякимъ оружіемъ и¹⁴ крѣпкими¹⁴ зброи;
 965 Тых в виолиемску¹⁵ зволишъ землю отпустить,
 Поволишъ¹⁶ всѣхъ¹⁶ отрочат на главу избити¹⁷,—
 Между тѣми наступцу твоего убють¹⁸,
 Твоя же мысль и¹⁹ сердце в радости починут²⁰.

Іродъ²⁰.

- Добре глаголешъ²¹. Гряди, пригласи ми воя,
 970 Да придуть²² въоруженны ко мнѣ²³ не без строя.

Парень.

- Господина моего творю повеленно,—
 Шедши, воя приведу сѣмо немедленно²⁴.

Сенаторъ 1.

- Двоюлѣтныхъ повели бить отрокъ²⁵ нещадно:
 Хотящу²⁶ наслѣдити²⁷ не будет отранно.

Вождь 1.

- 975 На повелѣние ти приидохъ готовый²⁸;
 Имы²⁸ творить дѣломъ, еже речеши²⁹ словы³⁰.

¹ Б осмь. ² В лет. ³ Б саном бѣ. ⁴ В Нынѣ же внезапу буду извлеченны. ⁵ В тавлеку. ⁶ В Іже. ⁷ В діадиму сію. ⁸ Б Буда. ⁹ В первѣ. ¹⁰ Б подземенномъ. ¹¹ В на юдеистѣмъ; Б иудеистемъ; Б і В сѣдящи. ¹² В тѣгнбнуги. ¹³ В діадиму. ¹⁴ Б во благих. ¹⁵ Б фронѣ. ¹⁶ В і Б кровѣ. ¹⁷ В полезно; Б нечто полезно ти повѣтовати. ¹⁸ Б привешъ. ¹⁹ В і. ²⁰ Б оружіемъ и крѣпкими. ²¹ В вифлеемску; Б виолеемску. ²² Б Повели жъ; В повелишъ. ²³ Б всѣх. ²⁴ В тѣбити. ²⁵ В убють. ²⁶ В і. ²⁷ В почють. ²⁸ В Іродъ. ²⁹ Б добръ; В Добръ глаголешъ. ³⁰ В придуть. ³¹ Б воруженны ко мне. ³² В і Б немедленно. ³³ Б отрочатъ вели бытъ. ³⁴ В рукоп. хотяща. ³⁵ В наслѣдити. ³⁶ В на повелѣніе ти приидохъ готовы; Б повѣление приидохъ готовыи. ³⁷ А Имамы. ³⁸ В Имамы творить — речешъ. ³⁹ Б Имы творить то дѣло, ему же речешъ словы.

Вождь 2.

Что повелиши, царю, то будетъ¹ дѣломъ:
Желаемъ ти работать душою и² тѣломъ.

Іродь³.

Хощу, да будутъ ваши мечи обнаженные
980 И⁴ сердца ко моему сердцу сопряженные⁵.
Мечи, купи⁶ сложивше, да всякъ лобызаетъ:
Аще ми⁷ будетъ вѣренъ, симъ да освещаетъ⁸;
Еще же крове нашей, смешавше⁹, вкусьмо.
Юнче! гряди воскорѣ, чашу¹⁰ подаждь¹¹ сѣмо.
985 Се азъ в первыхъ источу¹², ты же твори тако,
И¹³ ты, да и¹⁴ во бранѣхъ будетъ вамъ одинако.

Вождь 1.

Готовы, зри, не токмо з рукъ¹⁵ кровь источити¹⁶,
Но и¹⁷ главъ не пощадемъ¹⁸ за тя положить.

Іродь¹⁹.

Пимо²⁰ се, глаголюще²¹: „Буди в храбрость нашу²²,
990 Новъ²³ же царь да испиеть²⁴ от нас смертну чашу²⁵!“

Вождь 1.

Благополученъ всегда да долголѣтствуешъ²⁶!

Вождь 2.

И²⁷ надъ царемъ новымъ здравъ да долгоденствуешъ²⁸!

(Пиют²⁹).

Іродь³⁰.

Ныне³¹ убо десницу крѣпко вооружите³²;
В Виолиема³³ предѣлы³⁴ скорѣ бежете³⁵;
995 Будите без милости, будите жестоки:
Избите³⁶ двоюлѣтны³⁷ і вѣще отроки,
Да между тыми³⁸ новый царь убиен³⁹ будет,
Моя же вѣчна⁴⁰ слава в целости⁴¹ пребудет.

¹ Б что повѣлиши, царю, то е да будетъ. ² В і. ³ В Иродъ. ⁴ В І. ⁵ Б обнаженны, сопряженны. ⁶ А в купу. ⁷ Б ли. ⁸ В і Б освѣщаетъ. ⁹ В і Б смѣшавши. ¹⁰ чашю. ¹¹ В подаждь. ¹² Б істочаю; В істочю. ¹³ В І. ¹⁴ Б і проминуто. ¹⁵ Б с рукъ. ¹⁶ В істочити. ¹⁷ В і. ¹⁸ Б не пощадимъ. ¹⁹ В Иродъ. ²⁰ Б Пріими; В пїмо. ²¹ В глаголаше. ²² В нашу. ²³ Б Новыи. ²⁴ В іспіеть. ²⁵ В чашю. ²⁶ Так Б; А і В долгоденствуешъ. ²⁷ В І. ²⁸ Здається, мало-б бути благоденствуеш. ²⁹ В пїють. ³⁰ В Иродъ. ³¹ Б нынѣ; В І нынѣ. ³² В вооружѣте. ³³ Б Виолеемски; В Вифлеема. ³⁴ Б предеаы. ³⁵ В бѣжѣте; Б бежите. ³⁶ В Избите; Б избенте. ³⁷ Б двоюлѣтных и. ³⁸ Б і В между тѣми. ³⁹ В убиенъ. ⁴⁰ В вѣчно. ⁴¹ В цѣлости.

В о ж д ь.

Готовы дѣломъ сия исполнити¹;
1000 Ты же, монархо, зволь благословити².

П ѣ н и е³.

Гласъ слышавъ⁴ — в Рамѣ⁵ Рахили рыдаше,
Яко любезныхъ часть сѣ⁶ не видяше,
Вопль выпускаше⁷;
„О чада моя, чада прелюбезьна,
1005 Очесемъ⁸ моимъ красото⁹ полезна!
Плачу¹⁰ вас слезна.
Никогда плача азъ¹¹ не утолюся,
Дондеже лицомъ васъ не наслаждуся;
Сама убьюся“!

ЯВЛЕНИЕ¹² 9.

Убиение отrotchать неслышимое, но зримое¹³.

ЯВЛЕНИЕ¹⁴ 10.

Плачь и рыдание о убиенныхъ отrotchат подобиемъ плачевной Рахили¹⁵.

Глаголати ли имамъ, или молчати¹⁶ буду,
1010 Егда мя вопросите, кто есмь¹⁷ и¹⁸ откуда?
Глаголати пространно плачь ми препинаеть,
А хлипаніе часто речъ ми присецаеть¹⁹;
Молчати невозможно сердцу болѣзньнну²⁰,
Имущему²¹ печалми душу уязвленну²².
1015 Мошно ли утаити огонь, в нѣдрехъ скровенный²³?
Не утаить²⁴ болѣзни духъ опечаленный,
Но от болѣзненныя души провѣщаеть²⁵,
Внутрь сущую всѣмъ явѣ горестъ²⁶ возвѣщаеть²⁷.
Возвещу²⁸ убо и азъ на мене емотрящимъ
1020 И яже о мнѣ знати извѣстно²⁹ хотящимъ.

¹ Б исполнити; В сѣа їсполнити. ² Б изволь благословляти. ³ В Пѣніе. ⁴ Б і В слышанъ. ⁵ В храмѣ; Б Рамѣ. ⁶ В і Б сѣ. ⁷ Б испущаніе; В їспускаше. ⁸ В і Б очесам. ⁹ Б красота. ¹⁰ В і Б плачу. ¹¹ Б васъ. ¹² Б і В явленіе. ¹³ Ця ремарка в А; Б зазначає тільки: „Неслышѣмое, но видѣмое“; В цю яву совсѣмъ проминуто. ¹⁴ Б і В явленіе. ¹⁵ Б Ця ремарка в А; Б зазначає тільки: „Плачь Рахилинъ“. ¹⁶ В їмамъ їли молчати. ¹⁷ Б есмь. ¹⁸ В ї. ¹⁹ В хлипаніе рѣчь пресецаеть. ²⁰ В болѣзненну. ²¹ В їмущему. ²² В уязвенну. ²³ В скровенны. ²⁴ А Иный не утайтъ; В Не утайтъ болѣзни духъ опечаленны. ²⁵ В провѣщаеть. ²⁶ А горе есть. ²⁷ В возвѣщаеть. ²⁸ В возвѣщаю. ²⁹ В ї яже — їзвѣстно.

- Азь есмь Плачь, рыданіе скорбные Рахили,
 Еяже¹ сердце многи скорби уязвили.
 Вѣсте ли, о людие², кто та Рахиль бѣше?
 Та, яже Иякову³ сожительствоваше;
 1025 Иякову⁴ супруга мужу святу, честну,
 Видевшему иногда⁵ лѣствицу небесну,
 По нейже⁶ восхождаху, нисхождаху ноги
 Анггеловъ, сказующихъ спящу тайны многи.
 Того мужа та жена, о ней написано:
 1030 „Гласъ в Раме, гласъ Рахилинъ плачевен слышано;
 Рахиль плакаше своихъ чадъ прелюбезнѣйшихъ,
 Погубляемыхъ⁷ от рукъ немилостивейшихъ⁸,
 И утѣшити себѣ отнюдь⁹ не хотяше,
 Понеже детей своихъ истребленных¹⁰ зряше“.
 1035 Но речеть кто, яко „та двоихъ токмо мала¹¹
 Сынов, ихже¹² по долгомъ неплодстве¹³ родила:
 Иосифа прекрасна і Вениамина¹⁴
 По первородному чаде¹⁵ послѣдняго сына;
 Обаче тыи целы а живыи¹⁶ пребыша¹⁷
 1040 І в народъ ся премного¹⁸ тыи расплодиша:
 О комъ убо печется та слезная мати?
 О комъ тужить? сѣтует о коемъ дитяти?“
 Таковая глаголющъ не вѣсть тайны Бога,
 Егоже непостижны¹⁹ судьбы, бездна многа.
 1045 Да увѣсть убо тайну ту, не вѣмъ вѣдому²⁰,
 Яже дѣема бѣше в Ияловле²¹ дому.
 Безъчадна Рахиль долго духомъ си тужаше.
 Яко супружескаго плода не раждаше.
 Егдаже разрешилъ²² Богъ оная неплодство,
 1050 Услышавъ молбу теплу, даде чадородство,
 Даде ей купно и²³ даръ з своей благостыни
 Пророческаго духа, — быть ей пророкини²⁴:
 Еже будущая тои²⁵ умне²⁶ предъсмотрѣти
 І вѣдати, каковы²⁷ будутъ ея дѣти²⁸,
 1055 Дѣти, внуки, правнуки в послѣдняя²⁹ роды,
 Счастье ихъ и³⁰ несчастье, плѣны и³¹ свободы.
 Во первыхъ убо, егда родила первенца
 И³² еще не вскормила своего младенца³³,

¹ В Ея же. ² В людѣе. ³, ⁴ В Іакову. ⁵ В видѣвшему іногда. ⁶ А понеже. ⁷ В Погубляемы. ⁸ В немилостивѣйшихъ. ⁹ В І утѣшити себе отнюдь. ¹⁰ В істребляемыхъ. ¹¹ В імѣла. ¹² В їх же. ¹³ В неплодствѣ. ¹⁴ В Іосифа и Веніамина. ¹⁵ В По перворожденномъ чадѣ. ¹⁶ В ты цѣлы і живы. ¹⁷ А пребываше. ¹⁸ В премного. ¹⁹ А Его же постижны; В Его непостижны. ²⁰ В ведому. ²¹ В въ Яковлевомъ. ²² В разрешилъ. ²³ В і. ²⁴ В бысть си пророкини. ²⁵ А то. ²⁶ В тои умнѣ. ²⁷ В таковыи. ²⁸ В дѣти. ²⁹ В послѣднія. ³⁰, ³¹, ³² В і. ³³ Б поти, починаючи від третього віршу цієї яви, вірші 1011—1059, проминуто.

- А уже в ночномъ сонномъ видѣнїи¹ зряше
 1060 То, еже Иосифу² быти имѣяше:
 Зряше того ведома; его же связаша,
 Яко плѣнна³ раба от братїи⁴ продаша,
 Плачуща⁵, рыдающе, къ рождшей вопиюща⁶:
 „Рахили! О Рахили!“ слезнѣ глаголюща⁷:
 1065 „Рахили, мати моя! почто мя остави?
 „О мати! чадо твое отъ злыхъ рукъ избави!“
 То⁹ Рахиль в видѣнїи¹⁰ соннемъ¹¹ чаще¹² зрящи,
 Абие¹³ со ужасомъ воспряну, стѣнящи¹⁴,
 И¹⁵, объемиши младенца матерски руками,
 1070 Слезы от очию¹⁶ си точаше¹⁷ реками¹⁸.
 Таже, егда зачала¹⁹ і Вениамина²⁰,
 Прежде рожества²¹ того послѣдняго сына,
 Еще во утробѣ²² своей²³ младенца имущи²⁴,
 Уже пророчески²⁵ вѣкъ предъузрѣ будущи²⁶:
 1075 Племя Вениамина како имѣ²⁷ быти
 В бедахъ, скорбѣхъ, печалехъ, гинути, не жити, —
 Ово от своихъ, ово от чуждыхъ²⁸ гонимый,
 Отъ всѣхъ убиваемы, весма²⁹ нещадимы.
 Предзряше пророчица она всю³⁰ подробну
 1080 Имѣвшую³¹ брань быти междусобну,
 В неже³² Вениамина род³³ спод свѣтлаго³⁴ солнца
 Истребитсѣ³⁵ от своихъ весь пелень³⁶ до конца,
 А за едно³⁷ токмо скверна грѣха³⁸ дѣло,
 Егоже и³⁹ помысломъ вспомянут⁴⁰ не мило⁴¹.
 1085 Предзряше и⁴² другое злое время мати,
 Яко мечъ Асьсириевъ⁴³ имѣ поядати
 Останокъ⁴⁴ Вениаминъ⁴⁵, а неизбиенныхъ⁴⁶
 Зряше в плѣнъ⁴⁷ вавилонски⁴⁸ скованныхъ веденыхъ⁴⁹.
 То Рахиль пророчески⁵⁰ егда зряше убо,
 1090 Прегоркимъ рыданиемъ⁵¹ рыдаше сугубо
 Ово о избїенныхъ, ово о плененныхъ⁵²
 Чадъ своихъ прелюбезныхъ, в конецъ разоренныхъ.

¹ Б видѣнїи; В видѣнїи. ² Б Иосифову. ³ Б плененна. ⁴ Б і В от братїи. ⁵ А плачущи; Б і В плачуща. ⁶ В вопїюща. ⁷ Б слезне поюща. ⁸ В їзбави. ⁹ А Того. ¹⁰ Б в видѣнїи; Б в видѣнїи. ¹¹ Б і В соннѣм. ¹² В частѣ; Б часто. ¹³ А обаче. ¹⁴ Б і В стѣнящи. ¹⁵ В І. ¹⁶ В очїю. ¹⁷ Б точащи. ¹⁸ Б і В рѣками. ¹⁹ Б зача. ²⁰ В і Вѣніамина. ²¹ В рождества; Б рожденна. ²² Б і В утробѣ. ²³ Б своемъ. ²⁴ Б имуща; В їмущи. ²⁵ Б пророчески; В пророческїи. ²⁶ Б будуща. ²⁷ В Вѣніамина, їмѣ. ²⁸ Б чюжихъ. ²⁹ Б весма проминуто. ³⁰ Б оно все. ³¹ В їмѣвшую. ³² Так Б і В; А неже. ³³ В Вѣніамина род; А од. ³⁴ Б с свѣтлаго; В под свѣтлаго. ³⁵ В їстребитсѣ. ³⁶ В племен; Б Истребити от своихъ весь племень. ³⁷ А і В за едино. ³⁸ В грѣха; Б А за едно токмо грѣха скверно дѣло. ³⁹ В ї. ⁴⁰ В і В вспомянуть. ⁴¹ Так Б і В; А мало. ⁴² В ї. ⁴³ В ассиріевъ; Б ассириевъ. ⁴⁴ Б остатокъ. ⁴⁵ Б вениаминъ; В вѣніамининъ. ⁴⁶ В неїзбїенныхъ. ⁴⁷ Б плень. ⁴⁸ Б і В вавилонскїи. ⁴⁹ Б і В веденныхъ. ⁵⁰ В пророческїи; Б пророчески. ⁵¹ В рыданїемъ. ⁵² В їзбїенныхъ, плѣненныхъ.

- Обаче тѣхъ¹ и онѣхъ рыдаше не толма,
 Якоже о семъ часѣ възрыдася² болма,
 1095 Егда узрѣ мечъ острый³ слоро обнаживша,
 Виолиемскія⁴ дѣти избити имѣвша⁵.
 Ратуеми внуки себѣ⁶ защищаху,
 Плененныи свободы себѣ ожидаху⁷;
 А иже пеленами повитыи дѣти⁸ —
 1100 Како мощно имѣ⁹ бѣше себѣ¹⁰ защитити¹¹?
 То предъзрѣнне¹² слезы Рахили точаше¹³
 И¹⁴ от горкаго плача престать¹⁵ не даяше¹⁶
 Даже до скончанія¹⁷. А¹⁸ егда, плачася
 Ради Вениамина¹⁹ і вскоре²⁰ скончася,
 1105 Тѣло ея честное камо²¹ погребенно,
 Рахилею оно²² мѣсто²³ нареченно, —
 Мѣсто, идѣже²⁴ потомъ Виолиемъ²⁵ создася,
 От гроба Рахилина²⁶ Рахиль-градъ прозвася.
 И²⁷ егда в Виолиемѣ²⁸ лютость сотворися,
 1110 Рыдание Рахили и²⁹ плачь обновися:
 Аще бо и³⁰ мертвая тамо почиваетъ,
 Обаче ея душа на все то смотрѣтъ.
 И³¹ яко, бывши жива, о³² имѣвшихъ быти
 Рыдаше³³, такожде и, преставши³⁴ жити,
 1115 О событіи³⁵ вещи горчая³⁶ рыдаеъ,
 Яко же евангелистъ³⁷ то воспоминаеъ:
 „Слышится, рече³⁸, в Рамѣ глас, горце стѣнящій³⁹,
 От Виолиема⁴⁰ града с плачемъ исходящій⁴¹,
 Гласъ Рахили⁴² плачущей, но несоравненно
 1120 Паче перваго плача⁴³ много болѣзненно⁴⁴:
 Тогда бо единою гортанию⁴⁵ кричаше
 И от единыхъ очей слезы испущаше⁴⁶;
 А ныне, елико есть детей, кровь лиющихъ⁴⁷,
 Толико есть матерей, плачевнѣ⁴⁸ ревущихъ⁴⁹.
 1125 Того плача азъ есмь гласъ і⁵⁰ вѣстникъ⁵¹ повсюду,
 От Рахили дошедши даже и досюду⁵¹,

¹ А Иныхъ всѣхъ; Б обаче всѣхъ тѣхъ; В обаче всѣхъ. ² А възрыдая. ³ Б і В острый проминуто. ⁴ В Виолеемскія; Б виолеемскія. ⁵ В дѣти избити имѣвша. ⁶ Б і В себе. ⁷ Так цей вірш в Б; А плененны желяху; В плѣнны себе желяху; Б себе. ⁸ Б дѣти; В датн. ⁹ В імъ. ¹⁰ Б і В себе. ¹¹ Б защищати. ¹² Б предзрѣние; В предзрѣнїе. ¹³ Б течаше. ¹⁴ В І. ¹⁵ В престаятъ. ¹⁶ Б хотяше. ¹⁷ В скончанїя. ¹⁸ Б а проминуто. ¹⁹ В Венїамина. ²⁰ Б і В вскорѣ. ²¹ Б і В тамо. ²² Б оно. ²³ В место. ²⁴ В їдѣже. ²⁵ Б і В Виолеем. ²⁶ Б рахилїна. ²⁷ В І. ²⁸ Б і В Виолеемѣ. ²⁹ В рыданїе ї. ³⁰ В І. ³¹ В І, имѣвшихъ. ³² А от. ³³ В рыдаше. ³⁴ В ї преставши; Б о преставшихъ. ³⁵ А особъ быти. ³⁶ Б і В горчае. ³⁷ Б евангелистъ; В еѵлистъ (під титлою). ³⁸ А рече проминуто. ³⁹ Б і В в Рамѣ горцѣ стѣнящи. ⁴⁰ Б і В Виолеема. ⁴¹ Б исходящїи. ⁴² Б і В Рахили. ⁴³ Б плача проминуто. ⁴⁴ В соболѣзненно. ⁴⁵ В гортанїю. ⁴⁶ В І от единѣхъ—испущаше. ⁴⁷ В А нынѣ елико есть дѣтей кровь лїющихъ. ⁴⁸ Б плачевне. ⁴⁹ В і проминуто. ⁵⁰ Б вестникъ. ⁵¹ Так Б; А і В довсяду.

- Возвещающ¹ слышашимъ печал велми смутну,
 Младенцовъ² избиенныхъ³ смерть зело⁴ окрутну⁵.
 Кто во вась сердоболень⁶ духомъ умиленнымъ,
 1130 Поне мало поболѣ⁶ сердцемъ сокрушеннымъ,
 Споболѣ рахилинымъ болѣзнемъ⁷ сердечнымъ,
 Соплачи тоя теплымъ слезамъ бесконечным!
 Їродъ, лють властолюбець, добра ненависникъ,
 Самаго диавола истинный⁸ намѣстникъ,
 1135 Новорожденна царя хотя погубити,
 Посла неповинныя младенцы избити¹⁰;
 Посла вооруженны¹¹, аки на рать, воя,
 Аки на не дающихъ¹² супостать покоя.
 Но, о прелютѣйшій¹³ мучителю, слыши,
 1140 Егда си¹⁴ незлобивыхъ младенцовъ биеша¹⁵:
 Егда ли тыя¹⁶ на ты полки¹⁷ собирають?
 Егда ли¹⁸ на царство ти¹⁹ брани воставляют²⁰,
 Котрие²¹ от матернихъ сосцевъ отрывают?
 Неповинныхъ мечами люте²² убивают!
 1145 Еже азъ умнымъ окомъ егда созерцаю,
 Сиде к сердцу моему плачевне²³ вещаю²⁴:

К а н т ь²⁵.

- О сердце, сердце, твердѣйшо²⁶ опоки!
 Что удершиши слезныя потоки?
 Что от жалости, аки воскъ, не таешъ²⁷,
 1150 Слезъ не истоощаешъ²⁸?
 Зри²⁹, коль жалостныи и скорбныя³⁰ часы!
 Сквозе³¹ пронзають утробу ми гласы
 Слезныхъ матерей, плачущихъ³² о чадехъ³³
 В весех и градехъ³⁴.
 1155 Чада любезна в кровь сиі углебають³⁵,
 Матери в слезахъ горкихъ утопают,
 Егда бють³⁶ вои чадъ немилосердны,
 Неблагосердны³⁷.

¹ БіВ возвѣщающъ. ² БіВ младенцевъ. ³ В избіенныхъ. ⁴ БіВ зѣло. ⁵ Так Б; А укрутну; В окритну. ⁶ Б поболѣи. ⁷ Б болезнемъ. ⁸ БіВ ненависникъ. ⁹ В самого дѣвола їстинны; Б истинны. ¹⁰ В избити. ¹¹ А вооруженныи. ¹² Так Б; А іВ не на дающихъ. ¹³ Так Б; А іВ прелюбезнѣйшій. ¹⁴ В рукоп. ся. ¹⁵ В біеша; Б боиши. ¹⁶ БіВ ты. ¹⁷ Б полки многи. ¹⁸ БіВ ли проминуто. ¹⁹ Б твое. ²⁰ БіВ воставляютъ. ²¹ В котріе; Б которые. ²² БіВ люте. ²³ Б плачевнѣ; В плачевна. ²⁴ БіВ вѣщаю. ²⁵ Цей заголовок тільки в Б. ²⁶ Б твердеишо. ²⁷ Б аки воскъ таеши. ²⁸ Б истоощаеши; слезъ проминуто; В нестоощаешъ. ²⁹ Б Зриши. ³⁰ В жалосны і скорбны; Б жалостны и скорбныя. ³¹ В сквозѣ. ³² Б плачущихъ. ³³ В о чадѣхъ. ³⁴ В в весѣхъ и градѣхъ. ³⁵ В си углебають; Б в крови углебають. ³⁶ В бють; Б бють. ³⁷ Б немилосердны, неблагосердны.

- Лютѣйшии звѣря¹ из рукъ похищаютъ,
 1160 От слаткихъ² сосцевъ обще отрываютъ,
 Всѣхъ³ закаляютъ, агнцевъ⁴ незлобивых
 Не творятъ живыхъ.
 Вся виолиемска⁵ земля превращенна,
 В кровь неповинныхъ дѣтокъ⁶ обагрена,
 1165 В поляхъ и⁷ стогнахъ течетъ крове море.
 Горе! Ахъ! Горе!
 Четырнадцать⁹ тысячъ положили
 И¹⁰ еще крове¹¹ тыхъ ся не напили,
 Не напоили¹² зверообразного
 1170 Ёрода злаго¹³.
 Вопить¹⁴ невинность, в небо вопиющи¹⁵:
 Утолишь жажду в сѣрчистой¹⁶ пловущи
 Рѣцѣ¹⁷, егда самъ пойдешь въ ада¹⁸ руцѣ¹⁹
 К²⁰ вѣчной муце.
 1175 Плачу²¹ и²² плакать непрестанно буду,
 Печали сея во вѣкъ не забуду,
 Буду рыдати на злаго Ирода
 Въ роды от рода.

Пѣние²³: „Гласъ слышанъ в Рамѣ²⁴“ і прочая.

ЯВЛЕНИЕ²⁵ 11.

Вождь съ вои приносить главы отрочатъ, и Ёродъ радуется, и венчаеъ, и²⁶ отпускаеъ²⁷.

В о ж д ь.

- Торжествуй, славный монархо, оттоле²⁸
 1180 Мирно, славно²⁹ сѣдящи³⁰ на твоємъ престоле³¹!
 Четырнадцать³² тысячъ отрочатъ избихомъ³³,
 Таможе и³⁴ наступцу твоего уловихомъ³⁵;
 Се в знамя принесохомъ дѣтинныя³⁶ главы,
 Да дѣтище³⁷ твоя не терзаеъ славы:
 1185 Еяже ти³⁸ живущи³⁹ не хотѣл⁴⁰ склонити,
 Торжественнѣ⁴¹ на мертву изволь⁴² наступити.
 (Кидаютъ).

¹ Б лютѣйшии звѣри; В лютѣйшии звѣри изъ рукъ. ² Б і В сладкихъ. ³ Б всехъ. ⁴ А агнцевъ.
⁵ Б і В виолиемская. ⁶ Б детокъ. ^{7, 10} В і. ⁸ Б кровеи. ⁹ Б і В Четырнадцать. ¹¹ Б кровь. ¹² Б і В
 Не упоили. ¹³ Б і В звѣрообразнаго, злаго. ¹⁴ В вопить. ¹⁵ В вопиющи. ¹⁶ Б серчистой. ¹⁷ Б рѣце;
 В рѣцѣ. ¹⁸ В в радѣ. ¹⁹ Б і В руцѣ. ²⁰ Б ко. ²¹ Б і В плачу. ²² В і. ²³ В і Б пѣнїе. ²⁴ Б Рамѣ.
²⁵ Б і В явленїе. ²⁶ В і венчаеъ і. ²⁷ Б ремарку скорочено: Вожды главы отрочатъ приносятъ.
²⁸ Б і В оттоле. ²⁹ А і В славно проминуто. ³⁰ Б і В сѣдящи. ³¹ Б і В престолѣ. ³² В четыре-
 десять. ³³ В избихомъ. ³⁴ В і. ³⁵ А уловихомъ. ³⁶ Б дѣтинныя; А дѣти иные. ³⁷ Б Да дѣтище не
 терзаеъ твоея. ³⁸ В тѣ. ³⁹ Б живущи. ⁴⁰ Такъ Б; А і В не хотѣли. ⁴¹ Б торжественно. ⁴² В изволь.

Іродъ¹.

- Радость объят² мя ныне³ тол велия⁴ зело⁵,
 Скол великую прежде сердце⁶ жалость мѣло⁷.
 Вамъ же благодарствую за толики труды,
 1190 Венець победоносный⁸ от мене вамъ буди.
 Не замедлю⁹ великимъ саномъ вас почтити,
 Нынѣ⁹ же помозите¹⁰ мнѣ ся веселити¹¹.
 Певцы¹²! торжественныя пѣсни воскликните¹³,
 Поюще же, во длани весело плещете,
 1195 Да мало утѣшимся по сщасливомъ¹⁴ бою,
 Потомъ будетъ склонитися время¹⁵ к упокою.

Пѣнне¹⁶.

Аполлио¹⁷! Музы! сѣмо поспешете, и прочая.

Іродъ¹⁸.

- Доволно ликовъ! Певцы! ныне престанете¹⁹.
 Вельможи і вы, вои! всвойси идѣте²⁰.
 1200 Хошу мало уснути, сидящи на оронѣ²¹,
 На преслаткомъ²² почити Мороеуша²³ лонѣ.
 Аще случай явится, скоро здѣ прийдѣте²⁴,
 В царскомъ управленіи словы пособите²⁵.
 Юнцы! венець²⁶, скипетръ, мечъ²⁷ от мене возьмѣте²⁸,
 1205 Гдѣ ми есть сокровище, тамо понесете²⁹;
 Сами же паки вскоре³⁰ ко мнѣ приходите,
 Здравия³¹ ми опасно і вѣрно блюдите³²,
 Велѣте³³ что инаго³⁴ еще воскликнути,
 Донелиже пресладце³⁵ возмогу уснути.

Пѣнне³⁶.

- 1210 Спишь, окаянне, сномъ обремененный!
 Глас невинности, в небо возведенный³⁷,
 За кровь рыдаеть, отмщения³⁸ просить,
 О нечаянну смерть тебѣ³⁹ голосить.

(Отроки отбегут⁴⁰ Иродовы⁴¹).

¹ В Иродъ. ² В объятъ. ³ В нынѣ; Б проминуту. ⁴ В велѣа. ⁵ Б і В зѣло. ⁶ Б проминуту.
⁷ Б имѣло. ⁸ В Вънець побѣдоносныи. ⁹ А замедля; Б ныне. ¹⁰ В помозѣте. ¹¹ А веселите.
¹² В пѣсни. ¹³ В восклицайте. ¹⁴ Б щастливом; В щасливом. ¹⁵ Б время нам склонитись. ¹⁶ Б і В
 пѣнѣ. ¹⁷ Б і В Аполло. ¹⁸ В Иродъ. ¹⁹ Б престанѣте; В престанете. ²⁰ Б идите; В идѣте. ²¹ В сѣдящи
 на оронѣ; Б на тронѣ. ²² Б А на преславном. ²³ В Морфоушѣ. ²⁴ Б придите; В прийдѣте. ²⁵ Б по-
 собите; В пособѣте. ²⁶ В вънець. ²⁷ Б проминуту мечъ. ²⁸ Б возьмите. ²⁹ Б понесите; В понесѣте.
³⁰ Б і В вскорѣ. ³¹ В здравѣа. ³² В блюдѣте; Б храните. ³³ Б велите. ³⁴ В ѣнаго. ³⁵ Б і В Доне-
 леже пресладцѣ. ³⁶ Б і В пѣнѣ. ³⁷ Б вознесенны. ³⁸ В отмщенїа. ³⁹ Б тебе. ⁴⁰ Б і В отбѣгут.
⁴¹ Б от Ирода.

ЯВЛЕНИЕ¹ 12.

Невинность.

- Внушай², о небо, Невинности гласу!
 1215 Не презри крове, пролитой в сем часу,
 Насъ немовянтокъ³, злобы не творивших,
 Жизнь оставивших!⁴
 Ничто же в жизни злаго-содѣяхомъ:
 Не токмо злыхъ дѣлъ, и словес⁵ не знахомъ,
 1220 Кроме⁶ любезнѣ⁷ матеръ нарицати,
 Сосца вкушати.
 Дажь отмщенье⁸ от суда ти свята
 На кровопивцу⁹ Ирода¹⁰ проклята:
 Пролилъ еси кровь жизни отчаянне, —
 1225 Пиї¹¹, акаянне!

(Подносит ко устамъ спяща¹²).

- Отвори гортань несytu змиину¹³,
 Пиї¹⁴, юже излилъ¹⁵ еси, кровь невинну;
 Еяже жаждалъ, ныне¹⁶ утолися,
 Возми, напися.
 1230 Простри утробу жажду, несytu¹⁷,
 Лиї в ню кровь сию, ли¹⁸ чрезъ тя пролиту!
 Пиї и¹⁹ матерей пролитыя слезы
 В стогны и стезы²⁰.
 Пиї²¹ истекшия²² от скорбну²³ зѣницу
 1235 Смотрящихъ воевъ на люту десницу,
 Бьющу²⁴ насъ, агнцевъ, для твоей трапезы, —
 Пиї²⁵ кровь и слезы!
 От крове нашей намъ пороиру²⁶ сшилесь,
 Бисерами слезъ матернихъ спестрилесь²⁷,
 1240 Увенчалесь²⁸ намъ вѣчнымъ венцемъ²⁹ главы
 Вѣчныя славы.
 По малой жизни мы вѣчне³⁰ царствуемъ,
 Тебѣ³¹ же вѣчну смерть ходатайствуемъ
 Не з злобы³² нашей, но Бога судьбами,
 1245 Мстяща³³ за нами³⁴.

¹ Б і В явленіе. ² Б і В внуши. ³ А немовятнокъ; Б немолвятко; В немовткоть. ⁴ А оставшихъ. ⁵ В і словесъ; Б слов. ⁶ Б і В кромѣ. ⁷ Б любезне. ⁸ В отмщеніе. ⁹ Б кровопица. ¹⁰ В Ірода. ¹¹ А Ты; В пїи. ¹² Ця ремарка лише в Б. ¹³ Б і В змїинну. ¹⁴ Б і В пїи. ¹⁵ В їзлилъ; Б излиял. ¹⁶ В нынѣ. ¹⁷ В нѣсytu; Б жадну и несytu. ¹⁸ В пїи в ню кровь, пїи лїи. ¹⁹ В Пїи ї; Б Пїи и. ²⁰ Б і В в стогны и стези. ²¹ Б і В Пїи. ²² В їтекшїя. ²³ Б истекшую от скорби. ²⁴ В бьющу. ²⁵ Б і В Пїи. ²⁶ В пориру. ²⁷ Б сшилесь, спестрилесь. ²⁸ Б увѣнчаесть; В увѣнчались. ²⁹ В і Б вѣнцемъ. ³⁰ В вѣчнѣ. ³¹ Б тебе. ³² Так В; А і Б незлобы. ³³ В мстиша. ³⁴ А законами.

Истинна и два аггела¹.

- Аггели! сѣмо Невинность да прїидеть²!
 Глас твой пред Бога³ престолъ уже взыде⁴,
 Еще и⁵ слезы да зритъ и кровь вашу⁶ чисту,
 Юже пролисте неповинну исту⁷.
 1250 Дажь я аггеломъ, а венець⁸ на главу
 Приими⁹ и¹⁰ гряди во вѣчную славу;
 Приими¹¹ маслину, та есть знакъ побѣды¹²
 За Иродовы¹³ на васъ всѣхъ обиды,
 Его же Отмщеніе безъ всяка¹⁴ откладу
 1255 На безконечны¹⁵ муки вѣчну¹⁶ предасть аду.
 Азь, истая¹⁷ Истинна, вещаю¹⁸ ти исто¹⁹,
 Яко ему готово во аде уже мѣсто:
 В Цербера всегда будет гортани сидѣти²⁰,
 Будет огнемъ серчистымъ обята горѣти.
 1260 Ты же иди²¹ в жизнь вѣчну²². Аггели! прїимите²³,
 Между аггеловъ лики сїю²⁴ водворѣте²⁵,
 Со торжествующею в небѣ²⁶ торжествуйте!
 Се азь вама предъиду, вы мнѣ послѣдствуете.

ЯВЛЕНИЕ²⁷ 13.

Почнувся²⁸ Иродъ²⁹ стогнетъ³⁰ и³¹ немощным гласом отрочат зовет.

Иродъ.

Юноши! ахъ, юноши! камо отидосте?

Юноши.

1265 Се есмы, господине.

Иродъ.

Чесо ради мя спяща здѣ не пребрегосте³²?

Парень 1.

Господине! великимъ быхомъ яты³³ страхомъ,
 И³⁴ того ради от ты спяща отбежахомъ³⁵.

¹ В Істинна і два аггели. ² А придеть. ³ Б Гласъ твой слезный пред божїи. ⁴ В взыде. ⁵ А і В и проминуто. ⁶ В і кровь нашу. ⁷ В їсту. ⁸ В вѣнецъ; Б венцемъ. ⁹ Б і В прїими. ¹⁰ В ї. ¹¹ Б і В прїими. ¹² Б победы. ¹³ В Іродовы. ¹⁴ Б отмщеніе без всякаго. ¹⁵ Б бесконечныя; В бесконечны. ¹⁶ Б вѣчно. ¹⁷ В їстая. ¹⁸ Б і В вѣщаю. ¹⁹ Б исто. ²⁰ В сѣдѣти. ²¹ В їди. ²² Б вѣчную. ²³ Б і В прїимите. ²⁴ В сїю. ²⁵ Б водворите. ²⁶ Б торжествует в небе. ²⁷ Б і В явленїе. ²⁸ Б почнувся. ²⁹ В Іродъ. ³⁰ Б стонетъ. ³¹ В ї. ³² Б небрегосте. ³³ Б обята. ³⁴ В ї. ³⁵ Б і В отбѣжахомъ.

Иродъ.

Кий¹ страхъ?

Парень 2.

Исходило² нѣкое³ лицо⁴ все¹⁰ бѣло⁵,
1270 Две⁶ чаши носящее, дерзновенно, смѣло;
Мы недоумѣхомся⁷, что бы было тако, —
Ужасны не могохомъ при тебѣ статъ⁸ всяко.

Иродъ.

Горе ми⁹, окаянну! Азъ се видехъ спящи¹⁰,
Еже ми прорицало¹¹ смерть въ часъ настоящій¹²!
1275 Невинность то ко Богу за кровь си¹³ взывала¹⁴,
Юже излихъ, и¹⁵ тою мене напавала¹⁶,
Слезы скорбны матерей¹⁷ пити ми даяше,
Отмщение¹⁸ въ небо и¹⁹ смерть ми вzywаше.
Горе! смерт ми настoit: все²⁰ тѣло неможе.
1280 Юноши! молю, вскорѣ²¹ устройте ми ложе.

(Строят).

Здравствуй всякій, сидящи²² на моемъ престолѣ!
Азъ бо на немъ сидѣти²³ не буду оттоле²⁴.
Побѣдите, да сѣмо прийдутъ²⁵ велможи.
Рцете²⁶, яко царь лежитъ на смертельномъ²⁷ ложѣ²⁸.

Парень 1.

1285 Ты²⁹ иди³⁰! Господина азъ буду хранити;
Но не изволь долгаго³¹ времени³² медлитѣ.

Пѣнне³³.

О прелестнаго мира!
Лютейшаго звѣря
Нынѣ³⁴ венчають³⁵,
1220 А³⁶ утро пожирають³⁷;
Дарствуютъ³⁸ нынѣ³⁹ злато,
Утро мещетъ въ блато;

¹ Б і В кѣи. ² В ѣсходило. ³ Б некое. ⁴ Б і В лице. ⁵ Б все; В усе. ⁶ В было. ⁷ В двѣ.
⁸ А неудоумѣхомся. ⁹ Б при тебе стоятъ. ¹⁰ Б мнѣ. ¹¹ В видяхъ спяща. ¹² Б і В на-
стоящи. ¹³ Б ты. ¹⁴ В взыскала. ¹⁵ В ѣзыхъ ѣ. ¹⁶ Б напоевала; В напояла. ¹⁷ В матери. ¹⁸ В отмще-
нїе. ¹⁹ В ѣ. ²⁰ Б Горе и смертъ настоитъ, все. ²¹ Б вскорѣ. ²² Б і В всякѣи сѣдѣщи. ²³ В сѣдѣти.
²⁴ Б і В оттолѣ. ²⁵ Б і В прѣидутъ. ²⁶ Б і В рцете. ²⁷ Б і В смертномъ. ²⁸ В ложе. ²⁹ Б і В ты.
³⁰ В їди. ³¹ Б долго. ³² Б і В времеѣ. ³³ Б і В пѣнїе. ³⁴ В нынѣ. ³⁵ Б і В вѣнчають. ³⁶ Б і В
А проминуто. ³⁷ В поражаетъ; Б низлагають. ³⁸ Б Да царствуютъ. ³⁹ В нынѣ.

- Сидить на престоле¹,
 Потом в ниском доле².
 1295 О лукавства³ мира! Лукавства не мало:
 В пресладчайшомъ меду смертно имат⁴ жало;
 Гдѣ сахаромъ лесныя слова посыпает⁵,
 Пелынную⁶ горестъ тамъ утаеваеть.

ЯВЛЕНИЕ⁷ 14.

Парень 2.

- Великий⁸ господине! Велможи приїдоша⁹.
 1300 Смотри скорбныхъ, яко ты болна обретоша¹⁰.
 (Сенаторы придоша¹¹).

Іродъ¹².

Умилосердитесь! Дайте ми пораду!
 Не дайте ми умерти¹³, подайте отраду!

Сенатор 1.

Бѣжи, юнче, по врача, да будетъ здѣ¹⁴ вскоре¹⁵,
 Его же обрящеши на моемъ подворьѣ¹⁶.

(Отрокъ пошеть).

Сенатор 2.

- 1305 Друзи! Азъ неслыханный¹⁷ смрад в нем ощущаю:
 Не живуца, но смертна весма его чаю.

Сенатор 3.

Рцы намъ слово, о царю! Что тебѣ болѣетъ?

Іродъ (немошнымъ гласомъ).

Ахъ! увесь изнемогахъ; все¹⁸ тѣло дряхлѣет¹⁹.

Сенатор 4.

- Уступѣмо²⁰ подале²¹: аз не могу стати
 1310 Блиско смрадн²², нозри²³ бо тебе²⁴ затыкати.

¹ В престолѣ. ² В долѣ; Б домѣ. ³ Б лукавствія; В лукавства. ⁴ В тмать. ⁵ Б Гдѣ сахаром
 лестная слава посылаеть. ⁶ Б пелынну. ⁷ Б і В явленіе. ⁸ Б і В великіи. ⁹ Б і В прїдоша.
¹⁰ Б і В обрѣтоша. ¹¹ Ця ремарка лише в Б. ¹² В Иродъ. ¹³ Б умерти. ¹⁴ Б аде. ¹⁵ Б і В вскоре.
¹⁶ В подворье; Б подворе. ¹⁷ В неслыханны; Б неслышанныи. ¹⁸ В весь їзнемогах, всѣ. ¹⁹ Б дрях-
 лееть. ²⁰ Б Уступим мы. ²¹ Б і В подалѣ. ²² В смрада. ²³ Б і В ноздри. ²⁴ В требѣ.

Врачъ (приде¹).

Здравствуйте, первѣйши² Ирода³ велможи!
Что се вашего царя сложило на ложи?

Сенатор 1.

Тя вѣмъ врача искусна⁴, осмотри болѣзни⁵.
Может ли еще⁶ с нами пожити в сей жизни?

Лекаръ (осматриваетъ⁷ и говоритъ).

- 1315 Не гнѣвайтесь на мя: царь вашъ боленъ зѣло.
Не вѣмъ, аще му⁸ кое сопоспешитъ⁹ дѣло.
Смотрѣте¹⁰: по всему телѣ¹¹ множится огнища,
Всю утробу повреди лютая чревница¹²;
Се уды всѣ¹³ сорвенны ѿ всѣ¹⁴ весма согниша,
1320 Нозри¹⁵ ощущение¹⁶ свое заградиша,
Увесь¹⁷ в болѣзняхъ¹⁸ смертныхъ¹⁹, и жити не може.
Изволте готовити²⁰ ему гробно²¹ ложе,
И сами, аще кто з васъ²² хошетъ здравъ быти,
Изволите²³ опасно всякъ себѣ²⁴ хранити.
1325 Смертенъ есть і всякаго онъ смертна сотворитъ,
Аще обонянн²⁵ кто здѣ²⁶ не затворитъ.
Азъ болшъ²⁷ стоять не могу. Господа! простѣте²⁸,
И²⁹ сами, совѣтую, долго не медлѣте³⁰.

Іродъ³¹.

- Что вамъ врачъ глаголаше, да азъ вѣмъ недужны³²,
1330 Повѣсте: что ми будетъ в сей часъ горки, нужны³³?

Сенатор 2.

Смертенъ ти часъ настоитъ. Изволь³⁴ ожидати,
Намъ же здѣ ради смрада не мощно стояти.

(Отходятъ³⁵).

¹ Ця ремарка лише в Б. ² Б і В первѣйши. ³ В Ірода. ⁴ В їскусна. ⁵ В болѣзни. ⁶ Б еще проминуто. ⁷ Б осматривая. ⁸ Б і В ему. ⁹ В сопоспѣшит. ¹⁰ Б смотрите. ¹¹ Б теле; В тѣлѣ. ¹² Б червница. ¹³ Б все. ¹⁴ В ѿ проминуто; Б ѿ всѣ проминуто. ¹⁵ Б і В ноздри. ¹⁶ Б обоняние. ¹⁷ В весь. ¹⁸ В болѣзняхъ. ¹⁹ Б в болѣзни смертнои. ²⁰ Б готовить. ²¹ Б смертно. ²² Б и сами из васъ аще кто; В и сами аще їз васъ. ²³ Б изволте; В їзволте. ²⁴ Б і В себе. ²⁵ В обоняннѣ. ²⁶ Б аде. ²⁷ Б болше. ²⁸ Б простите. ²⁹ В І. ³⁰ Б И вамъ совѣтую, тожъ долго не медлите. ³¹ В Іродъ. ³² Б недужныи. ³³ Б горкѣи, нужныи. ³⁴ В їзволь. ³⁵ Ремарка лише в Б.

ЯВЛЕНИЕ¹ 15.Іродъ².

Ахъ! Вельможи и³ вой! что остависте мя?
Сойте⁴, дондеже тѣла аз низложу⁵ бремя.

(Луна).

1335

Уже не время!

Іродъ.

Ахъ! горе! Киѣ⁶ гласъ уши страшны проникаетъ?
Болѣзненно⁸ ми сердце смертию⁹ страшает!

(Луна).

В гроб посылаетъ!

Іродъ.

1340 Тако ли то, Оортуно¹⁰, изменяти¹¹ знаешь?
Вчера на престолъ, ныне¹² в гробъ мя посылаешь!

(Луна).

Вскоре¹³ дознаешь.

Іродъ.

Недавно вельможъ, воев чины окружали¹⁴,
А ныне¹⁵ окаянна всѣ мя отбежали¹⁶.

(Луна).

Время дознали.

(Іродъ).

1345 Ахъ! с мирскими благими тяжко ся растати¹⁷;
Тяжше¹⁸ в реуѣ¹⁹ геенской²⁰ вѣчно²¹ утопати.

(Луна).

Не изринати²².

¹ Б і В явленіе. ² В Иродъ. ³ В ї. ⁴ В стоїте. ⁵ В низложю. ⁶ Б і В кїи. ⁷ Б увы страшныи проникает. ⁸ Б болезиенно. ⁹ В смертію. ¹⁰ Б Тако ли Фортуна; В Фортуно. ¹¹ В їамѣняти. ¹² В нынѣ. ¹³ Б і В вскорѣ. ¹⁴ В чина окружили. ¹⁵ В нынѣ. ¹⁶ Б і В отбѣжали. ¹⁷ Б разстати В ростати. ¹⁸ Б тяжще. ¹⁹ Б в реце; В в рѣцѣ. ²⁰ Б геенной; А геенской; В геенской. ²¹ В вѣчно; Б вѣчно. ²² В їзринати.

Іродъ (шепчучи говорить).

Ей! Дай кто помощь и¹ руку²!

Ей! Кто добръ! утоли муку.

1350 Ахъ! страшная вижду,

А, а! терплю страхъ.

Ахъ! душу³ устрашаютъ,

Ахъ! тѣло удручаютъ.

(И упадетъ⁴ над пропасть⁵)

Ахъ, ахъ, ахъ!

Отмщеніе.

Такъ ли⁶, окаянне, творити дерзнулесъ?

1355 Противо Бога ярость, глупче, воздвигнулесъ!

Се ти азъ, Отмщеніе⁹, то сотворю вскорѣ¹⁰,

Яко струпомъ си будешъ¹¹ скоро в ада¹² мори.

Коль смертныхъ язвъ невинныхъ сотворилесъ¹³,

Толь тебѣ¹⁴ во адъ вѣчны¹⁵ дверей отворилесъ¹⁶!

1360 Смертию¹⁷ отрочать всѣхъ¹⁸ животь изгубити¹⁹

Тщался²⁰ еси, — самъ в смерти вѣчно²¹ будешъ²² гнити!

Мирно з Богомъ²³ на земли не хотѣлесъ²⁴ жити:

З смертию²⁵ будешъ, или²⁶ смерть тобою владѣти²⁷.

Не помогутъ вельможи, ни вои избранны²⁸.

1365 Иди во адъ на вѣки, иди²⁹, окаянный³⁰!

Блесни, молнія, з неба³¹! Разби³², перун, тѣло!

Земле! пожри. Во вѣки тамъ³³ будет се дѣло.

(К народу³⁴).

Такъ будетъ всяку³⁵ грѣшну, кто Бога убивает

Различными грѣхами, мучить³⁶, распинает.

1370 Се, гегенну³⁷ готову зря, всякъ да убоится³⁸,

Да Ироду³⁹ гордому здѣ⁴⁰ не сообразится⁴¹.

Пѣніе⁴².

О гордость мира! что се сотворила?

Сама себѣ⁴³ во адъ двери отворила,

Отъ Люцыпера завистию⁴⁴ злою

1375 Для непокою.

¹ В і. ² Б руки. ³ В душу. ⁴ Б і В упадегъ. ⁵ Б в пропасть. ⁶ Б і В Отмщеніе. ⁶ А Толико. ⁷ Б дерзнулъ. ⁸ Б воздвигнулъ. ⁹ В Отмщеніе; Б отмщете. ¹⁰ Б воскорѣ. ¹¹ Б будеши. ¹² Б во ада; В в адо. ¹³ В в ад сотворилесъ; Б во ад затворил. ¹⁴ Б тебе. ¹⁵ Б вѣчных. ¹⁶ Б сотворил; В отворилесъ. ¹⁷ В смертію. ¹⁸ Б всехъ. ¹⁹ В изгубити. ²⁰ Б і В тшилсѣ. ²¹ Б і В вѣчной. ²² Б будеши. ²³ Б і В с Богомъ. ²⁴ Б хотѣл; В хотѣли. ²⁵ В З смертію; Б Смертію. ²⁶ Б їли. ²⁷ Б владети. ²⁸ В избранны. ²⁹ В їди—їди. ³⁰ Б і В окаянный. ³¹ В молніа с неба; Б с неба проминуту. ³² В разби. ³³ В і Б такъ. ³⁴ Ремарка лише в Б. ³⁵ Б всякому. ³⁶ Б муча. ³⁷ Б і В геенну. ³⁸ Так Б; А і В боится. ³⁹ В Іроду. ⁴⁰ Б здѣ проминуту. ⁴¹ Б і В сообразится. ⁴² Б і В пѣніе. ⁴³ Б себе. ⁴⁴ В завистію.

ЯВЛЕНИЕ¹ 16.Іродъ (в узахъ² ада).

- Горе! горе! Ахъ! горе! Нестерпимой муки!
 В гортань достался ада, не точию³ в руки!
 Горе! Палит мя пламен, палит мое тѣло,
 Из⁴ утробы дышущій⁵, — горе! — палит зело⁶;
 1380 Внутрь мене⁷ огнь пекелный душу⁸ сожигает!
 Змій⁹ в сердце и¹⁰ утробу жало угружает¹¹;
 Грызеть мою утробу мука нестерпима.
 О муки¹²! Ахъ, огня, в вѣкъ неугасима!
 Горю! горю! Мучуся, мучуся¹³ во вѣки!
 1385 Не воскресну от смерти между человѣки!
 Ахъ! почто аз¹⁴ родихся? Ах! почто родихся?
 По мало жизни во смерть в вѣчную¹⁵ вселихся.
 Проклят родитель, мати проклята ми буди!
 Почто мене¹⁶ родили, почто между люди?
 1390 Проклят тот¹⁷ день буди, буди час проклятый¹⁸,
 Вонже рожденъ есмь¹⁹, иже²⁰ муками обятій²¹!
 Всѣ дни, часы, минуты, прокляты вся годы,
 Яже изъжих²² суетно, проклятый во вся роды!
 Проклята гордость! Та мя во вѣкъ погубила,
 1395 Та мя противу Бога брань творить²³ учила.
 Прокляты і²⁴ вельможи за своя совѣты,
 Наустившія²⁵ мя быть²⁶ невинные²⁷ дѣти!
 Прокляты і всѣ²⁸ вои, что не пощадиша!
 Почто число толико беззлобных избиша²⁹?
 1400 Паче всѣхъ³⁰ азъ есмь проклят, ту терпящій³¹ муку,
 Проклят самъ себѣ³² давы³³ в Люцыпера руку!
 Здѣ³⁴ во вѣки мучуся³⁵; ахъ! мука велика!
 Мука безконечная³⁶ во вся вѣки вѣка!
 Смотряи³⁷ на мя гордяися, гордится престани,
 1405 Да не когда в сей будешь³⁸ со мною гортани.

Пѣніе³⁹.

О гордость мира! ꙗ прочая.

¹ Б і В явленіе. ² Б і В во узахъ. ³ В точію. ⁴ В їзъ. ⁵ Так В; А дышущу; Б дышуща.
⁶ Б і В зѣло. ⁷ Б і В мене проминуто. ⁸ В пекелны душу. ⁹ В змїи. ¹⁰ В ї. ¹¹ А угрызает.
¹² Б Ахъ, муки. ¹³ Б і В мучюся. ¹⁴ В ахъ. ¹⁵ В вѣчну; Б проминуто. ¹⁶ Б мя. ¹⁷ Так Б; А і В поль.
¹⁸ В і Б прокляты. ¹⁹ Б естъ. ²⁰ В їже. ²¹ Б і В обяты. ²² В їзъ нихъ. ²³ В творити. ²⁴ Б і проминуто.
²⁵ В наустившія. ²⁶ Б і В битъ. ²⁷ Б невинныя. ²⁸ Б і В і всѣ проминуто. ²⁹ Б избиша. ³⁰ Б всехъ.
³¹ В терпящій. ³² Б і В себе. ³³ В давыи. ³⁴ Б зде. ³⁵ Б мучюся. ³⁶ Б і В бесконечна. ³⁷ В смотря.
³⁸ Б будеши. ³⁹ В пѣніе.

ЯВЛЕНИЕ¹ 17.

Смерть.

- Радостна нынѣ² есмь Смерть: егоже желала,
 Того ныне чрезъ крѣпость³ мою доказала.
 Едина торжествую; азъ бо победила⁴,—
 Кровию⁵ виолиемску⁶ землю напоила.
 1410 Четырнадцать⁷ тысящ⁸ от⁹ сею косою
 Покосила отрочат, якъ траву з росою¹⁰.
 А што лучше¹¹—царя Ирода¹² убила
 І¹³ в Цербера гортани того посадила.
 Власть имамъ¹⁴ над естеством всяка челоуѣка,
 1415 Тых¹⁵ силна обладати буду во вся вѣка¹⁶,
 Сяду на престоле¹⁷, возму і венець¹⁸ на главу,
 Да всякъ мене боится, видяй¹⁹ мою славу.

Жизнь.

- Почто, окаянная, тако торжествуешь?
 Или²⁰ мене на землѣ²¹, Жизни, ты²² не чуешь?
 1420 Не умре Натура Людска, но вѣкъ жива будет,
 Твоей области²³ данна никогда не будет.
 Низложи венець, бежи²⁴ от престола славы:
 Тамъ живи, дондеже ти²⁵ сокрушу ограды.
 Ты, яже еси нынѣ²⁶ отселѣ²⁷ изгнанна²⁸,
 1425 Вѣждь, яко в вѣки вѣчны²⁹ будеши попрадна:
 Азъ имамъ³⁰ на престолѣ сидѣти³¹ во вѣки
 И садить³² со собою моя челоуѣки.

(Хлопцам³³).

- Вы Натуру Людску³⁴ сѣмо приведете³⁵,
 Близъ мене на престоле³⁶ сѣмо посадѣте³⁷:
 1430 Славою и честию³⁸ азъ ту увенчаю³⁹;
 Яко моя другиня будетъ, тако чаю.
 Сяди, Натура Людска, сѣмо⁴⁰ на престоле⁴¹!
 Азъ тя, Жизнь, оставляти не имамъ⁴² оттоле⁴³.

¹ Б і В явленіе. ² Б ныне. ³ Б ныне, крепость. ⁴ В побѣдила. ⁵ В кровію. ⁶ Б Виолеемску В Вифлеемску. ⁷ Б четырнадцать; В четырнадцать. ⁸ В тысящ. ⁹ Б вот. ¹⁰ Б с росою. ¹¹ Б лутче ¹² В Ірода. ¹³ Б И. ¹⁴ В їмам. ¹⁵ В тѣхъ. ¹⁶ В вѣки; Б Тых сильных обладати буду во вся вѣки вѣка. ¹⁷ Б і В престол. ¹⁸ В вѣнецъ. ¹⁹ Б видя. ²⁰ В їли. ²¹ В і Б на земли. ²² Б ты проминуто. ²³ Б власти. ²⁴ В вѣнецъ, бѣжи. ²⁵ Так Б; А і В ту. ²⁶ Б ныне. ²⁷ Б отселе. ²⁸ В їзгнанна. ²⁹ Так Б; А і В во вѣкъ вѣчныи. ³⁰ В їмам. ³¹ Б сидѣти; В сѣдѣти. ³² В ї садиль. ³³ Ремарка в Б. ³⁴ Б і В Людскую. ³⁵ Б прїведите; В привѣдите. ³⁶ Б на престолѣ. ³⁷ Б посадите. ³⁸ В ї честію ³⁹ В увѣнчаю. ⁴⁰ Б со мнои. ⁴¹ Б і В на престолѣ. ⁴² В їмам. ⁴³ Б і В оттолъ.

Н а т у р а.

- Жизнь, с небеси данна, будь благословенна!
 1435 Главу ти преклоняю¹ азъ, Натура бренна,
 Яко челоуѣчество тако возлюбилась², —
 С тобою пребывати всегда сподобилась³.

Ж и з н ь.

- Прими⁴ винецъ⁵ пречестный первы⁶ ти на главу,
 Вѣчну буди имуща⁷ всегда о мнѣ славу;
 1440 Смерти же ты никогда не имамъ⁸ предати,
 Но по малой жизни в жизнь вѣчну⁹ хочу взяти.

ЯВЛЕНИЕ¹⁰ 18.К р ѣ п о с т ь¹¹ Б о ж и я.

- Разными дарованіи¹² челоуѣкъ почтенный¹³
 От Бога, егоже есть дланью¹⁴ сотворенный¹⁵;
 Но что не памятуя¹⁶ суете¹⁷ вдадесея,
 1445 Противъ самага Бога гордо вознесесея,
 Яко иногда¹⁸ аггелъ, съ неба низверженный¹⁹,
 Иже²⁰ бѣ противъ Бога умомъ вознесенны;
 Но азъ, Крѣпость²¹, низвергох с небснаго града
 И предахъ²² того лютой во вѣкъ муце²³ ада;
 1450 Сие и²⁴ челоуѣка, горда, вознесенна,
 Сотворих с Люцыперомъ быти посажденна,—
 Ирода²⁵ проклятаго, иже суетою
 Уловленъ, соплетен же злости слепотою²⁶,
 Искаше Христа Бога рожденна убити:
 1455 Мнѣл бо себѣ²⁷ болшаго, неже Бога быти.
 Кто есть вели²⁸, яко Богъ, Ироде²⁹ прокляты³⁰?
 Седи³¹ ныне³² умалень³³, ада узы яты³⁴.
 Сие всякому будетъ, иже³⁵ убиваетъ
 Христа грѣхами³⁶,—си и на крестѣ³⁷ распинает:
 1460 Иродъ искаше³⁸ убит³⁹, а ты убиваешь;
 Вѣдай, что тебѣ⁴⁰ или⁴¹ чесого⁴² чаешь:

¹ В прекланяю. ² Б возлюбила. ³ Б сподобила. ⁴ Б і В прѣими. ⁵ Б венецъ; В вѣнецъ.
⁶ Б і В первыи. ⁷ В їмуща. ⁸ В їмамъ. ⁹ Б вѣчную. ¹⁰ Б і В явленіе. ¹¹ Б і В Кротость. ¹² Б і В
дарованми. ¹³ Б і В почтенны. ¹⁴ Б дланію. ¹⁵ Б і Б сотворенны. ¹⁶ Так в Б; А і В На что не
памятаѣи. ¹⁷ В суетѣ. ¹⁸ В їногда. ¹⁹ Б і В низверженны. ²⁰ В їже. ²¹ Так Б; А і В Но ахъ кро-
тость. ²² Так Б; А і В предаи. ²³ Б і В муцѣ. ²⁴ В ї. ²⁵ В їрода. ²⁶ Б і В слѣпотою. ²⁷ Б мнѣх бо
себе; В себе. ²⁸ Б і В велїи. ²⁹ В їроде. ³⁰ Б проклятыи. ³¹ Б і В сѣди. ³² В нынѣ. ³³ Б уловленъ.
³⁴ Б ятыи. ³⁵ В їже. ³⁶ В грѣхами. ³⁷ В си ї на крестѣ; Б си на крестѣ. ³⁸ В їродъ їскаше.
³⁹ Б убити. ⁴⁰ Б ведай что тебе. ⁴¹ В їли. ⁴² Б чего.

Азъ есмь крепка¹, яко левъ, — азъ ти сотру роги
 Гордый² ти, за прочи³ убью⁴ грехи⁵ многи.
 Аще же кто агнее сердце уготуетъ, —
 1465 Вѣдай, яко левъ крѣпки⁶ с такими⁷ пожирует.
 Агнцу, иже⁸ за тебѣ⁹ закланъ быть^{9'} родися,
 Не якъ¹⁰ львовы Иродъ¹¹, кротокъ поклонися.

ЕПИЛОГЪ.

Показавши измѣну¹² мира сего лестну
 Тебѣ¹³, слышатели нашему пречестну,
 1470 За любовныя¹⁴ слухи всѣмъ¹⁵ благодарствуемъ,
 Такжеже новорожденнымъ¹⁶ Христомъ приветствуем.
 Здравъ и¹⁷ благополученъ¹⁸ да долгоденствуешь¹⁹,
 Потомъ вѣчно на небѣ с ним же да царствуешь,
 Всѣ едиными усты и сердцы²⁰ желаемъ.
 1475 Простѣте²¹ согрѣшивших²² в дѣйстве, умоляемъ.

Аминь²³.

---

¹ Б і В крѣпка. ² В горды; Б гордыи. ³ В за прочи. ⁴ Б за протчими убию. ⁵ В грѣхи.
⁶ В крѣпкѣи; Б крѣпкѣи. ⁷ Б і В с таким. ⁸ В їже. ⁹ Б за тебѣ; В за тебе. ^{9'} В рук. бысть. ¹⁰ Б яко.
¹¹ В Иродъ. ¹² В їзмѣну. ¹³ Б тебе. ¹⁴ В любовныи; Б любление. ¹⁵ Б всем. ¹⁶ В новорожденным.
¹⁷ В ї. ¹⁸ Б додае буди. ¹⁹ В благоденствуешь. ²⁰ В ї сердцемъ. ²¹ Б простите. ²² Б і В согрѣшив-
шихъ. ²³ Аминь лиш в В.

II.

ПРОГРАМА РІЗДВЯНОЇ ДРАМИ
(РОСТОВСКОЕ ДІЙСТВО).

Текст цей надруковано за рукописом Збірки А. О. Тітова, № 2412, за охр. каталогом № 1303, що тепер переховується в Рос. Держ. Публіч. Бібліотечі. Цей рукопис — піваркуш паперу звичайного формату (folio), на двох його сторінках написано письмом XVIII віку програму пієси,—такі програми давали глядачам. Заголовку пієси немає.

ПРОЛОГЪ.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Благодат Божия Человѣка приводит ко престолу, и посаждается на немъ. Сотворитель завѣщаетъ Человѣку, да не снись от древа еже разумити добро и лукаво. Человѣкъ благодаритъ Богови.

ЯВЛЕНИЕ 2.

Лестъ дияволская подмываетъ Человѣка яблокомъ, да ея совѣту послушаетъ. Человѣкъ сему возбраняетъ и за понужденіемъ Погординія жизни соизволивше, примуетъ от Прелести яблоко и вкушаетъ, в которомъ яблоку аки в зеркали видит вся злая.

ЯВЛЕНИЕ 3.

Злоба грѣховная приходит на лютом Змѣю, Благодат Божію отгонит, престол вывращаетъ и Человѣка обнажаетъ. При семъ Гнѣвъ Божий наказующе его до конца з мертвыми творить.

ЯВЛЕНИЕ 4.

Смерть страшная и лютая гришником зъ инными послѣдующими ю Смертми, приавше Человѣка новосмертнаго в свое сочетание, давшѣ ему орудіе смертное, указываетъ его уже суетнаго образомъ: протчии же Смерти ей честь воздаютъ, при пинии изобразующемъ преминеннаго Человѣка суетіе, иже имъ присудствуеть.

ДИЙСТВІЕ II.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Голиадъ во образъ дияволовъ, уготовляющихъ орудія мучения, устроивается на уничтожение Израилтяновъ, в земли Израилской.

ЯВЛЕНИЕ 2.

Саул царь Іудейскій устрояетъ войско свое противу Филистиномъ, укрѣпляюще своихъ упованіемъ Божиимъ, и намовляетъ ихъ до Милости Божіей, Виры, Чистоты и протчая и молебствуеть, да избавитъ ихъ Господь отъ иноплеменныхъ.

ЯВЛЕНИЕ 3.

Давидъ отрокъ во образъ Христа Спасителя нынѣ младенствующаго, между Израильтянами избрѣтається, который каменемъ убивше Голиада, и мечемъ егожъ главу усѣкъше, Саулови приносить. Саулъ за сию побѣду благодарить Богови.

ДѢЙСТВИЕ III.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Молѣнія побиваетъ дьяволовъ, кующихъ и уготовляющихъ орудия мучительская на Грѣхи.

ЯВЛЕНИЕ 2.

Безъдушнии образъ . . . . .¹⁾ образъ челоуѣка смертнаго привѣтствуетъ всходящее слонѣце, имъ же прознаменуется Христось, предвѣчное слонѣце, прышедшее нынѣ на свѣтъ.

ЯВЛЕНИЕ 3.

Печаль челоуѣческая пры смутномъ пѣнии сѣтуеть падения своего, юже Любовь Божья потѣшаетъ, болѣзни же от серъца ея изрывающе, въ яслехъ, в нихъ же возлегъ врачъ — предвѣчное слонѣце, полагаетъ. При семъ огонь от серъца Христова исходит и серъце Челоуѣческое запаляетъ.

ЯВЛЕНИЕ 4.

Ликъ челоуѣческій Любовь Божию ко себѣ проявляетъ, серъца просвѣщенныя складаютъ у ясель. Челоуѣкъ паки на перъвомъ престолѣ обрѣтается, благодаряще Богу: тако призванъ есть во перъвое достояние.

ЕПИЛОГЪ.

---

¹⁾ Слово витерте.

III.

ДѢИСТВІЕ НА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО,

из'являющее преступленіе души человѣческой, ради грѣха смертію
обладанной, ея же ради избавленія Богъ посла Сына своего
единороднаго.

Ця піска друкується за рукописом Бібліотеки Ніженського Інституту № 179, арк. 12—20. Це єдиний відомий список її. Рукопис — 4^о, збірник на 81 арк. писаний різними руками XVIII віку. Папер має філігрань (водяний знак) дуже схожу з № 450 К. Тромоніна (Изъясненія знаковъ, видимыхъ въ писчей бумагѣ, М. 1844, табл. XXX): на щиті ведмідь на задніх лапах з деревом, — філігрань цю, за Тромоніним, видно на папері, що на ньому надруковано „Указы 1744 року“. Рукопис складається: а) Три драми — дві різдвяних та піеса про царя Кира; б) *Alexandri Magni Epistola ad Aristotelem de situ Indiae et itinerum in ea vastitate*, з московським перекладом *en regard*; в) *Ἐγχεσις κεφαλῶν παρανετικῶν σχολιαθεῖσα παρὰ Ἀγαπητοῦ διὰκόνου* — з перекладами латинським та московським; г) дрібні виписки латинською та московською мовою. (Порівн. М. Н. Сперанскій, Рукописное собрание Библиотеки Ист.-Филолог. Института кн. Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Пріобрѣтенія 1904—1905 гг. Нѣжинъ, 1905, стор. 35).

ЯВЛЕНИЕ 1.

Грѣхъ.

Грѣхъ родившися от Натуры Человѣческой блажит себе и убиваетъ раждающую, яко ехѣдино порожденіе, мать свою.

- 1 Многія вещи в мѣре своими дарами
Хвалятся и дѣйствія объявляютъ сами.
Азъ же что имамъ нынѣ о себѣ сказать?
Откуда дѣйства моя начну исчисляти?
- 5 Или весма умолчу и буду безгласенъ?
Не буди, но вся моя скажу безопасенъ.
Дѣйства и силы моя толь суть превелики,
Что никто от человѣкъ не имѣлъ толики.
Аггелъ иже от протчихъ в чести был свѣтлѣши,
- 10 Аггелъ иже в силѣ былъ от многихъ знатнѣиши,
Аггелъ иже несъ имя свѣтѣи Денницы —
Не меня ли для сверженъ в адскія темницы?
Его же подобнѣ звергъ в стигиску еридну,
Какъ чадѣ убиваетъ родившися ехѣдну;
- 15 Ибо еще и рожденъ азъ от его воли,
Но мене ради сведенъ в мрачныя юдоли,
Откуда с нимъ в людехъ брань творимъ и напасти;
Злоба, зависть, убійство в нашей сѣи власти.
Но что умолкше далѣ дѣйствъ не объявляю?
- 20 На что языкъ и уста поздѣ заключаю?
Или не объявляю вещь мною жъ сотворенну?
Не скажу ли, какъ душу, во свѣтъ облеченну,
Одѣяхъ скоро мракомъ, лишихъ благодати,
Юже, еще б не Адамъ, могли вси стяжати?
- 25 Но зане Адамъ лжива послушалъ совѣта
Моего, презрѣлъ законъ, вшелъ во тму от свѣта,
Стратилъ благодать перву Богомъ дарованну,
Згубилъ красоту лица и милость избранну,
Отдалѣнъ былъ в тлѣнный мѣръ от вѣчной ограды,
- 30 Выгнанъ з рая с Евуою, со звѣрми и гады,

- Гдѣ живущъ уже не имѣлъ первенства,
 Не видѣлъ яже в рай пріѣлъ былъ блаженства,
 Но во время житія на земной краинѣ
 В моей зрѣлся грѣховной окаяннѣи тинѣ.
- 35 От сего паденія перва человѣка
 Пріѣвши силу, внидохъ в мала и велика;
 Ибо откуду бы лествъ, убитва во мѣрѣ,
 Откуду всяка злоба и развраты в вѣрѣ?
- Вся сѣя содержу азъ доселѣ с начала,
 40 Полна бо ми от сего и корысть не мала.
 Азъ силенъ волю мою нынѣ простирати,
 Азъ могу людемъ разнство и измѣну дати;
 Азъ человѣка свята, честна и блаженна
 Вскорѣ могу сотворить даровъ всѣх лишенна.
- 45 Смотрите, какову власть и силу имѣю!
 Видите, что и самими душами владѣю.

ЯВЛЕНІЕ 2.

Душу благодатную обстоятъ мертвецы.

Мертвецъ 1.

- Откуду ти, о Душе, сиеца премѣна?
 Почто мрачна и гнусна еси и презрѣна?
 Ахъ, како скоро вся, Душе, безобразна стала,
 50 Какъ скоро благодати свѣтлость потеряла!
 Подобнѣ архангелу в славѣ ты блистала,
 Но воскорѣ яко цвѣтъ лѣпотами спала.

Пѣніе 1.

- Коль дражайша тварь, блажайша всея твари,
 Свѣтлѣйша солнца, яснѣйша зари!
 55 Гдѣ ти, Душа, доброта, гдѣ прежняя красота?
 Днесъ видѣ красенъ, мѣръ несказанныи
 Терпитъ вредъ смертны тмы, страждет раны.

Мертвецъ 2.

- Удивляюся, Душе, на тебе взирая,
 Чуждуся, како в малѣ стратила благая.
 60 Гдѣ ти красота лица, гдѣ аггелска слава?
 Гдѣ благодать, гдѣ Богомъ врученна держава?
 Презѣлно грѣха ради мѣръ смущаешь страхомъ;
 Красота твоя мелкимъ разсыпалась прахомъ.

Пѣнїе 2.

- Во прахъ лице твое в тотъ час обратиcя,
65 Когда благодати Божіей лишиcя.
Гдѣ ти, Душе, доброта, гдѣ прежняя красота?
Вмѣсто свѣта тмою днес себе помрачаеcь,
Лишившиcь нетлѣнїя в мрацѣ пребываеcь.
Гдѣ ти, Душе, красота, гдѣ прежняя доброта?

ЯВЛЕНІЕ 3.

Снисходитъ Милосердіе Божіе, жалѣя о погибели душъ человѣческихъ.

Милосердіе.

- 70 Удивляюсь твоему днесъ зраку ужасну,
Чуждусь, видяще тя тѣмъ подобну и властну.
Рцы ми, кая еси тварь и почто вздыхаеcь?
Почто зракомъ симъ страшишь и горцѣ рыдаеcь?

Душа.

- Азъ есмь Душа исперва Богомъ сотворенна;
75 Азъ в раи сладости быхъ прежде посажденна;
Азъ во образѣ свѣтломъ и славъ сїяла,
Честнѣиша была твари видимой с начала.
Егда же дерзнухъ завѣтъ Божїи преступити,
Прелщенна быхъ дїаволомъ, и плода вкусити
80 От древа жизни, Богомъ самимъ завѣщанна,
Абїе обрѣтохся оттуду изгнанна;
Абїе мрачны во мнѣ образъ сеи явися,
Абїе видъ мой свѣтлыи грѣхомъ очернися.
От того часа до днесъ мрачна пребываю,
85 Плачу, егда красоту первую помышляю.
Ты же кто еси, молю, изволь мнѣ сказати,
И почто благоволилъ о мнѣ вопрошати?

Милосердіе.

Милость Божїя есмь азъ, имя мое славно
От востокъ до западу всему мїру явно.

Душа.

- 90 Молю тя, госпоже моя, благоволи вняти
Словесемъ, ими же ты хошу утруждати.
На имя твое днес, Милосте, взирая,
Да знаю, яко ты всѣмъ даеши благая,
Молю убо и азъ тя: даждь помощь благую,
95 Простри милосердія мнѣ руку десную,

Просвѣти мракомъ грѣха всюду очерненну,
 Сотвори во свѣтъ первыи Душу облеченну;
 Не даждь болѣе Души в грѣхѣ пребывати,
 Повели мраку сему от мене отстати.

Милосердіе.

- 100 Добрѣ, азъ имамъ ти в сем спомошествовати,
 И прежнюю благодать потщусь отискати;
 Вижду бо азъ ты лицемъ и сердцемъ крушиму,
 Вижду, яко имѣешь болѣзнь нестерпиму,
 Вижду, яко рыдаешь о прежней годинѣ.
- 105 Но уже ты скорбяща не буди отнынѣ,
 Зане имѣю сей мракъ вскорѣ убѣлѣти,
 Потщуся скверны твоя и гнусность омыти.
 Толко желаешь ли ты в такой благодати
 Не прикасаться грѣху, но чиста бывати?

Душа.

- 110 Не имамъ воистину к грѣху ся склоняти,
 Когда отимеши сей мракъ от мене, мати.

Милосердіе.

- Се убо гряди однеси к небесному граду,
 Имѣюща подати в плачи ти отраду,
 И от небесъ ниспощю от Троицы едина,
- 115 Праведна, безначална предвѣчнаго сына:
 Онъ возобновить образъ первыи тебѣ данный,
 Введетъ тя паки в покои прежни пожеланны.

ЯВЛЕНІЕ 4.

Желаніе праотецъ сѣдящихъ во адѣ вопіетъ ко Богу.

- Доколѣ, Господи, здѣ, доколѣ сидѣти?
 Доколѣ адскую тму, доколѣ терпѣти?
- 120 Почто забываеши сѣдящихъ во адѣ?
 Почто оставляеши стенать без отрады?
 Доколѣ нами врагъ нашъ будетъ обладати?
 Доколѣ во мѣстѣ семъ будемъ вси рыдати?
- 125 Услыши, Господи, гласъ рабъ твоихъ смиренныхъ,
 Услыши молитву самъ и вопль умиленныхъ!
 Пошли сына твоего, избави отсюду,
 Изми от устъ адовыхъ, даждь утѣху люду,
 Разрѣши грѣховныхъ узъ, разрѣши плѣнны,
 Изведи насъ от адской мрачной сеи темницы.

Приходитъ Надежда.

- 130 Не тужите, людѣ, полно сѣтовати,
 Престанте вопить гласно, престанте рыдати.
 Уже бо болѣзнь ваша вскорѣ окончится,
 Уже власть князя адска в конецъ истребится;
 Имать бо послать сына Богъ собезначална,
 135 Иже изметъ васъ сего от мѣста печална.
 И еще словесѣмъ вѣру не хотите яти,
 Се вамъ даю залогъ мой, изволте прїяти.

ЯВЛЕНІЕ 5.

Пророки Валаамъ и Ісаія возвѣщаютъ міру о пришествіи Христовомъ.

Пророкъ Валаамъ.

- Такое странно, радостно, чудесно и ново,
 Тако недовѣдомо вамъ вѣщаю слово:
 140 Се днесъ от Іакова звѣзда возсїяетъ,
 Освѣтитъ, произыдетъ и прооблистаетъ;
 Се востанетъ человѣкъ от Іуды нынѣ,
 Низложитъ начальниковъ моавицкихъ силнѣ
 И возпрославитъ Сіѡа купно со сынами,
 145 Возвеличитъ, обдаритъ многими дарами,
 Проименованїе дастъ ему преславно,
 О чемъ да имѣете извѣстно и явно.

Пророкъ Ісаїа.

- Утѣшайтесь, друзи, ни мало тужите,
 Печаль вашу на радость теперь преложите.
 150 Се Богъ и создатель нашъ, господь и царь славы,
 Воздая воздастъ скоро милость и суд правы,
 Человѣколюбивъ сии самъ прїидетъ явно,
 Потщится избавити и спасти насъ славно.
 Тогда будутъ отвероты очеса слѣпыя,
 155 Тогда слухомъ услышатъ ушеса глухїя,
 Тогда скочатъ хромыя, якоже елени,
 Тогда будетъ гугнивыхъ языкъ изясненны.

ЯВЛЕНІЕ 6.

Волсви за звѣздою шествуютъ и испытаютъ о рожденномъ царѣ от Ірода, Іродъ же слышавъ удивляется о таковой вѣстѣ, велитъ призвати книжниковъ и испытуетъ о Христѣ, гдѣ рождается. Воспрїявши же вѣсть от книжниковъ, яко Христосъ во Вилеємѣ рождается, повелѣваетъ волхамъ его искати, и сгда обрящутъ, молятъ, дабы ему возвѣстили; волсви же, получивши таковую вѣсть, в путь свои шествуютъ.

Волхвъ 1.

Прїидохомъ в сїя страны, о царю державный,
 Зане звѣзда устрои путь сѣмо намъ явный.

- 160 Молимъ державство твое прилѣжно внушати,
О чемъ будемъ любовнѣ тебе вопрошати.

Іродъ.

- Вижду васъ царскимъ саномъ достойно почтенныхъ,
Паче же в премудрости зѣло совершенныхъ.
В чемъ молю свѣтлость вашу — грядете откуда?
165 И камо шествуете, что придосте сюду?

Волхвъ 2.

Шествіе наше, царю, от восточной страны
Самоизвольно явись кромѣ всякой брани.
Потщахомся во землѣ іудеиской быти,
Ею же свѣтлость твоя изволить владѣти.

Іродъ.

- 170 Коя ради вины, изволте сказать,
Придосте сѣмо, да аз возмогу познати.

Волхвъ 3.

- Пришествія нашего не инна притчина,
Точію в желаніи сія есть едина,
Еже велика царя іудеиска взыскати
175 И новорожденному поклонъ нашъ отдати.

Іродъ.

- Азъ единъ царь сеи земли, реку дерзновенно, —
Откуда о иномъ есть царѣ возвѣщенно?
И кто сказа вамъ быти царя здѣ рожденна,
Его же скажете над мене почтенна?
180 Наричаете его царя быть велика, —
Воздается над мене ему честь толика.

Волхвъ 1.

- Звѣзда рождество его показа намъ явно,
В сеи землѣ имущее возсѣять преславно.
Чтохомъ бо Валаама, наперед насъ бывша,
185 Волхва аравицкаго, о семъ возвѣстивша:
От Іакова, рече, звѣзда возсѣяетъ,
От колѣна Іудова Христось ся раждаетъ.
Тои плѣнѣтъ Моавиты со всѣми предѣлы,
Истребить совсѣмъ оныхъ противныя силы.
190 Мы же валаамовы пріемники бывши,
Необычную звѣзду на небѣ узрѣвши,

Мнимъ, что їудейскаго царя знаменуетъ,
Шествуемъ, куды путь намъ къ нему показуетъ.

Іродъ.

Воини, собираите книжники и первосвященники людскія, и азъ
вопрошу ихъ о семъ.

195 Гдѣ Христосъ раждается, рцыте!

Книжникъ 1.

Во Виолеемѣ їудействѣмъ.

Книжникъ 2.

Тако бо есть писано чрезъ пророка: И ты, Виолееме, земле їудова
ничимъ же менши еси во владыкахъ їудовыхъ, изъ тебе
изыдетъ вождь, иже упасетъ люди моя їзраиля.

Іродъ.

Шествуйте съ миромъ отъ роца взыскати,
Егда же обрящете, вѣсть молю мнѣ дати,
Яко да и азъ шедше ему присмотрюся,
И новорожденному царю поклонюся.

ЯВЛЕНІЕ 7.

Волсви отдають дары Христу во Виолеемѣ лежащему, идѣ же Марія и Іосифъ присудствуютъ,
и аггели „Слава въ вышнихъ Богу“ воспѣвають. Отдавши же поклонъ и дары — смиру, лѣванъ
и злато — шествуютъ во свояси, и не возвращаются ко Іроду.

Пѣнїе.

- 200 Слава въ вышнихъ буди единому Богу,
Сотворшему на землѣ миръ и любовь многую!
Се нынѣ спасенїе всѣмъ людямъ настало,
Благоволенїе въ насъ се днесь возсѣяло.
Свѣтло торжествуютъ аггелскія лики.
- 205 Вѣчны миръ содѣянъ днесь со человѣки.
Днесь солнце правды Христосъ лучи испущаетъ,
Богъ предвѣчны въ плоти нынѣ ся являетъ.
Торжествуи, о Рахиль, плачущая нынѣ,
Ликуи небо и земле о рожденномъ сынѣ.
- 210 Буди слава и держава въ родъ и родъ во вѣки
Сотворившему любовь между человѣки.

Волхвъ 1.

Боже премилостивый и царю предъ вѣки,
Плѣнныя свободи адомъ человѣки.

- Ты обстоимъ еси всегда херувїмы,
 215 Яко Богъ всея твари пречестно хвалимы.
 Тебе трепещутъ власти сидяща на тронѣ,
 Зряще славу твою во горнѣмъ Свонѣ.
 Изволивъ чловѣку милость показати,
 Такъ возлюбивше, яко зань и пострадати, —
 220 Прїими сей лѣванъ, к твоей благостынѣ
 Пренесенный от мене всесмирненно ¹⁾ нынѣ.
 Благослови животъ нашъ на многїе лѣта,
 Сохрани царство наше от всяка навѣта.

Волхвъ 2.

- Видѣша ты паче всей твари достоинѣиша,
 225 От всякой драгой вещи и злата честнѣиша:
 Над тебе достоинъ весь мїръ не можетъ быти,
 Кто бо ся создателю дерзнетъ уравнити?
 Небомъ и вселенною всею обладаешь,
 От дѣлъ рукъ свомхъ ты единъ промышляешь.
 230 Вся сїя ты дѣши в своей благодати, —
 Ты благоволи сїе злато воспрїяти.

Волхвъ 3.

- Понеже бо Божїя благодсть возсїяла
 На тебѣ, яже прежде в словѣ пребывала,
 Того ради азъ тебе, Боже, почитаю,
 235 Сїе приношенїе смиренно вручаю:
 Прими убо смиру, днесъ лежащы на снѣхъ,
 От преклоншихъ тебѣ днесъ сердца и колѣни.

ЯВЛЕНІЕ 8.

Іродъ бывше от волхвовъ поруганъ, сѣтующе о таковой вѣстѣ и недоумѣвающе, что с ними творити имать, совѣтуеъ о новорожденномъ со Злобою, Завистию, Коварствомъ и Убиствомъ, имъ же дѣаволь шепталъ на ухо; которыи совѣтники убѣждаютъ царя о убиствѣ младенца, Іродъ же повелѣваетъ избити младенцевъ во всеи Іудеи.

Іродъ.

- О кая печаль мою старость постизаетъ!
 О кое смущенїе сердце ми пронзаетъ!
 240 Егда о сей прискорбной вѣсти помышляю,
 Что сотворить в скорбѣ сей азъ болѣе чаю?
 Понеже от волхвовъ есмь весма поруганный,
 За прошенїе мое от нихъ посмѣянный,

¹⁾ В рукопису — всесмирно.

- Что не только о Христѣ вѣсти мнѣ дадоша,
 245 Но и таино во своя страны отидоша.
 Чего ради смущаюсь о царѣ рожденномъ
 И во время царствія моего явленномъ,
 Зане еще отрокъ сей восприметь державу,
 В возрастъ пришедши, мою испровержетъ славу,
 250 То уже неперемѣнно азъ ему служить
 Имамъ, — о дабы вѣстѣ сей во вѣкъ не слыти!
 Что жъ от скорби протчее имамъ сотворити?
 Вы, друзи мои, даждте здравы мнѣ совѣты.

З л о б а .

- Почто тако, о царю, печално взываешь?
 255 Чесо ради напрасно сердцемъ въздыхаешь?
 Престань отселѣ сие жалостно рыдати,
 Послушай мене, Злобу, повели разыскати
 Отрока, в царствѣ твоємъ недавно рожденна,
 Царя вмѣсто тебе намъ быти проявленна.

І р о д ъ .

- 260 Какъ его сискать, отнюдѣ недоумѣваю, —
 В коемъ градѣ ѣ странѣ, и кто есть, не знаю.

З а в и с т ь .

- Мнѣ, Зависти, о царю, вели разсмотрити,
 Всю Юдею, вертепы, горы проходить.
 Обрящется подлинно, азъ тебѣ вѣщаю,
 265 Вскорѣ его принести предъ тя обещаю.

І р о д ъ .

Обѣщаніе твое пуше мя смущаетъ,
 Печаль в сердцѣ моемъ вящшую раждаетъ:
 Како бо матери его не могутъ сокрыти.

К о в а р с т в о .

- Азъ глаголю, о царю: нельзя утаити.
 270 Повели мнѣ точію всюду проходить,
 Лукавствомъ моимъ его могу усмотрити:
 Ибо матеремъ буду обѣщати дары,
 Сребро, золото, одежды и всяки утвари;
 Ради злата имѣють о семъ мнѣ сказати.
 275 Проискавъ его потщусь насилно отняти.

Іродъ.

Но и такъ не объявлять страхомъ обдержимымъ
Матери, еще будутъ и голодомъ томимымъ,
Ни восхотятъ ни злата, ни сребра прїяти,
Кромѣ какъ можно оныхъ стануть защищати.

Убївство.

280 Уа! почто, о царю, такъ себе смущаешь,
Какъ бы тое отрока убить, помышляешь?
Царь еси, власть имаши живота и смерти,
Можешь смертію его невозбранно стерти.
Азъ, Убивство, благи ти подаю совѣты:
285 Вели во всей Юдеи младенцы избити.

Іродъ.

Грядите, вой, во всю Юдею грядите,
Во всѣхъ предѣлахъ моихъ младенцевъ губите!

ЯВЛЕНІЕ 9.

Плачетъ дщерь Сїонская о избїенїи чадъ своихъ.

Кто днесъ главѣ моеи дастъ струи рѣкъ широкихъ,
Или очесемъ моимъ горкихъ слезъ потоки,
290 Ими же да оплачу бѣду нечаянну?
Ахъ, увы! кто утѣшитъ мене окаянну?
Желѣзо мнѣ утробу люто прободаетъ,
Язвою неисцѣльной сердце убиваетъ:
Лишихся чадъ любезныхъ, чадъ мною рожденных,
295 Ихже зрю яко агнцевъ мечемъ заколенныхъ.

Пѣнїе.

Нѣсть тяжчаише
Сердцу страдати
И воздыхати непрестанно,
Когда матеръ
300 Птенцевъ лишится,
Вдовствомъ плѣнится нечаянно;
Стонетъ, ходитъ,
Плачь всѣмъ родить,
Рыдаетъ, не знаетъ, что творити.

Дщерь сїонская.

305 Толико свирѣпая и тяжелой болезни
Не начаялась имѣть во всей моей жизни,

Коликую мнѣ нанесъ Іродъ вселукавыи,
 Кровь дѣтей неповинныхъ всюду проліявы!
 С любовію терпѣла в рождествѣ печали,
 310 Нынѣ мя несносные бѣды поискали.

Пѣнїе.

Что се видимъ?
 Позоръ ужасный!
 Часы бесчасны днесъ настали!
 Что ти, мати,
 315 Лице змѣненно,
 Сердце смущенно от печали?
 Слезы точишь, очи мочишь,
 Эбираешь, лобзаешь чада твоя.

Дщерь сїонская.

Вси твои, о Сїоне, прекрасны предѣлы
 320 Яко непроходные лѣсы прїуныли!
 Гдѣ твои наслѣдники? вси какъ свѣтъ заидоша,
 Вси несытаго меча острѣмъ умроша!
 Воздохни из глубины, сердцемъ умилися,
 Испусти плачевныи гласъ, горко прослезися.

Пѣнїе.

325 Полно тужить!
 Сѣтуешь вскую?
 Отри слезъ струю, перестани.
 Хотя твои
 Чада ссѣченныи,
 330 Но суть спасенныи, увѣнчанныи.
 Между нами
 Вси устнами
 Спѣвають, играютъ, ликовствуютъ.

Дщерь сїонская.

О, коль весель нѣкїи гласъ слухъ мнѣ услаждаетъ,
 335 Иже мертвыхъ моихъ чадъ живыхъ быть вѣщаеть!

Аггелъ.

Богъ в вышнихъ живыи странахъ, печальная мати,
 Изволила мене сѣмо до тебе послати
 Утѣшить, да жалостно всуе не рыдаешь,
 Но паче на оного крѣпко уповаешь:
 340 Чада бо твои аще и земныхъ лишились,
 Однакъ не в смерть, но в живот вѣчныи преселилис.

Яко бѣлы орлы в небо възлѣтели,
 Идѣже селеніе свое положили;
 Божественную славу ясно созерцають,
 345 Безсмертныя сладости себе насыщаютъ.

ЯВЛЕНІЕ 10.

Власть Божія, побѣдившая дѣвола и протчихъ противниковъ своихъ, торжествуетъ со Смиреннолюбіемъ и Незлобіемъ; вручивше Благочестію державу свою отходить в горніи Сіонъ; Благочестіе же за сицевую милость благодареніе Богу воздастъ и пѣніемъ окончиваетъ.

Власть Божія.

Нѣсть возможно начала мнѣ опредѣлити,
 Ниже паки моего конца изслѣдити;
 Нѣсть мѣста такового во свѣтѣ едина,
 Идѣ же бы не славилася моя благостыня.
 350 Выну на херувимѣхъ страшныхъ почиваю,
 „Святъ, святъ“ от серафимовъ „Господь Богъ“ внушаю.
 Небо преисполненно есть моя славы,
 Земля же величества не вмѣститъ державы.
 Всю тварь благоизволихъ з ничего создати,
 355 Сію же человѣку ввѣрихъ обладати;
 Но котораго сотворихъ во всѣхъ совершенна,
 Безсмертнаго, нетлѣнна, зѣло умудренна,
 Однакъ неблагодаренъ во всѣмъ сихъ явился,
 Вражію бо совѣту в конецъ прилѣпился;
 360 Преслушавъ непорочный завѣтъ ему данный,
 Пламеннымъ оружіемъ з раю бысть изгнанный
 На землю, юже трудомъ руками копая,
 Ясти хлѣбъ в потѣ лица, в слезахъ омокая;
 На его же за милость бѣдство преклонихся,
 365 Даже азъ до рабія зрака истоихся;
 Уничтожилъ лестную вражію гордыню,
 Уничтоживши послахъ в адову твердыню.
 Не хвалится вражія немощная Сила,
 Понеже плоть брeнная сію побѣдила.
 370 Грѣхъ не имать области уже ктому в мѣрѣ,
 Оправдающимся всѣмъ от единой вѣры.
 Смерть с противники ея лежитъ бездыханна,
 Попрана всѣхъ Жизнію лютѣ окаянна.
 Тѣмъ же веселый праздникъ нынѣ составляю,
 375 В немъ же твари играти всеи повелѣваю.
 Я вознесенныя отступника роги
 Низложилъ всесилною рукою под ноги.

Смиреннолюбіе.

- Торжествуи, Власть Божія, и ликуи на вѣки,
Побѣдившая враги сія превелики!
380 Презрѣніе Промысла со Грѣхомъ связано,
Тщеславіе с дьяволомъ во узахъ скованно,
Окаянную Злобу в конецъ сокрушили,
Тыхъ своихъ противниковъ к ногамъ покорили.
Сего ради преславно днесъ возвеселися,
385 Яко твоя держава во вѣкъ утвердися.

Незлюбіе.

- Кому тако преславно нынѣ ликовати,
Яко Власти Божіеи днесъ торжествовати,
Покорившей под нозѣ своя супостаты,
Свободившей людѣ, в плѣнь дѣволску взяты?
390 О Власте, с Незлюбіемъ ликуи во вся лѣта
И Смиреннолюбіемъ всегда без навѣта!

Пѣніе.

- Тебѣ слава и держава, Всемогущии Боже,
Иже явно сихъ преславно побѣдить возможе.
Воздыхаютъ и рыдаютъ врази побѣжденные,
395 Ибо сами подъ ногами лежатъ посрамленные.
Се недавно весь міръ явно в конецъ побѣждали,
Днесъ без брани смертны раны от тя воспріяли,
Сего ради безъ отрады в адскую плѣнь впали.
Ты же, Бога Власть премнога, торжествуи со лики,
400 В славѣ вѣчнои ти приличнои державствуи на вѣки.

Благочестіе.

- Тебѣ слава единой от всѣхъ в вѣки буди,
Что избавила еси прелщенные люди,
Под игомъ дѣвопскимъ толь долго томимы,
Иже нынѣ спасшеся суть необоримы.
405 Дажь мнѣ скипетръ всеилный Твоя державы
И помощь от велѣльпной низпосли мнѣ славы,
Ею же вооруженна зжену супостаты
И люди твоя мудрѣ могу управляти.

Власть Божія.

- Прими непобѣдиму власть мою и силу,
410 Ею же низложиши вражію лєсть гнилу.
Се ти враговъ под нозѣ твои повергаю,
Всѣхъ твоихъ противниковъ тебѣ покорю.

- Наступай и побѣждай и царствуй во вѣки,
 В побѣдахъ прославлю тя между человѣки.
 415 Се ти царски скипетръ, се ти дѣадима,
 На престолѣ Божіемъ ти власть буди нерушима.
 Азъ бо сѣя скончавши вся благополучно
 Иду тамо, идѣже живу неразлучно,
 Иду тамо, идѣже аггелскія лица
 420 Желаютъ низвѣсити красныя зѣнницы.
 В горнихъ бо красныхъ мѣстѣхъ выну обитаю,
 Вамъ же неоскудную милость оставляю.

Благочестіе.

- Кое благодарствіе имамъ ти воздати,
 О милосердныи Боже, в такой благодати,
 425 Яко вручилъ еси мнѣ сиеву державу
 И даровалъ еси днесь всего мѣра славу?
 Покаряешь противныхъ всѣхъ враговъ под нозѣ,
 Велишь торжествовати в царскомъ мнѣ чертозѣ.
 Что убо за се ти имамъ приносить?
 430 Кую жертву достойну могу освятити?
 Главу и сердце низу, колѣна склоняю,
 Тя токмо единого Бога почитаю.

Пѣніе.

- Слава тебѣ сыну,
 Во троицѣ единому,
 435 От дѣвыи рожденну,
 Днесь мѣру явленну!
 Благоизволившу, небо оставившу
 Нас дѣля. 3.
 Ангели ликуютъ,
 440 Цари торжествуютъ,
 Князи со тѣмpany,
 Поютъ сие страны:
 Да будетъ честь-слава, едина держава
 Тебѣ в вѣки. 3.

Пѣніе.

- 445 Аще кая болезнь в мѣрѣ можетъ быти,
 Что паче матери можетъ уязвити,
 Еже зрѣти чада порожденна,
 За гнѣвъ збіенна?
 Болѣзненно мати кровь си проливаетъ
 450 В тотъ часъ, егда чадо свое раждаетъ, —
 Болѣзненно мертвы соглядати дѣти,
 Муки терпѣти.

Иродъ во убивствѣ бысть преокаянный,
За пролитую кровь отъ всехъ поруганный,
455 Измытися имать за смертныя раны
Во адской банѣ.
Не печалуи сердцемъ, прискорбная мати,
Престани отсель толь скорбно рыдати:
Чада твои еще отъ меча падоша,
460 Но не умроша!

IV.

КОМИЧЕСКОЕ ДѢЙСТВІЕ

в честь, похваленіе и прославленіе по пророчеству и обѣтова(ні)ю
рождшемуся, ветхому денмы, младенствовавшему под лѣти, усти
от вѣка пророкъ провозвѣщенному, явленіемъ звѣзды и поклоне-
ніемъ царей свѣдѣлствованному, царю царей, Христу Господу,
всемирной дѣля радости четирма явленіи изображенное.

1736 году декабря 25.

Авторъ сего Іерм. Митрофанъ Довгалеvскій.

Ця пієса друкуюється за єдиним відомим її списком — рукописом Київського Золотоверхо-Михайлівського монастиря № 1710, арк. 186—194 (за описом акад. М. І. Петрова № 521, — див. Описаніє рукопис. зібраній въ г. Кієвѣ, вып. II, стор. 239—243). Рукопис — folio малого формату, 254 арк. З усіх ознак, це старанно переписана записна книга за 1736—37 рік Митрофана Довгалецького, тодішнього професора поетики в Київській Могило-Заборівській Академії. Склад рукопису: а) спочатку — курс поетики М. Довгалецького під заголовком „Hortus poeticus“ (Сад поетичний) 1736 року; б) далі — маленький латинський вірш М. Довгалецького: „Epigraphe ad illustrissimum antistitem“ (арк. 162); в) далі — Табелъ школи піитики о учениках 1737 года априля 6 дня составленная; г) потім — Gemma ab imis variorum auctorum eruta atque pro more scholastico ad usum studiosae juventuti collata anno Domini 1737 calendis Septembris; д) далі — дві драми Митр. Довгалецького: різдвяна, „Комическое дѣйствіе въ честь рождшемуся Христу“, з п'ятьма інтерлюдіями, та великодня, „Властотворній образъ челоувѣколюбія Божія“, так само з п'ятьма інтерлюдіями; е) Канть благодарственній пресвящ. нашему Квевскому Рафаилу за новоустроення училища в Квевѣ“, Митр. Довгалецького, 1737 року декабря 17; ж) Теорія віршування під заголовком: Clavis gratia digni ingressus pulsantibus neopoetis ingenti claustro Poescos artis applicata... per prosodiae 12 modos... anno 1737; з) Нарешті — Catalogus syntacticorum anno Domini 1736 in annum 1737: список учнів з власноручними характеристиками професора М. Довгалецького.

ПРОЛОГЪ.

В его же мѣсто выходит Валаам и хваляся пророчествуеть о пришествіи Христовомъ, и предсказуетъ кратко о всемъ комическомъ слѣдующомъ дѣйствіи, в четырехъ явленіяхъ заключенномъ.

- 1 Неложная словеса, яже Богъ предъ вѣки
Усти вездѣ прорече, смертни человѣки:
Нѣсть бо в его словесехъ каковой измѣни,
Зане ест сеи единъ Богъ, праведніи едини.
- 5 Рече от тми мрачнія свѣту возсияти —
Бист тако по глаголу, — а не иначе стати;
Разним рибамъ во водахъ плаваніе мѣти,
Птицамъ же поднебеснымъ горѣ възлетѣти,
Человѣку на земли сладчайшая лѣта
- 10 Провождати повелѣ временнаго свѣта;
Солнцу и лунѣ ношной, свѣтиламъ великимъ,
Теченіе творити, по силѣ толикимъ;
Звѣздамъ заимствовать свѣтлост от нихъ всяку
По различію всякой и доволству таку;
- 15 Паче влія благодатъ великія силы
В человѣка, над него никакая бѣ успѣли:
Разумъ смысла подаде, почти красотою,
Образа подобіемъ, всею добротою;
Кромѣ настоящихъ благъ — будущая знати,
- 20 Праведно и нелестно о тѣхъ прорицати.
Тѣмъ и мнѣ, Валааму, откри тайни слово,
Еже в пророчествѣ сій азъ ношу готово;
Вѣчній залогъ положи в вѣчномъ своемъ синѣ,
Родитися хотящимъ в убогой ясинѣ,
- 25 Имъ же вѣки сотвори, ничто бист без него, —
Сего послать изволи из лона своего
На избавленіе всѣхъ и яже суть в мирѣ,
Падших же собственнѣе праотецъ во вѣрѣ,
Иже перву заповѣдь преступиша тошно,
- 30 От чего би хранитис весма бѣше мощно;
Обаче восхотѣша равни бити Богу,
Воспріяти подобну власт и силу многу,

- Недоволни Господней милости драгія
 Влияніємъ разума имѣти благія:
 35 Убо за погнаніе Божія закона
 Лишишася сладости горняго Сиона,
 Внутрь и внѣду тяжкихъ скорбей исполненни,
 Райска добра и чести весма сут лишенни.
 Чтож творитъ всещедрій Богъ, с небесе призрѣвій,
 40 Падшимъ отцемъ какову милость изъививій?
 Обѣща имъ послати со небесе сына —
 Свѣдитель в Вилеємѣ яскія — едина:
 Сеи отъ свѣта денници Ияковли прійдетъ,
 В силѣ крѣпости своей весь народъ превзійдетъ,
 45 Сотретъ князя моавля, посемъ плѣнитъ сили,
 Побѣждая Суоови сини и предѣли.
 Сему унуки мои, тріе цари силни,
 Водиміи звѣздою, дари изобилни
 Принесуть; но Іродъ царь весма усумнитъся,
 50 І о рождествѣ его бѣднѣ засмутится,
 Тщатиметъ убити, отнюдъ не возможе,
 Самъ точію врагъ Христовъ в жизни изнеможе;
 Пошлетъ, гнѣвомъ поощренъ, младенци избити —
 Декретъ Божій убійци прійдетъ вся отмстити;
 55 Человѣколюбіе Божіе с пророки
 Пѣснь воспоютъ на земли с аггелски отроки.
 Азъ, преславній Валаам — пророкъ в дѣлѣ, словѣ:
 Узрите, яже рекохъ, в слѣдующей мовѣ.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Предшеству оной звѣздѣ виходятъ тріе царіе, унуки Валаамовы, для разсужденія видѣнной необычной звѣзды на востоцѣ.

Царь первій глаголетъ младшій.

- Что звѣзда необычна в свѣлости толика,
 60 Стояща на востоцѣ? Колѣ зѣло велика!
 По ученію нашомъ астрономска дѣла
 В искусствѣ не имѣють художества цѣла,
 Ежеби сицевую видѣти денницу,
 Кая бѣ могла повреждатъ очесну зѣницу.
 65 В хитрости астрономской вся звѣзды на явѣ,
 В сеи же дивнѣ свѣтитъ образъ самой славы:
 Воистину отъ всѣхъ звѣздъ сію отдѣляю,
 И в ней чудо нѣкое бити разсуждаю.
 Вамъ ся что мнитъ, о друзи, что би разсуждати,
 70 І кую би тайну в ней возмогли познати?

Царъ вторій говоритъ старѣйшій.

Азъ отъ дѣда моего, Валаама званна,
Сподобихся слышати, яко будетъ данна
На небеси сицева звѣзда необычна,
Яже воистину сей во всемъ естъ прилична.

Царъ третій говоритъ найстарѣйшій.

75 Отчасти и мнѣ сіе памятно естъ слово
В разглаголствіи дѣда, перво и готово:
Еще бо прежде смерти о сей звѣздѣ бити
Изволи во слухъ усѣмъ ясно предложить,
О ней же и написа во книзѣ неточно —
80 Достоверія ради посмотрѣти мощно.

Царъ первій паки говоритъ.

Зѣло израдній совѣтъ и слово пріятно:
Посмотрѣтъ писанія, да будетъ унятно.

Царъ вторій паки говоритъ.

Тако, вправду тако: яко глаголаше
Дѣдъ нашъ прежде, Валаамъ, сице написаше,
85 Что возсіяетъ звѣзда Иаковля рода
И ізіидеть челоуѣкъ ізраилска плода;
Сеи погубить моавля князя всея слави,
Плѣнитъ сини Своови и вся ихъ держави.

Царъ 3 говоритъ.

Убо пріимѣмъ, о друзи, шественнія труды,
90 І путъ намъ подлежащій къ тому царю буди;
І градѣмъ отъ нашея отческія страны,
Да не будемъ плѣненни отъ него во брани.

ЯВЛЕНІЕ ВТОРОЕ.

Виходятъ царіе со дарами кланяться, до которыхъ Іродъ приходитъ и о шествіи ихъ, камо путь творятъ, вопрошаетъ; посемъ Іродъ молить ихъ, да возвращеся отъ пути возвѣстятъ и ему, гдѣ царь новъ родися.

Царъ 1 говоритъ младшій.

Отъ конецъ земля грядемъ, ищуще владыки,
Гдѣ рождется пресвѣтлій царъ въ славу велики,
95 Его же на востоцѣ звѣзда знаменала,
По свѣдѣтельству дѣда, путь намъ указала.
Се прійдохомъ кланятисъ, честь воздати должну
Яко царю, владыцѣ всеи твари неложну.

Принесохом и дари: ливанъ, смирну, злато, —
 100 Молимъ слезне, да будетъ за благо принято.

Царъ 2 говоритъ старѣишій.

О даби щастя наше не тощное било,
 И царя намъ рожденна вскорѣ изявило,
 Даби сподобилися младенца повита
 Кланяющесе зрѣти благознаменита!
 105 Тол бо долго шествуемъ чрезъ два уже лѣта,
 Обходяще многіе страны сего свѣта;
 Не живемъ в царствѣ своемъ, ниже на престолѣ,
 Когда звѣзду видѣхомъ, — вправду оттолѣ.

Царъ 3 говоритъ наистарѣишій.

Почто сумнитися намъ? Зримъ звѣзду на небѣ,
 110 Яже тамо насъ ведетъ, аможе намъ требѣ.
 Болше уже шествіе твориты дерзали,
 Ни мислю ни сердцемъ когда унивалы, —
 Потерпѣмъ мало: звѣзда ¹⁾ гдѣ путъ свой заставитъ,
 Тамо, мню, яко царя рождшагося явитъ;
 115 А донелѣ не станеть, за нею спѣшимо,
 И путъ намъ подлежащій охочо творѣмо.

Іродъ царъ приходитъ.

Камо шествіе ваше и путь подлежащій
 Днесъ творите, царіе, спѣшно настоящи?
 Мнѣль бихъ, брань з кимъ творити — но вои не многи:
 120 Развѣ кому кланятисъ хотите под ноги?
 Се бо вижду и дары толь драги, велики —
 Рцѣте, кого ищете болшаго владики?
 Азъ есмь царь, непобѣдимъ и великъ во слави,
 И кто противустанеть днесъ моей держави?
 125 Рцѣте, камо путъ вашъ есть отъ запада солнца,
 Яже на востокъ нинѣ мало не до конца?

Царъ старѣишій отвѣщаетъ.

Доселѣ величеству нѣсть еще извѣстно
 Твоему, яко родисъ царь новій безмѣстно,
 Іже подсолнечною имѣетъ владѣти,
 130 На престолѣ всемирномъ державно сидѣти?
 Сего держава на всѣхъ слава вознесенна,
 Яже еще отдревле намъ есть возвыщенна
 Отъ дѣда Валаама; сему дари носимъ,
 Да поспѣшесе к нему милость себѣ спросимъ.

¹⁾ В рук. звѣзди.

Іродъ глаголетъ.

- 135 Странная и скорбная, весма непріятна
 Слишу от васъ словеса, ниже вѣроятна:
 Яко вновь сицевій царъ родися во свѣтѣ, —
 Развѣ не в моей землѣ, ни в моемъ повѣтѣ,
 Іже би могъ и моимъ царствомъ завладѣти,
 140 Низринув мя с престола, сам дерзнул сидѣти?
 Убо, друзи, молю вас: пут нинѣ творѣте,
 І поклоншеся ему и мнѣ возвѣстѣте,
 Да и азъ шед поклонюс, чест воздамъ приличну,
 Яко царю новому и нами владичну.

ЯВЛЕНІЕ ТРЕТОЕ.

Выходитъ Іродъ царъ и зѣло яряся печалуеть о погубленіи царства и невозвращеніи к нему воспят царей; до котораго выходитъ Гнѣвъ и поощряетъ его, да вскорѣ пославъ воя своя во Виолеемъ избить дѣти. Посемъ выходитъ Декретъ Божій и призываетъ Смерть и Діавола, да умерщвляютъ Ірода за младенцовъ неповинное убійство.

Іродъ говоритъ.

- 145 Ярост мя нинѣ зѣло на се возбудила,
 Зане странная словесъ сила побѣдила
 Царей: побѣди, яко не могу востати.
 Уви! Что мнѣ и царству днес ся хошетъ стати?
 Се бо слисахъ, яко царъ новъ родись под лѣти,
 150 Іже мя во свою властъ можетъ покорити.
 Не будетъ се, не будетъ! Азъ бо есмь царъ славній,
 Крѣпчаишій отъ трехъ частій свѣта показанній;
 Моя земля богаства зѣло исполненна,
 Содержитъ и воинства всюду безчисленна:
 155 Всякіе въ свѣтѣ живушіе супостати
 Не возмогутъ противу мене силна стати;
 Не ужасаюся азъ никогда ничтоже,
 Не требую, да мнѣ кто единому поможе.
 Первѣишій азъ отъ царей в славѣ пребываю
 160 І непреодолѣнна бити себе чаю.
 Пошлю на врага нова, противна мнѣ, силну,
 Вновь рожденна — се крѣпостъ мѣю изобилну, —
 И убію рожденна и матеръ родящу,
 Поощрю на віи мечъ; во слѣдъ же гонящу
 165 Волхвовъ не помилую отъ нихъ ні едина,
 Да увидятъ намошнии крѣпости мя сина.

Гнѣвъъ говоритъ.

О, гласа слышу драга, гласа вожелѣнна!
 Будетъ ли твоя правда вскорѣ непремѣнна,

- Яко намѣреніе твое слисахъ благо,
 170 Еже тебѣ вперед будетъ полезно и драго?
 Уне дѣломъ воправду тако сотворити,
 Неже под игомъ царя силу царю жити,
 І царства лишившися в раба превратится,
 І от златой свободы в плѣнника вмѣнится.
 175 Бѣдно дѣло слѣдуетъ, аще замедлиши
 І вскорѣ реченная днесъ не сотвориши;
 Се бо даю мой совѣтъ и слово полезно,
 Точію да будетъ ти благо и любезно:
 Потщися нинѣ воевъ в Виолеемъ послати,
 180 Да не убѣжитъ царъ новъ и рождающая мати,
 І повели младенци вся совѣмъ избити,
 Орудія, мечъ, стрѣли в кровъ упоиты;
 Аще не сотвориши, самъ будешь виною,
 Царствомъ запечатлѣешь и самимъ собою.

Іродъ,

воевъ призвавъ, посилаєтъ во Виолеемъ.

- 185 Воини мои храбры, воини избранны,
 Вооруженніи вси, искусни во брани!
 Во всякой скорости здѣ купно притецѣте,
 Орудія воинска з собою несѣте:
 Іматъ царъ вашъ заповѣдь днесъ дати вамъ нову.

Воини пришедшіи.

- 190 Се приидохомъ на глас твой, владыко великій:
 Повели и рци воємъ, кой глаголь толикій.

Іродъ повелѣваетъ.

- Градѣте во Виолеемъ, вси спѣшно градѣте
 І сущія младенци у немъ посѣцѣте,
 Да от руку вашею никто же избѣгнетъ,
 195 Паче царъ новъ рождшійся нѣгдѣ не убѣгнет.

Виходить Декретъ Божій.

- Что хвалишися всеу, злوبي исполненне,
 Благодати вишняго владыки лишенне?
 Царство твое в погибель буди ти виною,
 Еже вскорѣ ищезнетъ со сквернимъ тобою.
 200 Почто дерзнулъ еси кровъ пролитъ неповинну?
 За нюже твою душу, реку, стягнутъ вину.
 Кто подастъ сщевую дерзость ти имѣти?
 Ахъ, студне, мерзостне мнѣ на тя и возрѣти!

- Временно желаеши во прелести жити —
 205   І кто тебѣ днесъ иматъ помощникомъ бити?
 До днесъ слава суетна, жизньъ твоя проклята:
       Видиши ли посланий смертній Декретъ на тя?
 Не хошу моихъ словесъ далѣй простираати:
       Се падеши отъ Смерти, о враже треклятій!
 210 Прииди, о Смерти, вскорѣ, посѣди косою,
       Да царствуетъ во адѣ и живетъ с тобою
 Сей, иже надѣяся долго царствовать;
       Потреби память его, даби не могъ встати.
 Тако бо Декретъ Божій суди нечестиву
 215   Христорбцу Іроду, сотворшу противу.

Смерть.

- Негодѣ будетъ сего, яко посѣщу тя,
       Но горѣе будетъ ти, яко в адѣ возму тя.
 Се приглашу и друга — что дѣлатъ с тобою? —
       І возьмемъ тя отсюду на жилию з собою.
 220 Прииди, друже искренній, первѣйшій владико,
       І увидѣшь снѣдъ готову, сладку намъ толико!
 Долгое бо ми время сего ожидали,
       Даби в руцѣ Ірода убійцу пріяли.

Діаволъ.

- О, гостя вожделѣнна, друга прелюбезна,
 225   Давно тя ожидаетъ глубочайша бездна!
 Желалъ еси во свѣтѣ сладцѣ царствовати,
       Обаче лутше ти естъ с нами пребивати.
 Первое бо с Каиномъ¹⁾ мѣсто означенно —
       Первѣйшихъ васъ не будетъ — и саномъ почтенно;
 230 Заслуга ваша знатна и вездѣ естъ явна,
       За что пекелна бездна вамъ готова здавна.

ЯВЛЕНІЕ ЧЕТВЕРТОЕ.

Виходитъ Человѣколюбіе Божіе, объявляя посланіемъ едиnorodнаго сина милость сотворшуюся роду
 человѣческому, гдѣ приходитъ и царь Давидъ с пророками, благодаря, яко не тощное бистъ про-
 рочество ихъ о пришествіи Христовомъ. Посемъ приходятъ ангели и благодарственный поютъ
 кантъ, и вси купно с пѣніемъ отходятъ.

Человѣколюбіе Божіе.

- Днесъ вси земнородніи хвалу воздадѣте,
       Вишняго творца оустъ, сердцемъ прославѣте,
 Вси радуйтеся купно душею о Бозѣ,
 235   Яко васъ помилова стѣнящихъ мнозѣ,

¹⁾ В рук. вписано надъ рядкомъ після поправки.

- Сушихъ в грѣховнихъ оузахъ и во адской сѣти,
 Отради не могущихъ ниотколѣ имѣти!
 Богъ отецъ творить ¹⁾ милость явну с вами нинѣ,
 Егда от погибелной изводитъ яскинѣ.
 240 Посланиемъ от небесъ воплотитись сина,
 Иже естъ радостъ ваша, свобода едина:
 Человѣколюбіе Божіе вѣщаетъ,
 Пришедшее к вамъ спѣшно с миромъ возвѣщаетъ.

Давидъ с пророки.

- Право, право реклъ еси, друже вселюбезній,
 245 Нѣстъ бо глаголъ твой ложній, но паче полезній;
 От вѣка бо чаяхомъ сея драгой вѣсти,
 Да от чреслъ моихъ Ісусъ на престолѣ сѣсти
 Благоволитъ Давида кротка и смиренна,
 Его же рожденіемъ нинѣ вознесенна.
 250 Сей днесъ почте корень мой от дѣви рожденній,
 Зане от Давидова дому естъ реченній.
 Марію зрю доившу — старостъ утѣшаю,
 Обновляюся в юностъ, ничто болше чаю;
 Полагаю скипетръ мой за радостъ едину,
 255 Низлагаю вѣнецъ мой, веселюся вину.
 Что болѣе, пророци? Веселитисъ требѣ:
 Прииде Христосъ на землю, иже бѣ у небѣ.
 Благодаримъ оубо тя, милосердній Боже,
 Яко пророческаго слова ни во чтоже
 260 Не вмѣнилъ еси, нами реченнаго миру
 О пришествіи Христа, но содѣлавъ вѣру,
 За что пѣсни поюще вси глаголемъ Богу:
 Буди слава в родъ и родъ, и честъ попремногу!

Кантъ поють аггели.

- Вси тецѣте, вси плещѣте,
 265 Ангелскія хори: виолеемски гори
 Радостъ раждаютъ!
 Предъ вѣки миру, во вящшу вѣру,
 Да збудетъ цѣло пророковъ дѣло,
 Предвозвѣщаютъ!
 270 Богъ милости и благости,
 Посланиемъ сина, предвѣчна едина,
 Печаль незносноу
 В радостъ преврати, весма обрати,
 Юже нанесли и произнесли
 275 Прикро поносноу.

¹⁾ В рук. вписано над рядомъ.

- Житель рая, сотвор злая,
Праотець и мати тощни благодати,
Юже имѣша.
Корень Давида прекрасна вида,
280 Марія силна, благъ изобилна:
Сію воспѣша
Вси закони, вси искони,
Что имат родити, клятви свободити
Естество бѣдно,
285 Еже во сласти в бѣсовской власти
Бист заключимо и повредимо
Не небезбѣдно.
Тѣмъ играимо, воспѣваимо
Днес свободу присну Іроду завистну,
290 Царства лишенну,
Иже гоняше Христа, хотяше
Мечемъ убити, тощъ истребити,
В адъ низверженну, —
Сей да плаче, не иначе,
295 Щастю завидящій, дѣтей не щадящій,
Толь множественних,
От сосецъ бравій, злѣ закалавій, —
Мали, велики бяху елики, —
Немужественних.
300 Отрокъ крови, врага брови,
Сердце его злое разторгнет надвое,
Червми утробу
Пекельна змія сокрушит вія,
Гдѣ вѣчно горе, слезъ горких море
305 Порвет ко гробу,
Да от пути избѣгнути
Во вѣки не може, а никто поможе
Третрекляту,
Да увѣсть студній, мерзостній, блудній,
310 Всесилну Богу бранъ творит многу —
Истину святу!

АПОЛОГЪ.

- Пред благоувѣтливимъ лицемъ окончая
Обикновенно дѣло, ниже отвращая,
Смотрѣль еси, аудитор, показуя драгу
315 Терпеливости твоей милость, кротост благу;
І аще недоволни наша бяху сили,
Обаче молим простит благодарни дѣли.

Р.о ждеству Христову канть ¹⁾

на тон: Коли дождуся весела.

- Нинѣ внемлѣте словеса сія 2
 Пророкъ вѣри,
 320 Яко чаемий приде Мессія, 2
 Ихъ примѣри:
 Егоже Моисей в купинѣ зряше 2
 Неопалной,
 Ааронъ цвѣтшимъ жезломъ являше, 2
 325 Слави полной,
 Данииль гору, Іаков лѣствицу 2
 Утвержденну,
 Ілія рече бит колесницу 2
 Толь огненну;
 330 Дверь, ковчегъ, книга запечатлѣнна 2
 Образъ бяху,
 Дѣви рождества весма нетлѣнна 2
 Знаменаху.
 Кто уже дерзнетъ реши противу 2
 335 Пророкъ слову,
 Да видытъ тайну в Маріи живу 2
 Днес готову;
 Зане всѣмъ явѣ сія открия: 2
 Не о себѣ,
 340 Но Духомъ дѣйства вся освятися, 2
 Яко требѣ.
 Срадуйте убо, пророковъ лики: 2
 Богъ, владика,
 Днес совершивій тайни толики, 2
 345 В человекѣ
 Премѣнис тлѣнна, за милост многу, 2
 В позни лѣта,
 За что славѣмо, падше под ногу, 2
 В конецъ свѣта, —
 350 Что не в чертозѣ, ни на престолѣ 2
 Зрится нинѣ,
 Но во вертепѣ, явно оттолѣ, 2
 Нагъ в яскинѣ,
 Парою скотовъ в мразѣ наготу 2
 355 Согрѣвает,

¹⁾ Канти написано слідомъ за пісею, без поміток, один після одного. За аналогією з драмою М. Довгалецького „Властотворній образъ“ (Драма Українська, III, 326) треба гадати, що ці канти співали по одному після кожної з чотирьох яв „Коміческого дѣйствія“.

Рубищи подли плоти нищету 2

Одѣваетъ.

Сей, иже небо, кожею аки, 2

Покри благо,

360   Землю различни одѣя паки 2

Цвѣти драго,

Сей плачет в алчбѣ, всѣмъ брашно давай 2

В сладост вѣчну,

А за плачъ радост тол даровавій 2

Необичну,

Примѣри з Богомъ отриновеннихъ 2

Чрез обѣти,

Да отецъ вражди низриновенникъ

Намъ не мѣти.

Кантъ третій ') Рождеству Христову.

370 Чудно дѣло чудной браны

Желающій всякъ вѣдити здѣ предстани:

Коль ярится христоронецъ Ірод тошно,

Правди свѣта ненавиditъ,

Егда рождьшуся нову царю завидить,

375 Аки ему царствовати нѣсть вже мощно.

О колъ злѣи исполнися,

Паче же разума мучитель лишися:

Се бо кровь младенцовъ весма неповинну

Тщится нещадно пролити,

380 Да возможен и рожденного убить,

Іже во Виолеемѣ родися вину.

Но суетни его сѣты:

Нѣсть мощно новаго царя одолѣти, —

Развѣ самъ будетъ отъ него побѣжденій.

385 Се воскорѣ нечестиву,

Борущуся всесильну Богу противу,

Свисшъ праведніи декрет будеть изложеній:

Не что горкой предаст смерти,

Да точію вѣкъ нинѣшній можетъ стерти,

390 Но лютой паче всѣхъ мукъ кромѣшней муцѣ,

Зане темнаго владики,

Мучащаго за убіиство в тмѣ на вѣки,

Нечестиваго Ірода судить в руцѣ.

¹⁾ Другого немає.

Канть Рождеству Христову четвертій¹⁾.

Ликуйте вси мирно, торжествуйте вѣрно:

395 Мир бо с небес явѣ — Богъ, реку, во славѣ

Прійде к намъ днес в тѣлѣ

Вражди раззорити, мир же насадити,

Кой уже отнинѣ з его благодистинѣ

Зрится в самомъ дѣлѣ;

400 А вражда отселѣ, не пришед донелѣ

Милосердѣ владика вмиритъ человекѣ,

Пребиваше в люди;

Но днес миротворецъ, мира вѣчна отецъ,

Мира обученній, Господь воплощенный,

405 С колѣна Іуди,

Дарова под лѣти, сполняя обѣти,

Пророки реченни, оусѣмъ возвѣщенни,

Чаемы в отрадѣ.

Убо возвѣстѣмо миръ, пришедшій сѣмо,

410 Праотцемъ стѣнящимъ, в враждѣ прежде бящимъ (sic):

Годѣ житъ имъ в адѣ.

1736 году Декабря 25 отправляемое дѣло. Автор сего Іерм. Митрофанъ Довгалеvскій учитель піитики²⁾.

¹⁾ Писаний власною рукою М. Довгалеvського.

²⁾ Власноручний підпис автора.

v.

РІЗДВЯНА ДРАМА

Ця пієса друкується за тим-же рукописом Бібліотеки Ніженського Інституту
№ 179, XVIII віку, арк. 3--11 (див. вище стор. 152). Анонім. Заголовок пієси
немає.

ПРОЛОГЪ.

Неизслѣдныи Божіи совѣтъ и чудная его милость, прежде вѣкъ обѣщанная, под лѣты же в мірѣ являвшаяся, нѣгдѣ такъ ясно открыся, какъ в воплощеніи единороднаго сына Божія, NN. Созданъ по образу Божію и по подобію человѣкъ и не за нужду нѣкую, но за едино крайнее вышняго благоутробіе от небытія в бытіе приведенъ, великихъ благъ и красотъ исполненъ, в раи сладости посаженъ и ко вѣчному блаженству устроенъ былъ. Но толикимъ к себѣ Божіимъ щедротамъ неблагодаренъ явися, твари бо паче нежели творца послушавши, первозданную доброту погубилъ есть, вѣдати благое и злое имущій, яко Богу соравнитися хотяще, неизглаголаннѣхъ оныхъ благъ отпаде, лишився вышеестественныя благодати, вознесся гордынею до небесъ, низриновенъ сии до бездны адскія и в толикія пріиде неистовства, яко забывши истиннаго творца своего поклонитися бездушному рукъ своихъ дѣлу вождель, в лицѣ древа или каменія самому пожертвовать бѣсу, и тако безчисленная своя злая от мала даже и до велика всецѣло омерзилъ есть Богу, яко ниже едина в мірѣ душа.....¹⁾ обрѣстися возможно. Господь бо от небесе приниче на сыны человѣческія видити, аще есть разумѣвая или взыскавая Бога, но вси уклонишася, вкупѣ неключимы быша: нѣсть творца благое ниже до единаго. Но чтожь творить премилосердый Богъ? Праведенъ сии, не до конца прогнѣваяся, ниже в вѣкъ враждуя, безмѣрнымъ к роду человѣческому благоутробіемъ, всякимъ смиреніемъ, сына своего, его же роди, прежде вѣкъ, истлѣвши грѣхомъ образъ свои обновити и в первое паки привести достоинство умыслилъ; зри убо неизглаголанное о родѣ человѣческомъ смотреніе, и почудися ему, яко остави великолѣпныи присносущныя славы своя престолъ, приклони небеса, на землю сниде, во утробу приснодѣвныя вселися и Богъ сии вочеловѣчится благоизволи, да человѣка обожить и суща сына гнѣва и врага Божія по благодати себѣ усыновити возможеть. Толикаго Божія о родѣ человѣческомъ смотренія не точію бранный языкъ рѣшотворческаго гаданія искусствомъ восхвалити, но ниже невещественныя аггелскіе силы по достоинству чудитися доволны суть. Обаче мы в память толикихъ его щедротъ таинны промыслъ сеи краткими дѣиствіями изъяснити, в пользу душевную упражняющуся присно в богомыслии слышатели предположити

¹⁾ Слово стерлось; видно тільки дві літери: „пр“ (праведна?).

умыслихомъ, а понеже и простыи народ не ложно твердити обыче, что всякая вещь красится слышаніемъ, того для уха доброхотнаго в слухъ приклонити и дѣиствія наша, аще за краткость ума в словѣ и не красна, но вещью красящаяся, (изобразуютъ бо Божія воплощенія силу), благодарнымъ сердцемъ пріяти просимъ.

ДѢЙСТВІЕ I¹⁾.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Б у й с т в о.

- 1 Аще всякія вещи и всякое дѣло
     От ползы и от дѣиствія своего всецѣло
     Хвалится, что азъ имамъ о себѣ вѣщати,
     Яже есмь исполнена всякой благодати?
- 5 Премудрость Божія есмь, имя мое славно
     От востока до запад всему миру явно;
     Коль хвално, коль славимо, колико есть красно,
     Нѣсть человѣкъ ему же не было бы се ясно,
     І яко именемъ есмь паче всѣх почтенна,
- 10 Сице в дѣлах и ползѣхъ, и вездѣ прославленна.
     Соломонъ в своих книгахъ и во всякой главѣ
     Довольно повѣтствуетъ о моей державѣ.
     В домѣх царскихъ и храмѣх Божіих поюся,
     На стогнах и на стезяхъ и вратѣх хваляся.
- 15 Блаженъ человѣкъ, иже обрести мя тщится,
     Блаженъ, иже нелестно мною умудрится.
     Лучше творить, кто обыклъ мене куповати,
     Неже кто сокровища многа собирать;
     Каменеи честнѣиша есмь, хотѣ суть и дражайша,
- 20 Прехожду злато, серебро и инна множайша.
     Долготу дней и лѣта имѣю в десницѣхъ,
     Богатство, славу и честь держу во шуицѣхъ;
     Скипетрами владѣю, златыми короны:
     Ихже хошу, тѣхъ веду на царскія троны.
- 25 Едина власти в мирѣ людямъ разделяю,
     И нищаго со князи купно посаждаю.
     Словомъ вся блага мира сего превышаю,
     Крѣпка бо, постоянна во вѣкъ пребываю;

¹⁾ Далі писано иншою рукою.

- Едина всѣмъ во свѣтъ раздаю блаженства,
 30 Любящія мя люблю во вѣкъ без равенства.
 Никогда не обыкох из устъ моих лгати,
 Но истинну хранити и правду вѣщати.
 Языкъ мой закону всѣхъ людеи поучаетъ,
 Сирымъ и обидимымъ милость обѣщаетъ.
 35 Но что дѣиствія моя много изчисляю?
 Миръ симъ і иннымъ дѣламъ моимъ поставляю
 Многимъ во свидѣтельство, яже яко полна
 Вся удивленія, такъ в похвалѣ доволна.
 Аще же кто дѣла моя хошетъ изчислити,
 40 Первѣе изволь звѣздамъ число положить,
 Песочины такожде, яже лежать в морѣ,
 До единой изчислить подѣлися воскорѣ;
 І аще сіе когда искусно сотворишь,
 Тогда и моимъ конецъ дѣиствіямъ положишь.
 45 Толику славу мою егда размышляю,
 Сердце и духъ на радость зѣлну возбуждаю;
 Уди моя и чувства веселія полны,
 Дніе мои во всякихъ радостехъ доволны.
 Блаженъ, иже родися в сія моя лѣта,
 50 Иже мя сподобися видѣти клеветета.
 Всякъ вѣкъ человѣчески своя имать хвалы,
 Но нѣсть иже сравнится моему в похвалѣ.
 Да прійдетъ здѣ самъ вскорѣ, явить себе миру,
 Дѣломъ самымъ утвердитъ словес моихъ вѣру!
 55 Но что много словами глаголю напрасно,
 Егда дѣломъ показать могу сіе ясно?

ЯВЛЕНІЕ 2.

Ветхій Вѣкъ.

- Премудрымъ и высокимъ моимъ си совѣтомъ
 Значала стяжахъ себѣ всѣмъ владѣти свѣтомъ.
 Нѣсть в небѣ, нѣсть на земли, нѣтъ в морѣ ничтоже,
 60 Еже моеи державы избѣгнути може.
 Два суть во вышнихъ мѣстехъ велика свѣтила,
 Имъ же долгъ миръ просвѣщатъ моя наложила
 Власть; такожде блудящія и вся недвижимы
 Звѣзды зову в потребу имени своими ¹⁾.
 65 Денми, ночми, години, времены и лѣты
 Единъ я безконечный имѣю владѣти;

¹⁾ Далі знову писала ще инша рука.

- Вся, яже под солнцемъ суть, дивна устрою,
 Долняя и горняя мудръ радѣть знаю;
 Не токмо настояща добрѣ разумѣю,
 70 Но и о грядущихъ всихъ временѣхъ радѣю.
 Нѣсть нужды доводами сіе утверждати,
 Егда всякъ довольно сам можетъ такъ признати.
 Радуюсь же премного и сердцемъ играю,
 Яко многобожіемъ зѣло процвѣтаю.
 75 Куды токмо посмотрю, зрю храмы премноги:
 В сѣмь—Дѣя, в томъ—Венера, в инныхъ ¹⁾ инны боги;
 Не такъ в градѣхъ, какъ в вѣрахъ разныхъ обилую,
 В одномъ бо градѣ верѣ пят или болшѣ знаідую.
 Егда убо вся в свѣтѣ аще строю красно,
 80 Вѣтхим ²⁾ мя Вѣкомъ люди зовутъ ненапрасно,
 К нему же Вавилонъ и Египетъ с похвалами исходятъ, во первыхъ же

Вавилонъ.

- Вавилон град славенъ есмь, от знатнаго рода
 Названъ есмь, от правнука ноева Немврода.
 Слышахъ гласъ ³⁾ устенъ твоихъ и пріидохъ здѣ спѣшно,
 Празникъ бо твой великъ ⁴⁾ днесъ и торжество вѣтшно.
 85 Вся страны мира сего о ⁵⁾ тебѣ ликують,
 Грады, вѣси, дубравы, холмы торжествуютъ,
 Рѣки во струяхъ своихъ чудеснѣ играютъ,
 Горы же движущесе тебе прославляютъ;
 Яже низу и яже верху содержатся,
 90 О семъ токмо единомъ непрестанно тщатся,
 Како бы имя твое могли восхвалити,
 Прославленна ты паче какъ бы ублажити.
 Словомъ сказать миру несть ні едино мѣсто,
 Которое бы тебѣ не было извѣстно.
 95 Тако славу во свѣтѣ имѣеши дивну,
 Являешъ бо дѣль чудныхъ силу изобилну,
 От нихже тебѣ — слава, намъ — ползы довольны:
 Растутъ ты ⁶⁾ чести, мы же всихъ благъ есмы полны.
 За что держава твоя во вѣкъ прославленна
 100 Буди, слава же вышше небесъ ⁷⁾ вознесенна.

Египетъ.

- Вѣстница слава твоя рече, да шествую,
 Да преславныхъ дѣлъ твоихъ тебѣ привѣтствую.
 О похвало наша и чудесна славо,
 Неизмѣнна, премудра и вѣчна державо!
 105 Да радуются в тебѣ концы всего мира,
 Веселятся же с ними и вся наша вѣра;

¹⁾ В рук. инныхъ. ²⁾ В рук. попр., було Вѣтхим. ³⁾ В рук. гласъ.

⁴⁾ В рук. великъ. ⁵⁾ В рук. от. ⁶⁾ В рук. попр.: було тыи. ⁷⁾ В рук. небесъ.

- Дѣйствіе бо твое вси страны¹⁾ удивляеть,
 Многобожіе от сил в силу прорастаеть.
 Жертвы боговъ великих не оскудѣвають,
 110 Но день от дне множатся, бо предусѣвають
 Боголюбных во дарѣхъ единъ паче ина:
 Тотъ дастъ краву сытую, овы быка жирна;
 Боги вездѣ в пѣніяхъ²⁾ и пѣснѣхъ гобзуютъ,
 Веселятся, играютъ, скачуютъ, ликовствуютъ.
 115 В людѣхъ плача нѣсть, ниже вопля, ни болѣзни,
 Но живутъ во хвалебной и блаженной жизни³⁾.
 Нѣсть трудовъ, нѣсть стенаній, нѣсть и воздыхани,
 Нѣсть тяжбъ, нѣсть наважденій, ниже порицани.
 Кто жъ не признаеть, что все, что либо имамы
 120 Толь полезныхъ дѣлъ твоих и добръ между нами,
 Что во всѣхъ сих раскошах зѣло доволствуемъ,
 Вся сія единому тебѣ привѣтствуемъ?
 Тебѣ похвалы всегда должны воздавати,
 Тебѣ благодарствіе должны возсилати.
 125 Слава всюду о тебѣ дивная проходить,
 Имя твое до моря послѣдних доходить
 Скинов и кимвровъ⁴⁾, в нихже солнце не блистает,—
 И тамо имя твое и слава сіяеть.
 Да растеть⁵⁾ убо ти⁶⁾ честь от вѣка во вѣки,
 130 В тишинѣ же и мирѣ храни челоуѣки!

ЯВЛЕНІЕ 3.

Семь мудрцевъ исходятъ и поють.

- Воспоимъ гласно, ублажимъ красно сѣда челоуѣка,
 В совѣтѣ драга, во дѣлѣхъ блага, Вѣтха⁷⁾ денми Вѣка,
 Мужа всесилна, в чести обилна, во всѣмъ совершенна,
 Славою горѣ и низу в морѣ чюдно вознесенна!
 135 Людємъ во мирѣ вышше их мѣры дара раздающа,
 Себе же от нихъ потребъ нѣкихъ отнюдъ не вземлюща;
 Своимъ совѣтомъ безъ конца свѣтомъ хотяща родити,
 Премудра суца, миромъ владуца, времени и лѣты.
 Страны, придите, пѣснь сосложите, весело сплетенну!
 140 Поите державу, сѣдыми главу власы украшенну!
 Ты Аполлине, Лятоны сыне, притеци к намъ спѣшно,
 Бряцай на лиру, припѣвай клиру нашему утѣшно!

¹⁾ В рук. попр.: було странны. ²⁾ В рук. попр., було преніяхъ.

³⁾ Так цей вірш поправлено; спочатку було: Ни болѣзни, но живутъ во блаженной жизни.

⁴⁾ В рук. камвровъ. ⁵⁾ В рук. растенъ. ⁶⁾ В рук. си. ⁷⁾ В рук. попр., було вѣтха.

- Музы парнасны, в пѣніяхъ ужасны, руками плещите,
Сердцемъ ликуите и торжествуйте, ногами пляшите!
- 145 Велія радость нынѣ и сладость в мирѣ почиваетъ:
Старъ отецъ лѣты своя съ дѣти добрѣ устрояетъ.
О преблаженный, к тебѣ смиренны гласъ ¹⁾ возносимъ;
. . . . .
Вѣчная славо и крѣпка державо, вся ²⁾ без него же
- 150 . . . . . Боже,
Суть недѣйственна, но празнественна, сам укрепи сія,
Яже содѣла в нас твоя сила, даруй да благія
Со отцемъ лѣты проживем в свѣтѣ, сынове, во вѣки;
Тишину мирну ³⁾ и неизмѣрну всели в человѣки!

ДѢЙСТВІЕ II.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Благовѣстіе.

- 155 Не ликуй, Ветхая Сѣнь, но начни тужити:
Радость твою на печал время преложити;
Призрѣ бо в миръ с небесе Божія зенница,
Поборствуешь ¹⁾ по нему вышняго десница.
Богъ прежде ²⁾ всѣхъ вѣкъ в себѣ пребываетъ
- 160 И иже конца себѣ никоего знаетъ,
Но от вѣка во вѣки не имы измѣны,
Есть всегда без всякаго прилога единый,
Превысоки, премудрый, в милости велики,
Без числа возлюбивый своя человѣки,
- 165 Милосердію бездна, щедротамъ пучина,
Не надѣющимся всѣмъ надежда едина;
Не по беззаконіямъ грѣшникомъ творящій,
Ниже по дѣломъ ихъ имъ воздати хотящій,
Не до конца бо гнѣвъ свой на люди возводитъ,
- 170 Ни во вѣкъ враждуетъ, но милостивно входитъ
Созданію своему, всѣмъ спасеннымъ быти
Желающій и разумъ ³⁾ истинны имѣти,
О немъ же глаголати ничій языкъ смѣетъ,
Судебъ бо его поятъ никтоже довлѣетъ.
- 175 Той нынѣ на престолѣ сѣдѣя превысокомъ
Долняя и горняя зритъ всевидящимъ окомъ

¹⁾ В рук. гласъ.

²⁾ В рук. „всяка“. В цѣмъ мѣстѣ, видно, пропущено 2 вірші; на берегахъ припис „Боже“.

³⁾ В рук. „миру“. ⁴⁾ В рук. „пободствуешь“. ⁵⁾ В рук. попр.: було преждѣ. ⁶⁾ В рук. разумъ.

- И пуцаеть с небеси вдоль свою зенницу,
 А на тя простираеть кроткую десницу —
 Славу твою и мысли в конец истребити
 180 И полную гордости державу сломити;
 Все дѣло твое в пепель превращенно будетъ,
 Память без сумнѣнія твоя не пребудеть,
 Но со шумом погибнетъ, яко дымъ курящи
 Или вѣтръ страшилищнѣ в пустынях шумящи:
 185 Яко гульба на водѣ егда возрастаеть,
 Абѣе же дунувшу вѣтру исчезаетъ,
 Тако и ты елико былъ есь вознесенный,
 Толико явишися вскорѣ умаленный;
 Егда же имя твое, в конецъ разоренно
 190 И от всѣхъ в забвеніе вѣчное впушено,
 Нектому уже когда в мирѣ помянется,
 То всякъ тобою прелщенъ тебѣ посмѣется.
 Не терпитъ Богъ прочее людемъ во тмѣ жити
 И в нощи невѣрія до конца ходити,
 195 Но ходяще стезею правды ¹⁾ показать,
 Яже есть — Бога в тройцѣ едина познати;
 Творить се чудным своимъ истинным совѣтомъ,
 Просвѣщаетъ очи их божественным свѣтомъ,
 Мракъ многобожія в них далече прогонитъ,
 200 Едина в тройцѣ Бога себе познать клонитъ.
 Храмы твоя с капищи вскорѣ разорятся,
 Жертвенники погибнуть, олтари стрѣбятъ;
 Жертвы вселожных твоих боговъ оскудѣютъ,
 Тѣм же и скверный их жерцы омертвѣютъ.
 205 Идоли, с сребра или злата изліянны,
 Или инной нѣкоей вещи изваянны,
 Тяшко падуть и падше во вѣкъ не востанутъ:
 Сокрушатся, погибнуть, бездушные станутъ.
 Все ветхое ²⁾ с тобою в мирѣ вничтожится,
 210 Благодать бо Божія нова в немъ явится.

ДѢЙСТВІЕ III.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Жрецъ 1³⁾.

Солнечнозранныи боже, чудны Аполлине,
 Ловиша и Латоны первородны сыне!

¹⁾ В рук. хотяще стезею из правды. ²⁾ В рук. попр.: було вѣтхое.

³⁾ В рук. цих слів немає; треба гадати, що наступний монолог виголошує жрець перший, тому що після Аполлонової відповіді висловлюється жрець другий.

- Брате день вѣщающей от утра Діанны ¹⁾,
 Свѣтомъ, аки ризою, свѣше одѣянный!
 215 В островъ Родъ создалъ столпъ своими труды,
 Между семи сочисленъ мира сего чюды;
 Исповѣсть святилище в дѣло се пристойно,
 Что ко ²⁾ хвалѣ дѣлъ твоихъ нѣсть слово достойно.
 Средь божества твоего знатнѣйшими силы
 220 Прославляеши, что еси прозорливы,
 Скажу будущая людемъ на Парнасъ,
 Яже во мѣмошедшимъ являются часъ!
 Призри на представшихъ ти от жресческа ³⁾ сана,
 И пріемши с кадиломъ воню оиміана,
 225 Отъ судей всезлюбнѣйшихъ нынѣшняго вѣка
 Свободи в ⁴⁾ напасть падша бѣдна челоуѣка,
 Его же безъ разсмотрю за ту вещь едину,
 Что убилъ худородна якогось людину,
 Безбожны — ах, увы! — на смерть осудиша,
 230 Чимъ тебѣ надлѣжащои славы уменшиша:
 Онъ бо ти жертвы и смиру хотяще воздати
 З благоговѣніемъ и потщася ⁵⁾ заклати;
 Тѣмъ уже упражнятся приносы святыи,
 Аще на свѣтъ будутъ толъ судіи злыи;
 235 Что бо за бѣда мертвымъ в пеклѣ вѣчнѣ жити,
 Еже ти изволилъ Ювишь в царство посвятити?
 Аще заботства ⁶⁾ в миръ днесъ будутъ попрашна,
 Опустѣтъ вся страна, во власть тебѣ данна.
 Молимъ убо тя: твоей не оставляй славы,
 240 И от порока мужа праведна избави!
 Прорцы, что за убивство ему имать быти —
 Жизнь ли или здравіе надобно храни?

Умоленъ Аполлинъ вѣщает.

- Кто противенъ моему зѣло свѣтлу ⁷⁾ трону?
 Играйте в цытры, арфы ⁸⁾, музи з Геликону!
 245 Веселите смутнаго сердце челоуѣка,
 Донелѣже угонзнетъ сего лѣстна вѣка.
 Вамъ же, жрецамъ, извѣтъ мой сей о немъ довлѣтъ:
 Убѣжитъ ли татъ, смерти вкуситъ не имѣетъ, —
 Тайно убо во храмъ мой его введите,
 250 Жива отъ напрасныхъ бѣдъ сохраните.

¹⁾ В рук. попр., було Діанний. ²⁾ Теж, було кто. ³⁾ В рук. греческа.

⁴⁾ В рук. Свободи напасть. ⁵⁾ В рук. потщася. ⁶⁾ В рук. заботства.

⁷⁾ В рук. свѣтло. ⁸⁾ В рук. афры.

Жрець 2.

- Число милости твоей кто изчести може,
 Миром и подземными обладай боже,
 Иже пріємше воню мала оиміана,
 Свободи челоуѣка от земна тиранна!
 255 Умножи в мирѣ не мирѣ, но мятежъ и брани¹⁾,
 Да множайшая сими корысти собраны
 Сотворихомъ тебѣ жертвы²⁾ тучны и кадила,
 Дабы твоя на земли слава не изтлѣла,
 Откуда всѣмъ³⁾ доволства, мнѣ же будутъ жертвы,
 260 Сотворю бо, да живы всегда будутъ мертвы.

Аполло.

Красна мнѣ дѣла, яже сыновы изядяша,
 Наслѣжду, исполняя моленія ваша.
 Воздвигну в челоуѣцехъ такіа нестатки,
 Востанетъ сынъ на отца и дщери на матки.

ЯВЛЕНІЕ 2.

Ехо 1 гласъ.

- 265 Во книзѣ Премудрости, седмонатцетъ главѣ,
 Соломонъ имя мое прославляетъ явѣ,
 Что бодрость в¹⁾ поднебесной имѣю толику,
 Яко вслухъ ширину ей прохожду велику;
 Гдѣ токмо какая тварь з глаголомъ промчется,
 270 Отвѣщавающъ тамо вопль мой отзовется:
 Во горахъ⁵⁾, по облакахъ, в лѣсахъ и на морѣ
 Воздухоноснымъ гонцемъ отвѣтъ подамъ вскорѣ.
 В томъ дивно, что и зѣло отдаленной страны,
 Скоро кто речетъ, в той часъ отвѣтъ имамъ данны.
 275 Словомъ дружній мнѣ воздухъ толику далъ силу,
 Что всякому на возгласъ отвѣщаю дѣлу.
 Сей слухъ мой к тому мя днесъ приведе блаженству,
 Что всякъ языкъ не можетъ сказатъ по равенству.
 Прехожду красомолство зѣльное в отвѣтѣ, —
 280 Ниже единъ отвѣтчикъ сравнится мнѣ в свѣтѣ.
 Аще же и всяка тварь сію вещь слышаше,
 Тоей вначалѣ моя речъ отвѣщаваше.

¹⁾ В рук. вѣрани. ²⁾ В рук. жертвыи.

³⁾ В рук. вѣмъ. ⁴⁾ В рук. и.

⁵⁾ В рук. во градахъ.

- Се же дѣйство святое такое познася,
 Егда в полунощи гласъ аггелски слышася:
 285 „Слава в вышнихъ Богу“ близъ града Виолеема ¹⁾
 До пастырей. Се радость намъ необемлема,
 Что спасъ намъ изявиль Богъ в людской пригодѣ,—
 Азъ отвѣщахъ вопервыхъ при сѣмъ святомъ плодѣ
 Купно со аггелы днесъ „слава в вышнихъ Богу“.
 290 Убо я, паче числа имѣя честь многу,
 Придохъ здѣ со тѣцаніемъ сію вещь явити,
 Что вражію лествъ Богъ в миръ приде побѣдити.
 Найпаче егда на семъ позорище лестна ²⁾
 Бѣса хвалима слышитъ, яко бога честна.
 295 Сей челоуѣкъ убица искони да знаетъ,
 Что Богъ его з ідола нынѣ изгоняетъ;
 Онъ бо врагъ погибели всемирной несыты,
 Хотя вѣсь родъ челоуѣчъ однимъ днемъ убити.
 Слышасте, что провѣщаль жрецамъ своимъ ложно?
 300 Нужно для жертвы забойствъ быти непреложно.
 Но сынъ Божій днесъ животъ даетъ всему миру,—
 Что я глаголю правду, да имать всякъ вѣру.
 Се принесохъ истекши елей зрима града
 И в зимѣ прозябшія цвѣты з винограда,
 305 Яже какъ над естество днесъ в мирѣ явленна
 Паче естества Бога сказуютъ рожденна.
 На небеси три солнца над натуры чины ³⁾
 Извѣствуютъ, что приде от Троицы единый
 Жизнь дати чтущимъ пришествіе в вѣрѣ;
 310 Нѣмъ убо да будетъ бѣсъ в семъ мерскомъ кумѣрѣ!

Жрецъ 1.

- Не токмо твоя слава во Дѣлфахъ пространна,
 Но ю и всемирная превозноситъ страна.
 Обаче, яко видимъ, от днесъ твоя жертва
 Упразнися от того челоуѣка мертва,
 315 Его же чести твоей истинны ревнитель
 Закла на приносъ в твою святую обитель.
 За сію благодать его зрихомъ побѣжденна,—
 Тѣмъ безчинствомъ не есть ли честь ти умаленна?
 Избави насъ, боже нашъ, от людской ловитвы ⁴⁾.

Жрецъ 2.

- 320 Чему молчишь? Не слышишъ нашея молитвы?

Жрецъ 1.

Пророчи намъ, яко святы твой обычей ⁵⁾ бѣше!

¹⁾ В рук. попр., було Виолѣема. ²⁾ Теж, було лѣстна.

³⁾ В рук. чинии. ⁴⁾ В рук. ловитвыи. ⁵⁾ В рук. обычей.

Жрець 2.

Призри скоро на слезы и бѣдствіе наше!

Жрець 1.

Грѣхъ ли нашъ есть немоты твоя вина?

Но исповѣдаемся чисто предъ тобою,

325 Что того человѣка свободили быхомъ.

Жрець 2.

Но и многихъ къ забойству уже приучихомъ,
Да твои, всесильный, вѣчною Стигу страны ¹⁾В краткомъ часѣ исполнимъ ²⁾ людскими душами.
Отврати убо отъ насъ гнѣвъ твой неправдивый.

Жрець 1.

330 Прорцы несогрѣшшимъ ти, боже милостивый,
Поне вину провѣдай, чесо для молчиши!

Жрець 2.

Рцы, отвѣщай, чемъ нашей молбы не слышиши!

Аполло.

Мене отрокъ еврейски. Богъ небомъ владушій,
Изгоняетъ отсюду в пещельныя пуши.335 Видите убо, что однесъ в миръ умираю,
В сердцахъ читателей моихъ себе погребаю.

Жерцы падшаго бога износятъ вне на погребеніе с плачемъ.

Гососим, износимъ ты, боже, ко гробу:

Снѣдаешь, терзаешь днесъ нашу утробу!

ДѢЙСТВІЕ IV.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Аггелъ.

Яже Богъ древле людемъ вѣщаше обѣты,

340 Сиа ³⁾ нынѣ самымъ дѣломъ восхотѣ явити:

Новы образъ на сіе изволилъ снискати,

Прогна тму вѣтхой сѣни, новой благодати

Пресвѣтлыми лучами весь миръ озаряетъ,

Истлѣвши человѣка грѣхомъ обновляетъ;

¹⁾ В рук. страны. ²⁾ В рук. исполних. ³⁾ В рук. сіа.

- 345 Смиряеть Буйство Вѣка Вѣтха вознесенна,
 Еже бѣ всегда от всѣхъ седмь мудрець почтенно.
 Посла мя толику в миръ радость изявити,
 Что сынъ Божіи приде миръ ¹⁾ в плоти посѣтити;
 Вѣстнекъ бо есмь слетевшей з горняго чертогу,
 350 Единъ от воспѣвшихъ пѣснь „Слава в вышнихъ Богу“.
 Коей пѣсни твоей ²⁾ первы гласъ сообщникъ бѣше,
 Купно бо твоя гортанъ с нами вѣщаваше.
 Благовѣстуй убо днесь глаголъ пожеланны,
 Да придуть славить Христа чтыре земли страны,
 355 Азъ же с прилѣжаніемъ потщуся воскорѣ
 Пославшаго мя славить того жъ Христа в горѣ.

ЯВЛЕНІЕ 2.

Е х о ³⁾.

- Блаженъ, благополученъ, в щастіи небу равенъ,
 Явился еси в свѣтѣ гостемъ своимъ славенъ,
 На всяку вѣка сего временную славу,
 360 Той бо гость безсмертіемъ венчаетъ ти главу;
 В первомъ своемъ приходѣ з бѣдствіемъ поносно
 Человѣкоубицу уби смертоносно;
 Тебѣ безбѣдный животъ даруетъ во вѣки,
 Увѣнча в твоихъ частѣхъ миромъ человѣки.
 365 Убо напредъ ⁴⁾ да придуть всѣ чтыре части
 Славить бога рожденна отъ земныя власти,
 Благодаряще его, яко тріе цари,
 З своихъ границъ изнесутъ приличные дары.
 Азъ же себе разсѣявъ по земли, по морѣ,
 370 По воздуху, отхожду с симъ жити и горѣ.

ЯВЛЕНІЕ 3.

Страны 4:

Европа 1.

Скипетроносцевъ многихъ венцами свѣтлѣю,
 Довольно число мудрыхъ училищъ имѣю,
 Духовна неже плотска ⁵⁾ болше числу чада,
 В духовныхъ вещахъ моя велика отрада.

¹⁾ В рук. в миръ. ²⁾ В рук. твоей.³⁾ В рук. не помѣчено, хто каже.⁴⁾ В рук. напредъ. ⁵⁾ В рук. плодска.

- 375 Хлѣбомъ и виномъ, овощми толь изобилую,
 Яко помощи от странъ инных не требую;
 Словомъ милости ради сице мое тѣло
 Во благихъ преимущихъ всихъ обогатило ¹⁾,
 Яко что токмо в себѣ вси три имуть части,
 380 Вся тая в моей мнюся содержати власти.
 Отсюда наипаче азъ есмь предпочтенна,
 Что Мудрости Предвѣчной в томъ зрюся сравненна,
 Яже нынѣ явная в человѣчомъ тѣлѣ, —
 Убо азъ на ей славу о моемъ предѣлѣ,
 385 Собравши вся науки во черту едину,
 Честь, славу вѣчну творю яко господину.

Азіа 2.

- Нѣсть ли мнѣ, второй части, оттуду корона,
 Что от тройцы пресвятой вторая персона
 Воплотися днесъ, — сіе число преблаженно,
 390 Яко числюсь второю, над вся вознесенно.
 Грады мнѣ подлежае и царства имѣю,
 Сим бо спасеннымъ збыткомъ над всякъ даръ довлѣю.
 Второму бо явшуся от тройческа свѣта
 Вторая часть явихся тезоимѣнита;
 395 В томъ от второчисленна моего состава
 Да будеть безчисленна ему честь и слава.

Аѳрика.

- Едина есмь от частей пространнаго мира,
 Многими царствы моя владѣть порфира;
 Между тѣми Сірію именитшу страну
 400 Содержу вселенія святую избранну,
 От востока до западъ Еоратцкихъ рѣкъ сили,
 Кончаю до запада Египта предѣлы,
 Киликицкую с полунощи привату,
 От полдня Аравію в бисерѣ богату.
 405 Градовъ и странъ множайшихъ здѣ не изчисляю,
 Едину Палестину напредъ поставляю;
 Из нея же избравши малъ градъ Виолеема,
 Сужду быть величайшимъ от райска Едема,
 В немъ же и мой и вашъ творецъ по плоти явися,
 410 С чего кая тварь радости какой исполнися,
 Якову человѣку на сердце не взыде,
 Сіе бо всякъ умъ земны торжество превзыде.
 Азъ убо блаженнѣйша нещуюся быти,
 Что самъ Богъ в моей странѣ изволи гостити;

¹⁾ В рук. поправка: обогатѣло.

- 415 За что благодарити егда не довлѣю,
Да пріиметь в свою милость вся, яже имѣю.

А м е р и к а 4.

- Аще и послѣдняя, вкратцѣ вѣщаю,
Что всѣхъ васъ моимъ сщастіемъ нынѣ превышаю:
Родился новы в миръ царь — о сладкая мова!
420 З новымъ царемъ ликую часть мирская нова.
Убо потщимся во путь, время изхождати,
Да пріидеть Давидъ пророкъ его прославляти.

ЯВЛЕНІЕ 4.

Давидъ пріемъ цѣвницу и гусли играетъ посредѣ дѣвъ тимпанницъ¹⁾, красно припѣваетъ:

- Благословенъ Богъ в вышнихъ на небѣ и долѣ!
Что от чрева своего на моемъ²⁾ престолѣ
425 Обѣщаль посадити, то исполни нынѣ,
Родися бо сынъ его на земной краинѣ.
Словъ моихъ событіе коль честно и славно:
О немъ же бо азъ в мирѣ предвозвѣстихъ явно,
Той нынѣ придѣ в плоти землю посѣтити,
430 Сущихъ во тмѣ безсмертнымъ свѣтомъ просвѣтити.
Убо днесъ, дѣвы, свѣтло со пѣснями играйте,
Во тимпанѣхъ должную честь ему отдайте.

Nic sequitur cantus. Cum.

Щедротъ твоихъ, Боже etc. etc.

Epilogus.

1. Что се сотворихомъ?
2. Благость предложихомъ,
435 3. Юже Богъ под лѣты
4. Зволилъ намъ открыти.
5. За трудъ что воздати?
6. Благодарствовать!
7. Убо поклонимся —
440 8. В дома возвратимся.

Конецъ.

¹⁾ В рук. поправка, було: гусли и цевницу играетъ посредѣ дѣвъ в тимпанецъ.

²⁾ В рукоп. попр., було моимъ.

VI.

УРИВОК РІЗДВЯНОЇ ДРАМИ.

Цей текст видано за рукописом колиш. церк.-археолог. Музею при Київ. Духов. Академії І. Ш. 89.10. (за „Опис. рукоп. ц.-арх. Муз. при Київ. Дух. Акад.“ М. І. Петрова, Київ 1877, вып. II, стор. 388, № 422), арк. 475. Рукопис являє собою збірник латинських реторик; з них перша — київська 1729—30 року, другу складено пізніш 1750 р. (див. арк. 380, звор.); після останньої дописано: а) арк. 473, „Синаксаръ выписан из службы 12 нетлѣныхъ братіевъ Коропских... на память пиворѣзамъ о изобличеніи сивухи, какъ, когда, кимъ и какимъ образомъ она въ свѣтъ произошла“; б) арк. 474, „Лѣкарство на болящихъ немощію пьянства, или Бахуса, новоизобрѣтенное“; в) арк. 475, „Діалогъ 1-й разговоръ паст.“; начерно написаний письмомъ порівнюючи пізнішого часу; кінець дописано аж на внутрішній стороні палітурки. Цей останній 475 аркуш рукопису і палітурку погриз червак. Папір останньої частини рукопису має філігрань паперової фабрики А. Гончарова: це імітація знака „Pro patria“ з літерами „А. Г.“, схожа з № 582 у Н. П. Лихачева „Бумага и древ. бумаж. мельницы“; цей папір уживався в 1760-х рр.

ДІАЛОГЪ 1-й РАЗГОВОР ПАСТ(ЫРЕЙ).

С в и р и д.

- 1 Хвала ж Богу! впоралисмо сѣно въ годину,
Якъ то вѣвцѣ, товар, такъ и всію скотину;
І овечки гарненко въ кошару загнали,
И рогатому бидлу сѣна подавали;
5 От тѣлко знаешъ що, пане Говдѣю, остается?

О в д ѣ й.

А ну, каи, каи ¹⁾), пане Свириде, мы ради слухати,
Что тебѣ на умѣ наверзется...

С в и р и д.

- Слухай же от-що: поки час буде вечеряти,
Трохи поглупимо,
10 І одинъ зъ іодним поюхторит що нибуд найдѣмо,

О в д ѣ й.

Калакай, калакай, пане Свириде,
Да и тогдѣ вже помитикуемъ, що изъ того в(ийде²⁾)).

С в и р и д.

- І вже митикуй не митикуй, все стримит въ оц(ѣ³⁾))
Чого з роду не било знат, мовъ на соротцѣ.
15 Що то мнѣ при(йш)ло ⁴⁾ на думку?
Якъ стану плегузнит, не буде рохунку.
Пусти лиш штурмъ по головѣ, чего мы дождали.

О в д ѣ й.

Е! чего! того, чего и наши батьки не знали.
Правду кае пане Свириде...

¹⁾ В рук. над цими словами надписано: в. (тоб-то vel, що визначало варіант) плавузай 2.

²⁾ Кінець слова зник, доповнено в дужках з огляду на зміст та риму „Свириде“.

³⁾ Те саме.

⁴⁾ Середину слова погриз червак.

С в и р и д.

Геть то якъ были мы люде молодіи,

- 20 Бродим було без писма, — юлици тѣсній, —
 А тепер пуди, коли маишь силу,
 То заразъ попендрячатъ на мѣску кобилу!
 Прошеревенься ¹⁾, коли хочъ, хот трошки,
 То заразъ не вензнешъ вѣд рукъ от пана Ярошки.

О в д ѣ й.

- 25 Правду, люде добры, кае панъ Свирид самую,
 Бо и я собѣ уже давно такъ кимерзую.

С в и р и д.

Да се жъ не тѣлкѣ дѣется в нашем краи,
 Он закурилос еще и в Божом раи.

О в д ѣ й.

А що бъ же то там такее?

С в и р и д.

- 30 Е! що тамъ такее? прошеревенився...

О в д ѣ й.

Ке хто?

С в и р и д.

Е, ке, хто? Старай буркун Чмира.

О в д ѣ й.

Ке хто. Якъ?

С в и р и д.

- Е, ке, як? Не розжожвав Божего слова дошнира.
 Да втокмивъ вес разум въ молодицѣ,
 И вкусив тоей, ще не веливъ Бѣгъ кислицѣ.
 35 Якъ дочувся Господь Богъ, заразъ послав...²⁾
 Щобъ вивѣвши изъ раю да дали добру ха...³⁾
 Якже ударивъ іудин по панѣ старай не займ...⁴⁾
 Іоравъ горапашный сажнѣвъ на чотыри.

О в д ѣ й.

- От так! то правду каут люде, що катюзѣ по заслузѣ:
 40 Этъ-это якъ напоганит иногдѣ кѣшка в страву,

¹⁾ В рук. прошевенься. ²⁾ Погриз червак.

³⁾ Те саме. М. І. Петров читав був „халазю“. ⁴⁾ Погризене.

- То аж пасокою вѣмється, такъ толчуть пикою об лаву.
Такъ и вѣн, не хотѣв....дѣ.....поска
Да поперся еще.... воею и д.....¹⁾
Да от наробив халепи, що за одну кислицу
45 Заперъ всѣм людем до рая границу.

С в и р и д.

Хиба у його вѣсти не било чого?
Е, било всього доволѣ, да що нам до того, —
Еть то в його руках били яблоки и груши;
Упливъ горопашный, да и нас утопив по самыѣ уши.

О в д ѣ й.

- 50 От то так якъ каут: хто, кае, кислицы поѣвъ,
А на нас оскома напала.

С в и р и д.

Що ж маем чинити? Така наша доля!
Треба терпѣти, пока змилується Божія воля.

О в д ѣ й.

Хиба еще треба ждат и(н)шой одлиги?

С в и р и д.

- 55 А як же! Гетто такъ каут святыя книги.
Это, каут, народится отроча само съ (с)воей волю,
Що й визволит насъ изъ сей неволю.
Прирва по головам дѣдкам даст добра часа
И старшому анциболу утре добре носа.

О в д ѣ й.

- 60 Ой, коли бѣ нам, Свириде, сію времени дождати,
То бѣ не взяла насъ г..нянская²⁾ мати!

С в и р и д.

Да вже! коли не мы дождемъ, дакъ добріи люде,
А вже те, що Бѣгъ сказавъ, то такъ конче буде.

---

¹⁾ Погриз червак. ²⁾ Минаємо літери вѣ.

Зміст IV випуску:

			Сторінки.	
			Вступні розвідки	Тексти
Розвиток різдвяної драми в Західній Європі:				
Обробка латинською мовою	4	—		
Обробки французькі	7	—		
Обробки німецькі	11	—		
Про обробки чеські	24	—		
Єзуїтські обробки різдвяних мотивів	25	—		
Обробки польські	32	—		
Різдвяна драма українська:				
I. „Комедія на Рождество Хр.“ Дмитра Тупталенка . .	37	81		
II. „Ростовское дѣйство“ (програма)	57	147		
III. „Дѣйствіє на Рождество Хр.“	61	151		
IV. „Комическое дѣйствіє“ Митр. Довгалецького . . .	68	169		
V. Анонімна різдвяна драма	71	183		
VI. Уривок різдвяної драми („Разговор“ пастухів) . . .	76	199		

ПОПРАВКИ ТА ПОМИЛКИ ДРУКАРСЬКІ.

Сторінка.	Рядок, вірш.	Надруковано:	Має бути:
18	р. 29	Offenbarungunsers	Offenbarung unsers
27	" 11	illecebris	illecebris
27	" 3 знизу	Почувань;	Почувань:
40	" 24	Celsis si mo	Celsissimo
41	" 16—17	рукопису, того ж часу	рукопису того ж часу,
72	" 2—3	забопства (=забобонства)	забойства
72	" 10	ритми	рими
72	" 13	після „прославляєть“ треба додати: а також арк. 7 звор., р. 8 зв., в слові „прославлаешися“, та арк. 10 звор., ряд. 11 знизу, в слові „привату“.	
86	" 8 знизу	ражденнаго	рожденнаго
87	" 4 "	¹²⁾ пропустили	¹²⁾ Б пропустили.
94	" 3 звер.	есрѣчь	серѣчь
96	в. 155	всикъ	всякъ
97	" 198	огрь	огнь
99	" 241	съ собою	со собою
101	" 310	пошол искати	пошол ихъ искати
101	" 313	когда ему	когда б ему
106	" 421	полать	полать
110	" 544	вѣрить	вѣрить
116	" 706	при семь	при семь
123	" 886	споро	скоро
126	" 971	повелѣнно	повелѣнно
126	" 975	готовый;	готовый,
127	" 988	пощадемъ	пощадѣмъ
131	" 1095	слоро	скоро
144	" 1459	грехами, — снї	грехами снї
145	" 1471	привѣтствуем	привѣтствуем
153	" 1	в міре	в мірѣ
154	" 31	живущъ	живущъ.
154	" 36	и велика	и в велика
154	" 49	како	какъ
156	" 110	воистину	воистинну
157	" 132	болѣзнь	болезнь
159	" 208	Рахиль	Рахиле
160	" 229	свомхъ	своихъ
164	" 353	вмѣститъ	вмѣститъ
164	" 356	всѣхъ	всѣмъ
164	" 358	всѣмъ	всѣхъ
166	" 424	милосердныи	милосердын
166	" 449	болѣзненно	болезненно
166	" 451	болѣзненно	болезненно
172	" 44	ввесь	ввесь
172	" 49	царь	царь
172	р. 14 знизу	необычной	необычной
172	в. 59	свѣлости	свѣтлости
172	" 67	воистину	воистинну
174	" 123	есмь царь	есмь царь
174	" 125	есть	есть
174	" 128	царь	царь.